ION MARIN ALMĂJAN

ÎN AFARA GLORIEI

Ediție revăzută şi adăugită

Editura Excelsior Art
2006

Pe copertă: *The death of chatterton, 1856*, Henry Wallis (1830-1916)
Prelucrare de Pavel Vereş
ISBN 973-592-143-X

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ALMĂJAN, ION MARIN
În afara gloriei / Ion Marin Almăjan. - Timişoara : Excelsior Art, 2006
ISBN 973-592-143-X

821.135.1-31

© – 2006 – Editura EXCELSIOR ART Str. C. Brediceanu, nr. 8, etaj IV, camera 401 (C.P. 262, O.P. 1), – 300011 – Timişoara, România, telefon/fax: 0256/201078,
E-mail: edituraexcelsior@rdslink.ro
Web: www.excelsiorart.rdstm.ro

Printed in ROMANIA

1

Un pas, al doilea, talpa pipăie cu teamă lespezile tocite de vechime şi de încălţările celor ce în lungul timpului au fost oaspeţi ai milostiviei kezaro-crăieşti, caută şovăielnică relieful pietrelor, adânciturile dintre ele. Înfricoşată de ostracizare, de întunericul ce-l ţine strâns în obezile sale, fiinţa sa transmigrează zidurile crenelate ale închisorii, pusta si munţii stâncoşi, planând deasupra pământurilor de acasă. E toamnă, dealurile îşi arcuiesc molcom spinările sub razele aurii ale soarelui ce se sparg în milioane de oglinzi pe frunzele ruginii ale piersicilor, arţarilor şi fagilor, în apele jucăuşe ale Nerei, în lunca amirositoare, despicată în două de râul străjuit de sălcii gârbovite peste apă, de anini ce caută în unde cine ştie ce întâmplări pierdute în neguroasa băltire de timp, urcă apoi apele tumultuoase ale Rudăricii o dată cu păstrăvii argintii, se hârjonesc în scocurile morilor, ale celor douăzeci şi patru de mori ce macină acelaşi timp de la începutul începuturilor, doar cu alţi oameni şi sub paza altor stăpâni, caută apoi ascunzişurile unde, învelite în pânză aspră, de cânepă, armele aşteaptă clipa în care muntenii aceia aspri, neguroşi la chip, cu privirile deschise fără de ascunzişuri, cu trunchiurile noduroase, cu braţele ca niste odgoane, le vor smulge din ascunzători pentru a le spăla în sângele străinilor veniţi din toate zările, cu steag cu cruce sau fără cruce, în numele lui Dumnezeu sau al lui Alah, cu un singur scop şi o singură credinţă, scopul supunerii, al jafului, credinţa că pământenii aceia nu sunt buni decât să-şi lase sudoarea în folosul lor, pentru huzurul lor şi al plozilor pe care i-au puiat. Valea pare vrăjită de toamnă, un calm şi o dulceaţă o învăluie

din toate părțile, dinspre bătrâna Dunăre, dinspre cleanțurile semețe ale Munților Semenicului, Aninei, sau de pe culmea Tăriei. Jur-împrejur, ca nişte părelnice ziduri de cetate, se întind pădurile întunecate în care vieţuiesc urşii bătrâni, căprioare şi lupi, viperele cu corn, iepuri şi vulpi, păsăretul gureş şi spărios. Urmează dealurile încărcate de meri, pruni, cireşi, de viță de vie, pe care cresc ierburi din ale căror mirosuri îmbătătoare se distilează laptele gros, smântânos al oilor, vacilor, mai jos lunca, deasupra cerul ca o tipsie vineție sau ca o mantie albastră, oblăduitor, matern, dând înşelătoarea asigurare că aici nimeni şi nimic nu va strica rânduielile dintru început. Numai că totul nu-i decât o părere. O ştiu şi oamenii, au învățat-o până şi dobitoacele sau mai cu seamă ele. Pe firul Văii pătrunde brusc pala de vijelie, înfiorând, în năprasnica ei furie, coroanele copacilor, obştea păsăretului, zborul albinelor şi răsuflarea pământului. Străjile dau zvon, se aprind pe culmi focurile vestitoare de primejdie, om şi marvă sunt cuprinşi de înfrigurare, spaima dă năvală peste întreaga suflare, pornesc cu mic cu mare, spre adâncul pădurilor, spre peşterile unde vetrele de foc abia s-au răcit. Efta simte cum carnea i se strânge de durere, plânge în adâncul său pentru ei toți, pentru soarta lor amarnică, uitând că el însuşi este mai de plâns, că în zori, la venirea Albei, îl aşteaptă gâdele, ştreangul, întunericul fără sfârşit.

„În numele împăratului...", glasul strident al corbului, fălcile sale împodobite cu perciuni lânoşi, peruca cârlionțată ca părul oii, ochii adânciți în orbite, galbeni, semn al bolii care-i macină organismul puhav, hrănit cu papricaşuri usturoiate, cu şnițele şi creme sofisticate, cu vânat adus din Munții Styriei sau din mănoasele păduri ale Transilvaniei, toate aceste festinuri luculliene, stropite din belşug cu vinuri de Tokay, de Târnave sau din câmpiile Padului, sau mai ştie dracu de unde.

„Te-ai ridicat împotriva binefăcătorului tău. Ai muşcat mâna care ți-a dat posibilitatea să te salți din neamul tău de robi,

să ajungi doctor în jure şi filosofie al împărăţiei. Tu, fiu de rob, te-ai putut adăpa la şcolile cele înalte. Şi unde ţi-e recunoştinţa? Te-ai pus în fruntea rebelilor, a renegaţilor, ai cerut, culmea neruşinării, abdicarea binefăcătorului tău!

„Am cerut, şi-a fluturat barba stufoasă. Mai înainte însă l-am rugat pe împărat să nu ne lase pe mâna nemeşilor. L-am implorat, i-am arătat silnicia împotriva neamului meu, a altor neamuri ale împărăţiei, pericolul pe care prea marea lui încredere în unguri îl poate aduce tronului şi majestătii sale însuşi. Înaintea mea, la împăraţii habsburgi au fost alţii, din rândul nostru, de care tronul nu a vrut să ştie. Transilvăneni şi bănăţeni, am fost trataţi ca nişte strigoi, ca şi cum nu am fi meritat să existăm ca fiinţe umane, ci doar ca dobitoace de povară. Între împărat şi noi au fost mereu nemeşii, trufaşii aristocraţi unguri, legile lor, ale celor ce se cred descendenţi direcţi din Atila, biciul lui Dumnezeu. Acolo, din Banatul de unde vin eu, călcâiul striveşte întreit sufletul şi trupul românului: popii sârbi ne-au furat biserica şi ne-au strâmbat numele, sârbizându-le, ierarhia bisericească de la Karloviţ îşi face legile după pofta inimii. Am cerut mitropolit român, protopopi români, şcoli româneşti. Răspunsul împăratului a fost surda tăcere, dispreţuitoarea ignorare. Toate jalbele le-am scris cu mâna mea împotriva nemeşilor, a domnilor de pământ, a administraţiei militare sau civile, ele au fost retrimise spre judecare tocmai celor vinovaţi. Drept răspuns au venit ocna, obezile. Şi atunci mă acuzi că am fost nerecunoscător, că m-am alăturat rebelilor! Revoluţia părea să deschidă o fereastră spre libertate şi pentru neamul meu. Duhul veacului anunţa o aşezare nouă pentru popoare. Şi dacă nu s-ar fi înfrăţit între ele capetele încoronate ale Europei, dacă Kossuth n-ar fi fost orbit de trufia pe care o împrumutase de la nemeşii unguri, el care se credea mai ungur decât ungurii, dacă s-ar fi purtat cu dreptate faţă de români şi le-ar fi făcut loc egal cu celelalte neamuri, nici de ar fi venit oştile Iadului nu ne-ar fi putut birui. Vede-se că n-a sosit încă

vremea pentru care am ostenit. Dar de venit, va veni, odată şi odată."

A făcut spume la gură corbul. Şi-a ridicat mâinile descărnate, împodobite cu inele, în semn de sfântă indignare. Nasul ascuţit, aidoma unui clonţ de ghionoaie, adulmeca aerul de parcă ar fi presimţit stârvul. Pentru el, Efta era deja mort. Îl mai adusese în faţa sa cât să se bucure de înfrângerea valahului, sperase că-l va vedea târându-i-se la picioare şi cerşindu-i clemenţă. Acum constata cu neplăcere că se înşelase, că bărbosul acesta venit din întunecimile pădurilor valahe este croit dintr-un material cum nu mai avusese ocazia să întâlnească. Haynau a simţit cum i se întunecă mintea, un val de sânge i-a acoperit privirea. A strigat spre gărzi : „Luaţi-l ! În furci cu el !"

Efta a presimţit care va fi sentinţa. În sinea sa a mai sperat însă că nu va fi atât de severă. De temniţă nu credea să scape. La o întâlnire cu Neagra, cu Hâda, însă nu s-ar fi aşteptat. Şi totuşi l-au trimis la spânzurătoare. Doctorul în jurisprudenţă şi filosofie al Universităţii kezaro-crăieşti din Pesta, căpitanul suprem al Banatului pus cu gâtul în laţ, ca ultimul tâlhar! Îi vin în minte vorbele lui Socrate adresate lui Kebes: „Fiindcă sufletul şi trupul stau un timp împreună, natura a rînduit trupului să slujească şi să fie călăuzit; sufletului să călăuzească şi să stăpînească. Spune-mi acum, faţă de acestea, care ţi se pare asemenea cu ce este divin şi care cu ce este muritor?" Da, înţeleptul Socrate a avut tăria să-şi aleagă moartea, disprețuind bucuriile trupului, celui căruia i se potriveşte să se descompună în scurtă vreme după ce sufletul l-a părăsit. Dar nu toţi au tăria, înţelepciunea sau disprețul lui Socrate. Sau poate dezgustul faţă de viaţă, dorinţa de a-i pune capăt, pentru a sfârşi cu ticăloşiile.

Undeva se aude zornăit de lanţuri. Sunt duşi la streang: Damjanich, Nagy Sándor József, Török Ignác, contele Leininger, Knezich Károly, Lahner György... Floarea generalilor armatei kossuthiene. Mulţi dintre ei nu sunt unguri, cum însuşi Petöfi Sándor, poetul înflăcărat al revoluţiei nu este: „Ridică-te

ungurule,țara te cheamă /Acuma-i timpul, acum sau niciodată/ Să fim robi sau să fim liberi/ Aceasta-i întrebarea hotărâtoare. /Jurăm pe Dumnezeul ungurilor/ Jurăm să nu mai fim niciodată robi…/ Este un om de nimic, un ticălos/ Acela care acum când trebuie nu cutează să moară/ Căruia îi este mai dragă viața lui/ Decât gloria şi cinstea patriei/ Căci este mult mai strălucitor paloşul decât lanțul/ Împodobește mult mai frumos brațul de bărbat... /Acolo unde se vor ridica mormintele noastre/ Se vor pleca nepoții noştri/ Şi după-o sfântă rugăciune/ Vor murmura numele nostru".

Întreaga clădire a temniței Aradului pare să fi fost zidită pe o cascadă, pe o mare. O aude vâjâind zi şi noapte. Duşmana sa de la naştere, viermele ascuns ce-i macină trupul, care a pus stăpânire pe el şi nu-l va părăsi până când va fi coborât în mormânt. Tocmai ea, apa, pe care a iubit-o din copilărie, pe care a divinizat-o. În apa Rudăricii a făcut prima scaldă, acolo a prins primii păstrăvi şi raci, noaptea în moară, ascultând vâjâitul apei, a tors vise, a ascultat poveşti despre lotri vestiți, despre comori fabuloase ascunse de haiduci, despre zâne şi balauri, despre Feți-Frumoşi şi Ilene Cosânzene, despre moroni şi pricolici care i-au tulburat somnul în anii copilăriei, care-l mai tulbură uneori şi astăzi chiar dacă cu alte chipuri. Paşii continuă egali, ritmic. Dacă s-ar opri, l-ar copleşi gândurile, l-ar strivi sub greutatea lor. Dacă i-e frică de moarte? Cui nu i-e frică? Poate nebunilor nu. Sau poate celor cărora nu le-a mai rămas nici o speranță. Chiar şi el mai are o speranță, mai aşteaptă o minune. Dar indiferent de răspunsul pe care Cumbria îl aşteaptă de la curte, de la împărat, moartea nu-i decât un pas, ultimul şi de neocolit, în existența omului. Toți murim, când ne vine rândul, spun muntenii lui de acasă. O primesc cu liniște. Şi cu un fel de împăcare. Bătrânii îşi pregătesc din vreme țoalele de moarte, unii chiar şi sicriele, le urcă în pod şi din când în când le scot la soare, ca să nu le mănânce moliile şi cariile. Pentru pomană se cetluieşte un acou de răchie, să guste tot natul şi să-l

pomenească pe cel dus. La Rudăria, morții nu se îngroapă cu mâinile pe piept ca în alte locuri. Mortului nu i se pune bănuțul de trecere a apei morților și nici lumânarea cu care să-și lumineze calea. Mâinile mortului sunt așezate cu palmele lipite de-a lungul trupului. Milităreşte. Un fel de salut, de poziție de drepți în fața morții, a veșniciei. Sau poate o sfidare a datinilor creştine, o rămășiță a vremurilor păgâne.

Își trece palma prin părul lung, crescut în voia lui, o coboară pe fuioarele bărbii. De mult nu s-a mai privit într-o oglindă. De cealaltă oglindă, cu ape albastre, cu chip de înger, nici nu-și mai aduce aminte. O fi fost aievea sau doar o părere? Vezi, Efto, te-ai născut sub o dilemă: spada sau pana, bucuria vieții sau sacrificiul, însingurarea. Mereu ai fost pus să alegi. Când era cât pe aci să se încline balanța în favoarea uneia, a venit cealaltă și te-a luat în stăpânire, lăsându-te cu regretul după ceea ce pierduseși. Ai patruzeci și patru de ani și mâine când Alba îți va bate la fereastra zăbrelită și gâdele va veni să te poarte pe ultimul drum, dacă ți s-ar cere să alegi, nici atunci n-ai fi în stare s-o faci. Vei părăsi această lume fără să știi dacă ți-a fost dat să fii oșteanul ce se întoarce la așternutul cald al femeii, la gânguritul îngeresc al copiilor sau cărturarul rob al slovelor și învățăturilor transmise din veac în veac, pierdut în universul arid, lipsit de dulceața vieții, de căldura unui cămin. Acolo în Valea în care te-ai născut, femeile îmbrăcate în negru stau în jurul sicriului, se cântă după tine și după tinerețea ta pierdută. Cântarea lor tristă se duce și răscolește râpele întunecoase, umede, peșterile în care vetrele nu apucă să se răcească, coboară pe văi, urcă pe culmile dealurilor: „Fire, trăndăfire/ Ce ai zăbovit/ Dă n-ai înflurit/ Dă ieri dimineață. / Du-te Efto, du-te/ Tot pră drum-nainte/ Până vi-i ajungea/ La un măr de Sâmpetru/ Dă vâr pân la cer/ Poale jos pră mări/ Iară jos la rădăcină/ Ieste-o maică bătrână/ Maica Mărie era/ Cu caucu adăpa/ Drumu li-l arăta/ Tu să mergi-naince/ Și să nu greșești/ Drumu să-l sminceşti”. Ar trebui să se audă și glasul Cumbriei: „Au, Efto,

au copilul meu, cum ţi-ai trecut tu tinereţea între străini! Au, copilul meu, domnul meu!" Dar Cumbria nu-ţi va plânge înstrăinarea, fiindcă ea însăşi te-a împins, te-a îndemnat şi s-a zbătut din răsputeri să apuci şi să urci pe această îngustă cărare care te ridică deasupra nu doar a neamului tău de ţărani, ci chiar a multora din cei ce îl privesc cu dispreţ, socotindu-l vrednic doar de jug. Acum Cumbria e departe, bate la porţile ferecate ale Hofburgului, cu speranţa că va obţine îndurarea kaizărului. Nu va fi nimeni care să-ţi aprindă o lumânare la cap. Vei pătrunde pe furiş în lumea de dincolo, ca tâlharii, neştiut de nimeni. Neştiut nu voi fi, se împotriveşte duhul său. Ce-am făcut nu se mai desface. Rămâne scris. Trebuie să rămână, peste un veac, peste două, mă vor regăsi. Mintea şi inima mea nu au ars degeaba. Se vor prăpădi imperii, vor dispărea capete încoronate, se vor prăbuşi zidurile cetăţilor, dar Fiinţa mea va reînvia. Cugetul nu piere, câtă vreme nu va pieri lumea. Oho, strânge frâul Murgului, Efto! Nu-l lăsa să o ia razna prin pruni! Nu te bizui pe recunoştinţa oamenilor. Memoria omenirii e scurtă.

Afară se aude tusea seacă a cătanei împărăteşti pusă să-i spioneze fiecare mişcare, să-i oprească gândurile primejdioase, ca nu cumva să răzbată dincolo de zidurile temniţei. Ce temători sunt domnii de gândurile Murgului, zâmbeşte. Oare cui i-ar mai folosi şi la ce? Revoluţia a murit, Kossuth a luat drumul pribegiei, în Turcia. Tătuţa Bem la fel. Învăţăcelul şi fratele lui mai tânăr, Bălcescu, ca toţi căuzaşii valahi sunt şi ei surghiuniţi în ţara franţuzului sau la talieni. De Iancu nu mai ştie nimic. Poate l-a răsplătit împăratul ca pe Horia, poate l-a dat uitării, cum i-a uitat pe toţi valahii care l-au slujit cu credinţă. Aici, Haynau căsăpeşte generalii care au crezut în steaua biruinţei revoluţiei maghiare. În urma visului de libertate al unora şi visurilor de mărire ale altora au rămas mormane de morţi: oşteni, civili, bărbaţi, femei, copii şi bătrâni. Sângele a mii de rumâni ardeleni a înroşit munţii şi câmpurile. Hatvani şi-a mânjit mâinile dar şi-a mânjit şi onoarea. Dar Hatvani nu s-a

purtat ca un neom doar după capul lui, ci la porunca lui Kossuth. Kossuth a fluturat busuiocul împăcării, libertății şi fraternității popoarelor, dând pe ascuns porunca să fie tăiați rumânii ca nişte câini turbați. Dincolo de cuvintele pompoase, azvârlite în numele revoluției, Kossuth acuza guvernul că nu a introdus limba maghiară în toate şcolile, chiar şi pe teritoriul regimentelor de graniță, mai mult, cărțile bisericeşti trebuia să fie traduse în limba maghiară. „Coroana Ungariei este tot una cu statul Ungariei, despre stat croat sau sloven nici nu poate fi vorba. Orice alte pretenții ar fi tot atât de ridicole ca şi când cumanii, iazigii ori comitatele bănățene ar păşi la mijloc cu asemenea pretenții". Aşa gândea liberalul Kossuth în realitate. El visa la o națiune maghiară mare care să domine partea centrală a Europei, în fond un imperiu ungar condus de nobilime, căci declarase el cu emfază: „Numai nobilimii este a se mulțămi cum că Ungaria s-a făcut ceea ce este, cum că Ungaria mai stă şi nu s-a prefăcut în paşalâc turcesc ori într-o țară filială supusă coroanei Franței." Dacă ai fi ştiut toate acestea dintru început, ai fi mers alături de Kossuth sau te-ai fi alăturat lui Avram Iancu ? Istoria nu se scrie cu presupusuri şi totuşi judecând acum, în acest ceas, poate printre ultimele ale vieții tale, poți răspunde că ai fi procedat la fel, întrucât tu urmai nu pe Kossuth, nici ungurimea răzvrătită împotriva Habsburgului, ci duhul veacului, revoluția, dezrobirea neamurilor. Dincolo de duplicitatea lui Kossuth, a altora ca el, rămâneau adânc înfipte în sufletul tău şi în mintea ta, ți-erau sfinte libertatea, egalitatea, frăția tuturor neamurilor Evropei. Revoluția maghiară era singura şansă a românilor ardeleni şi bănățeni de a ajunge la un liman. Rămânerea alături de Casa de Habsburg însemna menținerea robiei de până atunci. Cât îl priveşte pe Kossuth, acesta i-a îmbrobodit pe mulți cu vorbe mari şi frumoase, cărora le-au căzut pradă atâția oameni de bună credință. Pe bietul Dragoş, de pildă, nobil crescut în şcolile ungureşti din Beiuş şi Oradea. Dragoş era convins că fruntaşii români ardeleani

greşesc modrul şi calea, că naţiunea română paralizată de nedreptăţile trecutului nu e în stare să se ridice prin forţele sale proprii, că uniunea cu Ungaria a Transilvaniei reprezintă primul pas pentru a smulge poporul se sub jugul habsburgic. Al doilea pas ar fi fost să nu-şi uite naţionalitatea. Întâi libertate, apoi urmează să se îngrijească de naţionalitate. „Ungurul meargă înainte să-mi facă drum; eu voi păşi cu dânsul şi când va veni vremea voi păşi eu înainte şi el după mine, de-i va place sau nu", spunea Dragoş celor apropiaţi, îmbătându-se cu apă rece. Cum aproape la fel de naiv ai crezut şi tu că, o dată ce revoluţia va birui, românii transilvăneni şi bănăţeni se vor putea uni cu moldovlahii, într-un stat care va reface hotarele vechii Dacii. Kossuth l-a trimis pe Dragoş să-i adoarmă cu momeli pe Iancu şi pe prefecţii lui. Când l-a întâlnit pe Iancu, însoţit de Petru Dobra, Nicolae Vlăduţiu, Vasile Moldovan, Ioan Boieriu, toţi îmbrăcaţi în haine ţărăneşti, toţi atât de tineri, Dragoş a simţit că, la vârsta lui, împlinea curând patruzeci de ani, şi la experienţa lui parlamentară, discuţia ar trebui să aibă loc cu uşurinţă şi să sfârşească cu izbânda misiei sale. El venea în numele deputaţilor români din Pesta, dar şi din însărcinarea guvernatorului ţării, ca să cruţe poporul şi liniştea patriei, să împiedice vărsarea de sânge, şi-a justificat Dragoş prezenţa. Le-a înfăţişat apoi, în cuvinte pline de patos, biruinţele oştirii ungureşti, retragerea lui Windischgrätz, comandantul armatei imperiale, către frontiera austriacă, semn al slăbiciunii acesteia şi al tăriei celei ungureşti. Aşa că românii n-au altă soluţie, a lăsat Dragoş să se înţeleagă, decât să depună armele, după care vor fi retrase şi trupele de vânători unguri, rămânând ca în garnizoană să fie aduse trupele regulate. Iancu şi-a încruntat sprânceana. Nici vorbă să se supună unui asemenea tratament, a răspuns el. Poate discuta cel mult despre un armistiţiu. Dacă, totuşi, s-ar ajunge la un moment dat să se discute despre capitulare, a adăugat Iancu după un răstimp de tăcere, ce garanţii are Dragoş privitoare la amnistierea fiecărui luptător al legiunilor sale? Dragoş a amuţit.

Biruința ce i se păruse ușoară se transformase în înfrângere. A promis că se va duce la Debrețin, unde era guvernul, şi va cere un răspuns. Auzind din relatarea lui Dragoş discuția cu Iancu, Kossuth s-a grăbit să transforme armistițiul presupus de craiul munților într-un triumf personal. Convocând parlamentul, el a anunțat că poporul român din Transilvania, recunoscând că a fost sedus de vorbele altora, va depune armele şi va reveni la supunere față de lege. Dar, a adăugat Kossuth, căința pentru cele trecute, recunoaşterea că au fost amăgiți sunt singurele condiții pentru pacea pe care guvernul ungur o oferă cu mărinimie. Pe măsură ce se lăsa, ca de fiecare dată, pradă beției de cuvinte ce izbucneau ca un torent dinlăuntrul său, Kossuth declară că el se simte omul libertății, căruia îi repugnă a tolera sau a exercita putere despotică. Doreşte pace şi sfârşirea războiului civil, pe care îl regretă din adâncul sufletului său. Pacea să fie însă onorabilă, căci el este dușmanul degradării, slugărniciei. Nu pretinde supunere necondiționată, cum a cerut Windischgrätz de la unguri, ci va fi bucuros dacă cei care sfâşie cu mâini pline de sânge sânul patriei primesc ramura de măslin a păcii şi libertății. Iar când poporul român răsculat va depune armele față de statul maghiar şi se va supune guvernului, el, Kossuth, dă asigurări că-l va face părtaş la dreptul comun şi la libertatea comună, în egală măsură cu oricare cetățean al Ungariei, fără deosebire de limbă şi religie. Celorlalte limbi nu numai că le garantează libera folosire şi dezvoltare în şcoală şi biserică şi în viața comunală, ci promite sprijin din partea statului pentru a-şi organiza mai temeinic şcolile şi a-şi creşte nivelul cultural, preoții greco-orientali se vor împărtăşi de sprijinul statului, ca şi preoții celorlalte confesiuni, iar cetățenii de naționalitate română vor fi aplicați fără parțialitate în toate funcțiile civile şi militare. Cine nu se mulțumeşte cu atâta vrea să sfâşie țara... Cuvinte frumoase, cuvinte care acopereau o bună parte din multjinduitele idealuri ale românilor. Doar că lipsea un lucru fundamental. Kossuth nu recunoştea națiunea română. O recunoştea pentru

sârbi, pentru croaţi, pentru oricine altcineva, dar nu pentru români. De fiecare dată când el, Murgu, ridica în parlament subiectul acesta, Kossuth ameninţa că dacă se pune asemenea condiţie între unguri şi români va hotărî sabia. Îi plăcea vorba acesta lui Kossuth, să hotărască sabia. Până la urmă sabia a despicat trupul revoluţiei, nu pe cel al lui Kossuth. Printr-un interpus ai aflat, mai târziu, că la citirea scrisorii lui Kossuth, Iancu l-a privit pe Dragoş cu îndoială, apoi i-a zis: „Cu această ocaziune, aşadară, se vor ridica redutele şi tot lagărul de aici. Să ştii, însă, că de se va întâmpla ceva mişelie din partea ungurilor, nu-ţi mai duci măselele dintre munţi". „Aţi cuteza voi a pune mâna pe mine? s-a ocoşit Dragoş. Să ştiţi că pentru cea mai mică vătămare ce mi s-ar face, tot Bihorul s-ar scula asupra voastră." „Noi, când am luat arma în mână, ne-am decis a da piept cu toată Ungaria, nu numai cu Bihorul vostru", a răspuns Iancu. Câtă îndoială a fost în sufletul lui Iancu, nime nu poate spune. Dacă prefectul ar fi ştiut ce ordin dăduse Kossuth lui Hatvani, capul lui Dragoş n-ar fi căzut şi viţele multor moţi ar fi fost salvate: „Raportul d-tale cu privire la procedura deputatului Dragoş îl primesc cu mulţămită şi te încunoştinţez că şi eu împărtăşesc părerile referitoare la acela, iar la raportul lui Dragoş trimis prin ştafeta d-tale am răspuns că nu mă demit la nici un fel de tocmeli cu rebelii, nici nu mă las în explicaţiuni de amnistie – cui îi trebuie graţie, s-o ceară – guvernul va şti să graţieze, unde va fi loc. Totodată te îndrumez ca sub pretextul armistiţiului cerut ori tocmelii să nu sistezi sub nici un chip războiul...", scrie duplicitarul Kossuth. Ai fost de faţă când Kossuth i-a cerut lui Dragoş să se ducă şi să-l caute pe Iancu, să-l înduplece la pace. Cum să fi bănuit ce ticăloşie punea la cale ! De unde să fi desclinit ce-i în mintea lui.

„Hatvani a năvălit cu oastea în Abrud trecând totul prin foc şi sabie. Erau ca la 1500 de honvezi, cu trei tunuri, a povestit omul ce fusese părtaş şi martor la întâmplarea aceea. Ungurii din Abrud, cam 500, înarmaţi, se alăturaseră honvezilor. Simţind

primejdia de moarte, am alergat la cvartirul lui Buteanu din şcoala română. Aici servitorul îmi spuse că Iancu ieşind din biserică s-a urcat pe cal şi cu încă patru inşi a alergat spre Câmpeni. Pe cai şi la Câmpeni, mi-a zis Buteanu. Aşteaptă numai atâta până îmi voi aduce armele şi straiţa cu scrisorile de la cvartir, l-am rugat. Am alergat de la şcoală către casele popii din Izbita, unde eram încvartiruit. Când am ajuns la capătul uliţei strâmte şi am dat în piaţă a trebuit să-mi încetinesc paşii ca să nu-mi atrag prin fugă vreun glonţ, căci prin piaţă erau amestecaţi cetăţeni cu soldaţi. Am ajuns în pace la cvartir, mi-am luat straiţa, pistoalele şi sabia am ascuns-o subsioară. Când am dat să ies din casă artileria şi o mulţime de călăreţi erau postaţi în poartă şi ungurii localnici cugetai că vor să răstoarne oraşul cu „eljenurile" lor. Fiind vorba de moarte sau viaţă îmi reculeg puterile, ies pe poartă şi cam pe lângă pereţi îmi fac loc şi ajung prin piaţă până la şcoală. Ne aruncăm pe cai, îi strângem în pinteni, dar abia am trecut de câteva case şi auzirăm strigătul maghiarilor care se încvartiruiau acolo. Am alergat la Dragoş. Pe o uliţă laterală am ajuns la Boieriu unde era Dragoş. Intrând în casă, Buteanu luă aspru la răspundere pe Dragoş, făcându-l trădător. Dragoş în confuziunea sa nu putu zice alta, spre consolarea noastră, decât că pe Kossuth nime nu-l poate compromite în nimbul său. Într-acestea bătură în uşă şi intrară cinci ofiţeri unguri. Pe cel dintâi îl agrăi Dragoş: „ugye örnagy úr az országot és annak kormányzóját senki sem fogja kompromitálmi?/Aşa e domnule maior că nime nu poate compromite ţara şi pe guvernatorul aceleia? „Nem", fu răspunsul rece al ofiţerului. Atunci am înţeles că şi Dragos era orbit de Kossuth. Mai mult, cu minţile tulburate de vorbele mincinoase ale lui Kossuth, Dragoş îl provoacă pe Iancu să depună armele, că între români şi unguri numai sabia va hotărî. Povestea cu sabia care hotărăşte între unguri şi toţi cei ce îşi cereau depturile ca neamuri laolaltă trăitoare cu ungurii molipsise şi pe deputatul Dragoş. Iancu a ţinut consiliu de război

cu prefecţii şi au decis să dea un atac general asupra oştilor duşmane. De la fereastra arestului am zărit cetele române pe culmile munţilor către Vulcan. Când ele înaintau am auzit în oraş că se bate alarma. Spaima care a cuprins ungurimea într-atâta l-a înfuriat pe Hatvani, încât l-a escortat pe Buteanu şi-l puse separat la arest, în lanţuri, iar după aceea împuşcă dinaintea bisericii pe tribunul Molnar. În scurt timp nu am mai văzut să dea ungurii nici un foc, ci am auzit în piaţă, din nişte plămâni tari, o cuvântare. Hatvani îşi însufleţea soldaţii şi-i provoca pe locuitorii din Abrud să-l însoţească, îi îmbărbăta să nu aibă nici o frică, până vor vedea sabia maghiară în mână maghiară. După aceea urmă o tăcere, apoi un zgomot mare, din care am înţeles că maghiarii se retrăgeau spre Valea Cerniţei. Tot Abrudul se părea că este un mormânt şi că spiritul morţii planează asupra lui. Peste un sfert de oră auzii pe Valea Cerniţei un foc vehement de puşti şi tunuri, strigătele românilor: „Inainte feciori, cureţi la vale! Daţi pe moarte, că acum sunt ai noştri”, iar ungurii strigau: „Pusztulunk mind elpusztulunk! Visza, Visza”. Favorizaţi de întuneric ne coborâm în curtea protopopului, luăm în mână doi pari şi ne postăm sub poarta casei parohiale. Nu a trebuit să aşteptăm nici un minut şi vin trei inşi. Le sărim înainte cu parii ridicaţi, provocându-i: „Jos armele!” Ei azvârliră puştile şi dispărură. Am aruncat parii şi am luat puştile. Iată că vin încă doi, unul din ei era dr. Szentpéteri, celălalt husarul care ne-a păzit, el era uşor împuşcat în falcă. Ne-a recunoscut şi ne-a cerut protecţie. „O vei avea, că te-ai purtat cu noi omeneşte”, i-am zis. Tocmai era să plecăm când iată că mai zărim o fantomă, abia gâfâind în fuga mare. Îi ies înainte cu puşca întinsă. Era Dragoş având în mână o puşcă cu două ţevi. „Domnule Dragoş, am zis, deşi te-ai purtat cu noi perfid, deşi ne-ai trădat maghiarilor, totuşi vino cu mine să-ţi mântuiesc viaţa”. Aveam de gând să-l ascund, dimpreună cu husarul meu, în podul şcolii, până va intra Iancu în oraş. Însă el nu avu încredere în mine, ci fără a spune un cuvânt dispăru în

întunecime, cu armă cu tot. Se făcuse bine ziuă şi nici un român n-am văzut să intre în Abrud. Când am ajuns la capătul ulicioarei, mai la toate casele flutura drapelul maghiar. Pe uliţe, ici-colo câte un cadavru de român, încolo ţipenie de om. Tocmai când să intru în casele popii, chiar din dreptul ferestrei cvartirului meu se descarcă asupra mea două împuşcături. Dau îndărăt iar de lângă biserica catolică mă întâmpină altă descărcătură. Am luat-o spre şcoală prin nişte grădini. Stând în pridvorul şcolii cu nişte lăncieri, Şuluţ Simion mă cheamă deoparte şi-mi zice că Dragoş e ascuns în pivniţă şi se roagă să-l ocrotesc. „Domnule, acum e prea târziu, i-am zis. Afară de aceea ar fi lucru primejdios a-mi expune tocmai acum oamenii când ungurii ne-ar puşca pe fereşti ca pe nişte câini". Nu am isprăvit bine vorba şi sosind Vlăduţ, tribunii Teodor Teoc şi Ioan Chercheş cu o ceată de români înarmaţi, iar după el Balint, din piaţă au început să răsune focuri de armă, care s-au înteţit. Am alergat la capătul pieţii şi am văzut cum ungurii puşcau pe ferestre iar românii în cete de 20 de inşi năvăleau asupra caselor, spărgeau porţile. Ungurii dinlăuntru izbeau cu bolovani în atacatori, alţii de frică săreau pe fereşti unde îi măcelăreau românii înfuriaţi. Pe neaşteptate ne-au zguduit nişte răcnete cumplite. Am alergat cu toţii în partea de unde venea acel zbierăt neomenesc. În curte la Şuluţ Simion, mai mult de o sută de lănci se vedeau ridicate izbind în ceva. Era Dragoş care cerea îndurare: „Fraţilor, lăsaţi-mă, numai una să vă spun, apoi omorâţi-mă". După ce l-au ucis, i-au târât cadavrul şi l-au azvârlit pe o grămadă de bălegar. M-am uitat la el cu milă: obrazul lui rotund, cu pielea neagră tăciune, ciuruită de bubat de vânt, mustăţile negre, părul creţ, erau pline de sânge închegat. Doar ochii întunecaţi rămăseseră deschişi, privirea sa în care nu putea căuta nici măcar un lup, rămăsese aţintită spre cerul noros. Aş fi vrut să-i închid ochii dar un lăncier mi-a zis: „Lasă-l să cate după Kossuth pentru care şi-a trădat neamul". Moţului îi tremurau mâinile, încercând să-şi răsucească o ţigară. Mai

înainte îl scosesem din mâinile honvezilor. Mi-a atras atenţia tinereţea lui semeaţă, fruntea înaltă, ochii albaştri senini şi totuşi dârji, statura dreaptă, vânjoasă. Semăna cu un dac, sau cu ceea ce ne imaginasem noi despre strămoşii noştri pământeni. Când a venit Iancu în Abrud, şi-a continuat vorba dascălul Efrim, interpusul meu, a ţinut o cuvântare către români, sfârşind astfel: „Atât de bine v-aţi purtat încât ar trebui să vă sărut pe toţi, dar că l-aţi omorât pe Dragoş mi-aţi întristat inima de moarte". După ce Hatvani s-a retras învins în prima luptă către Zarand – ducându-l în lanţuri pe Buteanu, la Baia de Criş pierzând şi a doua luptă, a fugit către Ungaria. Ajungând la Iosaş, a poruncit ca Ioan Buteanu să fie spânzurat. Ultima lui grăire a fost: „Mor liniştit, căci a mea moarte este răzbunată deajuns prin cele două pierderi totale ale ungurilor din Abrud". Io zic, şi-a şters ochii dascălul Efrim, că viaţa viteazului nu se putea preţălui cu cele două victorii, că noi moţii şi românii din Ardeal l-am pierdut pe fratele de cuget al lui Iancu şi că oameni ca el mai rar se întâlnesc".

Vieţi sfărâmate, sate pârjolite, avuturi părăduite! Cui i-a folosit? Nici românilor care au rămas robi, în ciuda vitejiei lor, nici ungurilor în prea mare măsură. Nemeşimii maghiare, da! Împăraţilor, imperiilor care în ciuda vrăjmăşiei dintre ele, a planurilor ascunse de cuprindere a altor ţări şi pământuri, la primjdie şi-au dat mâna şi şi-au salvat pielea, în timp ce neamurile au rămas dezbinate şi înrobite. Imaginea generalului călău Haynau, aşa cum l-a văzut când a fost dus între şpângi, îi revine neaşteptat în minte. „Pentru ce stai în faţa mea?" aude gasul sec al Hienei, cum l-au botezat soldaţii. Deocamdată tace, nu-i răspunde. Ştie că întrebarea era formală, prin ea Haynau voia să arate că nu-l recunoşte, îl trecea de fapt în rândul anonimilor pe care îi trimisese la spânzurătoare. „N-auzi, pentru ce stai în faţa mea?" îşi ieşi din regeasca indiferenţă Haynau. „Pentru că aţi chemat în ajutor trupele imperiale ruseşti", a răspuns apăsat. „Nu înţeleg", capitulă Haynau, ori

prefăcându-se că nu înțelege. „Cum să nu înțelegi? Dacă nu intrau muscalii în țară, astăzi eu te-aș fi întrebat pentru ce stai în fața mea”. Cuvintele sale avură efectul unei cravașe pe obrazul generalului. Părea să se fi rupt toate chingile ce țineau scheletul acela învelit în mundir. Se făcu și mai verziu la față și începu să azvârle vorbele. Strigătele isterice ale lui Haynau îl urmăriră pe coridoarele mucegăite ale temniței din Arad, în timp ce străjile îl purtau în lanțuri spre celulă.

2

Razele soarelui se strecoară anemic prin ochiurile înguste, îmbâcsite de muște și praf. Șanțurile curg zgomotos, purtând pe apele tulburi nisip argintiu, paie și crengi uscate. Cineva taie lemne și lovitura securii cade, cu mare ecou, peste liniștea din casă. Scoborât din culcușul său, copilul bâjbâie cu mânuțele mânjite de imala de pe jos după petecul de năframă în care Cumbria a pisat rădăcini dulci de fereguie și bobițe adormitore de mac. Un miel, abia fătat, adus în casă pentru a fi ferit de frig, îl îmboldește cu botul căutând țâța mamei. Copilul scânceşte încercând să se apere de insistența mielului. În odaie se află două paturi acoperite cu procovițe făcute la războiul de țesut, o masă cioplită grosolan din bardă, lângă ea patru scăunele lucrate în acelaşi chip, o ladă afumată înflorată cu fierul roşu în care femeile casei îşi țin poalele, ciupegele, chiţălile, pieptarele şi alte țoale de zile mari, sau, ca în cazul mumei Ana, hainele de moarte, vatra pardosită cu cărămidă arsă iar deasupra, atârnând de un lanț lucrat grosolan de mâna covaciului, țestul pentru pită sau căldarea de coleşă. Pe sub uşă se strecoară fuioare de frig. Spaimele vin din toate colțurile odăii, au gheare lungi şi ascuțite, boturi ce rânjesc arătându-şi dinții mari înfricoşători, ca la ghionoaiele din poveştile pe care i le spune moş Novac, cu toată împotrivirea mamei Cumbria care îl sfădeşte că înspăimântă copilul şi-i bagă în cap tot felul de arătări. Moşul râde potolit şi-i

răspunde : „Tu fată, dacă băiatul e sperios, asta-i sămn că are simț. Mă nădăi io că va ajunge om mare, aşa am citit într-o carte când am fost în războiul din Baer”. Moş Novac este om umblat, a participat la multe războaie, ştie ungureşte, nemţeşte, talieneşte, franţuzeşte. Şi mai ales ştie năravurile, purtarea altor neamuri. Afară vântul chiuie, zgâlțâind şolocaturile, crengile iagozilor, ale perilor şi merilor din grădină. Plouă mărunt, des, cu furie. Câinele scheaună sub şupă, apoi latră îndârjit. Copilul se aburcă cu greu pe tăblia uşii, încercând să ajungă la clanță. Dar mânuțele sale şi trupul sunt încă prea nevolnice pentru a face acest lucru. Pică în fund şi izbucneşte în plâns. Lumea din jurul lui i se pare mult prea mare şi înfricoşătoare. Şi nu-i nimeni ca să-l apere. Nici brațele moi ale mamei, nici barba aspră, ghimpoasă, a tatei, nici măcar palmele grunțuroase ale lui moş Novac. Numai el şi umbrele acelea înfricoşătoare.

– Cumbrie, n-auzi, Cumbrie! răzbeşte din uliță un glas subțire, cântat, de femeie, unde păcatele mele vi-săți?

Doar atât. Ghemuit în colțul său, cu urechile la pândă, cu ochii rotunzi de spaimă, copilul adoarme cu obrazul lipit de blana moale, caldă, a mielului. Când Cumbria, cu hainele leoarcă de apăraia ce cade necontenit din vânătările cerului, pătrunde în casă, îl găseşte cufundat în somn, vede obrajii mânjiți de lacrimi şi de tină şi o cuprinde un sentiment de milă şi furie, iar hotărârea de a părăsi casa aceasta bătrânească, traiul greu, câinos, pe care l-au dus toți ai ei, devine tot mai clară.

– Puiu mamii, şopteşte, cine ştie ce ursită te aşteaptă?! Ți-o fi maică bună sau maşteră? Doamne sfinte, rogu-te apără-mi-l de apă, de foc, de omul şarpe, de omul vulpe, de toate relele şi primejdiile!

Brațele Cumbriei îl strâng la pieptu-i feciorelnic. Căci Cumbria abia a trecut de vârsta copilăriei. De Blagovişteană a împlinit şaptesprezece ani. Părinții ei, Ana şi Ion Pungilă din Bănia, s-au grăbit să se pogogească, fără ca măcar s-o întrebe dacă-i voia, atunci când ea mai legăna păpuşa din cârpe, cu

Novac Murgu şi soaţa sa Ana din Rudăria. Cumbria nu luase seama la străinii ce le călcaseră pragul, nici la forfota ce se stârnise o dată cu venirea lor. Mama ei alergase îmbujorată să aţâţe focul, prinsese o găină şi-i tăiase gâtul, tatăl păşise greoi, spre fundul curţii, acolo unde începeau scările ce coborau în podrumul ce mirosea a moare de varză, a damf de răchie şi de vin, a mere ionatane şi măşanche. Se întorsese cu un buriu de răchie în braţe căruia îi scosese cepul în faţa goştilor spunându-le că-l cetluise cu douăzeci de ani în urmă, tocmai pentru acest ceas. Or fi niscaiva neamuri de peste Nergăni, de la Moceriş, ori din Dalboşeţ, se gândise Cumbria, văzându-şi de jocul ei cu păpuşa. Căci familia lor, ca mai toate familiile din Bănia, avea neamuri răspândite pe toată Valea. Pe unele reuşise să le cunoască, la Nedeie sau de Sf. Dumitru, când ţineau praznicul casei şi era obiceiul să poftească toate neamurile oriunde s-ar fi aflat, pe alţii nici măcar părinţii ei nu-i văzuseră de ani buni. De la un timp se plictisise jucându-se cu păpuşa şi începuse să tragă cu urechea la ceea ce vorbeau părinţii ei cu goştii. Până când mama o surprinsese şi o fugărise, zicându-i: „Pune şi tu, fato, mâna şi mă ajută să perpelesc găina, că mă prinde sara. Acuşi te măriţi şi tu tot cu păpuşile, vai de capu tău, că nici coleşă n-ai să ştii să-i faci bărbatului. „Dară el n-are mâni, să şi-o facă singur, răspunsese cu mânie. Io nu mi-s gata de măritat, cum zici dumneata, că mi-s fată prea cinără". O privise cu ciudă pe mama sa pentru că amintise de măritiş, lucru ce o înspăimânta peste măsură. Auzise fetele de seama ei vorbind de măritiş, de zestre şi mai cu seamă de flăcăi. Nu le înţelegea îmbujorarea obrajilor şi nici luminiţa ce li se aprindea în ochi. Mai mult, i se părea că unele ştiu chiar o taină pe care ea n-o cunoştea şi îi era ruşine să le întrebe. Două ceasuri veghease oalele ce clocoteau pe foc urmărind cu tot mai mare curiozitate veselia ce se încinsese dincolo, în odaie, unde vocile mamei şi tatălui se împleteau cu ale străinilor. După o vremea fu chemată înlăuntru.

– Fata mea, o întâmpină tatăl şi Cumbria se mirase de veselia pe care o citise în ochii lui, oamenii aceştia sunt din Rudăria şi au venit să te ceară de nevastă pentru băiatul lor. Eu şi cu mumă-ta ne-am gândit şi ne-am socotit că e spre binele tău să te dăm noră în casă, cu toate că ne-am fi dorit să rămâi aici şi să ne fii stâlp la bătrâneţe. Băiatul lor e cătană împărătească şi dacă ţi-o plăcea, facem nunta. După ce te vei muta în casa lor, oamenii aceştia îţi vor fi tată şi mamă. Îi vei cinsti şi respecta, cum ne-ai cinstit şi respectat pe noi. Treci şi le sărută mâna.

Parcă o lovise cineva cu un par în cap. I se părea că nu auzise bine, ba chiar că se afla în somn şi avea un vis urât. Apoi, înţelegând că nici nu visa, nici nu i se păruse, izbucni în plâns, un plâns deznădăjduit, ca în faţa unei morţi apropiate, a ei sau a lor, a părinţilor.

Trecuseră săptămâni de când străinii aceia, cărora fusese obligată să le sărute mâna, plecaseră, şi Cumbria nu contenise cu plânsul, zi şi noapte, înspăimântată de ce o aştepta, asuprită de gândul că părinţii ei, pe care îi iubise atât de mult, care o făcuseră şi o crescuseră, o alintaseră ca pe o prinţesă, se lăpădau acum de ea şi o dădeau pe mâna străinilor. Se rugase de mama sa, o implorase să-l convingă pe tată să-şi ia promisiunea înapoi. Dar Ana, mama ei, rămăsese neclintită, de neînduplecat, spunându-i: „Fata mea, nu fi proastă, aşa-i dat femeii să se lipească de cineva, să aibă omul, bărbatul ei, cu care să împartă binele şi răul. Noi am făcut ce-am putut ca să creşti fără grijă, să nu duci lipsă de nimic, dară anii au trecut, noi am îmbătrânit, de acuma ne trecem şi tu trebuie să-ţi cauţi de rostul tău. Familia în care te duci este cu stare, sunt oameni buni, băiatul e ca lumea, cătană împărătească, are plată de la împărat, ai să trăieşti ca-n rai. N-o să-ţi dârpui oasele nici cu sapa, nici cu furca sau grebla”. Apoi venise duminica pe care se rugase lui Dumnezeu s-o amâne cât era cu putinţă. De dimineaţă, mama sa o îmbăiase, o pieptănase cu grijă, îi dăduse cu burete roşu puţin pe buze şi pe pometii obrajilor, o îmbrăcase cu poalele şi ciupagul cusute

cu flori în timpul iernii. În jurul ei forfoteau muierile din vecini, toate, tinere ori mai vârstnice, cuprinse de o veselie de neînțeles, unele îi aruncau vorbe în doi peri, la care chicoteau, doar Ana zâmbea reținut, i se citea în privire un fir de amărăciune, de tristețe. Nici nu începuseră să bată ca lumea clopotele la biserică pentru vecernie, că se auzi galopul cailor şi chiuiturile flăcăilor. Tatăl, îmbrăcat de sărbătoare şi el, cu o sticlă de răchie în mână, păşise spre poartă. Primul care descălecase, pătrunzând în obor fusese Sâmu Murgu. Cu inima bătând să-i spargă coşul pieptului, Cumbria luă seama mai înainte la îmbrăcămintea ostăşească a tânărului. Văzu vestonul de culoare maron ce-i strângea pietul musculos, pantalonii albaştri strânşi şi ei pe pulpele puternice, bocancii lustruiți, apoi chipiul ciako cu vultur împărătesc. Abia atunci se încumetă să-i privească ochii negri tăciune, mari şi blânzi, nasul drept, străjuit de mustăți falnice, buzele pline, statura înaltă, umerii largi. Era semeț Sâmu dar pe fața lui se citea blândețe şi bunătate.

– Bună sara, zise Sâmu.

– La ce-ați venit? se preface a nu şti tatăl Cumbriei.

– Noi am venit că am audzît că Domnia voastră aveți o căprioară de vânzare.

– Poftiți înlăuntru, zice gazda. Ion Pungilă a uitat iarăşi scopul venirii atâtor oameni.

– Dă ce ziceați că ați venit? întreabă din nou.

– Am auzit că aveți o căprioară de vânzare, repetă Novac Murgu.

Ion face un semn şi în sobă este împinsă o fătuță de şapte-opt ani.

– Asta o fi ?

– Nu-i, dar să trăiască şi ea, zice Novac. Ion o împinge uşurel de spate pe fată şi rămâne în aşteptare. În sobă intră o babă.

– Bag seamă pră asta o căutați, zice cu un licăr de zâmbet în privire.

Hohotul de râs acoperă răspunsul aşteptat. În acel moment, Ana o împinge pe Cumbria în odaie. Cumbriei i se pare că pământul a început să se învârtească cu ea. Păşeşte în sobă ca o năluca. Novac îi întinde plosca cu răchie neîncepută. Cumbria are o clipă de ezitare, apoi se preface că bea.

Sâmu înaintă câțiva paşi şi-i întinse mâna. I-o simți fermă,ocrotitoare.

– Eu sunt Sâmu, auzi vocea învăluitoare a caporalului grăniceresc din Rudăria. Părinții noştri ne-au hotărât unul altuia. Rămâne ca şi noi să cădem la învoială.

Tăcuse. La colțurile gurii îi apăruse o umbră de zâmbet.

– Ce zici, ți-e cu voie, ori ba?

– Mi-e cu voie, neneo, şoptise, simțind că se îmbujorase toată.

Nunta o făcuseră la o lună după venirea lui Sâmu. Începuse în Bănia şi se sfârşise în Rudăria. Se tăiaseră porci, păsări, se destupaseră acoave cu răchie bătrână, lăuțile cântaseră zi şi noapte, se petrecuseră şi tinerii şi cei mai bătrâni. Casa Murguleştilor de lângă podul de peste Rudărica, era la fel cu cea a părinților ei din Bănia. La drum era soba mare, cu două fereastre, cu obloane grele din stejar, ferecate, apoi urma o altă sobă a cărei fereastră dădea spre obor închisă cu o uşă masivă croită din gorun, ferecată şi ea. Urma cletul în care se păstrau burdufii din piele de viței cu făină de grâu sau de cucuruz, şuncile şi cârnații afumați. Din clet, o scară urca în podul casei unde, în lăzi uriaşe, se țineau boabele de cucuruz sau de grâu. Cucuruzul necurățat era întins pe jos. După clet, în coasta dealului, fusese săpată pivnița adâncă, zidită cu cărămidă arsă, în care erau ținute acoavele cu răchie, cu vin, putinile cu varză, merele ionatane şi măşanche, perele, în culcuşul lor de paie, cartofii şi ceapa, toate celelate. Apoi urma grajdul, împărțit în două, o parte pentru vaci, boi sau cai, alta pentru oi, care erau adăpostite aci doar pe timpul iernii, primăvara, vara şi o parte din toamnă fiind duse la sălaş. Închizând oborul, cocina şi

curelnicul pentru păsări, gardul înalt de doi metri făcut din scânduri de fag ascuțite la vârf îți lăsa impresia că te aflai în interiorul unei cetăți. O mică fortăreață care să-i apere pe cei dinlăuntru de fiarele pădurii dar şi de veneticii ce-şi căutau prada veniți fie din sudul Dunării sau de prin părțile ungurene. Viața în casa Murguleştilor începea la crăpatul zorilor şi se domolea la ceasul în care întunericul cobora ca un strani uriaş peste păduri şi peste sat. Comunionul lor, alcătuit din trei familii, toți Murguleşti: Dragu Murgu, Iovan Murgu şi Drăghia Murgu, era sub comanda lui Novac Murgu. De la el porneau poruncile zilnic, adică ceea ce avea de făcut fiecare. Novac Murgu împreună cu ceilalți plecau de cum se crăpa de ziuă la câmp, la arat, semănat, săpat, îngropat. Cumbria rămânea acasă să pregătească mâncarea. Când soarele ajungea la amiazăzi, pornea spre locul unde erau lucrătorii, încroşneată cu brenta şi într-o mână cu vadra plină cu zeamă de crumpiri, de păsulă, cu două sau trei coleşe ce abureau încă învelite în peşchire din cânepă şi în alta cu cârceagul din lut cu apă rece abia scoasă din bunarul adânc. Pe ştergare albe, ca neaua, aşternea taierele, coleşa, tot ceea ce gătise. Urmărea cu drag, mândră de laudele pe care le primea, cum socrii săi, ceilalți membri ai comunionului mâncau cu poftă. Sâmu era mai mult plecat în tabără sau la cordon. Când venea acasă era sărbătoare. Abia se ogoia povestindu-le pe unde umblase, ce întâmplări petrecuse şi iarăşi venea Befelul de plecare. La câteva luni după nuntă, Cumbria ştiuse că rămăsese greoane. Purtase sarcina uşor până când îi venise sorocul să nască. În noaptea de Sânziene visase trei ursitoare. Una îi spusese că va avea trei băieți şi o fată, a doua îi arătase trei lăstari din care unul uscat, iar a treia îi cricise: „Vezi sabia aceasta de argint, să ai grijă să nu rugineasca. E băiatul tău cel mare. Se naşte sub semnul sabiei. Multe vânturi îl vor bate şi multe furtuni vor vrea să-l fărâme."

Copilul se născuse la ceasurile dimineții, la primul cântat de cocoşi. Întregul comunion era treaz, aşteptând marea veste.

Când copilul slobozi primul țipăt, Novac ieşi în obor şi slobozi un foc de puşcă. „Să ştie tot natu că mi s-a născut moştenitorul tronului", strigase Novac, cu fală. Apoi, dimineața îl găsi în drum, în fața casei, cu un acou de răchie. Îmbia trecătorii să cinstească întrucât i s-a născut moştenitorul tronului.

3

Stelele mari cât palma lăcrimează pe bolta cerească şi par atât de joase încât îți creează impresia că poți să le atingi cu mâna. Pădurea tace încremenită în somn. Câinii latră la lună, îngânându-şi spaimele ori răspunzând mirosului de fiară adus de vânt. Le urmează tropotul oilor bulucite în țarcul împrejmuit cu un gard de şteze din fag. Focul trosneşte în vatră azvârlind scântei pe coşul colibei din bârne groase din stejar. Pe priciul din lemn, acoperit cu ghije de cucuruz şi cu o procoviță din lână, moş Novac îşi suge luleaua stinsă, frecându-şi mâinile bătucite de muncă, uscate de bătrânețe, însemnate de plumb. Pe genunchi ține puşca pe care din când în când o mângâie cu buricile degetelor. E puşca ce l-a însoțit pe câmpiile Padului, la Acropole, la Rivoli, Marengo, Wagram, în Boemia şi la Leipzig, peste tot unde porunca împărătească l-a mânat. Fața lui moş Novac pare ea însăşi un câmp de bătaie. Zeci de şanțuri o brăzdează de la coada ochilor la bărbie, colo unde o cicatrice enormă o desfigurează adânc, până la os. Aşezat pe scăunelul cu trei piciare, Efta scormoneşte în vatră stârnind norul de scântei ce pier de îndată ce se ridică în aer. Ca de obicei când îl însoțeşte pe moş Novac la sălaş, bătrânul dă drumul povestirilor despre războaiele la care a luat parte. Efta îl ascultă cu răsuflarea tăiată, urmărindu-l cu imaginația, trăind cu sufletul la gură fiecare întâmplare. Moş Novac amestecă câteodată bătăliile Memoria sa slăbită îl face să sară peste vreme şi peste țări. Turcii se învălmăşesc cu franțujii, cu nemții şi talienii. Lui Efta

nu-i pasă, pentru el doar istoriile acelea fantastice contează, îi poartă sufletul către o altă lume, spre alte tărâmuri, total diferite de ceea ce ştia şi văzuse până atunci, o lume pe care spera s-o vadă el însuşi, în care să apuce să trăiască. Nu-l întrerupea pe bătrân, nu încerca să-l contrazică, ori să-i atragă atenţia că încurca ţările şi bătăliile. O făcuse o singură dată şi atunci bătrânul se supărase, nu-i mai povestise nimic câteva zile, până ce uitase. „Patru ceasuri tunurile noastre au aruncat o ploaie de şrapnele prăstă frănţoji. Fumu şi şciupu să răgicasă dă nu să măi vegea nimica. Ne ştergeam la ochi dară dăgeaba că tot nu să vegea. Atunci o început gornistu să sune din oarnă. Ne-am răgicat dân dekung şi am început să alergăm către duşmani. Noi către ei, ei către noi Cu băioneta înjunghiam tot ce vegeam înaincea ochilor. Spărgeam capece cu patu puşcii, rupeam mâini şî ginţi. Cine era măi iuce dă mână, cine avea năroc, scăpa. Să auzau numa icnece şi zbierăce de om, ba parcă nu măi erau dă om, ci dă vice înjiunghiace. Hrvaţii omoară tot ce le pică în drum, ar bea şi sânge dă franţuz. Călăreţii, ai noştri şi ai lor, să străpung, să taie cu săbiile, tobele şi goarnele sună şi bat întruna. Ne picim după dâmpuri, în casăle şi bisăricile din Medola, Solferino şî Cavriana. Un strajameşter să răpege ca să scoată stagul din mâna unui franţuz, dară un şrapnel îi zboară capul de pe umeri. Stă câceva momence în picioare, om fără cap, cu o gaură din care ţâşneşce sângele ca dân butoarcă, un capiten pringe stagul de bât dară estă şî el pră loc puşcat, cage prăstă stag umplându-l dă sânge. Să răped alţii să ia stagul, cad şi ei ca snopii. Un unterlaitnant are braţul stâng sfărâmat, dân rană curge sânge şiroaie. Ortacu de lângă mine pune puşca la ochi, dar cumpănie comandant Drăgilă îl opreşte să tragă. Îşi scoace năframa dîn pozonari şî-l leagă pe unterlaitnant ca să-i oprească sângele. Cerul să întunecă, norii groşi acoperă toată valea, gealurile şi pădurile, vânturişul vine ca dân sănin, răgicând în

văzduh crengi dân frasânii şî gorunii dă pră coastă. Porneşce o ploaie răce, ne zbiciuie dă parcă cineva ne-ar bace cu pălmile. Sâncem tot măi rari, moarcea trage cu coasa dă parcă n-ar fi sângură, dă parcă ar fi suce şî mii de morți. Îi place să cosască numa feciori dă douăzăci de ani, în floarea cinereții, mândri ca bujorii, falnici ca brazî. Bătu-o-ar Dumnezeu dă moarce şî pră ăia care ne-or trămes să ne bacem în țară strină, cu oameni pră care nu-i cunoşceam, cu care nu aveam nimica". Ochii neguroşi ai lui Efta par aprinşi de febră. Se vede pe sine însuşi spintecând oastea duşmană, năpustindu-se asupra ei ca un arhanghel mânios, lăsând în urma lui grămezi uriaşe de cadavre, salvând steagul şi călărind cu el în mână ca să-l vadă de departe întreaga oştire. De pe botul dealului, împăratul caută cu ocheanul şi nu înțelege de unde a apărut viteazul pe cal alb care sparge ca un mistreț oastea duşmană. „Cine-i viteazul acela?" întrebă măria – sa pe ghinărari. „Este cumpăni comandantul Euthimiu Murgu, majestate. Ofițerul de grăniceri din Rudăria." „Ja, ja, sehr gut, îşi mângâie mulțămit mustățile împăratul. Să-l aduceți la mine, după bătaie, ca să i-o dau pe fata mea de nevastă şi să-l fac moştenitorul tronului." Când s-o prosculat răgămentul nostru, îşi continuă moş Novac istorisirea, s-o luvat iară de piept cu franțujii şi atuncea mi-o spus laitnantul Toma Brânzei că la Arcole Bunăparce o cătat prân ochean cătră ai noştri şî l-o întrebat pră un ghinărar dă lângă el cine îs voinicii ăia care să bat ca nişte zmei, iară ghinărariul o răspuns: „N-au țoale ca duşmanii noştri, austriecii, vorbesc altă limbă, care samănă cu tăliana, dară nu-s tălieni, au mult coraj şî să luptă foarce bine". Cică Bunăparce ar fi zâs: „Dați-mi numai câceva răgămence ca ăşcia şî io bat cu ei toată Europa cât ce-ai şterge la ochi". Dară Bunăparce n-o avut răgămencele dă bănățăni şi l-o bătut împăratul muscălesc cu ăl inglizăsc şî l-or trămes la Sfânta Ilena, acolo să-i putrăzască oasăle". Pe neaşteptate, moşul începe să

cânte cu glasul lui slab, tremurat: „Împăratu Bunăparce / Stând în pământ dăparce / La marea apusului/ În preajma Parisului/ Când o fost să să pornească/ Spre Ilena să robească/ Ochii în susu o răgicat/ Şî spră Franția o cătat". Efta plânge încetişor de mila viteazului împărat. „Moşule, o murit împăratul?" îl întreabă pe bătrân, dar pierdut în cețurile somnului ori poate ale amintirilor lui din războaie, fostul grănicer nu-i aude întrebarea şi nu-i răspunde.

4

Ordinul a venit de la comandantul regimentului din Caransebeş. Se cerea ca grănicerii să construiască, până în toamnă, un canton. De la Timişoara sosise un bauofizier, un ins deşirat, roşcovan, cu mustățile stufoase ridicate de vârfuri ca două aripi de rândunică. Desfăşurase planul construcției, arătându-le comandantului companiei şi grănicerilor tişlări cum trebuie să fie cantonul: dormitor, sufragerie, birou, bucătărie, baie. Ferestrele vor trebui orientate spre apa limpede a Rudăricii, iar spatele clădirii către Cracul Otimanului. Din râu se va trage o ierugă prin care apa va urca până în spatele cantonului şi de aici printr-un scoc urma să fie adusă în baia comandantului de canton, baie ce urma să fie construită în partea dreaptă a clădirii, cu intrare din dormitor. Fiecare companie grănicerească din Vale trebuia să contribuie cu mână de lucru bărbătească, cu material lemnos, cu atelaje şi meşteri. De Sfântă Mărie Mică, clădirea cantonului era deja gata. Arăta zveltă, semeață, sobră şi totuşi primitoare, veselă, acoperişul din şindrilă nouă, de fag, se vedea de departe, sclipind în soare, canaturile ferestrelor vopsite în verde se luau la întrecere cu albul pereților al căror brâu era dat cu aceeaşi nuanță de verde crud. Veranda fusese lucrată cu dalta din lemn moale de brad, închipuind păuni, flori de toate

felurile şi mărimile, motive geometrice. Podeaua celor patru încăperi era dată la rindea, netedă, în birou şi în bucătărie pereţii fuseseră lambrisaţi cu lemn de paltin. La câteva zile după ce totul fu gata sosiră din Oravița patru căruțe încărcate cu mobilă, cum nu mai văzuseră rudărenii. Era toată în piele şi mătăsuri. Picioarele scaunelor, ale mesei, ale canapelei erau atât de subțiri, ca nişte picioare de căprioară. Ți-era frică să le atingi dar să te mai aşezi. Mai aduseră o cadă mare, mălțuită, din tablă despre a cărei întrebuințare rudărenii îşi dădură cu părerea fără ca să-i dea de capăt. Cu mobila veni şi un neamț sunducos care porunci aranjarea ei. Mai mult fuma din lulea şi suduia. La miezul zilei de Sfânta Mărie toată Rudăria aştepta venirea celui pentru care se ridicase cantonul. Întâi s-a zărit un nor de praf ridicat de copitele cailor, apoi se auzi clinchetul clopoțeilor de la gâtul cailor şi nu mult după aceea a fost văzută apropiindu-se şi careta. O dată oprită, din ea a coborât un bărbat falnic, la treizeci şi ceva de ani. Avea un metru optzeci, statura zveltă, ochii albaştri luminând obrazul tăiat în linii fine, dar ferme, părul ca spicul grâului, nasul uşor coroiat, cu nările subțiri. Era îmbrăcat în uniformă, numai fireturi ce sclipeau sub razele soarelui de început de toamnă. Din mulțimea adunată se auzi un oftat când tânărul maior coborî din caleaşcă. Aşa mândreţe de bărbat nu mai văzuseră muierile şi fetele din Rudăria. Semăna cu Sfântul Gheorghe din icoane, ucigătorul balaurului. Maiorul Ernest von Ritter se trăgea dintr-o veche familie nobiliară din ținutul Kracoviei. Moşiile părinteşti nu aveau cuprindere, nici pădurile, iazurile, hergheliile cu cai, viile. Robii erau nenumărați. Ca şi ducații de aur pe care bărbații familiei îi tocau la mesele de joc, sau pe curtezanele de la Viena, Paris, Berlin, Petrograd. Spada celor din familia von Ritter sărea repede din teacă împlinind zicala: „Unde-i o bătaie, hopa şi polacul”. Duelurile făcuseră multe victime printre adversarii lor. Din când în când, doliul se

abătea şi asupra palatului familiei. Dar jalea după cel dispărut nu dura mult. Mânați de un duh nebun, cei rămaşi în viață se grăbeau să reia galopul plăcerilor. Ernest von Ritter fusese răsfățatul curții de la Viena. Frumusețea sa răpise multe inimi ale doamnelor din nobilime, dar şi ale actrițelor de la Burgtheater sau Staadtsoper. În iatacuri se suspina numai la gândul că el ar putea atinge talia respectivei doamne. Cele mai îndrăznețe mergeau cu gândul şi mai departe. Ernest von Ritter nu le lăsa să ofteze prea mult pe măritele doamne. Ca un fluture zbura din floare în floare, culegând dulceața de pe petalele fremătătoare. Crestase cu oțelul sabiei sale multe obrazuri subțiri, împunsese multe piepturi. Până în ziua în care ridicase privirea mai sus decât i se îngăduia. Arhiducesa nu mai ştia ce face şi nici ce spune în preajma lui. Casa imperială de Habsburg intrase în alertă, se făcuse consiliu de familie şi arhiducele Franz Carol poruncise ca vinovatul să fie trimis între urşi şi lupi. Dar unde ? Apoi unul dintre conți, care avusese norocul să scape viu şi nevătămat din războaiele austro-turce, îşi adusese aminte de Banat.

Ernest von Ritter primi cu indiferență onorul dat de comandantul companiei. Şi cuvintele de salut adresate de Alimpie Şuta, cneazul Rudăriei, le ascultă cu o ureche. Dintr-o privire constată sărăcia ținutului, primitivismul locuitorilor, asemănător cu cel al robilor săi din ținutul Kracoviei. Poate că aici femeile erau mai frumoase şi ceva mai curățele, gândi von Ritter, strâmbând imediat din nas, ca şi cum ar fi simțit o duhoare venind dinspre mulțime.

Trecuseră multe zile de la aşezarea în canton a maiorului von Ritter. Oamenii se trezeau cu el, însoțit de ordonanță, fie pe o culme de deal, fie pe cărări abrupte în păduri. Arma bubuia slobozind glonț asupra sălbăticiunilor. Cei care îl întâlneau povesteau că neamțul are barba nerasă, privire aprigă, ca de lup. Nu răspundea binețelor, nu vobea cu nimeni în afara ordonanței.

Rudărencele scorniseră vorba că cineva îl văzuse prefăcându-se în pricolici, lumea începuse să se teamă că va poci fetele mari şi copiii de ţâţă, va opri laptele de la marve. Aşa că atunci când îl întâlneau sau îl zăreau de departe, oamenii îşi făceau cruce iar unii îşi scuipau în sân. Von Ritter observase gestul dar îl considera ca pe un semn de umilitate. Singurătatea cruntă în care trăia, lipsa confortului rafinat de la Viena, a anturajului şi mai ales a femeilor, îl aduceau la disperare. Într-o după-amiază de iunie, von Ritter descălecase într-o poiană şi lăsând calul să pască se trântise în ierburile al căror miros îl îmbăta. În ziua aceea poruncise ordonanţei să nu-l însoţească, tocmai pentru a se bucura de singurătate. Rămăsese acolo, cu cerul de un albastru intens pe care norişori alburii alergau fără prea multă convingere. Pădurea era plină de zgomote, de foşnete iscate de sălbăticiuni şi trilurile de păsări. Von Ritter nu se temea de nici un pericol ce ar fi venit din partea mistreţului sau a ursului, întrucât avea lângă el credincioasa sa sabie şi pistolul încărcat. Astfel că se lăsă cuprins de vraja care-l înconjura. După un timp auzi un ţipăt sălbatic. Sări în picioare cu mâna pe sabie iar în cealaltă mână cu pistolul. La numai câţiva paşi, pe o cărare, în adâncul pădurii zări o tânără încolţită de un urs. Răcnind din toţi plămânii, cum făcea când dădea iureş la luptă, se năpusti cu sabia asupra ursului, slobozind un foc de pistol în aer. Speriat de strigăt ori se împuşcătură, ursul se întoarse agale, pierzându-se în pădure. Von Ritter ajunse la timp ca să prindă în braţe trupul fetei ce se prăbuşea inconştientă. Cu multă gingăşie, având după cum se ştie un îndelungat exerciţiu, von Ritter desfăcu ciupagul înflorat al fetei, făcându-i vânt cu chivăra. Fu uimit de fineţea pielii, de sânii pietroşi, cu sfârcurile roz. Poalele ce se ridicaseră în cădere, dezveleau pulpele frumos rotunjite, genunchii gingaşi, lăsând să se ghicească coapsele lucrate parcă de un Stradivarius. Simţi un impuls sexual violent, cum nu mai simţise de ani de zile. Dar, dincolo de acest impuls, îl înduioşă figura fetei atât de candidă, de pură. O bătu uşor cu palma peste obraz. Când

deschise ochii, von Ritter putu vedea cea mai adâncă şi mai tulburătoare privire, genele cele mai lungi, răsucite la vârf de parcă o pasăre măiastră se pregătea să-şi ia zborul. Citind alarma din privirile ei, von Ritter încercă s-o liniştească, zâmbindu-i. „Nu te speria, îi spuse în limba lui, pericolul a trecut. Sunt aici şi te voi apăra". Dar fata nu înţelese nimic. Îşi încheie ciupagul, îşi trase poalele acoperindu-şi picioarele şi se ridică. Făcu o plecăciune şi dădu să plece. „Te însoţesc până acasă", se auzi Ritter, spre propria-i mirare, rostind. Apoi, realizând că tânăra nu înţelege ce-i spune, îi luă cu multă gingăşie mâna şi-i arătă calul. Scuturâ hotărâtă din cap, astfel că porniră unul lângă celălalt. Străbătură valea morilor şi la capătul satului fata îi făcu semn să se oprească acolo, s-o lase să-şi continue drumul singură. La protestul lui von Ritter, îi descrise cu palma conturul satului, îşi puse ambele palme la ochi şi von Ritter înţelese. Se temea de gura şi judecata oamenilor. Vru să se revolte, ba chiar să se mânie. Era deasupra judecăţii lor, avea dreptul chiar să-i pedepsească, să le ceară robote pentru folosul lui, după cum prevedea legea, drept la care de când venise nu apelase în afara bucătăresei şi a celei care îi spăla rufele şi-i făcea curăţenie în canton. Apoi îşi luă seama şi renunţă. Îi arătă fetei, prin semne, că ar dori să se revadă. Doar ei doi. Fata zâmbi şăgalnic, clătinând din cap. Von Ritter simţi o căldură intensă străbătându-i trupul, un galop al inimii. Era ceva ce nu mai simţise până atunci...

Se învăţară reciproc cuvinte din limba unuia şi a celuilalt. Maria, căci aşa o chema pe fată, îl dusese la locurile ei de taină, la Ramn izvor, ochiul de râu din adâncul pădurii unde veneau căprioarele să se adape, îi arătase scorbura în care lovise trăsnetul şi în care se spunea că fusese găsită o săgeată de gheaţă, mai tare ca fierul, îl învăţase să caute mure şi zmeură, să deosebească ciupercile bune de cele otrăvite, ba chiar îl purtase până în vârful Tâlvei Vlădii, la Socolăciţa, unde fetele tinere îşi duceau buchetele cu şapte feluri de flori ca să-şi vrăjească

iubitul. La vârsta lui, von Ritter se lăsă robit de fată. Maria avea şaptesprezece ani, intra în jocul acela cu toată seriozitatea şi, fără să-şi dea seama, von Ritter o urma. Când o atingea, se umplea de fericire, o fericire dincolo de tot ce-i pământesc. Bucuria pură îl inunda, se simţea capabil să zboare, să fie bun şi generos cu toată lumea. Întors la canton, începuse să-şi facă planuri, se vedea căsătorindu-se cu Maria, îmbrăcând-o în cele mai scumpe şi mai luxoase haine, ducând-o la castelul lui din ţinutul Kracoviei, prezentând-o la curte, la Viena. Dar cel mai mult o dorea pe Maria, o dorea cu fiecare fibră a trupului său. Fata nu părea să-şi dea seama că este femeie, cu atât mai puţin că este dorită. Chiar şi mângâierile lui von Ritter erau primite ca un semn de prietenie, ca ceva ce pecetluia tainele împărtăşite de ei doi. Şi totuşi ea răspândea în jurul ei un aer de feminitate tulburătoare de care von Ritter nu putea face abstracţie. Nopţile mai ales deveniseră pentru el un chin. Aşternuturile ardeau sub el, simţurile îi fuseseră incendiate de fiecare părticică din trupul acela mlădios, de mirosul pielii ei, un miros de ierburi amare, nemavăzute. Într-o zi se alergaseră prin fânеţuri, Maria strigându-i s-o prindă dacă poate. Pentru unul ca el, trăit mai mult pe străzile marilor oraşe, neobişnuit cu efortul fizic, părea imposibil să ajungă fata care alerga ca o căprioară. Făcuse un efort drăcesc şi la un moment dat o ajunse. O prinse în braţe strângând-o ca pe un odor de preţ. Maria rămase ca fulgerată la pieptul său, părea că nu înţelege ce i se întâmplă, ascultând uluită zvonul care se iscase în trupul său la îmbrăţişarea lui von Ritter. Uşor, von Ritter îi ridică faţa şi-i acoperi buzele cu buzele sale. Le simţise moi şi dulci ca nimic altceva pe pământ. Maria începuse să tremure, se desprinse violent din îmbrăţişare şi o rupse la fugă. Câteva zile n-o mai întâlnise, îşi făcuse reproşuri că nu avusese răbdare, că se pripise. Apoi o revăzu şi pe faţa ei citi o hotărâre. Care era aceasta von Ritter n-ar fi putut spune în acel moment. Se temu chiar să nu-l părăsească pentru totdeauna. Schimbară câteva cuvinte fără mare importanţă, ca doi buni

cunoscuți, și se despărțiră destul de repede. Von Ritter avu inspirația să nu încerce s-o oprească.

Venise o zi de vară. În fânețurile înalte, încă necosite, împrăștiind mirosuri amețitoare, milioane de gâze țârâiau producând o larmă asurzitoare. Văzduhul era neclintit, nimic nu tulbura zăpușeala aceea ce cădea grea peste dealuri și câmpuri. Dezbrăcat de mundir, numai în cămașa de un alb strălucitor, von Ritter se aciuase la umbra deasă a unui stejar. Încerca să alunge din minte imaginile Vienei luxoase, vesele, plină de tot felul de capcane pentru holteii de teapa sa. Probabil că la această vreme curtea era retrasă la țară. Din iunie și până în septembrie, pe domeniile prințului Schwarzenberg, în sudul Boemiei, se porneau vânătorile. Sunetele dulci din corn, hămăitul câinilor, galopul cailor și trosnetul armelor făceau viața mai palpitantă și mai dulce. Seara urmau balurile sau seratele muzicale, pretext pentru doamne de a-și etala toaletele dar mai cu seamă de a flirta, ba chiar de a se pierde cu cel ales în imensitatea parcului. Multe din treburile imperiului se făceau și se desfăceau în asemenea momente. O strângere de mână în timpul dansului, o vorbă în doi peri, ocheadele slobode ale femeilor, mai tinere sau mai coapte, promisiunile de o seară, retragerile strategice în chioșcurile depărtate sau în iatacuri unde se consumau actele sexuale grăbite, apoi iarăși alte ținte, totul se învârtea într-un cerc al plictisului. Vinul și berea îndulceau partidele ce se încingeau în jurul meselor de joc. Cei mai pătimași mizau sume fabuloase, unii pierzând moșii, alții galbeni împărățești, ducați sau guldeni. Gândul la bere îl făcu să saliveze. Nu fusese amator de jocuri de noroc, nici veniturile sale nu i-ar fi permis să se înfrunte cu Otto Metternich sau cu Arthur von Ehrenfeld. Era însă neîntrecut și admirat pentru întrecerile cu sabia, un soi de turniruri ce se organizau cu condiția ca adversarii să-și înfășoare vârful sabiei în batista oferită de una dintre domnițe și să nu-și rănească adversarul. La finalul luptei, aleasa îl declara învingător pe prințul inimii ei și îl răsplătea cu o sărutare castă.

Ceea ce urma ştiau toţi, dar faptul acesta conta tot atât de puţin ca o ţigară fumată în Herrenzimmer. Nici viaţa în timpul campaniilor de război nu era rea, ba, dimpotrivă, nimeni nu se putea plânge de monotonie. Ofiţerii din rândul nobilimii ieşeau în Niemandsland şi-i provocau pe inamici la duel. Întreaga trupă, de o parte şi de cealaltă parte a frontului, urmărea cu strigăte de încurajare aceste înfruntări pe viaţă şi pe moarte, ce se puteau termina cu uciderea unuia dintre duelgii. Seară de seară chefurile cu muzică şi vivandiere făceau ca nimeni să nu poată dormi...

Von Ritteer aţipise. Îl treziră două mâini uşoare ca un fulg. Le cuprinse cu palmele sale şi le sărută. Apoi o trase spre sine pe stăpâna mâinilor. Maria nu se împotrivi, ci acceptă să cadă peste el. Îi simţi sânii tari, trupul pietros, mirosul acela inconfundabil, de ierburi amare, al pielii. Gura sa o căută cu sete pe cea a fetei care se deschise primindu-l cu un geamăt uşor. Îi sărută devastat de dorinţă pleoapele, ceafa, gâtul, îi muşcă uşor vârful urechilor. Cu multă grijă desfăcu ciupagul, sânii tâşniră de sub pânza fină lăsând să se vadă carnea roză, sfârcurile ce se întăriseră. Îi sărută mai întâi delicat, apoi îi cuprinse cu gura, unul după celălalt, sugând uşor, şoptind vorbe de alint pentru ca nici unul dintre ei să nu se supere că este neglijat în favoarea celuilalt. Trupul Mariei vibra sub îmbrăţişările şi sărutările sale, von Ritter înţelese că venise momentul să se bucure de clipa supremă. Coborî mâna cu grijă spre coapse, se insinuă între ele, atinse cu vârful degetelor blănița mătăsoasă, apoi urcă puţin spre locul aprigei sale dorinţe. O pătrunse cu grijă, ca să atenueze durerea, să n-o sperie cumva cu brutalitatea lui. Maria scoase un mic ţipăt, apoi răspunse mişcărilor sale, într-un vârtej tot mai nebun. Când totul se sfârşi, Maria îşi acoperi faţa cu palmele, pe obrajii încinşi se rostogoliră lacrimi mari cât buricele degetelor. Von Ritter o privi mirat, apoi îi mângâie părul, o cuprinse cu braţele şoptindu-i vorbe de alint. Întâlnirile lor se îndesiră,

fiecare din ele dezlănțuind foamea cărnii. Se dezbrăcau cu furie, își smulgeau mai bine zis unul altuia hainele, se prefăceau că se sfâșie cu dinții, chiar se mușcau încet, ca două fiare dezlănțuite, își sărutau pe apucate fiecare părticică a trupului. Maria își pierduse reținerea inițială, nu se mai rușina să-i atingă pieptul, pântecul chiar şi sexul învârtoşat, la rândul ei își oferea trupul ca să fie iubit, ca el să-l cerceteze, să se bucure de fiecare părticică. De fiecare dată descopereau alt mod de a se iubi, de a-şi stârni simțurile, de a-şi satisface plăcerea. Von Ritter care, slavă Domnului, avea o bogată experiență în amor, se mira de instinctul sexual al Mariei. Nici una din rafinatele curtezane prin alcovul cărora trecuse nu ajungea din acest punct de vedere nici la degetul mic al Mariei. Este drept că nici una nu avusese carnația acesteia, formele dumnezeiești, nici parfumul pielii ei care, în momentul de extaz, emana un asemenea miros greu de descris care-l făcea să-şi iasă din minți. Săptămânile, lunile trecuseră în iureş. Cum se întâmplă de obicei, patima îi făcuse mai puțin precauți, astfel că satul începu să vorbească, femeile mai ales soşoteau, căinându-l pe Pătru Zăroane, tatăl fetei, rămas s-o aibă în grijă şi s-o crească, după moartea soției, de când fata avea doar patru ani. Rudăria molcomeşte la sfârşit de săptămână, babele au ieşit de dimineață, pe uliță, ca să mătură gogleazul, frunzele căzute din nuci, din plopi. Dinspre coamele dealurilor se aud talăngile legate la gâtul vacilor scoase la păscut, de la biserică răzbate glasul clopotelor chemând credincioşii la utrenie. Pe lespezile din fața caselor, moşi şi babe uitați de Dumnezeu macină vobe: „Ai auzit, fa, Săveto, de fata lu Zăroane?" întreabă o babă cu voce pițigăiată. „Ce să aud, fa" îi răspunde baba de peste drum. „Cică fata lu Zăroane s-o încurcat cu neamțu." „O nu-i minciună, fa?" „O văzut-o a lu Căcâcea, cum să țuca cu neamțu şi cum făcea toace ălea". „Ce ruşine o fost să pățască bietu Zăroane! Bag sama el nu şcie nimica, dacă ar şci ar băga cuțâtu în neamț!" Vorbe, vorbe otrăvite... Maria păşeşte în urma vacilor legănându-şi şoldurile. Întrega ei

înfăţişare străluceşte. Babele o prefiră cu privirea, încercând să scotocească în sufletul fetei şi să găbjească taina. „Păcatu-i dulce ca mierea, zice cu glas tare baba Floarea, şi urmele lui străluc." Omul ce vine din urmă se propteşte brusc în boata cu care mâna vitele. „Ce-ai zâs, dodo?" întreabă rotindu-şi înfricoşător ochii bulbucaţi. „Iaca, nimica Petre, d-ale noastre muiereşti, răspunde înspăimântată baba Floarea. O nu ştii că gura muierii-i ca piatra morii, râşneşte toată zâua ori că puni boabe, ori că nu. Numa apă să aibă." Au trecut câteva zile de când baba Floarea a aruncat vorbele acelea care s-au culcuşit adânc în mintea lui Pătru Zăroane. Le-a întors şi pe faţă şi pe dos, căutându-le înţelesul. De oarecare timp vedea el însuşi schimbarea fetei. Prea se spăla şi prea se gătea ea, ca să nu fie ceva necurat la mijloc. Pleca cu ceasurile la pădure, căutând diferite motive. Ba chiar i se păruse lui Pătru că Maria cam ia sama cantonului. Aşa că Pătru se gândi că nu strică să ia urma fetei. Într-o dimineaţă i-a spus că se duce la cosit tocmai în Tâlvă, unde aveau o fâneaţă. Şi-a luat coasa, ciocanul şi nicovala, traista cu mâncare, cârceagul cu apă şi s-a ascuns în tufişurile de la marginea pădurii. După o vremea a văzut-o urcând. Părea că abia îşi struneşte paşii ca să nu alerge. În faţa cantonului s-a oprit căutând în toate părţile să vadă dacă n-o urmăreşte cineva. A intrat în canton cu fereală şi totuşi ca la ea acasă. Atunci Pătru a ştiut că baba Floarea avusese dreptate. O pâclă i s-a aşezat pe creier. A intrat cu grijă în canton, le-a auzit râsetele. A împins uşa grea de stejar şi a văzut cele două trupuri goale, înlănţuite. A ridicat coasa şi a lovit cu sete. Sângele a ţâşnit împroşcând pereţii şi tavanul. A ieşit cu coasa şiroind de sânge. A aruncat-o pe umeri şi a intrat în sat urmărit de privirile mute ale oamenilor. Ajuns acasă, s-a urcat în podul grajdului şi şi-a pus funia de gât. Mulţimea sătenilor s-a bulucit spre canton. Printre picioarele lor s-a strecurat şi Efta. I-a văzut pe cei doi îmbrăţişaţi, trupurile lor goale erau sfâşiate de lovitura coasei. Întreaga odaie părea că fusese vopsită cu sânge. Efta a privit cu

ochii larg deschişi frumuseţea chipului Mariei, s-a întors cuprins de friguri şi a bolit câteva săptămâni, aiurând, strigând vorbe de neînţeles pentru Cumbria. Imaginea aceea a celor două trupuri tăiate de coasă l-a urmărit toată viaţa, iar spaima pe care a simţit-o în acele clipe a rămas culcuşită înlăuntrul său până astăzi.

5

Multă vreme casa cu ferestrele întunecate a lui Pătru Zăroane îi prilejuise lui Efta dar şi sătenilor lui motive de spaimă. Muierile povesteau că în nopţile cu lună se puteau vedea două trupuri mergând îmbrăţişate pe coama casei, pe culmea dealului, spre pădure, baba Floarea se jura că aude văitatul Mariei, ba chiar că zornăiseră lanţurile de sub şupă şi cineva bătuse duminică noaptea în şolocaturi. Pe neamţ nu-l pomenea nimeni, se fereau s-o facă până şi babele, dar muierile tinere şi fetele mai cu seamă îl visau venindu-le călare în întâmpinare, cele mai îndrăzneţe ori mai dorite mergeau cu visul mai departe. În cimitirul satului, fuseseră îngropaţi separat. Maria şi Pătru Zăroane aveau mormintele în partea stângă, acolo unde erau îngropaţi toţi Zăronii, inclusiv mama fetei. Von Ritter fusese coborât în groapă, cu onorurile date de compania de grăniceri, în mijlocul cimitirului. Din înaltă poruncă i s-a ridicat o cruce de marmură de Ruşchiţa la căpătâi de către maistori aduşi de la Caransebeş, pe care aceştia au săpat cu dalta: Hier ruhet Ernest von Ritter (l780-l8l0). În câţiva ani, casa lui Pătru Zăroane se părădui. Acoperisul s-a prăbuşit primul, apoi zidurile măcinate de ploi şi de îngheţuri, pe locul unde fusese soba mare au crescut buruieni înalte, lăstăriş, chiar şi un iagod care cu vremea a ajuns uriaş, cu roade mari cât buricul degetului, negre şi zămoase, din care însă sătenii se fereau să mănânce, oprindu-i şi pe copii. Cantonul a ars într-o noapte, deşi câteva zile tăciunii au mai

fumegat. În câțiva ani, pe locul unde fusese nu se mai cunoştea nimic. Crescuseră ierburile la loc, natura învăluind în haine de verdeață ceea ce pârjolul urâțise. Doar istoria tristă a iubirii blestemate a fetei lui Zăroane cu neamțul dăinuise multă vreme.

Povestirea noastră nu a ajuns însă la acei ani. Suntem la vremea când pe Efta Murgu, ce împlinise şase ani, părinții l-au pregătit de şcoală. Cumbria îi cususe cămaşă nouă de in, cu piepții şi pumnaşii înfloraţi, izmene largi cu brăcinari, vecinul lor Ion Ledăru îi făcuse un laibăr dintr-o piele de miel argăsit şi un clăbăț, baba Iglica îi împletise ştrimfi de lână, iar moş Novac îi croise opinci din piele de porc. Astfel înțolit, Efta păşise temător, alături de bătrânul caporal Novac Murgu, îmbrăcat şi el cu vechea sa uniformă grănicerească, încălțat în bocancii scofâlciți de drumurile şi războaiele prin care l-au purtat. Moşul păşea ocoş, cu pieptul scos în afară, fulgerându-şi sătenii cu privirea pe sub sprâncenele stufoase. Ehei, când era el la einunzwanzig răgăment, nu era cătană care să nu-l asculte ! Efta tropăie alături, cu trăistuța înflorată bătându-i călcâile. Mâinile mici, neobişnuit de scurte ale copilului, scapă din palma aspră, bătucită, a bătrânului şi în clipa aceea pare gata să cadă ghemotoc în imala drumului. „Măi, taică, măi!", se smiorcăie copilul, împungând cu nasul nădragii moşului. Taică şi nepot pătrund în oborul şcolii bisericeşti unde, în iarba crescută în voie, lărmuiesc vreo douăzeci de puiandri de o seamă cu Efta sau mai mari, toți cu scăfârliile rase, cu urechile mari neastrucate. În mijlocul lor, înalt şi slab ca o prăjină, cu chica de păr zburlită, cârmindu-şi nasul roşu, semn că ştia bine sama căzanelor de fiert răchie, învățătorul Ion Măzăran îşi prefira turma de berbecuți, pe care o lua în stăpânire când cu mângăieri, când cu noadele degetelor, întru stăpânirea minții şi liniştirea diavolilor. „Să se ştie, zicea Măzăran, cu glas dogit, că aicea nu-i stână fără stăpân. D-acuma io mi-s baciul vostru, mie îmi veți da ascultare şi nu altcuiva şi am să vă fac, cu voie sau cu sâla, să cunoaşteți sfânta slovă, că fără de ea fi-veți berbeci

proşti. Înţelesu-m-aţi?" Câteva voci de şcolari mai mari, dodaţi cu tipicul şcolii răspund din străfundurile bojocilor: „Nţeles". Cei care, ca Efta, se află la prima lor întâlnire cu Măzăran, se trag mai la fereală după poalele mumelor ori se ţin zdravăn de nădragii taţilor. Efta caută la făptura deşirată a dascălului pe care îl aseamănă cu zmeul din poveştile lui moş Novac. L-ar ruga pe bătrân să nu-l lase în stăpânirea moroiului, dar se teme de asprimea mamei Cumbria care i-a cricit să fie şcolar de frunte şi să n-o facă de ruşine. „Şi acum, porunceşte Măzăran, luaţi-vă de mâini doi câte doi şi aida înlăuntru." Efta se desprinde cu greu de mâna protectoare a lui moş Novac urmând şirul de copii. Încăperea în care pătrund este scundă, cu pereţii de pe care tencuiala se coşcovise din pricina umezelii, pe alocuri lăsând să se vadă bulvanii din stejar din care zidul a fost făcut. Cele două ferestre înguste şi nu prea înalte sunt acoperite cu băşici de bou prin care lumina de afară abia se filtra, câteva mese şi scaune cioplite de barda tişlărului îi aşteptau pe copii să le ia în stăpânire. Pe mese erau puse opaiţuri care mai mult fumegau şi a căror lumină abia străbătea întunecimea odăii. Toate acestea le reţinu privirea speriată a copilului şi inima i se strânse gândindu-se că din acel ceas îşi luase rămas bun, pentru o vreme, de la sălaşul Murguleştilor, de la poienile pline de fragi, de la poveştile cu turci şi Bunăparte, cu vestiţii lotri din cheile de la Globu Rău, spuse la vremea în care întunericul cade adânc peste pădure şi scânteile din vatră sulițează tăriile nopţii. Se gândi că la ceasul acela moş Novac urcă spre sălaş, cu Lupu zburdând în jurul lui, singurul dintre câini care nu se desparte nici un moment de bătrân, doar noaptea doarme pe prispa casei, sau la sălaş pe prag, când va ajunge va da drumul oilor şi o va lua pe drumul Tâlvei în clinchetul clopotelor de la gâtul berbecilor. Ochii lui Efta se umplu de lacrimi şi din pieptul strâns în laibăr sloboade un şuşnit abia auzit. „Acuma, ca măi la început, spune Măzăran, am să vă strig după numele voastre din

bucfariul pe care îl vedeți. Când îl veți auzi, să vă ridicați şi să răspundeți «prezinte»."

– Didraga Păun.

– Prezinte.

– Dragotă Nistor.

– Prezinte.

– Murgu Eftimie.

La chemarea învățătorului, Efta nu răspunde, pentru că auzul lui, ca de altfel întreaga făptură, este acolo, pe coasta muntelui, alături de moş Novac, de cei patru câini, mari cât vițelul, şi de turma de oi.

– Murgu Eftimie, repetă Măzăran şi, cum nu primeşte nici de data aceasta un răspuns, se apropie de masa unde copilul mai visează, îi pune palma pe creştet, privindu-l mustrător, cu ochii săi bulbucați.

– Măi, Efto, pe unde-mi umbli cu gândurile? Ia scoală dumita şi spune frumos cum te-am învățat.

– Prezinte, răspunde gâtuit.

– Aşa, măi Efto, acuma stai jos şi bagă de samă să nu-ți rup joarda de noadă. Ca să ştiți scrie şi ceti, măi la început trebuie să învățați slovele. Astăzi vom începe cu prima buche, aşa cum a început, în marea lui înțelepciune, însuşi Ziditorul.

Prima buche a fost **az**, după legea slavonească, i-au urmat **b**, **buchiu** şi altele tot atât de neînțelese, precum **juvete**, **naş** …Târziu, în anii de maturitate, slovele acestea îi vor uşura cunoaşterea acelor cărți care vor fi argumente în bătălia sa împotriva ierarhiei bisericii ortodoxe sârbe din Banat. Acuma însă limba dascălului i se pare un grai al păsărilor sau al joavinelor pădurii.

A trecut şi vremea răpausului. Roşii în obraji, cu țoalele răsucite de bumbăceală şi trânte, mânjite de imală, şcolarii s-au întors în încăperea rece şi întunecoasă. A revenit şi învățătorul Măzăran, cu nasul mai vânăt ca de obicei şi cu poftă de vorbă.

Şcolarii mai mari, care cunoşteau năravul dascălului lor, şi-au dat coate, hlizindu-se.

– Nu rânjiți, mă, blezgoiaților, i-a admonestat dascălul, cu blândețe, că nu se ştie ce vi-i scris în bucfariul vieții, că dacă s-ar şti, dinainte s-ar păzi, cum zice cântecul, ori dacă ar şti omul ce-ar ajunge, tot ar suspina şi-ar plânge. Acuma am să vă povestesc io de nişte rudăreni de ai noştri care au ajuns, o vreme, mari şi tari în împărăția turcului. Numele lor adevărat nu vi-l pot spune, nu-l mai ştie nima astăzi. Acu vro treizeci de ani, doi frați, după porecla lor turcească Ibrahim Aga şi Ciosa Mustafa Aga, au fugit de acasă şi au trecut la religia mahomedană, adică s-au turcit. Fiind viteji, au fost făcuți, de împăratul turcilor, care se cheamă sultan, oameni cu vază şi li s-au dat pe mână oşti. În vremea bătăii turcului cu austriacul, Chiosa Mustafa ajunge însoțitorul şi omul de încredere al paşei Memiş, paşă care, mâniat pe necredința rumânilor din Clisura Dunării, porunceşte să se ardă toate satele şi oamenii să fie trecuți prin sabie. Chiosa Mustafa, al cărui sânge tot de rumân a rămas, cu toate că purta nume de turc şi slujea în oastea sultanului, l-a ispitit pe Memiş paşa cu şapte mii de florini, numa să nu ardă satele. Lacom de arginți, că doar se ştie că banu-i ochiul dracului, Memiş a primit banii şi a oprit porunca năprasnică. Ajunşi bogați şi puternici, Chiosa şi Ibrahim s-au gândit la foamea şi sărăcia care bântuiau aici, în Rudăria, şi într-o noapte s-au repezit în sat şi i-au răpit pe nepoții lor Regep, Adem, Bechir, Saliha şi pe Osman, văr cu aceştia, purtându-i în saci, peste păduri, noaptea, până la Ada-Kaleh. Ada-Kaleh este o insulă în mijlocul Dunării, stăpânită de turci. Bunînțeles numele copiilor nu erau acestea, ele au fost schimbate de turci. Dimineața, părinții copiilor au început a se văita şi a zbiera, ca să audă tot natu că turcii le-au răpit copiii. Mumele băieților au umblat cernite un an de zile dar ei se profăceau, ca să creadă sătenii că n-au ştiut nimic de răpirea copiilor. În ăst timp, cei doi frați bogătani i-au trimis pe Regep şi pe Saliha, care se arătaseră

mai iuți la minte și mai vrednici, la Stambul, pentru a învăța la școala de ofițeri. Proîntors la Ada Kaleh, după gătarea școlii, Regep se însoară cu Durduca, fata pașei Smail, și este numit comandantul oștii care apăra cetatea.

– Donvăstori, se aude glasul lui Efta, io mă-ntreb și mă mir, o nu le-o fost frică de Dumnezeu oamenilor de care vorbești dumita, să treacă la păgâni?

– Dacă le-o fost frică au ba, io n-am dă unde ști. Mai bine turc și să ai de toace decât rumân cu izmenele rupte în fund. Brava lor că nu s-or zuitat de unde au plecat și or ajutat pe rumâni ca să nu piară. Dară să ne proîntoarcem la Regep. Sultanul îl trimite la Karageorgevici, capu răscolașilor sârbi, ca să-l împace cu turcii. Cu toate că era solul turcilor, inima lui Regep nu putea să țină cu păgânu. Să înțelege cu răscolașii ca să-i sprijoană, pră ascuns, cu arme și cu mâncare. Când sultanul pornește cu oaste împotriva lui Karageorgevici, Regep îl însoțeste împotriva Vidinului, Negotinului, Kladovei și Belgradului. Văzând că răscolașii pierd lupta, Regep îl ajută, pe furiș, pe Karageorgevici, să fugă. Mai târziu, Regep dă ajutor răscolașilor sârbi împotriva pașei de Belgrad, ba chiar sprijoane pe pandurii din Oltenia împotriva lui Vodă Caragea. Pârile care s-au făcut contra lui Regep la sultan, învinuindu-l de necredință față de stăpânirea turcească, au fost până la urmă crezute și sultanul a poruncit ca Regep să fie omorât. Pașa de Rusciuc îl ademenește la el și-l ucide. Așa s-a sfârșit un mare om care s-o răgicat dân Rudăria. Pentru faptele sale bune rumânii nu l-au zuitat. În biserica din Tufări au pictat chipul unui turc, Aga Regep. Oamenii se închină la el ca la un sfânt. Despre frații lui Regep și despre alți oameni de vază, om mai vorbi și altă dată. Voi să țineti minte ce v-am povestit și să povestiți și voi la rândul vostru, ca să nu se piardă numele celor care au făcut bine și fală Rudăriei.

6

Zorile aburesc peste creştetul munţilor. Stelele lăcrimează şters pe bolta cerească, fugărite de geana de lumină. Cocoşii se îngână de la un capăt la altul al satului. Afară, în obor, se aude dupăitul paşilor, un muget de vacă. Acestuia îi răspunde guiţatul porcilor, treziţi prea devreme, cerându-şi tainul de fiertură. Chiar şi câinii hămăie veseli, bucuroşi că stăpânii s-au trezit şi le vor arunca dărabul de coleaşă. În odaie miroase a gutuie, a busuioc şi piele de oaie. Din gura cuptorului ţâşnesc, spre pereţii spoiţi cu var, fâşii de lumină închipuind, în zvârcolirea lor bezmetică, balauri cu şapte capete, oşteni, cai şi călăreţi, paloşe ridicate ca să reteze capetele acoperite cu clăbeţe ţuguiate. Efta urmăreşte aceste închipuiri ale sale de sub straniul gros din lână făcut la văiugă. Sora sa Versavia şi-a cuibărit obrazul dolofan la subsuoara sa. Buzele roşii ţocăie prin somn şi lui Efta îi vine să râdă văzând feţişoara aceea mică inundată de plăcerea suptului sau de închipuirea suptului. Ar clinti, însă-i frică să n-o trezească. Până la urmă nu are încotro, întrucât uică-su Trăilă, frate bun cu Sâmu, om aspru la vorbă, semănând la chip cu un harambaşă din poveştile lui moş Novac, i-a promis că, în lipsa tatălui, plecat de trei zile la Bozovici, are să-l ia şi pe el în car, ca să-l vadă pe împărat. Trăilă, împreună cu nevasta lui, uina Săveta, şi cu copiii lor, Nistor, Călaie şi Truţ, fac parte tot din comunionul al cărui comandant este moş Novac. Uşa scârţie şi în deschizătura ei ghiceşte făptura mamei Cumbria. O ghiceşte dar o şi simte după mirosul de busuioc pe care îl răspândeşte în jurul ei sau cine ştie după ce simţuri ale sale. S-ar preface că doarme, ca de obicei, ca să-i simtă şuvitele de păr gâdilându-i obrazul, palmele răcoroase, moi, mângâindu-l cu dragoste, sărutarea ei dulce, cu nimic asemănătoare. Dar acuma nu-i vreme de prefăcătorie. Doar şi-a dorit atâta să-l vadă pe împărat,

să atingă cu degetul căpăstrul de aur al calului şi poate sabia bătută cu pietre scumpe.

– Scoală-te, puiul mamii, şopteste Cumbria, haida că-i târziu şi ne sfădeşte Trăilă.

Sare din aşternut, nu înainte de a aşeza pe pernă capul Versaviei. Pentru un moment aceasta scânceşte a plâns în clipa în care primeneşte subsuoara lui caldă cu pânza aspră şi rece a aşternutului. O ţuţulă încet, până ce adoarme la loc. Îşi îmbracă la repezeală cioarecii groşi, ştrimfii de lână, cămaşa aspră de cânepă, laibărul albastru. Pe cap îşi aşază clăbăţul brumăriu. Se aburcă în car, culcuşindu-se în fânul ce miroase vag a izmă. Prin porţile zorilor pornesc la vale, spre drumul Stăjerului. În urma lor se înşiruie zeci de care pline cu bărbaţi, femei şi copii. Lămpaşele aprinse se leagănă la loitre, clipind mocnit în fumuriul dimineţii. Livezile cu pruni, clăile de fân, casele rămân în urmă, în depărtare ghicindu-se siluetele întunecate ale munţilor Aninei. Lunca Nerei îi primeşte veseloasă, cu foşnetul aninilor, al sălciilor aplecate deasupra apei ce clipoceşte printre bolovani sau curge tăcută asemenea unui şarpe uriaş încolăcind-se după spinările muntelui, în drumul ei către Dunăre. Trezite din amorţeala nopţii, păsările fac larmă, iepurii şi vulpile fug la apropierea oamenilor, sub paşii lor crengile uscate trosnesc, iarba înaltă se văloreşte. Lui Efta i se pare că întreaga Vale răsuflă profund, ca o hală, un animal nemaivăzut ce face sforţări să se ridice din pâcla somnului. La intrarea în Bozovici, după podul Nergăniului, îi întâmpină cordonul grăniceresc.

– Holt! Care vi-săţi?

– Rudărenii, răspunde cu glas gros Trăilă.

– Tu eşti, Trăilă? recunoaşte Efta vocea tatălui său.

– Io.

Chidran, calul negru, cu stea albă în frunte, al lui Sâmu, îşi apropie nările fremătătoare, umede, fierbinţi, de mâna întinsă a băiatului. Efta se scobeşte în buzunarul laibărului de unde scoate

coaja de mălai pregătită de cu seară. Chidran o apucă cu delicateţe. Abia acum Sâmu îşi dă seama că în car se află şi fiul său.

– Măi, limbă lungă, râde Sâmu, înfundându-i clăbăţul pe ochi, nu ţi-ai găsit astâmpăr în aşternut. Las că majestatea sa împăratul baş de tine duce lipsă.

– Lasă copilul în pace, bărbate, rosteşte hotărât Cumbria. Să vadă şi să înţeleagă că nu toţi oamenii sunt paori, că mai există şi un alt fel de trai.

– Mergeţi până la cazarmă, îi îndeamnă Sâmu, acolo veţi fi rânduiţi după compănii.

Clădirea cazarmei kezaro-crăieşti domină mohorâtă centrul comunei. Zidurile groase, zugrăvite în galben maroniu, ferestrele înalte şi înguste, poarta masivă, ferecată cu ţinte de mărimea unui pumn şi cu drugi îl umplu de uimire pe băiat. Aşa căsoane de mare nici nu ar fi crezut că există. Pe uliţa ce trece chiar prin faţa cazarmei dar şi pe câmpul ce se întinde până către poalele pădurii, s-au adunat sute de ţărani veniţi din toate aşezările Văii. Companiile grănicereşti sunt aliniate chiar la intrarea cazărmii sub supravegherea ofiţerilor lor. La ceasurile zece, porţile cazărmii s-au deschis. Au păşit afară două companii de Valisregiment. După ele, în răpăitul tobelor, călare pe un cal murg, însoţit de feldmareşalul Lasţi, de gheneralul Nostiz, de maiorul Jivcovici, grenzinspector, de alţi ofiţeri, însuşi împăratul. Din mulţime se desprinse şi păşi înainte un grup de chinezi, în frunte cu Dobromir Hârcilă, obercneazul Almăjului. Se închinară împăratului şi o dată cu ei mulţimea de norod. Nevolnici să cuprindem cu pana noastră toată fala întâlnirii mult-milostivului împărat cu supuşii săi lăsăm slovele preacinstitului protopresviter Nicolae Stoica de Haţeg să o înfăţişeze.

– Întreabă-i, zise împăratul către obercneaz, dacă are cineva vreo greutate, au vreo rugăminte, s-o spună, s-o ceară, că vor căpăta.

– Avem, măria ta, se auzi glasul unui grănicer. Să ne cinstiți cupla sabiei.

– Ce înseamnă acest lucru? întrebă împăratul.

– Un florin şi jumătate, majestate, pentru fiecare curea de sabie, răspunse Dobromir Hârcilă.

– V-o cinstesc, răspunse împăratul. Mai aveți şi altă rugăminte?

– Să ne dați puşti mici, uşoare, cu brățări galbene. Astea mari ne rup oasele, ne deşală şi nici de vreo hasnă nu sunt.

– Să li se dea, porunci împăratul.

Se auzi un vuiet în mulțime. Împăratul tresări, privind îngrijorat spre suită.

– Avem pământ puțin şi sărac, slujba împărătească ne cere prea multe şi nu ni-l putem lucra, strigă cineva din multime.

– Ce? Ce spune? se impacientă împăratul.

– Cerşesc pomană, majestate, răspunse feldmaresalul Lasți, comandantul husarilor ungureşti. Nu-i cunoaşteți pe valahi. Acest neam necredincios trebuie peste hotar, afară scos sau tot a-l tăia şi-n locul lui pe aicea creştini credincioşi, să aduceți ştaieri, tiroli, craineri, bine lucrători, cu munții dedați.

– „Excelența voastră cuvânt îngeresc arătarăți, zise către Lasți oberlaitnant Şleghel, şi-i sfânt adevăr că ştaierii, tirolii, crainerii, în munți lucră, unde-s dedați, dară aducându-i aicea trebuie case a le face, vase, vite, cară şi altele a le da. Şi fiind ei dedați bine a mânca, în pene moi a dormi, pentru ei trebuie în vârful munților case bune a le zidi, paturi, saci cu paie, tot felul de vase, de bucate a le da... Iară, aceşti bieți rumâni proşti, în doi ani am văzut ce iau la comandă, vara sau iarna într-un chip, făină de cucuruz sărată, într-un foale de oaie legată... în loc de unt, ouă, brânză şi carne, zahăr, iar pe post păsulă şi sare... Iară de dormit, în loc de căpeneag au cuşmă de lână şi iarna la foc şi afară dorm... În ploaie, în neauă mănâncă, dorm. Din care pre încet, ca şi tirolii se pot face”

– Cum te cheamă? întrebă împăratul zvâcnind din sprânceană a mirare.

– Oberlaitnant Şleghel, inginer, bauofiţir.

– Bravo Şleghel! Spune feciorilor că o sută de galbeni trinckgeld le cinstesc, să bea şi să se veselească. Să vină carozza.

Unul din ofiţeri galopă pe porţile cazarmei. Se reîntoarse în câteva minute cu caleaşca. Împăratul descălecă, urcă treptele caleştii şi înainte de a îngădui să se închidă portiera mai privi o dată peste mulţimea de ţărani ce-l privea tăcută. Făcu un semn cu mâna şi draperiile de catifea căzură, ascunzându-l vederii. Îngropat în fân până la genunchi, Efta urmărise cu sufletul la gură tot ce se întâmplase, de la ieşirea împăratului şi până la plecare. Nu-i venea să creadă că bărbatul acela deşirat, cu nasul lung şi ascuţit, cu părul roşu abia ascuns de chivără, îmbrăcat în haine negre, fără mantie de aur, ba nici măcar căpăstrul calului nu era de aur, omul acela deci putea fi împăratul de care îi vorbise moş Novac în nopţile lor de oierit. O dezamăgire cumplită îl cuprinse, încât aproape îi veni să plângă. Se smiorcăi un pic, apoi luându-şi seama îl dădu izdatului pe împărat, şi-i ceru maicii sale Cumbria un dărab de pogace.

7

Cocia mare, cu loitre, a fost încărcată până la refuz cu lucrurile trebuincioase pentru început în noua lor gospodărie. Cumbria încă mai dă rotocol cociei, căutând măcar un locşor unde să mai poată vârî câte ceva, o oală, o tigaie, un sucitor. Sâmu încearcă s-o liniştească, spunându-i că Sebeşul nu este peste lume şi că va putea să revină la Rudăria şi să mai ia şi alte nimicuri de care are nevoie. E drept că nu pronunţase cuvântul nimicuri, ca să nu incendieze firea şi aşa aprinsă a Cumbriei. Să presupunem că era în zori, la al doilea cântat al cocoşilor, când

roua e încă groasă, frigul pătrunzător, satul scufundat în somn greu iar întunericul pare bătut în piroane de tipsia rotundă a cerului. Din grajd se aude mugetul vițelului, neliniştite de vânzoleala de afară găinile cârâie şi pălăpăie în curelnic, apoi se potolesc, vocile lui moş Novac şi a lui Sâmu sunt înăbuşite, se vorbeşte în şoaptă, ca să nu fie treziți vecinii sau poate duhurile nopții. „Strânge bine chinga, se aude sfatul lui moş Novac, să bagi dă samă că de la Vâru Tăriei încep pripore şi coveie, ai grijă cum mâni caii şi cum strângi opritoarea la roți să nu să rupă", nu conteneşte moşul cu povețele, ca şi cum Sâmu nu ar fi umblat atâta prin lume, ci ar fi la primul lui drum în afara satului sau a Almăjului. „Tu, Cumbrie, zice cu glas pițigăiat baba Ana, trage straniul peste copii, să nu răcească. Să vă dea maica un măr, să mâncați?" „Copii, țuce-vă taica, puii moşului, stăruie moş Novac, apropiindu-şi fața de cei doi pitulați sub strani, să nu-l zuitați pe moş Novac şi nici casa părintească, auzi, tu, Efto, cu tine vorbesc. Ție-ți cricesc, că muierea are ținere de minte scurtă şi să dă după bărbat, da tu să ții minte că aicea sunt rădăcinile tale, în pământu ăsta sărac dar dulce ca țucăru"… Şi câte alte sfaturi o mai fi dat moş Novac, sugând țigara groasă cât degetul, făcută cu ghijă, moale şi subțire, de cucuruz, încercând să-şi stăpânească tremurul glasului şi lacrima neputinței, el care a luptat în atâtea bătălii, prin cele țări şi peste cele ape. Fără să se întrebe de ce, ori pentru cine o face, şi-a petrecut jumătate de viață în slujba împăratului de la Viena, departe de Ana şi de fiul său, de moşia de pruni şi de dealurile şi pădurile Rudăriei. Să ne înțelegem, nici nu-mi trece prin gând să vă spun că, în toți anii aceia, în care s-a bătut pentru kaizăr, Novac a fost uşă de biserică, n-a mâncat, n-a băut şi nu s-a veselit, n-a gustat trup de muiere. O, nu, aş fi fățarnic dacă aş susține acest lucru. Bărbat verde, sămânță de muntean, fire iute, cu sângele fierbinte, nu s-a dat în lături de la nici o plăcere de creştin. Dar numai trupul lui

s-a veselit, sufletul i-a rămas neatins, ferecat ca un sipet în care erau ascunse giuvaieruri de preţ, chipurile femeii şi al băiatului. Dar să ne întoarcem la dimineaţa în care familia lui Sâmu Murgu se pregăteşte să plece spre Caransebeş. Porţile au fost date în lături, căruţa s-a urnit, ieşind în drum, încet, tăcut, ca şi cum ar fi purtat un mort, moş Novac şi baba Ana i-au îmbrăţişat pe Sâmu şi pe Cumbria, zicându-le: „Să vă ajute Cel de sus", au cuprins în braţe trupuşoarele lui Efta şi al Versaviei, sărutându-le mâinile şi părul, apoi s-au tras în lături, lăcrimând în tăcere. Căruţa a pornit la vale, legănându-i pe cei doi copii şi pe părinţii lor. În stânga i-a urmărit o vreme apa limpede, vijelioasă, a Rudăricii, în spate a rămas să vegheze, ca un oştean bătrân, vârful Svinecea. Au trecut prin Prilipeţi, prin Prigor, au intrat în cheile bântuite de jivine şi lotri de la Globul Rău, Globul Craiovei, neînfricoşati însă, fiindcă-l aveau alături pe Sâmu, cu puşca gata s-o sloboadă în oricine s-ar fi apropiat cu gânduri blestemate şi când au ieşit la gurile Petnicului caii s-au slobozit la vale, în galop, abia struniţi de Sâmu, soarele suise deja pe bolta cerească acoperind căruţă, cai şi oameni cu o mantie argintie. Au ajuns la Podul de lemn de peste Sebeş la ceasul înserării, nu cu mult timp înainte ca gărzile să închidă bariera.

Sâmu ştia că noaptea nu putea să intre nimeni în oraş, erau întorşi din drum toţi cei care ar fi îndrăznit să nesocotească strigătul de avertizare al cordonului grăniceresc. Au prezentat înscrisurile de la Stabskomanda regimentului prin care Sâmu Murgu avea ordin să se prezinte la Caransebeş. După cercetarea acestora de către ofiţerul care comanda cordonul, li s-a îngăduit să treacă. Caransebeşul depăşea de câteva ori mărimea Rudăriei. Cu un cat şi mai rar cu două, casele, lipite una de alta, aveau porţi înalte din stejar, ferestre mari cu obloane din lemn vopsite în verde sau cafeniu, frontoane de unde te priveau capete de păpuşi, unele cu gurile deschise ca într-un ţipăt neauzit, altele cu

feţele frumoase, încremenite pe vecie, acoperişuri roşiatice din ţiglă. Străzile erau largi cât să încapă două căruţe una lângă alta, pavate cu pietre de râu, pe care roţile căruţei treceau scrâşnind. Ajunseră pe Temeswarergasse, strada principală a oraşului. Efta nu se sătura să privească felinarele ce luminau strada, trecătorii îmbrăcaţi în haine nemţeşti, cu pantalonii strânşi pe pulpe, în surtucuri cu gulere răscroite, lăsând să se vadă cămăşi albe ca neaua şi ciudate legături la gât. Abia făcură câţiva metri şi fură opriţi de alţi oşteni. Păreau oşteni doar după arme: puşcă, pistoale şi hangerul înfipt în brâu, căci, după îmbrăcăminte: cămăşi şi izmene largi din cânepă, nu se deosebeau de ţăranii din Rudăria. „Sunt serezanii, le spuse Sâmu, păzesc ordinea şi liniştea." „Ihre Papieren, ceru unul din ostaşi." „Sunt Fähnrich Murgu, sub-başa, răspunse milităreşte Sâmu, ordin de la Regimentkomandant." Mustăciosul cercetă hârtiile, se uită cu privirea-i înfricoşătoare la Efta, cel puţin aşa i se păru acestuia, apoi descoperind cine ştie ce în ochii băiatului întinse palma înmănuşată şi-i mângâie creştetul. Pe măsură ce se înnopta, oraşul se umplea de umbre ciudate, coborâte din vârful caselor, al bisericilor, unele cu turlele pânteoase, altele cu vârful ca de suliţă înfipt trufaş în bolta cerească, vitrinele de la parterul caselor împodobite cu lămpi aprinse lăsau să se zărească tot felul de minunăţii la care Efta nici în vis nu ar fi îndrăznit să viseze.

Casa familiei Cârjan se afla la câteva sute de metri de sediul Regimentului român cu nr. 13, la întretăierea a două mari străzi, Stadthausgasse cu Teusgasse. Clădirea impozantă avea mai multe ferestre, cu obloane vopsite în verde crud, acoperişul acoperit cu ţiglă. Când căruţa încărcată vârf cu lucrurile Murguleştilor intră pe poarta largă, solidă, pătrunzând în curtea închisă de ziduri înalte, din cărămidă, le ieşi înainte o jumătate de om, fost căpitan în armata crăiască, participant, după cum avea să afle peste câtăva vreme, la luptele de la Passau, Marengo, rănit în bătăliile din mlaştinile din apropierea podului

de la Arcole. După o vreme, în care Efta se va obişnui cu familia Cârjan, va asculta cu nesaţ, ore în şir, istorisirile acestuia din războaiele purtate în numele Casei de Habsburg. În felul acesta dorul după moş Novac, după poienile din pădurea Rudăriei, după serile de la sălaş, se mai ogoia.

În fine, să ne reîntoarcem la intrarea căruţei Murguleştilor în casa lui Ilie Cârjan, care a ridicat lămpaşul dezvelindu-şi obrazul smead, mustăţile groase cu vârfurile răsucite în sus, nasul borcănat, acoperit de o roşeaţă suspectă. Trebuie să mă explic de ce nu cu mult înainte am scris despre Ilie Cârjan numindu-l o jumătate de om. Bravul oştean, citat de generalul Wartesleben pentru bravură, întrucât în fruntea unei companii de grănicieri a tăiat retragerea unor trupe franceze, provocând inamicului mari pierderi, nu avea mai mult de un metru şaizeci, ceea ce firește nu conta, pentru că, aşa cum ziceam, cu mustăţile sale înfricoşătoare, cu căutătura-i fioroasă vâra fiori în oasele celor care i-ar fi stat împotrivă. În spatele lui, depăşindu-l cu două capete în înălţime, dar şi în lăţime, tuşa Maria, doda Maria, sau Marianeni, cum i se adresau vecinii, neamurile, cunoscuţii şi chiar necunoscuţii ce-i treceau pragul sau o întâlneau la piaţă, unde vindea ierburi de leac, ba chiar leacuri gata pregătite după nişte reţete numai de ea ştiute, moştenite de la o străbunică despre care la vremea ei s-au spus multe şi mărunte, unele adevărate, altele nu. Miluţânurile ei alinau rastul, reuma, încâlceala maţelor, subţiau sângele, dădeau putere bărbaţilor, aprindeau mintea muierilor şi câte altele, ţăranii din jurul Caransebeşului veneau la ea să sloboadă sângele stricat, unii ca să-i tragă de vătămătură sau de vreo scrântitură a mâinilor sau picioarelor.

– Bun venit, Fähnrich Murgu, în casa căpitanului Cârjan şi dumneata, soro Cumbrie, şi voi, pruncilor, bubui vocea stăpânului, încât caii tresăriră nervoşi, smucind hamurile.

– Ba în casa Cârjanilor, îl corectă cu voce subţire, de adevărată soprană doda Maria, căpitan ai fost mneata la

răghiment şi-n bătaie, aicea io mi-s maiur, şi-l dădu la o parte ca pe un fulg, cuprinzând în braţele ca nişte odgoane trupul de fetiţă al Cumbriei. Ţuce-o doda, s-o ţuce, că-i încă o fetiţă, o alintă, fără să sesizeze încordarea, gestul de împotrivire al Cumbriei, după care Maria Cârjan îi ridică fără nici un efort pe Efta şi pe Versavia şi-i purtă, urcând treptele, înăuntru. Dacă la Rudăria odăile erau cu pământ pe jos, spoit cu bălegar de cal, mobilate, aşa cum s-a văzut, cu două paturi cu răstamiţă şi căpătâni, făcute de Roacă, tişlărul, ca şi ormanul cu două uşi, sau masa şi scaunele lucrate grosolan din firiz şi bardă, camerele prin care îi purta Maria Cârjan erau podite cu scânduri trase la rindea, date cu ceară, încât păreau acoperite cu un strat subţire de miere de albine. În fiecare odaie erau paturi largi, cu tăbliile de la căpătâi curbate, pe care se vedeau pictaţi nişte îngeri dolofani, divane şi ele cu lemnul curbat, te miri cum şi te miri unde, cu picioarele având forma unor labe cu ghiare ale vreunui animal din poveste, se socotea Efta, oglinzi de statura lui, alte dulapuri mai joase şi mai lungi închise cu sticlă ce adăposteau tot felul de oameni şi jivine, cai şi călăreţi cu săbii scoase, muieri în pielea goală, cărora nu li se vedea ruşinea, tot felul de măsuţe cu un singur picior, dulapuri grele în care ar fi încăput două sau trei din cele de la Rudăria, săbii pe pereţi şi pistoale, icoane, nişte covoare mici ce înfăţişau răpirea unei fete îmbrăcată cu nădragi largi şi doar cu o ţâră de cârpă la tâţe, de nişte oşteni buzaţi şi negri ca iadul, cu nişte săbii la brâu late şi înconvoiate. Dar câte minuni nu se aflau acolo, pe care Efta nu le cunoştea şi cărora nici nu le ştia rostul! Avea să le descopere încet, rând pe rând, să înţeleagă diferenţa enormă care exista între lumea în care se născuse şi cealaltă în care intrase acum.

8

Pătrund pe sub arcadele acoperite cu iederă ale cazărmii. Paşii au ecouri, pierzându-se în lungul coridoarelor tăcute, cei ai

mamei ţăcănind mărunt, repezi, însoţiţi de clinchetul potcoavelor cizmuliţelor scurte şi moi, din piele de căprioară, ai lui târşiţi, nehotărâţi, vorbind de tulburarea ce-i stăpâneşte întreaga făptură. Prin geamurile coridorului zăreşte, în curtea largă, formaţii de grăniceri care sub comanda unterofiţirilor fac întoarceri la stânga şi la dreapta, împung cu baioneta un duşman nevăzut, dau iureş asupra unor momâi de paie. Multora dintre ei ceea ce fac acum li se pare o joacă, dar cătanelor bătrâne, care au mirosit răsuflarea otrăvită a morţii, care au ochit şi au împuns trupuri de oameni, auzind cum pârâie carnea împunsă cu fierul lung şi ascuţit, mişcările acelea nu mai erau doar o joacă şi ei nu le executau cu veselie. Efta trage cu ochiul la cătanele împărăteşti, cu nădejdea că-l va zări printre ele pe tatăl său, un părinte pe care-l vede din an în Paşti, care este un fel de gost în casa lor. De când a deschis ochii s-a obişnuit ca mama să-l hrănească, să-l îmbrace, să-i poruncească cum să se poarte, ce să facă şi ce nu, să-l ajute la buchii, să-l pedepsească pentru năzbâtiile pe care le săvârşeşte şi să-l laude când merită. Atunci când Sâmu se întoarce pentru scurtă vreme acasă, legile aspre ale mamei sale se mai îmblânzesc, ochiul ei fără odihnă se întoarce mai mult asupra bărbatului, casa primeşte alt aer, de sărbătoare, se deretică, se primenesc aşternuturile, oalele bolborosesc pe şpohertul din cuină, mirosurile de sarmale, de friptură şi de melşpaiţ se răspândesc în toate odăile. Bărbatul acela înalt, cu hainele îmbibate de praf, încătărămat, cu un aer ciudat, străin, umple cu tăcerea şi blândeţea lui casa Murguleştilor.

Cumbria a ciocănit în uşa pe care o tăbliţă cu inscripţia Militärgrenze-Regimentsstab anunţa că acolo se afla cel care era stăpânul întregii zone de graniţă, Oberst Wolfgang Roth. „Herein” s-a auzit dinlăuntru o voce seacă, de om bătrân, obosit de anii scurşi în serviciul kaizărului, sătul de şederea mult prea îndelungată în orăşelul prăfos de la marginea imperiului, într-o

cazarmă veche, râncedă. Privirea curioasă a lui Efta s-a agățat mai întâi de cizmele înalte ale colonelului, cu pinteni auriți, a prefirat apoi pantalonii de culoare cafenie, întinși pe pulpe, tunica albastră cu guler până sub bărbie, pieptul încărcat de decorații. Abia după aceea a zărit mustața roșcată, perciunii stufoși, ce acopereau o bună parte din obraz, nasul lung, ușor coroiat, ochii de un albastru șters, chelia peste care fuseseră trase dintr-o parte câteva fire de păr cărunt, în intenția de a-i acoperi goliciunea. Era acesta chipul celui mai cunoscut și temut personaj de pe întreaga graniță. Colonelul s-a ridicat de pe scaun, lent, încât părea că nu se mai termină, și-a ciocnit călcâile, înclinând cu eleganță capul, apoi a făcut câțiva pași ocolind biroul, sărutând curtenitor mâna tinerei și frumoasei soții a Fähnricului Sâmu Murgu. Apoi, a poftit-o, cu o mișcare a mâinii, să ia loc într-unul din scaunele cu spătar înalt, căptușite cu piele de Cordoba și țintuite cu ținte de argint.

– Soțul dumneavoastră, meine Frau, Fähnrich Sâmu Murgu, mi-a raportat despre dorința pe care o aveți. La rugămințile sale v-am primit, deși mărturisesc a nu înțelege pe deplin intențiile dumneavoastră. La regiment există o școală recunoscută pentru temeinicia ei, profesorii sunt excelenți, școlarii sunt pregătiți în aritmetică, geometrie, istorie, desen și caligrafie, cât și în discipline cu caracter militar: instrucția armelor, instrucția de geniu, regulamente etc. Știți bine că nu primim la această școală decât pe cei mai buni elevi ai școlilor capitale. Elevii pot beneficia de burse, dacă sunt dotați și-și dau silința. Cariera lor militară poate fi strălucită, ei vor putea urma Școala superioară de război de la Viena. Și totuși, dumneavoastră îmi cereți un lucru aproape imposibil pentru legile graniței...

– Herr Oberst, este desigur o mare cinste pentru noi că v-ați gândit ca fiul nostru să urmeze școala militară, a răspuns cu vocea ei limpede, frumoasă, dar hotărâtă, Cumbria. Sinceră să fiu, însă, primului meu născut îi doresc o altă soartă. Bunicul

bunicului lui a fost grănicer în slujba împăratului, socrul meu la fel, tatăl vă este sub comandă, mai am încă doi fii care vor urma şi ei acelaşi drum. Pe acesta însă doresc să-l îndrept spre învăţătură, să-l ajut să devină doctor în iure, ca să apere şi să aplice legile, pentru trăinicia imperiului şi gloria Casei de Austria. Vedeţi, excelenţă, băiatul acesta are o fire mai ciudată, este mai sensibil, are prea multă fantezie, vă rog să mă iertaţi, pentru un militar. Inventează poveşti, întâmplări şi ca toţi oamenii din aluatul acesta se teme până şi de umbrele nopţii. Introdus în lumea aspră a oştirii ar fi un permanent nefericit şi, Doamne fereşte!, ar putea sfârşi cu un revolver la tâmplă. Vă rog, excelenţă, ajutaţi-mă, liniştiţi sufletul poate prăpăstios al unei mame, faceţi să nu se ajungă la o asemenea tragedie!

În încăperea austeră s-a aşternut liniştea. Colonelul a rămas cu privirea agăţată de ferestrele înguste ce dădeau spre hotelul Zum grünen Baum, lovind maşinal cu degetele lungi în tăblia mesei. Poate că în acele clipe bătrânul ofiţer se gândea la anii copilăriei sale petrecuţi undeva pe Rin, pe Mosela ori în cine ştie ce sat din Tirol, de ce să nu credem că pentru un moment indiferenţa, oboseala, lehamitea, rutina ce puseseră stăpânire pe fiinţa sa în anii lungi de serviciu cedaseră locul celui ce fusese, la începuturile carierei, un copil dolofan, nu prea descurcăreţ în raporturile cu semenii săi, pe care părinţii îl considerau mai puţin dotat intelectual, nici prea potrivit pentru muncile câmpului sau pentru vreo meserie, total diferit de ceilalţi fraţi, toţi zdraveni, buni de muncă dar şi de petreceri, care înghesuiau fetişcanele prin te miri ce unghere încă de la vârste fragede. Doar el se arăta nevolnic şi la muncă şi la drăcoveniile pe care vârsta le cerea, le permitea, răbda vorbele de batjocură pe care i le aruncau fraţii, colegii şi mai cu seamă fetele. Îl salvase un unchi, comerciant de blănuri, care îi convinsese pe părinţii săi să-l trimită la şcoala militară. Urmaseră alte batjocuri, alte umilinţe din partea ofiţerilor, colegilor, le suportase cu stoicism, aşteptând timpul în care îşi

va putea lua revanşa. Apoi vremea trecuse, fusese mutat în diferite colţuri ale imperiului, se căsătorise, făcuse copii, doi băieţi şi o fată, aceştia la rândul lor se căsătoriseră, soţia trecuse în rândul celor drepţi, lăsându-l însingurat, aşteptând cu oroare clipa când va trebui să părăsească serviciul, să nu mai aibă nici această familie mare, neutră, care este regimentul, soldaţii şi ofiţerii, să redevină un anonim, un civil, un bătrânel care îşi va târî zilele, cenuşii, cine ştie în care orăşel, aşteptând ceasul reîntâlnirii cu iubita sa Elise.

– Und du, was sagst du? întrebă cu glas muiat, neobişnuit pentru cei care cunoşteau asprimea colonelului Roth, arătând cu degetul spre Efta.

– Ce zice şi mama, a răspuns Efta în aceeaşi limbă, pe care o învăţase în anii de când veniseră în Caransebeş.

Colonelul a zâmbit fugar, recăpătându-şi repede masca austeră. A scos din sertar o hârtie cu însemnele imperiale şi semnând-o a întins-o Cumbriei.

– In Ordnung, a zis, din acest moment totul depinde de bunăvoinţa şi înţelegerea Comandei militare din Timişoara şi a Cancelariei Aulice de la Viena. Vă avertizez însă că nu vă va fi uşor, că asemenea aprobări se dau foarte greu. Viel Erfolg !

Au refăcut drumul grăbiţi, mai ales Efta era nerăbdător să regăsească lumina şi căldura de afară, bucuros să părăsească zidurile groase, cu mirosul lor de mucegai, clădirea aceea neprietenoasă în care flăcăi şi oameni mai vârstnici din localităţile bănăţene se uscau de dorul gospodăriilor lor, al dealurilor, luncilor şi pădurilor în care se simţeau stăpâni şi liberi ca pasărea cerului. A plecat bucuros că a scăpat, fără să se gândească, să presimtă că va veni un timp când va gusta din pâinea amară şi din ospitalitatea cetluită a împărăţiei.

Deocamdată traversează Temeswarergasse, cu clădirile sale strânse una în alta, la al căror parter sunt prăvăliile negustorilor, aprobate de comanda regimentului: aurari, ale căror inele, brăţări, cercei somnolau pe perniţe de catifea, blănari

arborând la intrare o coadă de vulpe argintie, iar în vitrine căciuli, haine lungi de damă, contănaşe, ceasornicari cu zeci de pendule şi vecăre mişcându-şi voioase limbile, producând în spaţiul îngust al vitrinei larmă, interferând melodii orientale cu frânturi din opere celebre, valsuri, polci şi mazurci, urmau şnaidării gata în orice clipă să ofere clientelei feminine mai cu seamă modele ale marilor case de modă din Viena şi Pesta, cojocarii renumiţi pentru frumoasele lor cojoace din piele de oaie sau de viţel. Temeswarergasse este inima Caransebeşului şi mândria lui. Istoria ei se confundă cu istoria cetăţii. Pe aici au trecut regii Ungariei: Bela al VI-lea, Carol Robert de Anjou, Ladislau Postumul, Bathoreştii, Ioan de Hunedoara, dar şi voievozii valahi: Mircea cel Bătrân, Alexandru Basarab, Vlad Dracul, Mihai Viteazul, sultani şi paşe. Cetatea Sebeşului a cunoscut pârjolul şi urgia în destule rânduri. Războiul armelor a fost completat de cel al bisericilor şi credinţelor, pravoslavnicii sârbi au cuprins, prin voia regelui Leopold I al Ungariei, pe ortodocşii rumâni din întreg Banatul. Episcopii de la Vârşeţ au cârja lungă şi pântecele lacom. Mori de apă, iugăre de pământ, grâu şi miere de albine, viţei şi miei îndestulau cămările sfintelor obraze. Când li se făcea dor de un petrec, suiau în caleaşcă şi luau drumul Caransebeşului. La aducerea sebeşenilor în albia credinţei lor au sârguit cu multă ştiinţă catolicii, franciscanii, iezuiţii, calvinii. Ludovic cel mare, fiul lui Carol Robert, poruncise la vremea lui alungarea preoţilor ortodocşi din districtele Caransebeş şi Mehadia. Minoriţilor din Caransebeş li se ceruse cu toată asprimea să fie cu băgare de seamă ca nobilii şi chinezii să nu ţină preoţi ortodocşi pe la casele lor, să nu se facă căsătorii între cei de rit apusean şi ortodocşi. Calvinii, înţelegând că e mai uşor să momeşti poporimea dacă îi vorbeşti în limba ei, au fost mai înţelepţi şi au început traducerea textelor bisericeşti în româneşte. Prin osârdia a cinci cărturari, din care doi caransebeşeni: Efrem Zăcan şi Ştefan Herce, iar unul lugojean, Moise Pestişel, s-a născut acea faptă culturală vrednică

de toată lauda veacurilor, Palia de la Orăştie. Cunoscută este strădania lui Mihai Haliciu, din Caransebeş, fiul unui alt Haliciu tot atât de vestit de a scrie o odă în limba română dedicată unui preaînalt domn Pariz Papai, tot calvin, se înțelege, stihuri scrise pre româneşte, dar sunând păsăreşte întrucât învățatul domn era dodat cu literă ungurească. Oraşul se întindea în jurul cetății care la vremea când Efta al nostru păşea pe pietrele caldarâmului tocit de vreme îşi mai arăta urmele jalnice prin grădinile oamenilor, ici un zid prăvălit, ros de ploi şi de zloată, colo un turn şui amintind de măreţele bastioane de altădată. Cea mai veche suburbie a oraşului, Potocul, îşi trage numele de la râul cu acelaşi nume, pe marginea căruia şi-au găsit adăpost clăcaşii rumâni şi ţiganii spălători de aur. Cealaltă suburbie, aşezată dincolo de râul Sebeş, se cheamă Mehala, teritoriul sârbilor fugari din calea turcilor, al rumânilor şi bineînțeles al ţiganilor umblători după sclipiciul aurului, maistori buni la covăcie şi la cârpitul oalelor. Sârbii şi rumânii şi-au clădit casele ca nişte mărgele înşirate de-a lungul albiilor celor două râuri, case mici din pământ sau din bârne, cu câte o odaie în care îşi găseau iarna sau la vreme de ploaie adăpost oameni şi dobitoace. Pentru paorii din cele două suburbii, cazarma şi lumea din perimetrul ei erau tot atât de îndepărtate ca şi Pesta sau Viena. Însă legile şi ordinele venite de la Regimentstab nu uitau să le amintească de ascultarea către împărat şi atunci se supuneau spurcându-i pe kaizăr şi pe nemţălăii lui pe limba românească. Cel de al treilea cartier al Sebeşului numit Şvabe căuta, din răsputeri, să imite oraşul. Casele erau rânduite una lângă alta şi nu răsfirate după bunul plac, ca la potoceni. Toate erau construite din cărămidă arsă, erau acoperite cu ţiglă, odăile în majoritatea lor fiind podite cu scândură, curţile pietruite cu lespezi de râu sau cu bolovani. Mulţi dintre şvăbeni lăpădaseră cămăşile şi izmenele din cânepă şi in înflorate cu pui şi îmbrăcaseră nădragi din lână aspră, surtuc lung până la genunchi cu găitane albastre, cămăşi din pânză de Olanda. Încălţările bărbăteşti se rezumau la cizme cu

tureaca scurtă. Capul şi-l acopereau iarna cu căciuli făcute din piele de miel, vara cu pălării. Femeile şvabe purtau rochii lungi, puțin deasupra gleznelor, strânse sub sâni, din mătase de China. Rochiile se îngustau la gât până la nivelul bărbiei, unde se desfăceau ca o floare de crin în horboțele. În zilele mai răcoroase adăugau, deasupra rochiilor, scurteici din blană de miel de astrahan. Botinele cu vârf ascuțit din piele moale de şevro ca şi papucii cumpărați pe bani buni de la Peşta sau Viena aveau câte o cataramă de aur sau de argint. Şi potocenii ca şi şvabenii cunoşteau toate limbile vorbite în Caransebeş: româna, sârba, maghiara şi germana, dar numai şvăbenii citeau ziarele, bărbații îşi scoteau scaunele la stradă, măsuțe rotate, cu picioare arcuite, îşi puneau zwicării pe nas şi căutau în lungul uliței sau peste drum la vecini ca să vadă dacă cineva le ia seama cât sunt de şcoliți şi de procopsiți. La vremea când Eftimie, împreună cu mama sa părăseau cazarma, străbătând Temeswarergasse, Caransebeşul, ca de altfel toate oraşele din marginea imperiului kezaro-crăiesc, traversa o perioadă de linişte, încremenit în legile aspre ale graniței. Aceasta nu însemna că lipseau balurile unde ofițerii regimentului frângeau inimile fetelor de oameni înstăriți, tolerate de Comandă pentru a aduce oarecare divertisment în viața şi aşa destul de monotonă a ofițerimii exilate în acest capăt de lume. Se mai năşteau copii din flori, câte o mumă înfocată venea cu odrasla de mână să ceară pedepsirea vicleanului care încercase virtutea nevinovatei sale fetițe şi o străpunsese cu uşurință, momind-o cu ticăloase promisiuni. Se alegea cu un pumn-doi de galbeni mari împărăteşti drept despăgubire iar vinovatul lua drumul altui regiment de prin Slavonia.

Dar, după ce am cam luat-o razna prin pruni, să ne întoarcem la viața Murguleştilor. De când Cumbria şi copiii se mutaseră la ei, în casa lui Ilie Cârjan era mai totdeauna lumină şi bucurie. Moşneagul cobora tot mai des treptele ce duceau la pivniță şi urca tot mai greu spre aerul proaspăt de afară, cu nasul

tot mai roşu şi limba mai împleticită. Maria, nevastă-sa, maiorul casei, după cum se recomandase, îl urmărea cu straşnice priviri aruncate pe sub sprâncene, sumeţea nasul prefăcându-se a mirosi damful pe care Ilie îl răspândea, făcea semne tot mai ameninţătoare şi mai deznădăjduite cu braţele ei durdulii. Obişnuiţi deja cu acest ritual, Cumbria şi copii se abţineau cu greu să nu-şi trădeze râsul. Când, la al nu ştiu câtelea drum al lui Ilie spre adâncurile întunecoase dar bine mirositoare ale pivniţei, Maria vedea că nu mai există şi drum de întoarcere, dupăia podeaua sub paşii ei mânioşi, se prăvălea ca o furtună pe scări, întorcându-se cu vestitul căpitan sub braţ, moale ca o cârpă, sforăind încetişor. Ferit să mai audă cuvintele bolovănoase ale nevestei sale, care-i amintea cu acest prilej toate trădările, curvăsăriile şi beţiile de pe vremea când ea era ca un boboc de floare iar el un vândroc, Ilie Cârjan îşi dormea liniştit somnul bahic, visând poate la gloria apusă, la marile încleştări cu armatele lui Napoleon Bonaparte, împăratul francilor.

9

– Încă din băbăluc, adică din străvechime, au trăit pe aceste locuri români sau valahi, cum ne zic unii şi alţii. Acum vreo zece ani şi mai bine un învăţat român din Transilvania, pe numele său Petru Maior, a scris o carte care se cheamă Istoria pentru începutul românilor în Dachia, pe care v-o recomand s-o citiţi. Doar aşa veţi cunoaşte neamul din care vă trageţi, veţi fi mândri de bărbăţia strămoşilor noştri, a căror pildă s-o urmaţi de acuma şi până la capătul zilelor voastre. Că neamul nostru are nevoie de braţul şi de mintea fiilor săi pentru a putea sta liber şi mândru alăturea de toate celelalte seminţii şi neamuri ale pământului. Să ţineţi minte că nima nu-i mai presus în faţa lui Dumnezeu şi a judecăţii veacurilor, suntem toţi, deopotrivă, bărăbari înaintea legii şi a Ziditorului. Ne-am născut pe acest pământ, moşii noştri l-au albit cu oasele lor, am fost gazde bune

pentru toți cei ce ne-au călcat pragul, ne-au cerut găzduire vremelnică sau au dorit să împartă cu noi şi binele şi amarul. Dacă s-a întâmplat ca goştii veniți în casa noastră să se facă stăpâni pe avutul nostru şi pe glia noastră, apoi atuncea să nu credeți că nu va veni timpul când vor da socoteală iară noi ne vom lua dreptul nostru înapoi. Voi să nu durmiți, să n-aveți hodină în toate zilele vieții voastre, să vă spuneți răspicat, cumpănit, dreptatea şi să vă cereți drepturile. Să nu urgisiți şi să nu disprețuiți pe alții, căci scrie în Sfânta Scriptură să-l iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuți, nu mai mult.

Protopresbiterul îşi plimbă statura deşirată printre şirul de mese, căutând înlăuntrul minții sale cuvintele cele mai potrivite, mai pe înțeles şi mai capabile să pătrundă în sufletele tinerilor aflați pe scaune. În acelaşi timp, trebuie să se poarte cu fereală, pentru a înşela vigilența autorităților ale căror urechi stau la pândă. Venit aici din pusta Caraşului, preotului, cu fruntea înaltă, dezgolită de calviție, cu barba neagră tunsă scurt din foarfece, cu nasul drept, un nas ca al strămoşilor săi romani, îi plăcea să glumească uneori, ochii calzi, cafenii, iradiind blândețe. Protopopul răspândeşte în jurul său un ciudat miros de smirnă şi tămâie, pe care Eftimie îl absoarbe cu lăcomie, cum tot cu lăcomie ascultă fiecare cuvânt al protei. Istoriile lumii dar şi istoria românilor i se par mai fascinante decât poveştile lui moş Novac. Îi place să audă povestea vieții regelui Decebal, întunecosul, mândrul şi nefericitul rege, dar şi pe cea a împăratului Traian, biruitorul regelui dac. A plâns când prota le-a povestit cum mândrul Decebal şi-a pus capăt vieții, ca să nu cadă în mâna învingătorului său. L-a întrebat cu vocea pierită pe protopresbiterul Ioan Tomiciu dacă nu se putea ca cei doi să se înțeleagă între ei şi să facă poporul românesc, fără ca unul să moară. Să fi domnit pe rând, ori deodată. Grea întrebare pentru sfinția sa. Cum să-i explice învățăcelului legile vieții, rânduielile pământeşti?! A ales o pildă la îndemână şi l-a întrebat, la rându-i pe Efta, dacă pot intra două săbii într-o teacă. Măcar de săbii şi

teci avea habar. Tatăl său Sâmu Murgu avea nu o sabie, ci mai multe. Şi-a încreţit fruntea şi a răspuns „nu”, un nu care lăsa în urma lui multă îndoială. Săbiile sunt săbii, n-au gură şi nici minte. Oamenii au de toate iar cei doi se puteau înţelege cu frumosul. Nu s-a mai adresat părintelui Tomiciu, şi-a promis însă că în anii următori va încerca să descopere şi să înţeleagă aceste taine. Numai că pe măsură ce trecea timpul întrebările şi nedumeririle sale se înmulţeau. Dacă toţi lăcuitorii din Banat, din Moldova, Ţara Românească sunt de acelaşi neam, de ce sunt despărţiţi, de ce unii sunt supuşii împăratului de la Viena, alţii sultanului turcesc? De ce atunci când se duce cu mama Cumbria la biserică popa slujeşte într-o limbă pe care n-o înţelege, în aceeaşi limbă slavonească pe care Mătărângă s-a căznit să le-o bage în cap cu tolceriul? Cumbria l-a urmărit cu îngrijorare cum îşi leapădă de la o lună la alta şi de la un an la altul seninătatea copilărească, jocurile de copil, cum se adânceşte înlăuntrul său, maturizându-se prematur. L-a îndemnat la joacă: „du-te, măi, copile, şi mai zburdă, că n-o să ţină mult vremea asta a zburdălniciilor şi-o veni prea repede cea a grijilor”, dar n-a mai găsit ascultare, Efta căzuse rob setei lui de a descoperi tainele bucoavnelor, răspunsuri la întrebările ce-i dădeau târcoale. Acum, de când cu intrarea lui la Umanioare, barem nici nu mai scoate nasul din cărţi. Pricepe ea că-l atrag mai ales istoria şi latina, mai puţin religia predată în ungureşte. La câte lucruri neînţelese întâmpină, ea nu poate să-l ajute, n-are atâta ştiinţă de carte ca să-l dumerească, nici Ilie Cârjan nu-i în stare. A văzut el multe şi mărunte, dar toată ştiinţa lui se mărgineşte la bătălii, arme şi istorii cu draci, cu laci. Despre ajutorul lui Sâmu nu poate fi vorba, o dată că nu-l vede cu lunile şi alta că instrucţiunea lui se făcuse, ca şi la Cârjan, pe câmpurile de bătaie. Între cei patru copii (autorul a uitat să spună că între timp se născuseră încă doi băieţi, Nicolae şi, la trei ani după el, Ilie), cu apropiata lor intrare în grijile şcolăreşti, treburile gospodăriei, alergarea zilnică după bucate, ajutorul pe care se simţea datoare

să-l dea Cârjanilor la hrănitul animalelor, la muncile câmpului, întrucât aceştia aveau câteva lanţe de pământ în grădina din spatele casei, unde semănau grâu, cucuruz, cartofi, zarzavaturi, timpul Cumbriei era drămuit. Se scula cu noaptea în cap şi se culca târziu în miez de noapte şi tot nu prididea să gate ceea ce îşi punea în gând să facă. Cu toate acestea, privirea ei se întorcea cu mai mare grijă şi insistenţă asupra lui Efta, odrasla aceasta ciudată, pe care o ghicea a fi bântuită de duhuri mai presus de înţelegerea ei. La trei zile după ce-l născuse, sfătuită de muierile bătrâne din Rudăria, se pregătise pentru venirea ursitoarelor. Moaşa băiatului, Semenica, se descinsese de brăciri şi le pusese pe scaun, lângă pătuţul băiatului. Pe acelaşi scaun a pus trei turţi din făină albă de grâu, unse cu miere de albine şi un pahar cu apă de izvor. A înţeles că primul ei născut va fi sabia aceea de argint pe care ursitoarea îi cricise să n-o lase să ruginească. O, Doamne, cum să facă să n-o lase pradă ruginii şi s-o ocrotească mai bine pentru a o feri de furtunile vieţii?! Dacă Cumbria ar bănui ce tăiş va avea sabia, cum se vor strădui atâţia oameni puternici să-i tocească tăişul, ba chiar s-o frângă, s-o acopere de noroi, să-i ascundă luciul, să nu-i mai audă vâjâitul, cum ar plânge şi s-ar căina! Dar Cumbria nu bănuieşte deocamdată nimic, doar se simte îngrijorată şi oarecum intimidată de acest copil ciudat. Trupeşte a crescut sub ochii ei, l-a spălat, l-a îmbrăcat. Pe nesimţite, băiatul nu i-a mai îngăduit să-l mângâie şi nici să-l spele sau să-l îmbrace. A învăţat s-o facă singur. Cumbria a înţeles îndurerată că se rupsese de ea, că devenise prea devreme sămânţă de bărbat ce se anunţa trunchios, cu figura lui de meridional având a fura inimile multor femei. Doar braţele păreau a creşte mai greu, mai încet decât restul făpturii sale. Avea palmele înguste şi mici, degetele subţiri, cu unghii rotunde şi late. Arătau altfel decât la ceilalţi oameni, le socotea ca pe un semn pe care cerul îl trimisese prevestind soarta copilului. Cu timpul ajunsese să fie obsedată de ideea că dăduse naştere unei fiinţe nepământeşti. Maria Cârjan o surprinsese

adesea furându-l cu privirea îngrijorată. Într-o zi, în timp ce trebăluiau în jurul plitei, şi-a şters mâinile cu şortul de care rar se despărţea, a cuprins-o pe după umerii înguşti, de femeie încă necoaptă, şi a tras-o pe canapea. „Ia spune-mi, ce te frământă?" a întrebat-o, mângâindu-i părul atât de negru încât avea reflexe albăstrii. I-a mărturisit temerile şi spaimele legate de vlăstarul ei ciudat. „Eşti tu Dumnezeu să-i poţi şti şi orândui soarta?" a întrebat-o Maria Cârjan. „Nu eşti. Steaua lui singură ştie ce-i va fi dat. Tu fă-ţi datoria de mamă, datorie cu care ne-am născut pe lumea asta. Nu te încărca cu alte poveri. Nu vezi că tu însăţi eşti încă o fată, că ai nevoie să fii ocrotită. Dracu ştie ce rânduieli sunt la voi, că vă mărită la patrusprezece ani. Parcă v-ar mâna cineva cu biciul din urmă, parcă v-aţi teme să nu rămâneţi nemăritate". Nu i-a răspuns Mariei, nu i-a povestit că a fost măritată fără voia ei, de către părinţi.

10

Soarele încălzeşte dulce, poleind câmpurile cu o lumină aurie. Şanţurile curg vesele cărând la vale, spre apa Sebeşului, mustul pământului, dezmorţit de începutul de primăvară. Prigoruile ţipă în înaltul cerului, spre nemulţumirea lui Ilie Cârjan. „Bătu-le-ar Dumnezeu, că nu se mai satură de ploaie", ameninţă fostul căpitan kezaro-crăiesc, cu bastonul, tăriile cerului. Eftimie zâmbeşte cu gândul la Rudăria, la moş Novac. La vremea acesta a ieşit cu plugul, răstoarnă brazdă gălbuie din pământul argilos de pe deal, acolo unde cucuruzul creşte de câţiva coţi, gălbui, parcă ar fi bolnav de oftică. La vremea aceea, Efta se ţinea de izmenele moşului băunând. După o vreme, Novac care se prefăcea că nu aude şi nu vede nimic, îl băga în seamă: „Ce ţi-i, măi Efta, dă ce nu-mi dai pace? Doar nu vrei să-ţi dau ţâţă?" îl ispitea viclean moşul. „Taico, fă-mi o moară", se ruga. „Că-ţi cade podul de atâta cucuruz şi grâu şi vrei să-l

mai uşurezi", continua bătrânul să-l batjocorească. „Iaca, mă, s-o aflat nepotul cu poftă dă mori! vorbea el cu un ascultător nevăzut. Ori te pomeneşti că ţi-ai scos învoire de la companie să te faci morar? Ia să-mi dai să văd zapisul". Şi morile se năşteau din mâinile de maistor ale lui moş Novac. Din tuleu de cucuruz făcea moş Novac butucul şi aripioarele morii. Îi cioplea două osii din nuia, apoi o aşeza pe două furci alese din crengile unui prun, înfipte în malurile şantului pe care se scurgea voiasă apa limpede. Se învârtea moara straşnic măcinând visele copilului şi curgerea vremii...

Dinspre Pransia, aflată la poalele dealului Andreonilor, n-a ştiut nimeni să-i spună de ce se cheamă aşa, se aud împuşcături. Pe foişorul Pulferturnului au fost ridicate steaguri galbene. Vântul care bate cu înverşunare le zbânţuie făcându-le să pocnească, asemenea unor bice din cânepă. Eftimie se gândeste cu părere de rău la refuzul lui Sâmu, venit de câteva zile în cazarmă, de a-l lua la trageri. „Nu se poate, Efto, răspunsese acesta scurt, numai Regimentkomandant poate învoi un civil să se apropie de Paurie în zilele de tragere. Dacă te-aş lua cu mine fără aprobare, m-ar trece pe sub nuiele. Ai văzut tu singur ce înseamnă acest lucru". Argumentul cu trecerea pe sub nuiele îl amuţise, aducându-i aminte de ziua în care, întorcându-se de la şcoală, văzuse în curtea cazărmii soldaţi înşiruiti pe două rânduri, fiecare cu o nuia în mână. Nu mult după aceea fusese adus între şpângi un soldat, dezbrăcat până la brâu. Escorta l-a însoţit până la capătul coridorului alcătuit din oameni. Eftimie a văzut groaza ce s-a întipărit pe faţa condamnatului. La un ordin al ofiţerului, omul şi-a strâns capul între umeri şi a păşit printre cele două rânduri. Mergea încet, primind pe trupul gol plesnitura nuielelor. Unde acestea cădeau, pielea se ridica desfăcându-se ca petalele unei flori roşii. Efta a gemut în locul osânditului, simţind cum îi fuge pământul de sub picioare. Mâini străine l-au prins, nelăsându-l să se prăbuşească, şi când s-a trezit a găsit-o

la căpătâiul lui pe Cumbria. „De ce l-au pedepsit aşa, ca pe o fiară, mamă?" a întrebat-o plângând. „Pentru că a fugit din cazarmă, fiule. Omul e de prin părţile Iablaniţei şi s-a dus să-şi vadă familia. A greşit. Un soldat nu are voie să facă ce-i trece prin cap. Legile soldăţiei sunt aspre, nemiloase, şi nu le poate călca fiecare, după bunul plac". O viaţă n-a putut să uite scena aceea, nici faţa îngrozită a celui osândit. Multe nopţi a visat că era el cel condamnat să treacă pe sub nuiele, că ofiţerul îl aducea până la capătul şirului de soldaţi. De fiecare dată i se oprea inima aşteptând prima lovitură, momentul acela se prelungea chinuitor, părând să dureze o veşnicie. Se trezea strigând de spaimă, lac de sudoare. La vremea când încă era posibil, la căpătâiul lui veneau Cumbria şi Maria Cârjan. Îl legănau, ogoindu-l. Mai târziu, când nimeni nu mai alerga spre patul său, încerca singur să-şi alunge duhurile rele din preajmă, să se convingă că totul nu este decât nălucire.

11

„Duhul veacului de acum, va scrie el în Manifestul adresat poporului, după eliberarea din închisoare, răscolitu-s-a în Europa asupra tiranilor, asupra cârmuitorilor ce, ţinând în întuneric pre concetăţeni, îi aveau ca şi robi şi cugetau a-i avea robi pentru totdeauna. Acest duh, care este duhul slobozeniei şi care pentru aceea ţinea a ne rupe şi scutura lanţurile robiei, ce de atâta vreme apăsa pre omenire, a pătruns şi prin părţile ungureşti..." Dacă ar şti Efta că în matricolele liceului piarist din Seghedin a fost trecut Euthimiu Murgu, grec ortodox, serbus, adică sârb, ar da foc clădirii întinse ca o plăcintă pe trei străzi, cu zidurile negre, parcă linse de o dihanie a bălţilor înconjurătoare, cu porţile înalte, grele, cu lungi şi întunecoase coridoare, prin care paşii elevilor sună lugubru, ca într-o închisoare. Dar el nu ştie încă acest lucru, chiar şi popii sârbeşti din Banat, în frunte cu mitropolitul Iosif Rajacici de la Karloviţ, sunt încă în magma

ființei sale, sub osul frunții, de unde nu peste multă vreme vor fi scoşi la lumină, cu fiere şi vitriol, şi prezentați lumii, Evropei, ca nişte împilatori, strivitori de limbă şi de națiune. Deocamdată, Efta este numai ochi şi urechi la tot ce vede şi aude, la învățătura pe care dascălii săi i-o dau, la noua lume în care abia a intrat. Dacă Sebeşul, cum îi ziceau localnicii, avea doar câteva mii de suflete, în Seghedin trăiau aproape zeci de mii de locuitori. Aşa cum ştim, viața Caransebeşului depindea de existența cazărmii şi a breslelor de meşteşugari, mai puțin de păuritul pământului din stăpânirea oraşului şi a cetățenilor lui. Cât despre Seghedin, fala de altădată a cetății pierise vânturată de urgiile războaielor. Aşezat de-a lungul Tisei, în plină pustă bănățeană, având străzile şi piețele neobişnuit de largi, oraşul se întinde pe o suprafață atât de întinsă, încât călătoria lor cu căruța, de la periferie şi până în centru, dură aproape două ceasuri, îngreunată şi de drumul mocirlos în care roțile se scufundau până la butucul osiei. Seghedul împrumutase ceva din aerul trufaş al marilor capitale la umbra cărora trăiau toate oraşele imperiului: Buda-Pesta şi Viena. Străzile, drepte, trasate de arhitecți vestiți, porneau din marea piață având în frunte, ca pe un deschizător de coloană, palate simandicoase construite în stil baroc, apoi se pierdeau în marginile câmpiei unde sărăcimea locuia în case din paiantă. Eftimie pătrunsese în Seghedin la asfințit de soare, tulburat de necunoscutul care-l aştepta. Prin fereastra trăsurii de poştă înregistrase prăvăliile arătoase, bogate în mărfuri de tot felul, viu colorate, mulțimea gălăgioasă viermuind într-o parte şi-n alta, zvonurile de muzică ce răzbăteau din hotelurile la intrarea cărora stăteau maiestuoşi portari îmbrăcați ca nişte mareşali, echipajele luxoase ce măturau totul în calea lor trecând în pocnetul de bici al surugiilor, lăsând în urmă râsul zglobiu al femeilor şi parfumul amețitor ce persistau o vreme după ce imaginea caretelor se pierdea în labirintul străzilor. Trăseseră la un han cu două caturi numit, cum altfel, Mathias rex. Obişnuită cu Viena şi cu Peşta, Cumbria aruncase scurt câteva porunci băiatului ce le

ieşise în întâmpinare, îşi ridicase apoi, cu o mână, trena rochiei şi păşise energic pe treptele acoperite cu un covor de culoare verzuie, răspunse plecând capul graţios la salutul portarului, la urările sale de bun venit, şi pătrunseseră în holul simandicos, neaşteptat de luxos pentru un asemenea aşezământ, încărcat de oglinzi, de fotolii în care trupul se scufunda îmbiind la dulce odihnă. Urcaseră la primul etaj şi din nou Efta fu uimit de luxul care-i întâmpină în apartamentul pe care Cumbria îl închiriase. Poate că mama sa îi ghicise întrebările şi nedumerirea, întrucât îi spuse: „Stăm aici câteva zile, până te încartiruiesc, ca să nu ni se ducă vorba că suntem nişte sărăntoci. Am să-ţi caut însă o gazdă potrivită cu punga noastră". După ce Cumbria trăsese de un şnur cu ciucuri spânzurat la fereastră, o fătuţă cu ochi ca pruna de toamnă intră în apartament, după ce bătu abia auzit la uşă. Se înclină graţios, aşteptând poruncă de la prea stimata doamnă. Efta o spionă cu coada ochiului în timp ce umbla prin cameră împlinind poruncile pe care mama sa i le dăduse. Remarcă pentru întâia dată talia subţire, mersul lin ca şi cum ar fi plutit al fetei, buzele roşii ca niste cireşe coapte, năsucul mic, uşor ridicat în vânt. Simţi o chemare ciudată, un fior necunoscut care-i străbătea trupul, furnicându-l cu dulceaţă. Neliniştit de această neînţeleasă noutate, se îmbujoră, spre amuzamentul mamei sale care din fotoliul unde stătea aşteptând ca fata să-i pregătească baia, observase reacţia fiului ei. Îl învălui cu o privire plină de duioşie, realizând că Efta al ei crescuse, că venise vremea chemării, de care nimeni nu scapă, a simţurilor.

În clădirea greoaie a liceului au intrat dis-de-dimineaţă împrospătaţi de somnul adânc în care se scufundaseră după lunga şi obositoarea călătorie făcută cu trăsura de poştă. Spre deosebire de mama sa, care dormise neîntoarsă, Efta visase o anumită cameristă, cu sânii mici ascunşi de uniforma pe care Mathias rex o impunea, cu gura roşie ca o cireaşă coaptă ademenindu-l la un sărut. Se sculase încercănat şi când mama sa îl întrebase, sfredelindu-l cu privirea, dacă dormise bine,

bâiguise că încă îi vâjâie în urechi zgomotul roților și-i joacă prin fața ochilor toate satele prin care trecuseră. În cabinetul directorului Iosif Calas Grüber a intrat mai întâi Cumbria, el asteptând cuminte pe scaun, cu pălăria în mână, în fața unei doamne tinere, ce-și făcea de lucru cu niște hârtii. L-a umplut mirarea văzând unghiile roșii ale femeii, buzele date și ele cu roșu, cu aceeași culoare fiind spoiți pometii obrajilor. Tânăra doamnă stătea picior peste picior la măsuța ei, dezvelindu-și picioarele cu pulpele rotunde și gleznele fine. Mica odaie era împregnată de parfumul tulburător pe care tânăra femeie îl răspândea. Când și-a ridicat privirea și a întâlnit-o pe cea a femeii, dintr-un motiv necunoscut lui aceasta a început să râdă încetișor, arătându-și dinții egali, strălucitori. Bănuind că femeia îl ghicise, lui Efta i-a venit să intre în pământ de rușine, și-a plecat capul și, până ce a fost chemat, n-a mai îndrăznit s-o privească. Apoi, ușa s-a deschis și mâna Cumbriei i-a făcut semn să intre. S-a repetat, într-un fel scena prezentării lor la colonelul Roth, cu aceeași Cumbrie energică, hotărâtă să-i deschidă drumul, să-l netezească, doar că acum el nu mai era un copil speriat de tot și de toate, ci un adolescent, un tânăr încă neformat, slăbănog, cu obrazul spuzit de coșuri, cu vocea când groasă când subțire, trădând încă, în cele mai neașteptate clipe, prezența copilului. Directorul Grüber era un bătrânel rubicond, cu părul și sprâncenele complet albe ascunzînd o privire șireată, cu obrajii trandafirii. Arăta mai mult ca o bunicuță gata să ofere dulceață și plăcinte și mai puțin ca un sever stăpân peste atâția școlari și dascăli vestiți.

– Tânărul domn este binevenit la liceul nostru, i-a zis cu glas moale Grüber și din acel moment nu l-a mai scos din tânărul domn iar pe Cumbria din neprețuită doamnă, schițând de fiecare dată când i se adresa un gest ce simula o reverență. În scurtă vreme Efta se obișnui cu prezența caldă a lui Grüber, cu biroul lui căptușit de cărți groase, unele având copertele din piele pe care litere aurite se înșiruiau aproape vesele, de portrete

ce înfăţişau domni cu mustăţi înfricoşătoare, unii cu bărbi, alţii raşi total, încât încetă să-şi mai frământe în mâini batista iar valurile de transpiraţie încetară.

Dimineţile la Seghedin se năşteau brusc, de parcă o mână neaşteptată ar fi tras nişte storuri uriaşe, lăsând lumina alburie să năvălească peste oras. Dinspre pustă veneau mirosuri neobişnuite de ierburi amare, de pământ reavăn abia întors în brazdă adâncă, moale ca untul, de sudoare de cal. În Caransebeş zorile se strecurau greu, între noapte şi ziuă se dădea o lungă bătălie, al cărei capăt se prelungea până spre ceasurile şase când se mai vedeau fuioare de ceaţă ridicându-se peste văi şi păduri. Cumbria s-a reîntors de mult acasă, la Caransebeş, sau poate a plecat undeva în Slavonia, unde Sâmu a fost trimis să cătănească în slujba împăratului. Bărbat cu nevastă şi copii, mereu încătărămat, blestemat să-şi aibă drept soaţă doar sabia, Sâmu a avut soarta cucului, cu singura deosebire că el şi-a lăsat ouăle în acelaşi cuib. „Suflet pribeag, omul meu şi tatăl tău, a murmurat Cumbria în noaptea de dinaintea plecării, în cvartirul pe care i-l găsise la Rozsi-néni, o pilăriţă din Lugoj strămutată la Seghedin pe urmele bărbatului, comerciant de sare. Bărbatul e ca pomul, dacă nu-l uzi, nu-l cureţi de omidă, nu-l priveghezi cu dragoste, se sălbăticeşte, îl frâng vânturile, se uscă şi piere. Mă socot vinovată în faţa lui Dumnezeu că poate adesea l-am zuitat pentru voi, copiii. Dar iară mă prosucesc şi spun că el s-o însurat mai întâi cu sabia şi cu împăratul şi numa după aceea cu mine, ogor pe care l-a semănat, fără să aibă vreme să se ocupe de tulpinele care au răsărit, lăsând totul în grija mea, femeie tânără, necoaptă, cu puteri slabe. Am înţeles că trebuie să fiu şi muiere şi om, să înfrunt lumea unde bărbaţii fac legea, unde doar ei au preţ şi ascultare iar muierea nu-i căutată decât să facă copii, să producă plăcere şi să grijească de gospodărie. Numai eu ştiu cât de greu mi-a fost, cât dispreţ şi ce vorbe de ruşine a trebuit să îndur." Cam încălcită şi total neobişnuită destăinuirea Cumbriei din seara aceea, neobişnuită întrucât, deşi i-a înconjurat, ceas de

ceas, zi de zi, cu dragoste, mama lor nu s-a văitat niciodată față de ei, s-a ferit să le arate grijile şi nevoile, socotind poate că sunt prea cruzi ca să ia cunoştinţă cu viaţa, cu simţămintele pe care le trăieşte o femeie încă tânără, frumoasă, doritoare de dragoste şi mângâiere. „Te las, Efto, între străini, a cricit Cumbria la despărțire, să-ți porți bine sama, să te gândeşti că fiecare bănuț pe care ți-l trimit îl rup de la gura fraților şi surorii tale. Să te fereşti de ispite, aici îți vor ieşi multe şi mărunte în cale, să nu te abați de la calea pe care ți-am ales-o spre binele tău. Şi să nu ne uiți, să nu uiți până la capătul zilelor tale de unde ai plecat, unde-ți sunt rădăcinile. Că nu e om mai de plâns decât cel care nu mai are nici rădăcini, nici neam şi nici țară! Dumnezeu fie cu tine!"A condus-o la trăsura de poştă, i-a sărutat mâinile mici, frumoase, mirosind a busuioc. L-a îmbrățişat, mai degrabă s-a strâns ea la pieptul lui, inversând raporturile de până atunci, considerându-l bărbat, vrând poate să-i transmită ideea că îl socoate din acel moment stâlpul familiei, apoi s-a urcat în trăsură, lăsându-l singur într-o lume pe care n-o cunoştea, de care îi era întrucâtva teamă ,dar pe care era hotărât s-o înfrunte. Din acel ceas şi până la vârsta bărbăției depline a tânjit după Rudăria şi după Caransebeş, după moş Novac şi după Cumbria. Venea dorul peste el ca un hoț, îl cuprindea şi-l strângea cu sutele lui de brațe, simțea că nu mai poate să trăiască nici o clipă departe de ei, că dacă nu pleca imediat s-ar fi sfârşit, ar fi înnebunit. Pornea hăbăuc pe străzi, se pierdea prin pustă, străbătând câmpurile până când abia mai putea să-şi poarte paşii. Se oprea mai cu seamă în fata țăranilor de la marginea oraşului, rămânea timp îndelungat în fața lor, uitându-se cum muncesc. La început îl priviseră cu suspiciune, întrebându-se probabil ce voieşte domnişorul acela de la ei, poate că era unul din tinerii fără căpătâi, în căutare de bani nemunciți, sau poate unul cu mințile rătăcite, scăpat de la sanatoriul din Miskolc. De la o vreme au intrat în vorbă, s-au cunoscut şi nu-l mai priveau cu neîncredere, ba chiar îl pofteau să prânzească alături de ei. Efta

se bucura să guste pita mare, rotundă, cu coaja groasă, rumenită, şoncul afumat, cu mirodenii nemaicunoscute de el, piparca iute cât să-ţi ia gura foc. La pălincă nu se îmbia, gustase o dată la insistenţele gazdelor, dar, cum nu se împăca în general cu alcoolul şi cu atât mai puţin cu apa de foc a ungurilor, refuzase de fiecare dată oferta. Ţăranilor le plăcea tânărul student valah. Îi împărtăşeau necazurile lor, nu puţine, de robi ai grofilor, se sfătuiau cu el mai ales după ce se convinseseră că le ţinea partea împotriva grofilor, a beamtărilor. Din om în om se dusese vestea despre tânărul student şi veneau în câmp săteni din satele din jurul Seghedinului, ca să le desluşească pricini cu oamenii legii, era poftit la cumetrii, la sărbători.

Intrarea lui în clasa la care era diriginte Anthal Bálinth n-a fost chiar triumfală, după cum a asigurat-o pe Cumbria domnul director Grüber. Cea mai mare parte a elevilor îşi împărţiseră locurile la mese după starea socială a părinţilor. Erau lesne de recunoscut, după îmbrăcămintea luxoasă, dar şi după comportarea rezervată, după aerul superior pe care-l afişau cu ostentaţie, tinerii ce aparţineau familiilor nobiliare sau celor înavuţite. Efta simiţise pentru prima dată diferenţa enormă care-l separa de aceşti noi colegi ai săi, hainele sale, pentru care Cumbria făcuse mari eforturi băneşti ca să le cumpere, dar şi manierele sale, stângăcia cu care se mişca în acestă nouă lume trădând educaţia sa săracă, simplă. Toate acestea l-au determinat la început să fie retras, în permanentă pândă. Se adăuga limba sa maghiară, pe care o vorbea poticnit, cu multă dificultate, căutându-şi cuvintele. La Caransebeş, Murgu învăţase germana, vorbea şi scria în acestă limbă cu plăcere, fascinat de complexitatea ei, de ceea ce reuşise ea să exprime în cultura omenirii. La liceu şi mai târziu la academia ce se va înfiinţa aici, stăpână absolută era maghiara, pe care Efta s-a străduit s-o înveţe astfel încât cei din jurul său să nu sesiseze că au de a face cu un neungur. După un timp, Efta s-a apropiat de doi dintre cei mai respectaţi colegi ai săi. Horváth Mihály, viitor istoric şi

ministru în guvernul de la 1848, era un tânăr dintr-o familie de negustori bogați pe jumătate evrei, după mamă, iar după tată dintr-o ramură scăpătată a unei vestite familii nobiliare maghiare. Se distingea printre ceilalți tineri datorită clăii sale de păr roşcat ce refuza să se supună pieptenelui, ochelarilor cu lentilă groasă cu multe dioptrii, mişcărilor dezarticularte ale trupului său şi atitudinii sfidătoare față de toți ceilalți. Deținea supremația în clasă şi datorită memoriei sale ieşite din comun dar şi felului în care reuşea să-şi pună la punct adversarii prin replicile tăioase. Tatăl său fusese el însuşi elev al liceului şi dascălii mai bătrâni îşi aminteau cu plăcere de el întrucât uimise, prin cunoştințele sale, înalta comisie de la Peşta, când avusese loc examenul pentru diplomă. Celălaltă figură proeminentă era Klapka György, viitorul general revoluționar născut la Temeswar, cel mai mare oraş al Banatului său. Blond, cu o statură viguroasă de sportiv, preocupat de sexul frumos şi de cancanurile din lumea bună a Seghedinului, mereu vesel, prietenos adesea, alteori inabordabil, Klapka György nu pregeta să-şi rezolve diferendele cu ajutorul palmelor şi pumnilor. Liceul era frecventat de tineri veniți din districtele Bacs-Bodrog, Torontal, Pest-Piliş, Arva, Csongrad, din Croația, din care pricină, în afara programului şcolar, se auzea un vacarm de limbi, cu toate că se dăduse poruncă ştraşnică, din partea direcțiunii, să nu se vorbească decât în maghiară. Măsurile disciplinare luate de conducerea şcolii erau severe. Tinerii nu aveau voie să meargă la teatru, nici la petreceri nocturne, nici să se amestece în locuri aglomerate. Pe cei ce călcau aceste reguli îi aşteptau carcera, posturi lungi şi grele. Profesorii erau toți călugări. Antal Bálinth preda religia, limba şi literatura maghiară. Cu câțiva ani înainte ca Murgu să-i fie student publicase un Probatetel, o teză despre firea limbii maghiare, apoi o cărticică cu dialoguri, poveşti, scrisori semnate de Cicero şi Caius Plinius Cecilius. Studenții îl iubeau pentru pasiunea sa pentru poezie şi pentru dicție. Fiind admirator al lui Cicero, le

cerea elevilor săi să ştie să se exprime frumos, cursiv, expresiv, cu savante ridicări şi coborâri ale vocii, nu cu gesturi şi scălâmbăieli. „Un bun orator, le spusese dascălul, vorbeşte cu buzele, cu mimica, cu expresia ochilor, nu cu mâinile. Ignoranţii, primitivii se exprimă prin gesturi". Efta îl cucerise pe Bálinth tocmai prin ştiinta sa de a se exprima, prin pasiunea arătată filosofiei, mai ales grecilor bătrâni, din rândul cărora îi diviniza pe Socrate şi pe Platon. La primul răspuns, Bálinth îşi scosese ochelarii de pe nas, privindu-l cu extremă curiozitate, ca pe un exemplar ciudat. Părea neîncrezător şi uimit că noul venit putea fi atât de pe placul lui, astfel că, în zilele care au urmat, bătrânul dascăl l-a bombardat cu întrebări şi, după ce Efta a descopciat pe rând înţelesurile, Bálinth a mormăit pentru dânsul „eminens!" şi l-a mai întrebat: „Unde ai urmat dumneata şcoala până acum?" „La Caransebeş, în Banat", răspunsese mândru Efta, spre nedumerirea celor mai mulţi dintre colegi, care nu auziseră nici de Banat nici de Caransebeş. „Aşa dară, exclamase cu satisfacţie Bálinth, acolo de unde îşi trage rădăcina Gabriel Ivul a rămas încă lumină mare?!" Apoi îi lămurise pe ceilalţi că Ivul fusese unul din marii învăţaţi ai împărăţiei, doctor al mai multor universităţi, şeful comisiei de acordarea diplomei de doctor de la Universitatea din Pojon. „Am să-ţi dau să citeşti lucrarea sa La Philosophia novella, ca să-ţi cunoşti strălucitul înaintaş", încheiase dascălul. După discuţia cu Bálinth, Murgu începuse să fie privit altfel de către colegi. Spre surprinderea lui, primul care îl abordase fusese Horváth Mihály. „Îţi propun să ne cunoaştem mai bine, zisese acesta, şi mai ales să accepţi invitaţia de a ne face o vizită. I-am spus tatei despre tine şi mi-a permis să-ţi arăt biblioteca noastră în care poate vei găsi şi cărţi despre istoria neamului tău şi chiar pe cele ale lui Gabriel Ivul despre care a vorbit domnul Bálinth." Acceptase bucuros să iasă din izolarea pe care i-o impusese necunoaşterea lumii în care intrase. Într-o sâmbătă după-amiază, se îmbrăcase cu cele mai bune haine ale sale, traversase câteva străzi până ajunse la

adresa pe care Horváth i-o indicase. Se oprise în faţa unuia din palatele nou-construite ce se întindea pe două străzi, înconjurat de un gard înalt din fier. Trase mânerul clopotului şi rămase în aşteptare admirând clădirea construită în stil baroc, gazonul verde, tuns englezeşte, aleile cu dale colorate care străbăteau grădina. Îl întâmpină un lacheu bătrân îmbrăcat într-o livrea cu fireturi având pe piept imprimat blazonul familiei. Urcase scările de marmură străjuite de doi lei maiestuoşi, pătrunse într-un hol imens, ca o catedrală, gândi Efta, profund impresionat de dimensiunile clădirii şi de luxul ce domnea aici. Printr-o uşă laterală, frumos sculptată, prin care ar fi putut să treacă şi un cal, apăru Mihály, ce înaintă spre el cu o figură zâmbitoare, prietenoasă. „Servus Euthimiu, îl salută jovial, mă bucur că ai venit să ne vizitezi, mama şi sora mea sunt curioase să-l cunoască pe studentul valah care l-a dat gata pe bătrânul Balinth". Auzind de mamă, dar mai cu seamă de soră, Murgu fu tentat să o rupă la fugă. Femeile cu care avusese relaţii mai strânse fuseseră mama, sora lui Versavia, „maioreasa" Cârjan, care-i fusese ca o a doua mamă, astfel că iminenta cunoştinţă cu mama şi sora lui Horváth Mihaáy îl înspăimânta pur şi simplu. În faţa femeilor se simţea complexat, i se tăia graiul, simţea cum i se umezesc palmele, se înroşea la faţă, nu ştia ce să facă, unde să-şi ascundă mâinile ce i se păreau anormal de scurte. Intrară într-un salon somptuos. Mobile cum nu mai văzuse: canapele ce arătau ca nişte căprioare, cu picioarele lucrate cu uimitoare ştiinţă şi gingăşie de mâna meşterului, scrinuri al căror lemn de abanos sau de trandafir părea strunjit de o mână dumnezeiască reflectau luciri stranii, ca şi cum o lumină estompată, tainică, venea dinlăuntrul lor, covoarele imense şi ele cu arabescuri din cele mai ciudate în care tălpile i se scufundau la fiecare pas, toate însemnau emoţie şi teamă. Pe pereţi străjuiau tablouri în ulei ce înfăţişau bărbaţi mustăcioşi, cu bărbi mari sau raşi total, îmbrăcaţi în armuri sau în haine civile, femei cu umerii plini dezgoliţi, cu coafuri complicate, cu feţe anodine, unele chiar

bărbătoase, cu nasuri mari, cu fălcile groase, cu guşi ce le atârnau peste şireagurile de perle. Toţi aveau un aer trufaş, încruntat, parcă simţeau undeva pe aproape duhoarea unui hoit. Mai erau acolo, în salon, vitrine cu cele mai minunate statuete, vase de porţelan de Meissen (zice acum povestitorul, ca să fie mai interesant şi mai colorat la lectură, ştiind că în acel moment Efta n-ar fi ştiut să deosebească o simplă piesă lucrată de vreun meşteşugar oarecare de una care purta marca vreunui uvrier vestit), de cristal de Murano, oglinzi de Veneţia de statura unui om, un şemineu din faianţă bleu-ciel, el însuşi o adevărată bijuterie pe care erai tentat să întinzi mâna şi s-o mângâi. În nişte fotolii adânci, ce cuprindeau cu braţele lor lacome pe cel ce se aşeza, o doamnă tânără, încă frumoasă, broda la ceva ce Efta ar fi spus că seamănă cu o sită. Efta înaintă spre ea stângaci, neştind ce să facă şi ce să zică, abia după ce Mihály, care aproape ţopăia în jurul său, îl prezentă iar femeia îi întinse molatic mâna, o mână cu pielea străvezie prin care se vedeau vinişoare albastre, se aplecă şi o atinse înfiorat cu buzele. „Mă bucur că fiul meu a ales să-i fie prieten un tânăr cu o minte atât de fenomenală ca a dumitale, tinere domn, spusese baroneasa Horváth, cu o voce caldă, melodioasă, în care cineva mai priceput decât Efta ar fi descoperit şi o urmă de cochetărie feminină, şi abia apucă să termine aceste cuvinte că pe uşă năvăli o văpaie blondă, roşie la faţă din cine ştie ce pricini, gâlgâind de râs, fluturându-şi braţele albe, subţiri. Abia când descoperi în salon o persoană străină se opri, mai exact încremeni într-o pozitie caraghioasă, ca o statuetă a unei balerine sau, ca să folosim limbajul contemporan nouă, ca într-un stop-cadru. „Vezi, îmi pare bine că ai păţit-o, râse discret baroneasa, te-am sfătuit mereu să-ţi înfrânezi buiestrul, mică şi dragă sălbăticiune. Hai, desprinde-te de acolo şi vino să-l cunoşti pe domnul Murgu, colegul şi prietenul fratelui tău." Elise, căci aşa o chema pe sora lui Mihály, întinse mâna, făcându-i o scurtă reverenţă. Efta simţi cum pulsul său intră în

rezonantă cu pulsul fetei, avu impresia că sângele său galopează împreună cu celălalt într-o cavalcadă nebună. Nu există nici un indiciu că şi Elise a simţit acelaşi lucru, tânăra domnişoară Horváth şi-a retras repede mâna. Autorul ştie că a intrat într-un clişeu folosit adesea în romanele de dragoste, dar îl roagă pe cititor să aibă răbdare, promiţându-i că din scena aceasta nu va ieşi o imitaţie nefericită a celebrei piese a lui Shakespeare. Efta nu se îndrăgosti de Elise, nu-şi părăsi proiectele de viaţă, dar nici dulcea copilă nu va face o pasiune pentru furtunosul nostru erou, nu se va îmbolnăvi de tuberculoză, boala veacului aceluia, pentru că părinţii, aristocraţi cu concepţii învechite, nu vor admite mezalianţa. Că măcar un an de zile Efta va suspina pe furiş, gândindu-se la fermecătoarea Elise, nu putem să negăm. E în firea lucrurilor ca un adolescent visător precum Efta să suspine după chipul acela de înger şi să-i dorească atingerea. Că, la rându-i, Elise va pândi fiecare venire a oaspetelui, iarăşi nu zicem că nu-i adevărat. Cine nu ştie de câtă cochetărie este capabilă o tânără şi câtă dorinţă ascunde ea de a-şi încerca puterea fascinaţiei asupra unui reprezentant al sexului masculin intrat sub fasciculele de un albastru ameţitor ale ochilor ei? Cel de-al treilea şoc l-a avut Efta intrând în biblioteca familiei Horváth. Rafturile uriaşe înţesate de cărţi, cu cotoare aurite, unele legate în piele de viţel, canapelele tapiţate tot în piele, fotolii ce te cuprindeau până la subsuori transmiţându-ţi răceala pielii de Cordoba, statuete din marmoră sau bronz înfăţişând generali, oameni politici, regi ai Ungariei, scrumiere din aur, balerine din alabastru încremenite în zborul dansului, camera însăşi ce mirosea a piele, a parfumuri reci, bărbăteşti, şi a ţigări de foi, toate acestea îi dădeau impresia că a intrat într-un teritoriu al eleganţei şi rafinamentului intelectual în care i-ar fi plăcut să trăiască. „În aceste rafturi se află toată istoria şi cultura milenară a coroanei maghiare, îi spuse cu emfază Mihály. Îţi stă la dispozitie”. Pentru prima dată Efta simţi un impuls abia desluşit, o stare de împotrivire, de ripostă chiar, la

trufia ce i se părea gratuită a colegului său. Se gândi să întrerupă vizita aceea, să-şi ceară scuze invocând un motiv oarecare şi să plece. Nu dădu curs acestui prim impuls socotind că mai are mult de învățat până când va putea să dea răspuns convingător la întrebările şi nelămuririle sale.

12

Cafeneaua Leopold zace într-un fel de amorțeală. Prin draperiile de catifea abia răzbate lumina de afară, zgomotele străzii se frâng, lovindu-se de zidurile groase ale clădirii, doar la intrarea vreunui client freamătul oraşului răzbate pentru o clipă în liniştea de biserică a cafenelei. Înlăuntru, domni bătrâni, cu barbişoane şi mustăți încârligate zac cu ochii pierduți peste timpul vieții lor. În fața lor ceştile cu svarțuri şi țigaretele par a avea o viață paralelă, rari sunt cei ce mai au alături pahare cu picior înalt în care abureşte vinul de Tókay sau câte un lichior. De câteva zile Seghedul cunoaşte viermuiala pe care o aduc cu ei miile de negustori veniți din părțile Croației, Serbiei, Banatului şi Transilvaniei. Pentru scurt timp limbile se împletesc, germana cu sârba, româna cu maghiara, croata cu toate celelalte, se bate palma, se beau aldămaşuri. Vite mari, cu coarnele falnice, juninci florane cu pielea întinsă pe şoldurile ca de vădană, corăbii de pe puntea cărora se aud cântece şi vorbă românească sunt venite de la Alba Iulia, din Arad sau Temeswar, luând în piept apele Mureşului, ale Tisei, ca să care drobi de sare, mari pacle de tutun, cirezi de vite. Crâşmele vuiesc, hartane întregi de carne, chiar boi întregi se frig în bruci uriaşe aruncând spre tăriile cerului pofticioase arome, paprika înroşeşte cazanele cu gulaş, poloboacele oftează uşurate slobozindu-şi țâțele pline, palinca arde gâtlejurile, vinurile groase, negre, aprind sângele, ceardaşurile chiuie năprasnic, cizmele cu tureacul scurt, papucii moi, încătărămați, bat

podelele sau glodul, răstoarnă firea, calcă legile lumeşti şi pe cele sfinte. Fustele creţe fierb aerul din jur, mişcarea dezvăluie pulpe fragede, tari, făcute pentru a bucura ochiul bărbatului şi a-i ostoi inima. La ceas de înserare, oraşul pare incendiat, cuprins şi pe lături, dar şi în centru de flăcări. În crâşme, la casele însemnate cu lumină roşie, în prăvălii, neguţătorii, giuvaiergiii se umplu de bucuria câştigului. Cei care mai apucă să închidă prăvăliile, în zori, o fac doar pentru a-şi număra florinii, ducaţii, sau pentru a împrospăta marfa. Singurii care nu participă la bucuria târgului sunt ocnaşii, călugării şi studenţii. Primii, fiindcă în adâncul mucegăit al hrubelor nu au cum să afle ce se petrece afară. Ei nu aud decât pasul străjerului şi zgomotul picăturilor de apă ce cad din tavan. Şi chiar dacă ar şti ar fi fără nici un rost întrucât hrubele sunt straşnic zăvorâte. Ceilalţi, de teama afuriseniei şi de boata stareţului, se mulţumesc să tragă cu ochiul pofticios şi să adulmece cu nările dezmăţul târgului. Poate că, pe furiş, vreunul din ei mai gustă câte o ciosvârtă de friptură sau conţinutul unui clondiraş de vin. Studenţii stau sub ochiul vigilent al dascălilor. Care ochi are vederea slăbită, mai cu seamă după asfinţitul soarelui... Efta urmăreşte cu jumătate de ureche filipica lui Dugonics András, bărbatul tuciuriu, cu ochii cât lămpaşele, alături de care stă, de mai bine de două ceasuri, în cafeneaua Leopold.

– Tristeţe, domnii mei, spune Dugonics, nici măcar nemeşimea maghiară nu-şi cunoaşte limba şi n-o preţuieşte, ci o disprețuieşte, aşa cum disprețuieşte limba sârbilor, pe cea a românilor. Nu ştiu dacă aţi avut curiozitatea să-mi citiţi lucrarea „A Magyaroknak urodalmaik”? Mai ales dumneata, domnule Murgu, vei fi interesat să găseşti acolo informaţii şi păreri despre geţi, citate din Ovidiu, cel exilat la Pontus Euxin, părerea că romanii şi-au amestecat limba lor cu cea sarmată şi cu cea dacă din care s-a născut limba românească; am scris despre inteligenţa de oştean şi vitejia românilor în bătălia lui Basarab

Vodă al Munteniei cu regele Carol Robert, ceea ce firește nouă ungurilor nu ne place, dar n-avem ce face, pentru că istoria n-o poți și n-ai dreptul s-o falsifici, decât dacă ești nebun sau ticălos. Mi-a plăcut și am cercat să arăt cu pilde că între limba munteneaască și cea moldovenească nu este nici o deosebire – într-un cuvânt că rumunii sunt urmași ai romanilor.

Roșcovanul Horváth Mihály își roade nervos o unghie, nedezlipindu-și privirea de pe chipul brăzdat de urme de furuncule al lui Dugonics. În sinea sa, deși față de Euthimiu are un sentiment de simpatie, chiar de admirație, îi disprețuiește pe valahi, ca de altfel pe toți cei ce nu sunt unguri. Nu poate spune din ce motiv s-au zidit în ființa lui aceste resentimente, a crescut însă în învățăturile domnului Ministerialrath, l-a auzit de atâtea ori vorbind despre calitățile excepționale ale maghiarilor și despre defectele celorlalți, printre care și valahii, popoare primitive, rămășițe din vârtejurile neamurilor barbare, ce nu-și cunosc nici strămoșii, nici patria. Despre moșiile din Ardeal, domnul consilier ministerial vorbea ca despre niște mine de aur, din care se aduc bunătățile ce îndestulează, dar și prisosesc familiei Horváth. Rar, domnul consilier povestește întâmplări legate de țăranii valahi, pe care-i pedepsește adesea pentru lenea și aplecarea lor spre hoție, câteodată pentru nesupunere ori fugă. Când descrie caznele la care-i supune: însemnarea cu fierul roșu, tăierea unei mâini sau scoaterea unui ochi și cel mai adesea ridicarea în furci, pe chipul bălan al domnului Ministerialrath nu se mișcă nici un mușchi, vorbește cu o totală indiferență, ca și cum ar vorbi despre ceva impersonal, neînsuflețit. Și atunci cum susține acest plebeu de Dugonics că valahii sunt urmașii romanilor? Atâta istorie mai știe și Horváth Mihály ca să-și dea seama că-i de necrezut. Romanii au fost un popor viteaz, cultivat. Ce anume i-a silit pe valahi să-și piardă demnitatea și noblețea strămoșilor? Bah! Bazaconii de-ale anonimului scriitor Dugonics. Sau poate că Dugonics însuși, după cum îi sună și numele, este valah sau sârb?!

Îşi întoarce privirea spre prietenul său Euthimiu. Barba tăciune îi împădureşte obrazul smead, cu trăsături fine ce vorbesc despre o spiță aleasă. Sub fruntea înaltă, boltită, arde o inteligență ieşită din comun. La religia domnului Bálinth, la istoria lui Franciscus Bendi, la metafizica lui Paulus Mihálik, la geometria domnului Franciscus Xav. Lezó, răspunsurile sale sunt afunduri de Dunăre, purtând pe dedesubt argumente culese din filosofi, lingvişti, politicieni, astronomi. La el datele se orânduiesc precum oştirea la glasul marelui comandant. Totul pentru a-l sufoca pe cel ce a avut nefericirea să-l provoace. Mihaly nu ştie dacă sentimentul pe care îl poartă lui Euthimiu este doar o simpatie de flăcău sau vine din teama şi respectul pe care le provoacă mintea acestuia.

Au părăsit cafeneaua şi păşesc alene pe strada aproape pustie. Efta, adâncit în gândurile sale, duse pe fir de rozmarin către Rudăria, spre care, de la moartea lui moş Novac, dorul îl mână tot mai rar, îşi mormăie în barbă cuvinte din bătrâni. Prăstă deal şi prăstă vale, care vasăzică preste, veche prepoziție latină, călcâni şi căpătâni, „la căpătâniu meu ard două lumini dă seu, ziua plouă, noaptea ninge, nima nu le poate stinge, numa mândruța când plânge”… Şi cântecul bătrânesc este doveditor de spiță, ca şi limba, cu toate că au mai împopistrit-o neamurile de care ne-am tot frecat. Unii cu puterea şi cu silnicia, alții doară ca buni vecini: „Na-ți săpăliga, dă-mi ciurul, dă-mi brenta, na-ți toporul”. Doară slavona şi cât ne-a pus grumajii în lanțul crucii de la Karloviț, al popilor sârbi. Îi vine în minte chipul învățătorului Măzăran. Câtă trudă, câtă sucire a minții ca să învețe buchiile slavoneşti! În sfântul lăcaş am cântat şi-am plâns pră limbă străină, ne-or botezat copiii cu iciuri la coadă, ca să nu ne mai sune numele româneşte. Şi ei şi ungurii, sub oblăduirea Vienei. Au avut minți luminate care le-au spus: „Dacă vreți să-i distrugeți, faceți-i să-şi uite prima dată limba, luați-le credința, istoria şi strămoşii. Băgați-i în turma mare a neamu-rilor

voastre: sârbi, unguri sau nemți. Tot una-i, numa să nu-şi mai zică rumâni, os din osul lui Traian."

– La ce ți se înnegură fruntea, prietene Euthimiu ? aude întrebarea temătoare a lui Mihály.

– Îmi mân oile când încolo, când încoace, ca să le feresc de vremurile rele şi de lup, dragă Mihály. Sunt singure şi rătăcite şi mă tot socotesc cum să le adun şi să le păstoresc mai bine.

– Ciudate vorbe pentru un fost elev al liceului crăiesc şi actual student al Academiei de iurisprudență din Seghedin! exclamă ironic Horváth. Parcă nu mi-ai fi povestit tu povestea cu şarpele protector.

Îi relatase, ce-i drept, o întâmplare pe care o auzise de la moş Novac. Pe valea Rudăricii, la una din mori, se aciuase o familie ciudată; alcătuită din frate, soră şi copilul acesteia. Oameni închişi, ferindu-se de contactul cu sătenii, cei trei țineau seama morii, ardeau cărbuni de lemn pe care bărbatul îi dădea în schimbul boabelor de cucuruz sau al câtorva pumni de făină de grâu şi mai ales aținea drumul fiarelor. În țarcurile din jurul morii creşteau vaci negre, porci, orătănii, de se minunau rudărenii cu ce reuşeau să le sature chiar şi în timpul verii, darămite iarna, când neaua cădea nu rareori de un stat de om.

Într-o vară, mama copilului băgă de seamă că, de fiecare dată când îi umplea strachina cu lapte, Ilie, adică ăl mic, face ce face şi se furişază cu ea în bugeac. Îl urmăreşte şi descoperă o nămetenie de şarpe hăpăind din strachină, cap la cap cu băiatul. Înspăimântată de moarte, nu zice nimic, se retrage în colibă. A doua zi fratele duce strachina cu lapte, pândeşte şarpele şi-l omoară. Din clipa aceea copilul a rămas gângav şi cu mințile rătăcite.

– Ți-am povestit întâmplarea, răspunde Efta, e adevărat, nu pentru pitorescul ei, ci ca să evoc datini şi credințe ancestrale ale neamului meu, a cărui viață spirituală se bazează pe multe simboluri venite din adâncul timpului istoric, de la popoarele de acelaşi sânge, precum romanii, sau apropiate geografic şi nu

doar, precum grecii. Ai mei cred deci că fiecare casă are un şarpe păzitor, care stă la temelia ei, care o apără de necazuri şi că este semn de nechibzuinţă, care va fi urmat de mari nenorociri, să ucizi şarpele casei. Faţă de ceilalţi şerpi nu avem nici un fel de slăbiciune sau de milă. Se şi spune: când îţi iese în drum şarpele, zdrobeşte-i capul, altminteri muşcă şi, dacă-i otrăvitor, cum sunt viperele cu corn din zona mea, nu te mai scapă nimeni.

Simţind că discuţia a pornit pe un făgaş primejdios, Mihály îl prinse pe Efta de braţ.

– Mama, dar mai ales soră-mea mă întreabă de ce nu mai vii pe la noi. Să fi epuizat domnul student Euthimie Murgu toate cărţile din biblioteca tatei ?

– Asta nu, reteză Efta cu podul palmei aerul. Sunt acolo minunăţii pe care nu le poţi birui în câţiva ani. Zac, laolaltă, miere şi venin, bucurie şi ură, soare şi hrubele cele mai întunecate, prietene Mihály.

– Într-o bibliotecă ? se miră Horváth.

– Da, într-o bibliotecă. Se vede că învăţătura şi slova nu servesc doar adevărului şi dreptăţii, ci şi minciunii şi strâmbătăţii.

La biserica din apropiere, orologiul bătu zgomotos ora cinci. Surprins, Murgu îşi desprinse privirea de pământ căutând turla din care ţâşnise zvonul. Abia atunci descoperi zidurile înalte, străjuite de cătane, ale închisorii, ferestrele zăbrelite, negre găuri în pântecele cărora se stingeau suflete de oameni. Îşi strânse instinctiv umerii cuprins de un fulger îngheţat şi mări pasul trăgându-l după sine pe bălaiul fiu al domnului Ministerialrath, baronul Ludovik Horváth.

13

Pesta şi Buda sunt două orăşele într-unul singur. Despărţite dar şi unite de Dunăre. Legate de un pod de piatră cu cărări, de-a dreapta şi de-a stânga, pentru trecători, partea din mijloc a podului atârnă de lanţuri. În timp ce Pesta, oraş de o sută de mii de locuitori, situat pe malul stâng al Dunării, este un oraş frivol, trăind după modelul Vienei, cu ochii nedezlipiţi de kaiserliche Stadt, Buda pare un bătrân domn încremenit în tabieturile sale, scorţos, punând mai mult temei pe slova veche deprinsă din tratate de filosofie, de alchimie, din învăţaţi persani, hinduşi, din clasicii greci ori latini. În Pesta viaţa se desfăşoară în stradă, în cafenele şi teatre de operetă, în saloane din care răzbesc până în pusta ungară pocnetele şampaniei şi acordurile valsurilor, mazurcilor, polcilor. Palatele Pestei ce împodobesc cheiul Dunării au dantelăria împrumutată de la Viena dar şi de la Paris, bătrânul pervers ce continuă să uimească Europa când cu o toană, când cu alta. Duelurile au loc, împotriva restricţiilor severe impuse de împărat. Se duelează pentru o vorbă în doi peri, pentru o ridicare de sprânceană, pentru surâsul unei demi-mondene, pentru o floare aruncată din fiacăr. Cel care refuză duelul cade sub oprobriul public, nu mai are nici o şansă, decât sinuciderea. Intrigile amoroase se ţin lanţ, bătrânii conţi şi baroni încornoraţi, cu sau fără ştirea lor, se răzbună întreţinând actriţe de varieteu, balerine şi chiar modiste venite din cine ştie ce colţ de lume, ca să scape de sărăcie. Pesta bolboroseşte în felurite chipuri; se amestecă de-a valma maghiara cu germana, româna cu ceha, sârba cu poloneza şi croata. În jurul Universităţii, la librăriile Hartleben, Kilian, Eggenberger, Müller, studenţi din Jena şi Göttingen ţin dizertaţii improvizate despre Krug şi Herder, recită din Goethe şi Schiller. Romanticii germani Schlegel, Hormayr, Collin şi Genz s-au

refugiat aici din calea armatelor lui Bonaparte. Dangătul clopotelor de la bisericile catolice se amestecă în silă cu cel al bisericilor ortodoxe din Zöldfaucza, de lângă Dunăre sau din Tabanul Budei.

Peste toate diferențierile, Pesta şi Buda sunt unite de un singur vis, înlăturarea hegemoniei monarhului, reconstituirea, aşa cum nu se sfiesc s-o declare multe din capetele înfierbântate, a marelui regat al Sfântului Ştefan.

Efta plecase din Seghedin cu certificatul absolvirii liceului dar şi cu o scrisoare a doamnei Horváth către verişoara sa, contesa Mihály Batthanyai, căreia îi recomanda un tânăr serios, cu multă aplecare spre meditație, pedagog excelent pentru un alt nepot al celor două doamne, dintr-o ramură mai săracă a familiei şi pe care contesa, din compasiune sau poate dintr-un capriciu se angajase să-l prepare pentru studii liceale. La ultima vizită în palatul Horváth, Efta o găsise pe frumoasa doamnă lucrând la acelaşi goblen sau poate la altul asemănător. Îi întinsese mâna îngustă, cu degete lungi, cu pielea catifelată. Îi zâmbise vag, măsurându-l discret cu privirea, realizând uimită rapida transformare a tânărului dintr-un adolescent într-un bărbat adevărat, îl mustrase cu vorbe blânde, şoptite, pentru ingratitudinea de a nu le fi vizitat, mai des, pe cele două biete femei, mai mult singure, întrucât domnul Ministerialrath e la vânătoare, apoi îl cedase nebunaticiei Elise, şi ea transformată ca prin minune într-o domnişoară visătoare, puțin cam prea palidă, cum remarcase tot mama, fiindcă renunțase total la escapadele cu poneiul şi la goana după fluturi prin parcul domeniului, în favoarea romanțurilor de amor. Elise îi întinse o mână moale, rece, umedă şi Efta îşi trase mult prea grăbit degetele la atingerea cu pielea dezgustătoare a fetei, care îl poftise să ia loc vizavi în fotoliu, rămânând apoi la fel de visătoare. De fapt, lui Efta i se părea că privirea domnişoarei Horváth este mai mult tâmpă decât visătoare, intrarea ei într-o altă vârstă o urâțise, îi scosese la iveală nişte trăsături cabaline, impresie datorată

obrazului lung şi dinţilor mari, lungi şi ei. Tăcerea devenise jenantă, Efta neştiind cum să iasă din această situaţie. Avusese însă noroc, fiindcă Mihály cobora la timp scările, scutindu-l de penibila vecinătate a surorii sale. Colindaseră, ca de fiecare dată, pe străzile Seghedinului, în tăcere, marcaţi de momentul despărţirii.

În faţa vechii şi atât de familiarei cafenele Leopold se îmbrăţişară, luându-şi rămas bun, cu promisiunea revederii cât mai grabnice la Pesta. Abia după ce se depărtase, Efta îţi dădu seama că Mihály îşi lipise buzele de barba lui, se întristă o clipă gândindu-se că tânărul acela îi fusese totuşi primul şi singurul prieten la Seghedin, chiar dacă se născuse într-o familie pe care o ştia ostilă neamului său.

Călătorise apoi cu poştalionul până a doua zi spre seară. Înnoptase la un han de poştă, într-o cameră cu două paturi, alături de un alt călător mult mai vârstnic decât el. Fusese de fapt o noapte de veghe, întrucât celălalt, burduhănos, sforăia de mama focului. Intraseră în oraş aproape la ceasul înserării. Din faţa hotelului Arhiducele Carol, unde fusese debarcat, comandă o trăsură şi după ce tăie două artere principale, minunându-se de mulţimea fiacărelor şi a trecătorilor, de luxul vitrinelor, al echipajelor, al femeilor, intră într-o stradă liniştită, cu palate somptuoase străjuite de teii bătrâni, aliniaţi de o parte şi de alta a străzii ca nişte oşteni credincioşi. Birjarul opri în faţa unuia din palate, arătă cu mânerul biciuştii spre poarta înaltă din fier forjat pe care se distingea un blazon şi-i spuse:

– Aceasta este reşedinţa pe care o căutaţi, Hochgeboren.

Efta mustăci la ideea năstruşnică a ungurului de a-l socoti Hochgeboren, adică născut înalt, deci prinţ sau conte, îi întinse bacşişul şi coborî. Trase de mânerul soneriei şi aşteptă până când un bătrânel, parcă desprins dintr-o veche litografie, îi deschise.

– Sunt un mesager al doamnei baronese Horváth din Seghedin şi aduc un plic pentru doamna contesă.

Majordomul îl pofti într-un salon mare, elegant, ai cărui pereți erau străjuiți de mari portrete în ulei ale unor bărbați şi femei, probabil moşi şi strămoşi ai contelui sau ai contesei. Pe jos era un covor albastru de Şiraz, asortat cu fotolii de pluş din aceeaşi culoare. Aşteptă preț de zece minute, trecând în revistă tablourile, statuetele greceşti din marmură, goblenurile de dimensiuni impresionante şi nu-şi dădu seama când uşa înaltă cu două batante se deschisese şi în cadrul ei apăruse o doamnă la cel mult treizeci şi cinci de ani, de statură mijlocie, blondă şi cu un obraz roz ca de păpuşă. Purta o rochie lungă bleu pal cu dantelă şi volănaşe la poale. Venind în întâmpinarea lui o ridică cu mâna stângă ca să n-o stinghereasc în mers.

– După prezentarea făcută de cumnata mea, aş zice că sunteți, 2 dacă nu un geniu, cel puțin un viitor mare om politic, domnule Murgu, parcă aşa vă numiți, râse contesa cu cochetărie şi abia atunci Efta descoperi cele două gropițe din obrajii doamnei, care-i accentuau aerul de păpuşă drăgălaşă.

Se înclină şi sărută mâna parfumată a contesei pe care scânteia un briliant. „Femeia are mania albastrului", îi trecu fulgerător prin minte lui Efta.

– Ce intenții de viitor are domnul Murgu? îl întrebă doamna de Batthanyi, după ce un valet apăru ca la un semn nevăzut împingând o servantă pe care se aflau lichioruri şi prăjituri.

– Aşa cum ați fost informată în scris, intenționez să-mi continui studiile la universitate şi nu dispun de prea multe mijloace materiale, ceea ce explică dorința mea de a mă face util…

Contesa îl privi în tăcere. Pentru o clipă Efta regretă că acceptase scrisoarea doamnei Horváth şi sfatul de a veni aici, într-o casă de aristocrați.

– Dacă n-aveți nimic împotrivă, cred că v-aş putea pune la dispoziție o cameră, mai discretă, aşa cum bănuiesc că ați dori dumneavoastră. Ea se află în aripa stângă a casei, e orientată cu

ferestrele spre grădină şi beneficiază de o altă intrare decât cea principală. Dacă sunteţi amator de muzică, alături se află un salon mai mic în care găsiţi un pian.

Efta amuţi. Nu se aşteptase la o asemenea ofertă. Avu un vag sentiment de neliniște. Îşi spuse însă că deocamdată nu avea încotro, putea rămâne aici câteva săptămâni până când va găsi ceva pe potriva buzunarului său, a condiției sociale pe care o avea. Mulțumi reținut.

– În acest caz, valetul vă va arăta camera, conchise contesa şi se retrase într-un foşnet tulburător de mătăsuri.

Traversă un hol larg din care se deschideau mai multe uşi, apoi făcură o cotitură, urcară câteva trepte pe o scară ca o cochilie de melc, din care pătrunseră într-un alt coridor, apoi pătrunseră într-o cameră de o eleganță inimaginabilă pentru el. Covoare groase de Buhara, cu motive florale aurii, perdele fine cu draperii de faille, un pat larg acoperit cu o cuvertură de atlaz, mobilierul Ludovic al XV-lea, două fotolii şi un secretaire, apoi un dulap şi o mică bibliotecă din care îşi arătau legătura elegantă câteva tomuri.

Fără să-şi dea seama, Efta făcu speriat un pas înapoi. De la casa din Rudăria cu pământ pe jos, cu mobilierul țărănesc, grosolan, de care abia îşi mai aducea aminte, la odăile mamei Maria din Caransebeş, fusese un pas enorm, pe care-l făcuse uşor, fiindcă era doar un copil căruia orice i se păruse normal. De la mama Maria la pensiunea lui Rozsi-néni din Seghedin, diferența era sesizabilă, dar nu atât de mare încât să şocheze. Dar să te trezeşti aşa, brusc, fără nici o pregătire prealabilă, invitat să locuieşti într-un spațiu în care ți-e frică să păşeşti, să calci covoarele acelea aduse din Buhara, să mângâi cu palma lemnul cald, liniile delicate, aproape umanizate de fantezia şi pasiunea meşerului, ale pieselor de mobilier purtând numele unuia din regii Franței, acest salt îi depăşea puterile, îl făcu să intre în panică. Îl rugă pe valet s-o anunțe pe doamna contesă că doreşte să-i vorbească şi după o jumătate de oră, când aceasta

reapăru în marele salon, cu o abia mascată undă de iritare pe obraz, îi spuse încurcat:

– Vă cer iertare, doamnă contesă, nu pot primi spațiul pe care ați avut bunăvoința să mi-l oferiți cu atâta generozitate. Buzunarul meu de student nu poate acoperi cheltuielile pentru un asemenea lux.

– Ce cheltuieli, domnule student, râse contesa, sunteți aici ca oaspete al meu la recomandarea verişoarei mele. Spațiul pe care vi l-am oferit este nelocuit, n-a fost niciodată, din momentul construirii palatului de către regretatul meu soț, astfel încât nu există nici un inconvenient.

– Vă cer iertare, doamnă contesă, probabil atitudinea mea este deplasată. Dar, aşa cum am avut cinstea să vă explic deja, nu-mi pot permite din bugetul meu de student să plătesc un asemenea lux.

În fața acestei izbucniri de orgoliu, contesa fu gata să reacționeze după cum ar fi fost normal, să poruncească slugilor să-l arunce pe scări, afară, pe valahul insolent, ce nu-şi cunoştea lungul nasului. O amuza însă situația cu totul neobişnuită în care se afla, ea contesa de Bathanyi, să fie refuzată cu orgoliu de un nimeni venit din pădurile Transilvaniei, se imagină povestind prietenelor situația hilară, presimți deliciul pe care-l va stârni toată povestea, astfel încât hotărî să apeleze la un mic şiretlic feminin.

– Ah, domnule, m-ați înțeles greşit. Nici prin minte nu-mi trece să vă ofer găzduire fără să să vă cer nimic în schimb. Aşa cum v-a spus şi verişoara mea, am un nepot pentru care caut o persoană pregătită să-i verifice cunoştințele, să-i îndrume lecturile, într-un cuvânt să-l pregătească pentru studiile liceale. Acum sper să primiți, nu-i aşa?

Efta înclină grav capul. Socoteala lui rămase însă aceeaşi. Primea pentru un timp oarecare, necesar doar cât să se

acomodeze cu oraşul mare, cu universitatea şi să-şi găsească un cvartir pe măsură.

Se reîntoarse la camera dinspre parc. Cercetă cu palma cuvertura de atlas, ridică plapuma pipăind aşternuturile de o albeaţă sclipitoare, înfiorându-se la atingerea lor. Când se descălţă şi păşi cu tălpile goale pe covorul moale şi pufos, simţi un fior aproape erotic.

14

Gârlişteanul îi petrecu braţul drept pe după umeri dominându-l cu statura sa înaltă. E îmbrăcat ca mai toţi tinerii de condiţia sa din Pesta, cu o redingotă cenuşie răscroită la gât, lăsând să se vadă gulerul înalt, alb al cămăşii, cravata de mătase vişinie, cu pantaloni în carouri mari, strânşi cu gumilastic sub talpa pantofilor cu boturi ascuţite. Mustaţa lată, cu sfârcuri drepte îi pune şi mai mult în evidenţă ochii mari, cafenii, fruntea înaltă, dreaptă, nasul cu nările delicate, trădând o sensibilitate nervoasă ieşită din comun.

Lângă el, Efta pare şi mai trunchios, mai acoperit de negură, depozitar al unor vifore îndrăcite, pe care face impresia că abia le ţine în frâu. Doar mâinile sale scurte, cioturi de aripi crescute nu îndestul, ştirbesc din măreţia demonului.

– La ceasul acesta, dragă Efta, vorbeşte Damaschin Bojâncă, el fiind gârlişteanul ce-l târâie de câteva zile pe Murgu pe străzile şi prin cafenelele Pestei, oraşul este o mare căldare în care fierb şi deasupra şi dedesubt sufletele şi voinţele mai multor naţii. Sârbii îşi caută simţul limbii şi al neamului lor prin Dositei Obradovici şi Vuk Karagici. Poetul Jan Kollar preamăreşte în stihuri marea familie a slavilor. Ungurii, de când Iosif al II-lea a dat de pământ cu limba latină şi a încercat să le-o impună pe cea nemţească, se bat să-şi folosească limba lor peste toate celelalte limbi.

Noi, românii din Ungaria, ne-am găsit înainte mergători în Petru Maior, Gheorghe Şincai, Paul Iorgovici, oameni cu multă ştiinţă de carte, iubitori de neam şi de biserică. Bănăţeanul nostru Diaconovici Loga şi cu Ştefan P. Niagoe au făcut aici o şcoală românească, au scos de sub teascuri anuare ale şcolii, mocioneştii, oieri şi negustori macedonieni din Moscopolea, au venit în Ungaria la sfârşitul veacului trecut, au zidit o biserică românească, iar casa lor din Piaţa Gisella este veşnic deschisă oricărui suflet de român. Banii lor au cuvânt greu între nemeşii şi marii funcţionari. Cu ei şi-au cumpărat înscrisul de noblețe. Foenii şi Căpâlnaşul Banatului nostru i-a împământenit de două ori. De altfel, pe Andrei Mocioni ai să-l cunoşti astăzi. Este student la drept în anul al doilea. Înțelesu-m-ai?

– Înțeles, domnule jurat-notarăş la Înalta Tablă a Curţii Crăieşti, şugui Efta. Câte ceva despre Samuil Micu, Şincai şi Petru Maior am ştiricit la Seghedin, ba chiar şi despre Trista cuvântare a domniei tale publicată la Buda prin cheltuiala celui învăpăiatu de zelu român Atanasie Gabrovschi.

– Efta, râzi cât poftești. Dacă nu era Academia regală de drept de la Oradea aş fi tot fiul popii din Gârlişte, cu nostalgia după dealurile Oraviței şi după apa Gârliştei. La Oradea am cunoscut cărțile sfinte ale marilor ardeleni, Maior, Şincai şi Micu, acolo ne-a fost profesor Ladislau Ghedeon, iubitor şi cunoscător al mumei noastre limba română, ca fiică a latinei cea întru Domnul proslăvită.

– Cu slavonii însă nu-mi plăcu cum ai gândit, dragă prietene, trecu Efta de la glumă la grai cumpănit. Şi-or fi căutând ei limba şi naţia, dară prea şi-o caută prin grădina altora şi în paguba noastră. Văzuşi zeitungurile lor de săptămâna trecută? Au început popii lor să ne afurisească şi prin ziare. Că stricăm limba bisericească, de ce zicem binecuvântă şi nu blagosloveşte, de ce scapă-ne în loc de izbăveşte, de ce dreptcredincios în loc de pravoslavnic?! Cunoşti la fel de bine ca mine situaţia bisericii din Banat. O ştii chiar şi pe pielea familiei

tale, care a trebuit să-şi zică Popovici şi nu Bojâncă, precum bătrânii tăi, numai ca să poată fi popi în Gârlişte.

– Cu dreptate este ce spui, frate Efta. Eu vorbeam despre visurile sârbilor ca naţiune, nu despre urgisirea pe care spahii, popii şi unii din învăţaţii lor ne-o aduc. Procedează altfel oare ungurii? Nu sunt ei dornici să se scuture de şuba celor de la Viena, dară ţin sub călcâni pe alţii?

Se treziră în faţa unei porţi masive din stejar cu ferecătură din bronz. Bojâncă ridică inelul gros şi lovi cu el de câteva ori. Portarul, un găligan cu favoriţi suri până sub bărbie, crăpă uşa, spionându-i din semiîntuneric. Când îl recunoscu pe Bojâncă îşi dezveli dinţii îngălbeniţi de tutun într-un rânjet slugarnic, poftindu-i. Urcară o scară veche din lemn ce trosnea la fiecare pas. Din loc în loc, mici felinare de gaz scoteau din întuneric pereţii afumaţi, descojiţi de igrasie. Abia când dădură de capul scărilor, peisajul acela mohorât, deprimant, se schimbă brusc. Un hol circular, iluminat de trei ferestre, burduşit de mobile greoaie din celălalt secol, dădea impresia de opulenţă, nu lipsită de rafinament. Mari vase de faianţă, adevărate ciubere, gândi Efta, păreau gata în fiece clipă să se prăbuşească sub greutatea zecilor de flori ale căror culori împestriţau interiorul într-un mod cât se poate de ciudat.

Pe canapele, în picioare, cu ceşti de cafea sau cu pahare în mâini, grupuri de bărbaţi amestecau româna cu germana şi cu maghiara, reeditând pentru Efta acea stranie senzaţie că se află într-un turn al Babelului.

Zărindu-i, dintr-o firidă a holului, păşiră spre ei doi bărbaţi de peste cincizeci de ani, cu chelii ce începeau de la rădăcina frunţii şi se terminau aproape de ceafă, cu bărbuţe lungi şi rare, roşcovane, cu ochii mici înfundaţi în orbite şi nasuri ca nişte iatagane turceşti.

– Bine-ai venit, domnule Bojâncă, îl salutară în cor pe tânărul jurat-notarăş la Înalta Tablă, astăzi soţietatea noastră e completă. Dar nu ne-ai prezentat pe domnul…

– Că n-am apucat, unchiule Atanasie, râse Bojâncă. Domnul este Euthimie Murgu, student şi bănăţean de-al meu.

– Atanasie şi Constantin Gabrovschi de Apadia, îşi ciocniră concomitent călcâiele cei doi fraţi gemeni, semănând atât de mult cu două păpuşi trase pe sfoară, încât Efta abia îşi stăpâni râsul.

Îşi primiră şi ei şvarţurile, fură îmbiaţi cu o unghie de coniac, pe care Efta o refuză blând, în timp ce Bojâncă mulţumi cu ochii flăcăului în livrea ce-şi purta cu demnitate tava.

Pe neaşteptate zumzetul acela de voci încetă. Pe o uşă abil mascată de tapet îşi făcu apariţia un omuleţ tuciuriu purtând în mâini o vioară. Îl întâmpinară cu ropote de aplauze.

– E Biháry, şopti, la urechea lui Efta, Bojâncă, cel mai celebru şi mai iubit viorist al Ungariei. Mi se pare de mirare că au reuşit să-l aducă aici. Pe arcuşul lui se aruncă mormane de galbeni. Ţiganul ar putea să fie de prin părţile Salontei, dară nu se ştie. Îşi păstrează taina.

Cântecul porni bine, parcă ţâşnind dintr-o apă adâncă, verde ca însăşi moartea, pâlpâi de câteva ori ca o flacără abia născută, gata să se stingă, se desprinse din nehotărâre şi deveni viforniţă bântuind ierburi aspre de stepă; li se părea că aud tropotele cailor sălbatici goniţi de spaime, urletele lupilor înfometaţi, strivind între fălci gerul şi pustiul. Părea că o întreagă pustietate s-a trezit din nemişcare, ameninţând necuprinsurile, apoi iarăşi arcuşul căzu pe o undă de blândeţe, de dor şi dragoste disperată, fără speranţă, de sfârşit de lume.

Efta îl asculta cu capul plecat, gândindu-se câtă deosebire între cântecul acesta unguresc şi doina lui de acasă, din munţii Rudăriei. Dacă ar fi avut un fluier i-ar fi arătat ţiganului că lacrima jalei n-are ură, că plânsul acela pur al doinei din pădurile sale este curăţat de zgură, de sânge şi de carne, că până şi patima din el e doar duh şi nerostire…

– Unde pribegeşti, Efto? îl trezi vocea lui Bojâncă. Ori te-au furat ţigăncile cu ghiocul, ori pusta lui Biháry?

– Nici una, nici cealaltă. Mi-am adus aminte de Rudăria şi de pădurile ei. S-auzi tu acolo cântare! Auzi, măi frate, dacă zici că ţiganul o fi român, ce-ar fi să-i încercăm ştiinţa?

– Nu-i potrivit, se grăbi să-l potolească Bojâncă, vino mai bine să ţi-i prezint pe junii studenţi români.

Intrară spre dreapta, acolo unde salonul făcea un cot, descoperind o a doua sală, mai puţin fastuoasă, cu o masă de biliard în mijloc şi cu pereţii acoperiţi de săbii, de toate felurile şi mărimile. Cei adunaţi aici, cei mai mulţi stând în picioare, câţiva răsturnaţi în fotolii, fumând din ţigarete lungi de chihlimbar, din pipe, cu căpăcele de argint, erau în majoritate tineri.

Cel ce părea că poartă discuţia se distingea prin îmbrăcămintea luxoasă, jacheta strânsă pe corp care se încheia spre gât, având partea de dinapoi ca nişte aripi de rândunică, jiletcă verzuie brodată, pantaloni înguşti de culoarea nisipului, prinşi cu bentiţa sub gheata ascuţită. Era de statură mijlocie, avea faţa lunguiaţă, încadrată de o barbă cârlionţată, nasul uşor coroiat, cu nările lipite, ceea ce îl făcea să scoată deseori un uşor fornăit.

– „Se cade să aducem la cunoştinţa majestăţii sale kezaro-regeşti apostolice legile şi datele care vorbesc despre autonomia Banatului, despre drepturile lui speciale, ca şi despre dorinţele populaţiei. Banatul a fost o parte a Daciei antice şi sub romani se chema Dacia Ripensis, în urma faptului că cele trei laturi ale sale sunt spălate de râurile Mureş, Tisa şi Dunăre. Populaţia Banatului constă mai ales din lăcuitorii lui străvechi, adică din români, care se extind de la un capăt la altul al ţării şi împreună cu frontiera militară numără peste şase sute de mii de suflete, apoi din sârbi, mai puţin numeroşi, imigraţi pe la sfârşitul secolului trecut, şi, în fine, din puţinii maghiari colonizaţi în deceniile din urmă. După ce Banatul, prin armele victorioase ale împăratului Traian, ajunse, la anul 101, sub Imperiul roman, iar mai târziu, după multe prefaceri, către anul

896, sub suzeranitatea maghiarilor, a rămas, ce-i drept, un şir lung de ani, cu întreruperi neînsemnate, ca o provincie aparţinătoare sceptrului regilor Ungariei, iar până la sfârşitul domniei împărătesei Maria Theresia, de glorioasă amintire, totdeauna autonomă. La anul 1552 Banatul căzu sub stăpânirea turcilor, afară de ţinuturile Lugojului, Caransebeşului, Mehadiei şi de ţinuturile muntoase, care s-au încorporat la Transilvania. În anul 1716, împăratului Carol al VI-lea, de glorioasă amintire, i-a succes ca sub comanda princepelui Eugeniu de Savoia să scape Banatul de jugul turcilor. Împăratul Carol al VI-lea îi dădu Banatului, câştigat prin armele împărăteşti, autonomia lui de mai înainte. Popoarele Banatului se simţiră fericite sub această administraţie, pentru că erau libere de orice prestaţie iobăgească şi se administrau prin organele lor autonome, adică de către dregători aleşi de popor, sub nume de cnezi, ascultă Efta cuvintele înflăcărate ale vorbitorului. În consecinţă, după istorie, Banatul a format mai în toate timpurile o individualitate istorică proprie şi ca atare mai fericit a fost atunci când a atârnat de-a dreptul de Viena. Majestăţile lor cezaro-regeşti apostolice au enunţat totdeauna pentru toate popoarele şi ţările egală protecţiune, cum şi egale drepturi şi datorinţe, în concordie frăţească."

– Tot astfel a gândit şi Horea, a mormăit Bojâncă în urechea lui Efta. Numai roata l-a convins pe deplin că visul lui cu împăratul a fost mincinos.

Când Andrei Mocioni de Foeni s-a oprit pentru o clipă, fie ca să guste efectul vorbelor sale asupra celorlalţi, fie pentru a-şi pregăti o nouă idee, Bojâncă a spus cu glas ridicat:

– Domnilor, vă prezint pe domnul student Euthimiu Murgu, bănăţean din graniţa militară.

Efta a trebuit să strângă mâinile celorlalţi, agasat de gândul ce îl copleşea în asemenea momente, că ei vor observa scurtimea braţelor sale şi-l vor privi cu milă ori cu dezgust. Când a ajuns în faţa celui ce vorbise, privirile li s-au întâlnit.

Cea a lui Mocioni rece, distantă, cea a lui Efta adâncă, grea, ca o bulboană din atât de înşelătoarea apă a Nerei.

– Bine aţi cuvântat, domnule Andrei Mocioni de Foeni, a zis Efta. Aş dori să vă reamintesc însă un aspect pe care domnia voastră l-aţi trecut cu vederea. Prin diploma din 21 august 1690 împăratul Leopold dă arhiepiscopului sârb jurisdicţia asupra tuturor ortodocşilor din imperiu şi de atunci toţi arhiepiscopii sunt numai dintre sârbi şi ei dispun de toate gradele ierarhice de rit grecesc. Astfel că biserica românească, singura noastră instituţie rămasă în imperiu, a trecut şi ea în mâinile altora. Ba, mai mult, la 1790 Congresul de la Timişoara a cerut împăratului să i se hotărască un teritoriu naţional, o Voivodină cu capitala la Timişoara, deci pretenţiile sârbilor cuprindeau o mare parte din Banatul meu şi al domniei tale. Şi-atunci, domnule Andrei Mocioni de Foeni, unde este concordia frăţească despre care tocmai aţi vorbit, unde sunt egalele drepturi şi datorinţe?

Pentru o clipă celor prezenţi li s-a părut că cel interpelat va duce mâna la sabie. Vinele albastre i se îngroşară la tâmplele delicate, ca doi şerpi de cerneală. Cu o uriaşă sforţare, vlăstarul Mocioneştilor şi-a coborât în sine valul de mânie şi a zâmbit diplomatic, arătându-şi dinţii strălucitori.

– Aveţi dreptate, prietene grănicer, multe şi grele sunt necazurile care adună şi despart neamurile imperiului. Dar o cale de înţelegere trebuie să găsim.

Efta a plecat fruntea oarecum ruşinat. Se simţea vinovat, nu pentru gândurile sale, pe care le ştia drepte şi curate, ci pentru firea sa năvalnică pe care ar fi dorit s-o poată ţine mai mult în frâu, s-o ascundă, după împrejurări, oamenilor şi vremurilor pe care avea să le înfrunte.

Presimţind cumpătul prin care trecuse, Bojâncă i-a aşezat încurajator mâna pe umăr. Dar gestul acesta Efta l-a judecat ca o mustrare în plus, un soi de bunăvoinţă pentru lipsa sa de obişnuinţă cu lumea complicată şi prefăcută a saloanelor. S-a

scuturat de palma prietenului său, ascunzându-se în armura bărbii şi a frunții.

15

Timpul trecuse, aşa cum se întâmplă de obicei, fără să-şi dea seama. Se obişnuise pe nesimțite cu palatul, cu personalul de serviciu, cu drumurile lungi, pe care le străbătea pe jos, până în Kecskemétiucza, unde la etajul al treilea se țineau cursurile de jurisprudență. În aceeaşi clădire, lăsată în paragină din vremurile ei de glorie, se afla şi astronomia cu observatorul, cabinetul de ştiințe naturale, o uriaşă sală lipsită de mobilier, folosită cândva la baluri fastuoase, acum închisă, iar la demisol era locuința portarului, de fapt a clanului său, fiindcă Rudolf-bácsi semănase între pereții celor două camere douăsprezece fete, pe care studenții mai cu dare de mână le cadoriseau cu dulciuri, înghețată şi nu rare ori cu bani. Pentru această pricină Rudolf-bácsi îi ținea la mare dragoste pe domnii studenți, primindu-i la venire şi la plecare, cu ochi zâmbitori de părinte, dar şi cu respectul slujbaşului de pe cea din urmă treaptă pentru viitorii doctori, jurişti la Înalta Tablă Crăiască, filosofi la universitățile din Pesta, Pojon, Berlin, ori mai ştie Dumnezeu pe unde, baroni, conți, cărora le erau pregătite din leagăn scaunele de mari diriguitori ai ocârmuirii.

Ca unul cu creițarii drămuiți, Efta slobozea mai rar mâna în buzunar pentru a le bucura pe fetele lui Rudolf-bácsi; se absolvea însă de această vină oprindu-se la taifas cu portarul, îngăduindu-i acestuia să-şi descarce amarul încercat de un biet bărbat aflat cât e ziua de mare între treisprezece femei.

Pofta de vorbă a pirpiriului Rudolf era cu atât mai mare, cu cât măsura de şnaps pe care o degusta la „Gâscanul", crâşma de peste drum, era mai consistentă.

Un singur lucru îl nedumerea pe Efta. Contesa Batthanyi nu se mai arătase din ziua când o întâlnise pentru prima dată în

salonul palatului. Întreaga clădire era acoperită permanent de tăcere; servitorii umblau ca nişte fantome, comunicând între ei cu voce scăzută, nu răzbea de nicăieri nici un zgomot, cât de mic, încât Efta se întreba dacă nu e cineva bolnav, poate însăşi contesa, şi ar fi fost de datoria lui să-şi exprime regretul ori îngrijorarea. Într-o dimineaţă îl întrebă pe unul din servitori:

– Doamna contesă e acasă?

– Nu, domnule, îi răspunse acesta înclinându-se, doamna contesă e plecată laViena.

– La Viena?! se miră Efta, uitând că nobilimea maghiară avea două reşedinţe, fără de care blazonul casei ar fi pălit: Viena şi Pesta.

– Dacă domnul are nevoie de ceva, auzi din nou vocea potolită a servitorului, îl rog respectuos să poruncească.

– Mulţumesc, Pişta, nu am nevoie de nimic.

Ştia că nu era în uzanţă, nu se cuvenea să pună întrebări în legătură cu stăpâna casei.

Îşi continuă existenţa între cursurile de la Universitate, unde asculta fascinat lecţiile de filosofie ale profesorului Ioan Imre, singurul care preda în limba maghiară, sfidând avertismentele primite de la abatele Ioan Krobot, Hofrat, consilier regal, preşedinte şi director al facultăţii. Îi plăcea la Imre încăpăţânarea cu care lega filosofia de viaţă, de politică, sugerând sau spunând pe şleau nevoia de schimbare a lumii, la care filosofii aveau datoria să se afle în frunte. „Vechile structuri sociale, găunoase, pleda Imre, sunt susţinute cu severitate de politica veche. Filosofia trebuie să lovească asemenea unui berbec în zidurile putrede ale lumii."

Ascultându-l, Efta se gândea la bănăţenii de acasă, înrobiţi de biserica serviană, de spahii sârbi şi nemeşimea maghiară. Sub aripile vulturului bicefal, grănicerii ca şi jelerii asudă sânge ca să se îmbuibe străinii. Unii le spurcă sufletul şi limba, alţii le istovesc trupul. Amarnică soartă. Cu atât mai amarnică, cu cât peste întunecimea viitorului nu se zăreşte nici o lumină, nici o

speranță. Oare ce blestem a căzut peste capetele bietului neam, ce păcate ispăşeşte, ca să nu poată trăi după voia şi priceperea lui? În mintea lui Efta fierb neîncetat asemenea gânduri. Îl însoțesc pretutindeni, în palatul contesei, unde se simte o dată în plus mai umilit, biet pui de vultur în cuib adormitor de pasăre de ogradă, la cafenea, în saloanele Gabrovschi, pe străzi, în lungi şi descătuşate plimbări.

Doar discuțiile cu Bojâncă îl mai răcoresc. Gârlişteanul are capul mai rece, mai organizat. Plănuieşte împreună cu tipograful Zaharia Carcalechi şi cu alți români aflați la Pesta scoaterea unei reviste. S-au făcut liste de subscripții aici, în Moldova, în Muntenia, Transilvania şi Banat. Boieri şi negustători, slujbaşi şi cucoane au trimis fiecare cât le-a îngăduit punga şi i-a lăsat inima. Dania lui pentru Biblioteca românească, aşa se chema noua publicație, a fost mică, umilitor de neînsemnată, scrisorile Cumbriei, pline de îndemnuri la cumpătare, de necazuri cu Versavia, cu Laie şi Ilie, cu Sâmu însuşi, pierdut prin stâncoasa Slavonie, avertizându-l mereu că s-ar putea să rămână fără ajutor. Deocamdată cvartirul era „da fecia"; dar nu ştia ce datorii va trebui să plătească pentru favoarea ce i se face. Cât vor dura tăcerea şi bunăvoința contesei?

În Vinerea Mare, Efta a surprins din odaia sa duruit de trăsură, zgomot de paşi, voci dezmorțite din lunga tăcere a servitorilor. A înțeles că doamna contesă s-a reîntors acasă şi l-a cuprins o ciudată înfrigurare. Venise momentul să i se lămurească situația.

La câteva ore după ce zarva despachetatului s-a stins, valetul i-a ciocănit la uşă.

– Doamna contesă vă roagă să-i țineți companie la ceai.

Se pregăti cu febrilitate. Îşi inspectă cu ochi critic redingota cenuşie, cu vagi oaze de luciu, pantalonii strâmți, pe care-i schimbă cu alții mai puțin scămoşați, cravata lată de mătase albastră. După ce se privi din nou în oglindă şi se declară

oarecum mulțumit, părăsi camera, îndreptându-se spre salonul unde contesa îl primise la venire.

– Mă bucur să vă revăd, domnule Murgu, îi spuse contesa întinzându-i mâna. Regret că treburi urgente m-au obligat să părăsesc Pesta. Sper însă că v-ați obișnuit cu noua dumneavoastră cameră și nu v-a lipsit nimic.

– Mulțumesc, doamnă contesă, bunăvoința dumneavoastră mă copleșește. Sunt însă puțin stânjenit de o chestiune delicată pentru situația mea. Abuzez de ospitalitatea excelenței voastre, dar nu mi-ați precizat încă obligațiile ce-mi revin în onorata calitate de chiriaș. Mi-ați amintit în treacăt de un nepot sau un protejat pe care l-aș putea medita.

– Eh, zâmbi îngăduitor contesa, chestiunea pare destul de gravă. Credeți dumneavoastră, domnule student, că până într-atât am scăpătat, încât să ne stânjenească chiria pe care dumneavoastră nu ne-ați plătit-o? V-am primit cu plăcere la recomandarea cumnatei mele, poate și dintr-un mic calcul. Casa este prea mare pentru o femeie singură, chiar dacă are alături câțiva servitori. Prezența unui bărbat tânăr și viguros poate dezarma eventualele intenții de jaf ale răufăcătorilor.

Rostind cuvintele bărbat tânăr și viguros, obrajii contesei se colorară brusc, ceea ce o făcu să-și întoarcă fața, cufundând-o în penumbra salonului. Efta sesiză momentul de stânjeneală și se simți la rându-i cuprins de o nemăsurată jenă.

– Povestește-mi despre familia dumitale, îl rugă contesa, de țara din care vii.

– Țara din care vin, spuse Efta, după un moment de tăcere, se numește Banat, iar neamul meu face parte din marea familie a valahilor, cum le spuneți dumneavoastră, români, cum ne place nouă, pe drept, să ne cheme. Ne numim români, pentru că neamul nostru s-a născut din încrucișarea a două rase: cea autohtonă, a dacilor, și cea romană, cuceritoare. Când triburile migratoare, printre care și strămoșii excelenței voastre, au pășit pe pământul stăpânit de ai mei, au găsit aici o populație bine

organizată. Migratorii le-au smuls strămoşilor mei pământul, cu sabia, şi de atunci trăim când sub o coroană, când sub alta, cerându-ne mereu dreptul de a vieţui omeneşte, deopotrivă cu alte neamuri. Cunoaşteţi că există păsări ce-şi lasă ouăle în cuiburi străine. Când puiul venetic se face destul de mare şi de puternic, aruncă din cuib pe ceilalţi. Cam asta este şi soarta noastră, a românilor, excelenţă.

Contesa privea descumpănită spre obrazul întunecat al tânărului dinaintea ei. Îndârjirea pe care i-o simţea în glas îi era de neînţeles, socotind că la vârsta lui fiecare clipă, fiecare zi nu puteau să-i aducă decât bucurie şi plăcere.

– Cum văd, şopti contesa, deşi sunteţi un fiu al acelui neam oropsit, vă aflaţi în capitala oropsitorului, beneficiaţi de profesori unguri, de şcoală ungurească şi, ca să sfârşesc cu o glumă, locuiţi în casa unei nobile maghiare.

– Aveţi dreptate să faceţi această remarcă, recunoscu Efta oarecum mai liniştit. Familia mea din tată în fiu a slujit pe graniţa militară a imperiului, dar şi în bătăliile duse în afara ei de Casa de Habsburg. Drept mulţumire, aceasta ne-a impus o seamă de legi, printre care şi aceea de a nu avea dreptul să studiem decât în şcoli militare. Părintele meu este el însuşi ofiţer. Mama mea a scris petiţiuni la comanda regimentului, la comanda generală din Timişoara, la însuşi împăratul, ca să mi se îngăduie studiul la Seghedin şi la Pesta. Deci, sunt un privilegiat, mi s-a făcut o favoare, cu toate că era un drept al meu, de om liber. Despre bunăvoinţa de a mă tolera în casa dumneavoastră…

– Te rog, domnule Murgu, protestă contesa, am precizat doar că era o glumă! Regret că prin întrebările mele am răscolit o rană adâncă. Sunt o răsfăţată, crescută într-o lume care nu se interesează de probleme atât de grave. Mai ales femeile acestei lumi nu fac politică. Am auzit eu, rar de tot, de numele românilor, rostit, ce-i drept, cu desconsiderare. N-am fost

curioasă să ştiu mai mult, deşi acum îmi dau seama de condamnabila noastră inconştienţă. Vă întreb însă ce-i de făcut?

Efta îşi ridică privirea şi pentru câteva fracţiuni de secundă o întâlni pe cea a contesei. Înţelese că femeia ce-i sta în faţă era sincer interesată de dezvăluirile sale.

– Excelenţă, am avut în timp oameni care au crezut că pot rezolva lucrurile doar prin bunăvoinţa împăratului, alţii numai cu sabia şi pârjolul. Soarta şi a unora şi a altora a fost cruntă. Monarhia are nevoie de supuşi, de braţele şi de truda lor. Dumneavoastră înşivă, nobilii, sunteţi interesaţi să vă păstraţi robii şi moşiile. Două mari puteri îşi dau mâna ca să ne ţină cu fruntea în glod. Iar noi suntem cu palmele goale, lipsiţi de învăţătură şi de apărători. Iată de ce cred că acum trebuie să ne săltăm, noi înşine, din neştiinţă. Am terminat filosofia, dar voi urma şi jurisprudenţa. Când voi cunoaşte legile, voi putea să apăr mai bine drepturile neamului meu. Înaintea mea au fost alţii: Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Dimitrie Ţichindeal, Paul Iorgovici, Diaconovici-Loga, lângă mine stau tineri de mare ispravă. Deşteptarea se face cu greu, dar se va face!

În salon se lăsă tăcerea. Ruşinat de lungul discurs, Efta îţi plecă fruntea, gândindu-se că din nou făcuse o imprudenţă, dezvăluindu-şi gândurile în faţa acestei nobile, dacă nu duşmană ideilor sale, atunci cu siguranţă indiferentă şi disprețuitoare faţă de ele.

– Să ne împăcăm, domnule student revoltat, îi propuse tot în glumă contesa, întinzându-i paharul plin cu Tokayaszu – 1805, după cum putuse desluşi Efta pe eticheta lipită pe sticlă, moment în care se gândise că vinul gros şi amărui fusese îmbuteliat în anul naşterii sale. Ciocni, încercând să alunge impresia pe care o lăsase frumoasei sale gazde.

Licoarea îi pătrunse în măruntaie, împrăştiind o căldură moleşitoare. Neînvăţat cu băutura, cu toate că, la Rudăria, ca şi la Caransebeş, ţuica nu lipsea din nici o pivniţă, nici de pe masă,

dar vinul era rar, Efta simți cum îl învăluie o dulce amețeală, își auzi sângele pulsând violent în urechi.

Toată snaga adunată în trupul său, de flăcău nedecat cu trup de muiere, gemea acum cerându-și drepturile. Făcea eforturi neobișnuite ca să-și țină în frâu dorința, rușinat și înspăimântat de ceea ce zăcea în el, înfricoșat de reacția femeii pe care o dorea. Abia când simți palma contesei așezată pe genunchiul său se descătușă ca râul din copilărie, primăvara, când ploile năvălesc pe neașteptate pe culmile îndepărtate ale Tâlvei…

O ridică în brațe ca pe un copil ascultător și o purtă în budoarul ascuns de draperii somptuoase de Damasc. Mobilele în stil Ludovic al XIV-lea se răsfrângeau în mari oglinzi venețiene dând camerei o halucinantă impresie de ireal. Pe masa de toaletă o mulțime de flacoane de cristal, borcane cu pomezi, cutii de pudră, perii cu mânerul de argint accentuau aerul acela de feminitate ce domina interiorul. Un sfeșnic de aur cu trei brațe lăsa să cadă pe patul cu baldachin de culoare bleu-pal o lumină stranie.

În zori, scuturat de friguri, îngrețoșat de sine, Efta traversă ca un hoț marele hol, îndreptându-se spre camera sa.

16

La „Kronprinz”, fum să-l tai cu cuțitul. Până și lumânările abia prididesc să-și trimită lumina gălbuie prin vălătucii aruncați din pipe și țigarete. Patronul Szász János și cele trei ajutoare își fac loc cu greu printre clienții adunați ciorchine în jurul meselor. Pălincile, lichiorurile, șvartzurile se reînnoiesc la semnul degetului, al câte unei sprâncene sau pur și simplu din inițiativa lui Szász. Pentru el domnii studenți sunt clienți serioși, dacă n-au bani să plătească astăzi, vin mâine, peste o săptămână și-și achită datoriile. Nu i s-a întâmplat până acum ca vreunul să-i rămână în pagubă. Drept este că niciodată cafeneaua sa n-a fost

luată cu asalt ca astăzi. La început s-a speriat gândind că-i vorba de vreo rebeliune, de niscaiva cărvunari pe care agenţii secreţi ai poliţiei lui Metternich abia aşteaptă să pună mâna. Başca ordinul de închidere a cafenelei, şi atunci adio câştig, adio prânz cu curcan rumenit la tavă, învelit cu mirodenii, stropit cu Tokay. Grăsuna de nevastă-sa i-ar scoate ochii în două minute, l-ar face albie de porci, să-l ştie toată strada Hatvany şi jumătate din Pesta. P-ormă s-a lămurit Szász că junii clienţi, precum domnul Bojâncă, Murgu, Petru Maler-Câmpeanu, Leca şi mai bătrânul Carcalechi, „Doamne fereşte, ce nume!", îşi scuipă în sân Szász, au tipărit o revistă. De azi-dimineaţă o tot sucesc pe o parte şi pe alta, îl laudă pe Ştefan Széchenyi, care şi-a oferit veniturile pe un an, în valoare de 60. 000 de florini, ca să se înfiinţeze Academia Maghiară, că s-a bătut în Dietă „pentru libertate constituţională aşezată pe baze largi", pentru „o viaţă cu totul nouă, progresată prin industrie, negoţ, ştiinţă şi cultură, oferind toate plăcerile europeneşti, dar rămânând totuşi specific maghiară, naţională şi socială".

Domnul Carcalechi vorbeşte ca o morişcă, îşi bâţâie capul de zici că acuşi i se va desprinde de gât şi se va rostogoli la picioarele celor ce-l înconjoară. Cu glas piţigăiat le citeşte scrisoarea pe care a adresat-o în numele revistei lui Stefan Széchenyi, mulţumindu-i pentru iubirea ce-o poartă progresului şi civilizaţiunii. Domnul Emanoil Gojdu, scurt şi gros, cu trăsături aspre, parcă dăltuit în cremene, citeşte după aceea o altă scrisoare, „către strălucitii boieri ai Ţării Româneşti, către poporul român", îndemnându-i la „generoasă hotărâre spre orice păşire înaltă şi iubirea limbii patrioticeşti, iar prin aceasta cultivatele ştiinţe". Numai Anglia, Franţa şi Ţara Nemţească au lăpădat latina şi au introdus în şcoli limba mumească.

„Boieri munteni, îşi sulițează Gojdu ascultătorii cu degetul, faceţi o micuţă jertfă şi ajutaţi scrierea şi tipărirea cărţilor româneşti, ajutaţi-i pe învăţaţii strălucitori ai neamului."

Junii studenți aplaudă, fețele lor sunt scăldate într-o lumină vecină cu delirul, câțiva dintre ei nu se ruşinează să lase lacrimile în voie. De altfel, toți împărtăşesc sublinierea făcută de Gojdu că scriitorii revistei, cetind şi scriind istoria națională, sed şi plâng nevrednicia celor trăitori în vremea de acum.

– Dumneata, domnule Bojâncă, îl atinge cu palma Gojdu pe bănățean, ceteşte-ne din slova dumnezeiască pe care ai aşternut-o întru trezirea neamului.

– Aşa-i, aprobă întreaga cafenea, ceteşte-ne, să ne ostoim sufletele.

Bojâncă îşi ridică fruntea, pare că şi-o desprinde dintr-un caier de nuveri, apoi cu un gest solemn apucă foaia proaspătă.

– …Această istorie, răzbate glasul său puternic, din care nu lipseşte un uşor tremolo, precum marea laudă a naţiei s-au însemnat aici, aşa şi spre deschis exemplu să fie măriților boieri în Țara Românească şi Moldavia. Cetească tot insul aceasta cu mângâiere, văzând ce-au fost strămoşii lui. Însă caute şi cerce şi acea cauză care au încercat aceste țări frumoase coborându-le în moliciune, întuneric şi nelucrare. Alunge dară cei putincioşi răutatea din sânul patriei sale şi cetind istoriile strămoşilor săi, fără dormitare să privegheze de-a pleca iar pe calea virtutei, dreptății şi a vitejiei strămoşeşti. Vedeți cum vestesc istoriile eroii, iată cum cetim noi cu dulci lacrimi vitezele fapte ale strămoşilor! Care istorie luminează deapururea în inimile noastre!

– Bravo! Trăiască nația! se aud strigătele junilor din cafenea.

Bojâncă se întoarce din nou în negurile istoriei, dar ochiul lui cercetează pe ascuns tăcerea Murgului. Acesta pare cufundat în barbă şi mustăți. Doar privirile-i ard ca într-o mare arşiță. Luciditatea l-ar îndemna să zâmbească la pornirile prea năvalnice ale fraților lui, la unda de vanitate ce pluteşte peste capetele înfierbântate, chiar şi la abia simțita deşertăciune, dar temeiul sfânt al revistei şi, dincolo de ea, al mulților şi

năpăstuiților de acasă îl ține în obezi, îl împinge cu o forță nesăbuită spre ei, cei din Pesta, veniți aici pe urmele sfinte ale lui Maior şi Şincai să învețe, să se adape la știința veacului, ca apoi să se răspândească precum potârnichile în Țara Românească, în Moldova şi Transilvania, în Banat şi Bucovina, în Basarabia, unde mulțimea românilor aşteaptă, aşteaptă dreptatea şi slobozenia, cum aşteaptă pământul ars de secetă ploaia. „Lasă-i să vorbească, cât mai mult, gândeşte Efta, să semene vorbele şi știința lor în mediile poporului, să-l trezească din amorțire, de la mic la mare, căci abia după aceea va veni vremea faptelor."

– Ce zici, Efta, de partea ultimă a articolului meu? aude aproape de urechea sa vocea lui Bojâncă. Spusu-ne-am gândul să-l priceapă şi frații noştri rumâni?

– Spus, Dămăschine, confirmă Murgu. Cam cu pămucul, dară cu dreptate.

– Cu pămucul? Adică prea cu blândețe, prea dulceag, zici, se încruntă Bojâncă cu neplăcere la critica Murgului. Poate că ai dreptate. Te-aş ruga să-ți scoți mâinile din sân şi să dai tu însuți răspuns celor care neagă că suntem viță de daci şi de romani, aşa cum fără greş arătat-a vrednicul de aducere aminte Petru Maior de Dicio Sent Marton, fost oarecândva protopresviter şi la înaltul Consilium Locumtenențial unguresc crăiesc al cărților revizor.

– Drept ai, frate Bojâncă, răsuflă Murgu cu greutate, ca după suişul unui deal pieptiş, numai că la asemenea nerozii se cuvine a răspunde cu amănuntul, cu dovezi, cu ştiință, în temeiurile filosoficeşti şi lingvistice, după dreptul istoriei, nu ca două babe care-şi aruncă ocări peste gard.

Vorbele nechibzuite ale lui Murgu l-au rănit pe Bojâncă. Orgoliul acestuia s-a răzvrătit pentru un moment, iar mânia dinlăuntrul său a început să-i coloreze obrajii. Şi-a întors privirea mânioasă către Efta, gata să-i arunce în față cuvinte grele.

L-a găsit însă pe acesta curat, l-a simțit alături cu cugetul şi cu inima, fără şovăire. S-a ruşinat de pornirea sa nedreaptă şi ca semn al iertăciunii pe care trebuia s-o primească a întins brațul şi a cuprins cu el umerii Murgului.

– Ai dreptate, frate Efta, a zâmbit. La acest fel de luptă trebuie să cauți arme pe măsură.

Părăsind „Kronprinzul", Efta fu învăluit în stradă de o înserare mătăsoasă; cerul era de un albastru-cenuşiu, puțin întunecat. Bătea abia simțită o boare călduță de vânt. Se apropie vremea cositului grâului, se gândi Efta şi ca prin ceață îşi aduse aminte de moş Novac, de lanurile încinse din lunca Nerei. Se sculau în zori toți câți cuprindea dominionul, bărbații rânduind vitele, coasele şi secerile, bătându-le ca să taie mai bine, femeile pregătind mâncarea, oalele de pământ pentru fiert fasolea, bucățile de slănină afumată, coborâte de sub căpriori, cârnații păstrați cu sfințenie pentru arat, săpat şi îngropatul cucuruzului, pentru cositul fânului şi al grâului. Deşi încă răcoroasă, dimineața anunța zăpuşeala de peste zi. Porneau în scârțâit de care, în hămăitul câinilor, guițatul porcilor şi cotcodăcitul găinilor. Când ajungeau la Drumul străjerului, Valea era toată luminată de zorii zilei. Nările trăgeau miros tare, parfumat, de ierburi amare, urechile se desfătau cu cântecele pitpalacilor. Grâul se culca sub tăiş, cuminte, ca un bătrân obosit de viață. Îl adunau femeile în snopuri legate cu curpeni sau chiar cu funii făcute tot din tulpini de grâu. Din înalt soarele pripea nemilos. În depărtare, apa rece, parfumată, a Nerei trimitea chemări îmbietoare. Peştii țâşneau din undă, săgetând câteva fracțiuni de secundă aerul, arătându-şi burțile albe, apoi se prăvăleau, cu clipocit, înapoi în Nera.

Sub cămăşile lungi din cânepă se strecurau țepii afurisiți desprinşi din spice. Frigea carnea rănită când şiroaiele de năduşeală o atingeau. Apa din urcioare era tot mai sălcie. Privirile copiilor căutau tot mai des şi mai pofticios spre râu. Până când cosaşii se opreau la fruştiuc. Atunci moş Novac îşi

împingea pălăria pe ceafă şi striga: „Cine-i vrednic, să meargă la râu, cine nu, rămâne pe mirişte”.

Cât de binecuvântată li se părea apa aceea limpede şi rece, susurând veselă printre sălcii!

Efta îşi simţi lacrimile sărate. Le şterse cu mâneca surtucului zâmbind cu îngăduinţă bărbătească. Apucase să înţeleagă că până la moarte copilul va trăi în el mereu, aducându-i aminte de Paradisul pierdut. Un Paradis primitiv, sărac, dar dulce, datorită ocrotirii de care s-a bucurat din partea bunicilor, a mamei sale, la acea vreme atât de tânără şi frumoasă, cum o vedea el.

Îşi dădu seama că pe nesimţite se apropiase de palatul contesei şi se întristă. De când făcuse prostia să se lase prins de farmecele femeii i se părea că-şi pierduse o parte din independenţă, din libertatea sa de om. Ocolise cât putuse o nouă întâlnire cu femeia aceea lacomă de plăcere, dar fără folos. Se trezise în câteva nopţi cu ea în cameră şi vigoarea, bărbăţia lui îl înfrânseseră. O stăpânise de fiecare dată cu voluptate, dar şi cu scârbă, rămânând dimineţile cu sufletul golit, pustiu. Îşi hotărâse să caute neapărat un cvartir, ca să se poată elibera.

Abia împinse marea poartă din fier forjat şi pătrunse în holul răcoros din marmură şi majordomul îl anunţă că este aşteptat de doamna contesă. Efta îl spionă discret cu privirea încercând să surprindă pe faţa bătrânului un zâmbet echivoc, dar trăsăturile acestuia rămâneau ca de fiecare dată încremenite într-o bunăvoinţă servilă.

Pe contesă o găsi în salon. Aşezată pe o canapea, avea o mină gânditoare. Era îmbrăcată într-o rochie albă de muselină, atât de transparentă, încât i se vedeau formele opulente. Îi întinse o mână moale, pufoasă chiar, lipsită de podoabe.

– Ei, cum s-a distrat domnul student? arboră contesa un ton neutru, puţin ironic.

Ironia aceasta, care vădea tendinţa ei posesivă, dreptul de proprietate pe care şi-l câştigase asupra lui, îl crispă.

– Politica, doamnă contesă, este o distracție necostisitoare. Unii o fac din plictiseală, alții din interes şi cei mai puțini din nevoie lăuntrică, din pasiune.

– La vârsta dumneavoastră pasiunea ar trebui să aibă un alt obiect, domnule Murgu, îi spuse cu reproş contesa. Lăsați politica pentru bătrâni. De altfel, am înțeles că nu sunteți mulțumit în casa mea, că prezența mea vă displace.

Contesa făcea eforturi vizibile să-şi stăpânească tremurul vocii.

– Îmi pare rău, doamnă contesă, răspunse Efta, uimit de neaşteptata lipsă de pudoare a acesteia, că ați ajuns la o asemenea concluzie greşită. Vă sunt profund recunoscător că mi-ați oferit ospitalitate. În ceea ce priveşte prezența dumneavoastră, fireşte că eu, se bâlbâi Efta, furios că trebuie să inventeze nişte minciuni, care să acopere adevăratele sale sentimente, eu…

– Dragul meu, suspină contesa, îmbrățişându-l, ştiu că ții la mine, dar femeia vrea să i se spună mereu că este iubită, dorită. Pentru noi, mângâierile şi alintările nu sunt niciodată suficiente. Ca să-mi dovedeşti iubirea ce-mi porți te rog să mă însoțeşti pentru câteva zile într-o vizită la castelul contelui Eszterházy de Papa, la Bükkfalva. Ce zici?

Văzând gestul de respingere al lui Efta, contesa se grăbi să adauge:

– Nu trebuie să-ți faci griji. Am să te prezint ca pe o rudă îndepărtată din Ardeal.

– Am cursuri, doamnă contesă, mormăi Efta, nu pot lipsi tocmai acum. Pe urmă, am stabilit cu colegii mei că…

– Toate pot aştepta, scumpule, îi închise contesa gura cu o sărutare. Vei vedea, castelul este fabulos, romantic, iar familia Eszterházy de Papa este una din cele mai vechi şi mai strălucite ale Ungariei.

Lui Efta îi veni să râdă amar. Tot ceea ce i se întâmpla acum semăna uimitor cu istoriile din romanele ieftine pe care le

putea cumpăra pe câțiva creițari de la anticarii de pe malul Dunării.

17

Noaptea trecuse greu. Era adormit, dar în acelaşi timp avea senzația că percepe toate obiectele din jur care-l împresurau amenințător. Peste această stare se aşeza o alta şi mai ciudată. Imagini halucinante, ochiuri de apă verde, acoperită de un covor de licheni, i se aşterneau în cale, călca neştiind dacă talpa piciorului va găsi pământ tare sau adâncul apei, în care se va prăvăli ca un bolovan.

Nu era prima dată că visa apă. Din copilărie fusese tulburat mereu de primejdia apei. Visase odată un potop, văzuse în vis apele Rudăricii buind de sus de pe dealuri, rupând fagi bătrâni şi purtându-i cu rădăcini cu tot la vale, morile înşiruite ca soldații, săltând pe coama înspumată a râului, oi şi vaci încercând cu diperare să se salveze din mijlocul apelor, apoi pierind în vâltoare, casele trosnind din temelii, săltate ca nişte coji de nucă, oamenii de pe acoperişuri făcând semne disperate. Şi de fiecare dată când apa, învolburată sau doar tăcută, pânditoare, se apropia de el, o mână nevăzută spinteca pânza somnului, aducându-l la realitate.

Din cețurile neguroase ale somnului, îl trezi o bătaie în uşă. Nu răspunse decât atunci când ciocănitul se repetă de câteva ori, cu insistență. Îl pofti pe cel de afară să intre. În prag desluşi silueta deşirată a valetului.

– Doamna contesă vă roagă să vă pregătiți de plecare, îi comunică acesta sec.

– Mulțumesc, voi veni în scurt timp, răspunse abia mascându-şi indispoziția.

Când coborî treptele palatului, în curtea din față o găsi pe contesă lângă scara trăsurii. Era în toaletă de voiaj, cu voalul lăsat peste față.

Efta salută ceremonios, contesa Batthanyi îi răspunse cu o uşoară înclinare a capului.

Cele câteva ceasuri câte se scurseră de la ieşirea din Pesta i se părură lui Efta nesfârşite. Peisajul era monoton, aceeaşi pustă netedă ca în palmă, cu grupuri răzlețe de case, cu plopi singuratici şi mai rar câte un castel cu turnurile sângerând văzduhul.

De la o vreme relieful se mai schimbă, apărură dealuri molcome, îmbrăcate în vii şi pomi fructiferi. În sfârşit, după ce trecură de o pădure care pe Efta îl ispiti să coboare şi să se piardă în adâncul umbros, văzură, învăluit într-o ceață albăstrie, castelul Eszterházy de Papa. Pe măsură ce se apropiau, Efta putu să admire mai bine împrejurimile. Castelul era pe înălțimea unui deal, spre care şerpuia un drum pietruit cu pietre albe de râu. La poalele colinei curgea apa mâloasă a râuleţului Bükkös. În locul podului cu lanțuri aruncat altădată peste şanțul adânc umplut cu apă fusese ridicat altul din lemn, pe care caleaşca cu blazonul contesei înaintă spre poarta masivă, intrând în curtea pietruită şi ea cu bolovani. Efta îşi răsuci grumazul privind zidurile groase, înalte, turnurile în vârful cărora fâlfâia flamura conților Eszterházi.

Câțiva servitori le ieşiră înainte, unii se ocupară de bagajele lor, alții de cai şi de trăsură, un majordom tânăr, cu croiala livrelei impecabilă, cu părul lucitor lipit de craniu, le ură bun venit, poftindu-i să-l urmeze.

Din clipa în care intrase în castel şi până în acest moment, când o cameristă drăguță, roşcovană, îl condusese în camera ce-i fusese rezervată, Efta avusese impresia că se află la teatru. Privise uimit şi descumpănit foiala servitorilor, uniformele strălucitoare ale acestora, aerul lor grav de slugi de casă nobiliară, zâmbetele slugarnice. Se gândea că era imposibil ca

bărbaţii aceştia, în majoritate tineri, fetele drăguţe, pline de viaţă, să nu le dea cu tifla, în gând, după fiecare plecăciune şi vorbă mieroasă. Era în firea omului tânăr să ia totul în derâdere, mai ales pe cei vârstnici, ale căror tabieturi şi ticuri sunt mult mai evidente. Îşi imagină ce gândeau aceste slugi văzând tinerelul ce o acompania pe doamna contesă şi se simţi penibil.

Se spălă pe faţă, îşi schimbă ţinuta vestimentară prăfuită şi boţită de drum şi la scurt timp aceeaşi cameristă îl pofti în salon.

Când apăru în cadrul uşii marelui salon, toate privirile se întoarseră spre el, cercetându-l cu o curiozitate nedisimulată. Contesa Batthanyi îl prezentă gazdelor:

– Domnul Murgu este, a fost, de fapt, colegul nepotului meu Horváth Mihály din Seghedin. Prietenia dintre cei doi tineri, dar şi calităţile deosebite ale domnului Murgu au determinat-o pe verişoara mea să mă roage să-i acord protecţie. Acum domnul Murgu este unul din cei mai străluciţi studenţi ai Facultăţii de jurisprudenţă din Buda.

Contesa Franziska Eszterházy de Papa avea în jur de patruzeci de ani. Era îmbrăcată într-o rochie din stofă de caşmir de culoare ivorie, cu gulerul înalt susţinut de oscioare de balenă, cu dantelă de Bruxelles la gât şi la mânecile largi, bufante, strânse la încheietura mâinii. Ochii îi erau mari, cenuşii, nasul drept, cu nările uşor răsfrânte, buzele voluptuoase, puternic desenate. Părul negru, cu reflexe roşcate, şi-l pieptănase într-un coc savant, ce-i alungea şi mai mult figura graţioasă. Îşi păstrase silueta, cu forme încă ispititoare.

Când îi întinse mâna lui Efta, schiţă un zâmbet fugar, dar privirea îi rămase în continuare rece, neutră.

Contele arăta mai bătrân. Fălcile sale cărnoase, nasul gros, sprijinit pe o mustaţă enormă, coborâtă până la colţurile bărbiei, ochii albaştri, apoşi, lipsiţi de viaţă, picioarele scurte, crăcănate, pântecul abia cuprins de haină creau o impresie nu tocmai favorabilă asupra unuia din cei mai vestiţi aristocraţi ai Ungariei. Mai târziu, când îl văzuse umblând, împiedicat, săltat,

îşi muşcase buzele pentru a reprima râsul ce simţea că se ridică dinlăuntrul său. Îşi făcu mustrări de cuget, spunându-şi că nu-i creştineşte să râzi de defectele fizice ale altuia, neputând şti nici ceea ce îţi rezervă viitorul.

În spatele contesei şi al contelui Eszterházy, lângă fereastră, stătea o fată tânără, mai preocupată să urmărească cine ştie ce anume de afară decât de ceea ce se întâmpla în salon.

Când contesa Franziska o strigă, se întoarse cu faţa spre ei. Efta rămase uluit de asemănarea dintre domnişoara Edith Eszterházy de Papa şi mama sa. Numai că aerul contesei Franziska, trufia şi blazarea lipseau la cealaltă.

Păşind spre el, domnişoara Eszterházy de Papa îşi sumeţise nasul în vânt, pletele de un negru albăstrui ce-i acopereau umerii părând două aripi de pasăre năzdrăvană. Schiţă o reverenţă, ceea ce stârni din nou în Efta un hohot de râs abia reprimat.

Efta simţi în palma sa degetele fierbinţi ale fetei şi, tulburat, nu îndrăzni să ridice privirea. Când o făcu totuşi, întâlni ochii albaştri, prietenoşi, aproape mângâietori ai fetei. Un val de căldură îl potopi pe de-a-ntregul. Bărbaţii se aşezară în fotoliile capitonate cu pluş cenuşiu, iar doamnele pe canapeaua cu picioare arcuite.

În clipa următoare intrară valeţii purtând tăvi de aur încărcate cu ceşti de ceai aromat de India, cafele mocca, prăjituri, lichioruri.

Convorbirea se desfăşura mai mult între cele două doamne, contesa Batthanyi şi Franziska Eszterházy de Papa. Contele se uita absent cu ochii săi apoşi undeva peste capetele lor. Efta îşi lipise la rându-i privirea de porţelanul de Saxa al ceştii, alarmat de golul pe care-l simţea în creier, gol ce-l împiedica să găsească un subiect atrăgător pentru frumoasa domnişoară Edith. De aceea rămase surprins să o audă întrebându-l:

– Cât de departe este țara dumneavoastră de aici? Mai departe decât Ardealul?

La cuvântul Ardeal, contele avu o tresărire, își ridică capul rotund ca o bilă, acoperit cu peri rari, unsuroși, așteptând probabil răspunsul lui Murgu.

– Da, domnișoară, Banatul se află la marginea imperiului, lângă pânda vicleană a turcului.

– Vreți să spuneți, v-ați întâlnit cu turcii și ați scăpat nemâncat?

– Eu n-am întâlnit nici un turc, dar bunicul meu s-a luptat cu ei, iar tatăl meu este militar pe graniță și este de la sine înțeles că i-a văzut.

– Ținuturile sunt oare asemănătoare cu ale noastre? continuă Edith să-l chestioneze.

– Oarecum. În Banat, căci așa se numește țara mea, avem și câmpie, cum e pusta maghiară, dar avem și dealuri, văi, munți păduroși. Clima este mai dulce, vegetația mai bogată. E o țară frumoasă, excelență.

– Auzi, maman, bătu din palme Edith, domnul student zice că țara de unde vine dânsul e mai frumoasă decât Ungaria. Să mergem și să o vedem. Nu-i așa, domnule student, că ne invitați la castelul dumneavoastră?

– Eu n-am spus că este mai frumoasă decât Ungaria, protestă încurcat Murgu.

– Și nici nu este o țară, interveni contele. Este un teritoriu al imperiului kezaro-crăiesc, pământ pe care regatul Ungariei îl stăpânește de sute de ani.

Murgu primi intervenția contelui ca pe o lovitură de pumn în plin obraz. Uitase pentru o clipă cine era și de unde venea. Replică pentru conte ar fi avut, dar nu se cuvenea s-o dea. Nici ca oaspete și nici ca rang social. E drept că oriunde în altă parte n-ar fi ținut seama de rangul domnului conte, dar în acest moment replica dură pe care o simțea în gât ar fi fost o necuviință.

– Tăcerea dumneavoastră trebuie s-o înțeleg ca pe un refuz? insistă Edith.

Castelul lui?! Casa grănicerească, cu două camere, a lui moş Novac din Rudăria?! Nu-i era ruşine de ea, dimpotrivă, o zidise în sufletul lui ca pe un altar personal, în care n-ar îngădui nici unui aristocrat, oricât de aurite i-ar fi cizmele, să intre. Sigur, fetei ăsteia cu profil de Maica Domnului i-ar da voie. Dacă s-ar putea, dacă nu s-ar îngrozi numai la gândul că această ființă fusese născută şi crescută în lux, în puf, pe când în casa lui moş Novac numai de lux nu se putea vorbi.

– Sigur, domnişoară, se bâlbâi Efta. Ne-ar trebui însă un cal fermecat, cu aripi, ca-n poveştile pe care le-am auzit când eram copil, ca să ajungem acolo.

– Vreau şi eu să ascult o poveste, se alintă Edith, vă rog, domnule, să mi-o spuneți.

– Edith! O mustră contesa Franziska. Te porți ca un copil, terorizându-l pe domnul student. Mai bine cheamă un servitor şi prezintă-i domnului Murgu castelul nostru.

– I-l prezint dacă-mi promite că-mi spune povestea, hotărî Edith, plecând fruntea.

Gâtul acela lung şi subțire, ceafa dezgolită, albeața şi frăgezimea cărnii îl înduioşară pe Efta, trezindu-i totodată un sentiment neclar.

– Bine, domnişoară, promit.

Îi însoți un servitor purtând într-o mână o torță, în cealaltă o verigă, pe care atârnau nişte chei uriaşe. Urcară pe o scară îngustă, cu treptele abrupte, apoi traversară un coridor lung şi întunecos, în care din loc în loc fuseseră deschise nişte ferestruici înguste, cât să încapă capul unui om, prin care abia răzbătea de afară un firicel de lumină. Se opriră în fața unei uşi ghintuite. Servitorul alese una din cheile acelea mari cu care deschise broasca grea, ruginită. Se auzi un scrâşnet lugubru.

– Aceasta este intrarea în camerele doamnei castelane, îi spuse cu voce scăzută Edith.

Purtătorul de torță reușea cu greu să împrăștie întunericul, astfel că pătrunseră înfiorați în încăperea pardosită cu cărămidă roșiatică, acoperită cu blănuri de sălbăticiuni, cu tavanul din lemn de stejar, încrustat cu ornamente, încăpere în care trona un pat cu polog, așezat pe piedestal, cu coloane lucrate în spirală la cele patru colțuri, acoperit cu macaturi orientale. Lângă pat se aflau un scrin, un scăunel fără spătar, o oglindă împăienjenită de bătrânețe. Pereții, ce fuseseră cândva zugrăviți în alb, acum prăfuiți, înnegriți de fum, de mari pânze de păianjen, erau goi, fără podoabe. Doar deasupra patului veghea un crucifix. Un cămin imens lăsa să se vadă urme de funingine și resturi de butuci arși. Dincolo de austeritatea camerei, stăruia o atmosferă sumbră, de tristețe și degradare.

Efta își exprimă mirarea că se păstrau neschimbate aceste încăperi.

– Familia conților Eszterházy de Papa este legată prin testament să nu înstrăineze acest castel și nici să nu schimbe aripa aceasta, îi răspunse bătrânul servitor.

Același servitor îi conduse în alte încăperi.

– Aici sunt camerele seniorului, anunță el.

Camera în care pătrunseră era și mai austeră. Patul era îngust, strâmt, lucrat fără nici o podoabă, ca pentru schimnici, cu învelitori aspre, așezate direct peste stratul de paie. Pe pardosele fuseseră așternute blănuri de urși, lupi și vulpi. Pe pereți erau fixate halebarde, paloșe mari, drepte, cu mânerul în formă de cruce, iatagane turcești, săbii fine din oțel de Toledo, pumnale de toate mărimile, cu mânere încrustate cu nestemate.

Intrară într-o sală octogonală, pe ai cărei pereți atârnau sute de portrete de femei și bărbați. La lumina torțelor, Efta putu să deslușească bărbați falnici, mustăcioși, cu bărbi tăiate scurt, cu privirile reci, de oțel, cu pomeții puternic reliefați, amintind încă de neamul din care se trăgeau. În pofida rangului și a străduinței pictorului de a le imprima distincție, noblețe, unii dintre ei aveau fețele grosolane, nasuri teșite și bărbii duble,

ochi înecați în grăsime, arătând mai degrabă a cârnățari, negustori de vite sau de peşte, decât a nobili. Intrigat, Efta se întrebă cum a fost posibil, prin ce miracol iconarul sau iconarii respectivi reuşiseră să scape întregi după ce pictaseră asemenea tablouri şi ce-i determinase pe grofii din neamul Eszterházy să admită realitatea nu tocmai măgulitoare pentru ei?!

– Ca toate familiile de nobili, şi familia noastră este ridicată pe mai multe trunchiuri, îi spuse, parcă ghicindu-i gândurile, Edith. Unele mergând până dincolo de Carol Robert d'Anjou, altele înnobilate mai târziu, cu un arbore genealogic destul de cețos. După cum ştii, căsătoriile nu se fac din dragoste, ele sunt cel mai adesea alianțe, calcule reci. O vezi pe Ştefania Eszterházy?

Îi arătă cu degetul portretul unei femei grase, mustăcioase, bărbătoase.

– Această străbunică a mea se înscrie ca un episod trist şi sângeros în cronica familiei. Cu toate că tata s-a străduit din răsputeri să-mi ascundă acest lucru, eu (şi obrazul gingaş al fetei se împurpură) am reuşit să aflu multe lucruri neconvenabile. Ştefania a fost măritată pe la 1510, la paisprezece ani, cu bogatul conte de Szentesy. Bogat şi bătrân pentru acea vreme, avea patruzeci de ani, iar ea şaisprezece. Căsnicia a durat în pace câteva luni, după care a izbucnit pârjolul. Contele avea un frate mai mic, pe nume Csaba, despre care se spune că era teribil de frumos. Cum l-a ademenit Ştefania, prin ce farmece, nu se ştie. Destul că Csaba l-a ucis într-o noapte, într-o tabără de luptă, pe bătrânul conte. Regele l-a condamnat pe Csaba la moarte. Ştefania a rămas singură, până când rodul iubirii ei cu Csaba a ieşit la lumină.

– Tragică poveste, se scutură Efta, sfredelind-o cu privirea.

– Mulți dintre sfințişorii ăştia de pe pereți ascund poveşti şi mai urâte, spuse cu dispreț Edith.

– În cazul acesta, o întoarse pe glumă Efta, dornic să înlăture atmosfera ce se înstăpânise între ei, castelul ar trebui să aibă şi stafii.

– Nici nu mai încape vorbă, zise serios Edith. Frumoasa Isabela, aici de faţă, ucisă de bărbat din gelozie, vine în nopţile cu lună, umblă, mai bine zis pluteşte pe coridoare, se urcă pe creneluri, de unde se aruncă în prăpastie. E cunoscută sub numele de „A fatyolos hölgy”. Eu n-am văzut-o şi nici nu mi-ar plăcea s-o văd, se scutură Edith, cuibărindu-se brusc la pieptul lui Efta. Mişcarea îl surprinse pe acesta. Instinctiv o cuprinse cu braţul, apoi o îndepărtă încetişor, cu părere de rău, resimţind câteva clipe după aceea fierbinţeala trupului ei.

– Să mergem să vezi şi camera de tortură, şopti înfrigurată Edith. Căci iluştrii mei strămoşi aveau tot felul de metode de supunere. Unele mai blânde decât altele. Sau poate nu te interesează?

– Cum să nu, încuviinţă Efta, n-am mai văzut o asemenea cameră.

– Ca să ajungem acolo trebuie să coborâm. Eu am fost o singură dată şi m-a înfricoşat peste măsură. Acum sunt însoţită de dumneavoastră, aşa că o să mă simt apărată, nu-i aşa?

Edith îi porunci bătrânului lacheu să-i conducă. Acesta ridică fruntea, deschise gura de parcă ar fi vrut să spună ceva, un semn de împotrivire se citi pe faţa zbârcită, dar, văzând hotărârea fetei şi ştiind cât de aspre erau pedepsele pe care contele le poruncea pentru nesupunere, porni înaintea lor. Coborâră câteva zeci de trepte şi Efta simţi răceala ce se accentua pe măsură ce se afundau în subteran. După un scârţâit jalnic, uşa fu dată la perete şi, pătrunzând într-o încăpere ovală, boltită, cu zidurile din piatră şiroind de apă, îi izbi un aer greu, mirosul greţos al mucezelii.

Făcliile îşi tremurau fumegând lumina, scoţând din întunericul compact lanţuri grele, ruginite, butuci, o masă de fier, pe care osânditul era întins până i se rupeau mădularele,

cleşti cu care i se smulgeau carnea, unghiile sau organele genitale, roţi de sfărâmat oase etc.

„Oare câţi din neamul meu şi-au sfârşit zilele în chinuri cumplite, în asemenea hrube, neştiuţi de nimeni? se întrebă Efta. În tăcere, în singurătate, doar cu schingiuitorul sau schingiuitorii în faţă."

– La ce te gândeşti? auzi vocea fetei rostită în şoaptă.

– La om, răspunse gânditor, cea mai splendidă creaţie a Divinităţii şi cea mai abjectă câteodată.

Când pătrunseră în salon, lui Efta i se păru că reveniseră din altă lume.

– Cum a fost plimbarea prin castel? îi cercetă cu privirea contesa Franziska, ducând cu eleganţă la gură ceşcuţa de cafea.

– Aş zice că instructivă şi fascinantă, răspunse Efta în doi peri.

Auzindu-i răspunsul, contele îşi răsuci lent capul ascoperit de perişorii aceia roşcaţi, ochii albaştri, apoşi, îl fixară câteva clipe cu interes sau poate suspicioşi, apoi plictiseala i se reaşeză pe figură.

(Pun pixul jos, pată neagră, grosolană, stridentă în câmpul alb al foilor risipite. Am inventat o scenă pe care o ştiu de undeva, poate dintr-o altă carte sau din mai multe cărţi, poate am imaginat-o pur şi simplu. E cam sărăcuţă, cam primitivă. Castelele pe care le-am vizitat au duşumelele lustruite oglindă, sunt luminate de candelabre grele de cristal de Boemia, mobilele, multe, sunt fie Biedermaier, fie Ludovic al V-lea sau al VI-lea. Unele sunt rococo. Luxul este plin de rafinament, uimitor. Astfel că, dacă cititorul va accepta sau nu descrierea castelului familiei Esterhazy de Papa, puţin îmi pasă. Am scris-o şi gata. Şi totuşi nu acesta e adevărul. De fapt, îmi pasă foarte mult. Îl şi văd pe dumnealui, supraveghetorul meu, paznic şi judecător, îi văd ochii iscoditori, măriţi de lentilele deformante ale ochelarilor cu multe dioptrii, în ei văd un râs sardonic, eh, iar au luat-o cuvintele la vale, poate nu sardonic, niţel disprepuitor,

poate cu o nuanță de simpatie. „Te-am prins, pișicherule, cârpaci nenorocit! Vrei să mă duci cu zăhărelul, spunându-mi povestioare răsuflate. Dar nu-ți face iluzii, nu-ți merge cu mine. Sunt treaz, mereu pe urmele tale, te demontez oricând vreau, din toată plăsmuirea ta hibridă nu se alege nimic." Simt cum mă cuprinde furia. Liniștea deplină ce mă înconjoară când scriu s-a făcut țăndări. Receptez zgomotele casei: țipătul sălbatic al copilului din apartamentul de alături. Îl știu, de când s-a născut mereu țipă, dezlănțuit, fără nici o pricină, nedomolit de nimeni. Sugarii protestează în felul lor, adică plângând, când îi doare burtica, sau când le ies dinții, când sunt uzi sau flămânzi. Bieții de ei, n-au alt grai. Poate şi eu am tot plâns până când m-am învinețit la față, când am fost sugar, dar de auzit nu m-au putut auzi decât cei ai casei, dacă erau prin apropiere, sau câinele, vitele din grajd; din apartamentul de deasupra mea se aude un huruit continuu, asemănător cu tunetul prelung în zilele de primăvară, când crezi că pe tipsia cerului cineva târăşte un imens dulap. Şi de pe casa scărilor răzbat tropăituri, voci ridicate, un hămăit de câine. E ora când bătrânica cu aere de primadonă, ba mai exact de prințesă scăpătată, cu o față zbârcită, extrem de mobilă, având aerul că ciuleşte tot timpul urechile să descopere secretele familiilor de dincolo de ziduri, îşi plimbă afectuos pechinezul. Când ne întâlnim îşi ţuguie buzele zbârcite şi răspunde la salut cântat, afectat, ca o fetiță. Colocatara trosneşte vasele la bucătărie, mirosurile de mâncare se strecoară violent prin crăpături, pe sub uşi, prin gaura cheilor şi o dată cu ele fluxul de animalitate, de dominație violentă asupra spațiului înconjurător. Din stradă trosneşte o portieră lovită cu furie de proprietarul maşinii. O dată, de două ori, de cinci ori.

Cețurile misterioase care m-au învăluit în cele trei ceasuri cât am scris s-au evaporat definitiv. Doar masa plină de hârtii, scrumiera îmbâcsită de capete de țigări şi de scrum, o ceaşcă goală, cu zațul ce emană miros vag de cafea şi, în stânga, abia desluşindu-se din semiîntuneric, mă veghează portretul lui

Murgu, ochii mari, negri, adânci fixându-mă încremeniți, misterioşi, mustața groasă cu vârfurile contopite în barba întunecată. Doar fruntea largă şi ochii aceia îi luminează obrazul. Doamne, cum o fi trăit omul acesta? Ce l-a împins să aleagă sărăcia, zbuciumul, condamnarea la moarte, în loc să se bucure de îndestularea pe care i-ar fi asigurat-o studiile sale, prețuirea de care se bucura în Ungaria, dar şi în Moldova şi Muntenia? Portretul acesta încremenit nu-mi spune nimic. Tace de o sută şi ceva de ani. Şi eu trebuie să scormonesc, să găsesc măcar o parte din adevărul ființei sale. Cine-mi garantează că acea parte e cea adevărată, cea reală?

Deşteptat din beția himerelor mă simt deprimat, atmosfera lucidă din jurul meu îmi dă o stare disperată, se naşte acelaşi gând al renunțării. Şi totuşi înapoi nu mă mai pot întoarce, afară, în lume sau în realitate nu mă ispiteşte nimic, dimpotrivă, totul mă dezolează. Şi atunci ce să mă fac?).

18

– Trebuie să-i dai o ripostă, cum ştii tu, acestui sârb renegat, Sava Tekelja, ce-şi spune Tökölyi, ca să măgulească orgoliul ungurilor şi să-şi sporească blidul de linte. Sârbul cutează a scorni defăimări şi de neam împungătoare vătămări care cititorului cu simțire sănătoasă şi cu judecată întreagă nu-i căşunează alta decât greață fioroasă. Dară cu cât literații românilor mai adânc tac, cu atât urâtorii de neamul românesc mai tare defăimându-l, din toate puterile se silesc a micşora ginta română şi a vărsa mânia şi scârba inimilor spre dânsa. Ca mădular al dulcei nații româneşti, a apăra neamul noastru, cel ce nimănui nici o nedreptate nu face, nimănui nici o împiedecare în înălțarea culturii nu pune, precum nici într-altele, este acum la acest ceas de trebuință. Cârtitorul din Halle, ce se crede mai puternic decât Iovan Iorgovan, Herculele nostru, în loc să se preocupe de necazurile poporului său, loveşte în cei pe care

arhiereii bisericii slavone îi botează astfel încât să le ascundă viţa românească.

Statura înaltă a lui Damaschin Bojâncă vâjâie prin camera luxoasă a contesei Batthanyi, din care Murgu n-a reuşit încă să evadeze. Ochii mari, cafenii, calzi, ai jurat-notarăşului de la Tabla Crăiască aruncă flăcări ameninţând să incendieze covoarele de Smirna şi mobilele scumpe. Mustaţa groasă, ca nişte aripi de rândunică, i s-a zbârlit acoperindu-i nările, încât în acest ceas pare o jivină încolţită ce se pregăteşte să atace.

– Uite, bate vehement Bojâncă cu palma dreaptă broşura pe care o aruncase pe masă, Erweis, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind und diess nicht aus ihrer Italienisch-Slavischen Sprache folgt… Deci „Arătarea că valahii nu sunt de viţă romană şi că rădăcina aceea din limba lor italienească-slăvenească nu se urmează." Hodorogul acesta de sârb maghiarizat a ştiut să-şi apere naţia la 1791, când a scris Kurzgefasste Abhandlung etc., etc., ridicând în slăvi meritele şi soarta naţiunii sârbeşti în Ungaria. Ce crezi că l-a îndemnat să-l conteste pe Maior şi să-i dea dreptate lui Sulzer? În adevăr, unde bate vorbind despre furia unor români de a voi să fie români, zicând că dicţionarul lui Bob a fost scris pentru o limbă care nu există pe lume? Să-ţi spun eu, Tekelja sau Tökölyi, cum îi place să-şi zică, vrea un motiv istoric, ca servienii să ne apuce Banatul. Asta-i buba, asta îl doare, fie-i în veci blestemată muma care l-a adus pe lume. Să zică el că moldovenii şi muntenii nu sunt români de un sânge cu alţi români din alte ţări! Tekelja este un duşman vechi al nostru şi prin scrierea sa răcni veninul cel ce de mult fierbea în rânza lui văzând ridicarea românilor în cultură.

Io, frate Efto, i-am pregătit botniţa, oftă din rărunchi Bojâncă, scoţând din buzunarele surtucului pe care nu apucase să-l dezbrace, întrucât dăduse năvală pe scări, lăsându-i uimiţi pe servitorii contesei, scoţând deci din buzunare un maldăr de foi înnegrite de scrisul său lăbărţat.

Uite-o, am scris-o în limba latină, ca să se ştie şi să se compare Animadversio in Dissertationem Hallensem sub tituluo Erweiss… pe care-l ştii şi am s-o public şi în limba latină şi apoi în română. Să compare lumea şi învăţaţii minciunile prosteşti ale sârbului cu adevărurile firii, ale lui Griselini, Joh Wilkins, Hyeronimus Megiserus, Johannes Tröster, Paul Nagy, Dimitrie Cantemir şi să ştie că „vom K. Rath …", sub care de frică se ascunde Tekelja zis Tököly, nu-i decât un mincinos blestemat şi o iudă.

Istovit, Bojâncă se prăbuşi în scaun. Mâinile sale albe, cu degete lungi şi subţiri, mâini de intelectual, de amant, îi trecu fără să vrea lui Murgu prin gând, realizând însă că observaţia sa era pornită din invidie se ruşină, mâinile acelea, zic, erau stăpânite de un tremur abia perceptibil.

Efta se ridică din fotoliu şi făcu câţiva paşi în jurul mesei, lăsând tăcerea în care-l ascultase pe Bojâncă să umple în continuare odaia.

„O, Doamne, îşi spuse Murgu, ce soartă ne-ai hărăzit! Ne-ai aruncat ca un ghimpe în ochii şi-n calea neamurilor. Dintru începuturi n-am avut tihnă, de la Marii Regi, şi nici n-om avea în vecii vecilor. Ne-om strânge poate în vremurile care va să vie, om ieşi cu fruntea în lume şi ne-om arăta osârdiile şi talentul, dar pace pentru noi n-o fi câtu-i hăul. Dea Ăl de Sus să ne ţinem neschimbate credinţa şi bărbăţia."

– Uite ce zic eu, frate Dămăschine, se răsuci Murgu spre Bojâncă, răspunsurile tale musai să le dăm tiparniţei. Mergem la Emanoil Gojdu, care are mari legături în lumea tipografilor din Pesta. Başca aprobarea de la Tabla Crăiască, unde-i fi tu jurat, dară cuvântul lui Gojdu şi pretenţiile sale cad mai greu. Bestimmt?

– Să mergem, fu de acord Bojâncă. Gojdu şi Carcalechi nu sunt ei Mocioneşti, n-au puterea bănească a acestora, dară sunt încă de preţ la Pesta.

Coborârâ în strada animată la ceasul acesta de înserare, întâmpinați de mantia imaculată de zăpadă ce scârțâia sub tălpile cizmelor. Cu toate că februarie geruia peste Pesta, treceau în goană echipaje luxoase cu sănii deschise, acoperite cu blănuri de lupi şi urşi, în care contese şi baronese, neveste de mari bancheri şi negustori, de înalți funcționari kezaro-crăieşti îşi expuneau bogăția trufaşă, ascunzând flirturile cu tineri ofițeri din regimentele de gardă.

Din localurile puternic iluminate de candelabre din cristal de Murano, în care ardeau sute de lumânări, orchestrele trimiteau în stradă valuri de muzică, mai cu seamă valsuri, dar şi ceardaşuri îndrăcite. Pe sub pereți, mulțimi de bărbați şi femei, abia cuprinşi de hainele sărăcăcioase, alergau mânate de ger spre periferiile oraşului, acolo unde focul pâlpâia rar şi cu zgârcenie şi unde blidul de gulaş abia ajungea să le amăgească foamea.

În fața hotelului „Zum blaue Donau", câteva prostituate vopsite strident îşi ofereau grațiile pentru câțiva forinți.

Casa în care locuia avocatul Gojdu era aproape de Piața Szena. Ca la mai toate clădirile construite în epocă, după model vienez, latura cea mai întinsă dădea spre stradă, având ferestrele înguste şi lungi şi două intrări spre o singură scară, nici ea prea largă. În interiorul clădirii, spre curte, arhitecții concepuseră la fiecare etaj coridoare suspendate din care se intra direct în vestibulul locuinței.

La primul cat, în fața unei asemenea uşi, pe care fusese bătută o plăcuță de alamă cu numele avocatului Gojdu, Bojâncă trase de mânerul soneriei.

Le deschise însuşi Gojdu, trunchios, înalt, aducând foarte mult la înfățişare cu un mistreț. Doar ochii, negri, adânci, luminând fruntea înaltă, bombată, părând şi mai înaltă datorită cheliei, trădau intelectualul ce făcea spaima cercurilor parlamentare pestane.

– He, he, tună Gojdu, inteligheța jună a Banatului şi-a adus aminte de noi, ardelenii strunjiți la morile politicale, ceea

ce arată, bag samă, că s-au pornit vânturi noi. Ia poftiți, domniilor voastre, în cvartirul nostru kezaro-crăiesc.

Intrară cu sfială, nu pentru că cvartirul în care trăia Gojdu i-ar fi impresionat cu bunăstarea lui evidentă , cu mobilierul său din lemn de chiparos, lucrat cu finețe de vestiți meşteri din Verona, ci datorită personalității deja recunoscute de cercurile avocățeşti din Buda şi Pesta, chiar de lumea politică a Ungariei. Sărutară mâna doamnei Gojdu, femeie uscățivă, bărbătoasă, la fel de înaltă ca şi soțul ei, care dispăru în aceeaşi clipă în dosul unei uşi mascate de o draperie ponosită.

La scurt timp reveni cu o tavă pe care abureau trei ceşti cu cafea şi o sticluță pătrățoasă înconjurată de trei păhăruțe cât buricul degetului.

– Cloşca cu pui, dragii mei pretini, hohoti Gojdu, păhărelul cât un cui, când îl pui la gură nu-i, recită cu falsă emfază, turnând mărgelele alburii din sticla pătrățoasă. No, hai noroc şi bani şi moarte-n duşmani, rosti, aruncând în gura larg deschisă conținutul degetarului.

Pentru Bojâncă, dar mai cu seamă pentru Murgu, pălinca fu ca un bici de foc. Ochii li se umplură de lacrimi, respirația li se opri, ca şi cum nişte degete de fier le strângeau gâtlejul.

În fața lor, rămasă în picioare, doamna Gojdu râdea muțeşte, numai cu ochii, obişnuită, se pare, cu vicleniile ghiduşe ale bărbatului ei.

– Că-z doară bărbați suntem, nu muieri, conchise Gojdu o discuție imaginară, mai mult râzându-şi de cei doi, biruiți de asprimea pălincii.

– Noi, bănățenii, domnule Gojdu, suntem dedați cu răchia moale, se scuză ruşinat Bojâncă. Ce ne-ați pus dumneavoastră să înghițim, e otravă curată.

– De aşa otravă să tot am eu parte, răspunse împăciuitor Gojdu. Las c-o aduce muierea şi un pic de slană cu ceapă ş-oți

vedea că otrava vi se va părea nectar al zeilor. Ia să vedem, ce bai vă mână la mine?

Bojâncă vorbi despre tipăriturile lui Tökölyi. Îndelung şi cu patimă, trecând de la textul propriu-zis al renegatului la situaţia politică a bănăţenilor, răscolind istoria veche, arătând că din secolul al XVII-lea împăratul Leopold I, pentru a-şi întări forţele de luptă împotriva turcilor, dăduse un manifest către popoarele din Balcani, cerându-le să se alăture trupelor imperiale, să se răscoale împotriva turcului. Li se garantase în schimb libertatea cultului, dreptul să-şi aleagă conducătorii proprii şi altele. O parte din sârbi se răsculaseră şi, când trupele imperiale se retrăseseră, cam treizeci de mii de familii, în frunte cu patriarhul Ipeculuі, Carnojevici, porniseră spre Austria. Leopold le hotărăşte ca loc de aşezare sudul Ungariei şi regiunea din dreapta Tisei.

Drept recunoştinţă, prin diploma din august 1690, Leopold dăduse patriarhului sârb jurisdicţia bisericească asupra tuturor bisericilor greco-ortodoxe din monarhie.

– …De aici a început jalea şi chinul nostru, oftează Bojâncă. Episcopii sârbi au devenit stăpâni absoluţi pe singura instituţie românească ce mai dăinuia în imperiu, biserica. Copiii noştri sunt botezaţi cu nume sârbesc, slujba în biserici se face în slavonă, popii sunt sârbi sau li se sârbizează numele. De mai bine de o sută de ani şi sufletul din noi vor să-l sârbizeze. Acum s-a ridicat un sârb renegat şi ne batjocureşte strămoşii şi maica limbă. E prea mult. N-om răbda. Trebuie să ne ridicăm toţi, toată inteligheţa din Pesta, din Viena, să le astupăm gurile otrăvite.

Gojdu îl asculta încremenit. Doar degetele sale noduroase ameninţau să sfarme păhărelul cu pălincă.

– Dragii mei, eu înţeleg durerea voastră, a bănăţenilor şi vă dau dreptate. Dară noi românii, câţi suntem aici şi la Viena, aveam a lupta pentru toată Transilvania. Ca să arătăm ungurilor şi imperialilor obrazul românesc este de trebuinţă să ieşim în parlamentul Pestei, să le punem înscrisurile pe masă. Nu cu

săcurea, nici cu parii rupți din gard, ci cu slova şi cu legile trebuie să ne batem cu ei…

– Păi, iacă de aceea şi venirăm la dumneavoastră, îl întrerupse Bojâncă. Eu am scris un răspuns la ticăloşia lui Tökölyi şi aş vrea să-l dăm tiparniței, dară nu ştim unde.

– Asta-i cu putință, pretine, încuviință Gojdu. Oi vorbi la tipografia crăiască a Universității.

Murgu urmărise cu atenție dialogul celor doi. Pe Bojâncă îl încuviința în prințip şi se despărțea de el acolo unde firea sa moale, de bănățean cuminte şi cu frică de Dumnezeu, îl îndemna să respecte legea şi pe legiuitorii lăsați de Ăl de Sus. Cu Gojdu, ca şi cu alții, ca Gheorghe Ioanovici de Dulău, Alexandru Capra, Nicolae Iorgovan de la Timişoara, Ioan Misici de la Lipova, era în ruptură de la început. Aceştia nu învățaseră nimic de la Horea, de la toți cei care au crezut că, milogindu-se împăratului, grofilor unguri, parlamentului, vor obține drepturi pentru neamul oropsit al românilor. Horea însuşi a înțeles aceasta destul de târziu, punând mâna pe lance. Armata, da, o armată pusă la punct, instruită şi bine înzestrată cu arme de foc, era singura în măsură să pună în drepturi dreptatea. Când va veni vremea…

Părăsiră târziu cvartirul lui Gojdu. Bojâncă mulțumit, înflăcărat chiar de întâlnirea cu reputatul luptător, Murgu nemulțumit, cu o îndârjire surdă, pe care se străduia din răsputeri s-o stăpânească. Străzile acestea de margine erau acum pustii, fără lumină. Rar câte o umbră clătinată se furişa pe lângă ziduri, dispărând în hudicioarele rău mirositoare. Mai departe însă, spre inima Pestei, oraşul clocotea de viață. Erau două lumi, pe care aparent nu le despărțea nimic, dar în realitate se aflau de o parte şi de alta a unui hău.

19

Coborâse amurgul când părăsi Universitatea. Era bine dispus, fără nici un motiv. Păşind pe Calea Kerepsi se trezi

fluierând fragmente din opereta pe care o văzuse de curând, „Csárdás Királynö", împreună cu Bojâncă şi alţi compatrioţi. Se duseseră mai mult de dragul cântăreţei Rozsa Pileszy decât pentru muzică. Îşi ridică gulerul surtucului pentru că gerul îi frigea urechile. Se gândi pe neaşteptate, cu nostalgie, la cojocul de oaie şi la clăbăţul de acasă prin care nici frigurile arctice n-ar fi trecut. Aici însă aşa ceva ar fi făcut senzaţie. „Ce spectacol, măre Doamne, exclamă Efta amuzat, dacă m-aş duce la Universitate în cojoc, ori la cafenea. S-ar ţine lumea după mine ca după urs!" Cam pe la mijlocul străzii, o sanie se opri la câţiva metri în faţă.

– Monsieur Murgu, monsieur…, se auzi strigat.

Vocea i se păru cunoscută, apoi, în momentul următor, apăru profilul de camee al contesei Franziska Eszterházy de Papa, care-i făcea semn cu mâna înmănuşată, poftindu-l în sanie.

Cei câţiva trecători martori ai acestei scene se apropiară, privind cu uimire la sania aceea, pe care se vedea blazonul auriu al familiei Eszterházy de Papa, la femeia frumoasă, îmbrăcată în blană de samur şi la tinerelul cu veşminte sărăcăcioase poftit să se urce. Murgu trecu pe partea cealaltă a saniei, aşezându-se stingher alături de contesă. Era pur şi simplu uluit de invitaţia acesteia, ceea ce contesei îi aduse un zâmbet abia vizibil de mulţumire pe buze. De mulţumire răutăcioasă.

– Acum, la drept vorbind, domnule Murgu, v-am răpit după moda americană, rosti ea în glumă, din capriciu sau doar ca să împrăştie stânjeneala lui Efta. Am citit în jurnale că acolo se răpesc femeile şi copiii. Numai că dumneavoastră nu sunteţi nici una, nici alta.

– Şi m-am lăsat răpit de bună voie, fu de acord Murgu. Dar, sper, contesă, că ştiţi pedepsele prevăzute de codul penal pentru răpiri?

– A, am uitat că domnul este şi jurist, nu numai filosof. Nu, domnule, nu cunosc nici o lege şi nici nu mă interesează. Ca femeie şi ca făcând parte din familia Eszterházy de Papa, îmi fac

singură legile. Adevărata nobilime a Ungariei n-a avut niciodată nevoie de lege.

„Dreptu-i", gândi Efta, şi-i păru rău că acceptase să urce în sania acestei trufaşe contese.

Sania coti intrând în Szinház, cea mai elegantă piaţă a Pestei, oprind în faţa unui palat cu două caturi.

– Vă rog, domnule Murgu, să-mi faceţi plăcerea să urcaţi. A, am uitat să vă spun că aceasta este reşedinţa noastră din Pesta. Castelul la care ne-aţi vizitat împreună cu cumnata, contesa Batthanyi, este doar o reşedinţă de vară. Invitaţia mea la ceai are, firește, un scop foarte precis, încheie sec contesa Franziska. O să vi-l aduc la cunoştinţă dacă nu mă refuzaţi.

Efta primi, înclinând capul. Era curios să afle motivul acestei neaşteptate cinstiri ce i se făcea, dar şi puţin năucit de tot ceea ce i se întâmpla.

Palatul era mai mare şi mai somptuos decât al contesei Batthanyi. Salonul în care fu introdus de valet, la rugămintea contesei, care se scuzase pentru câteva clipe de absenţă, frapa prin culoarea intensă de galben. Mobilierul stil Ludovic al XVI-lea era capitonat cu atlaz galben, perdelele fine, cu draperii din mătase de China, erau de un galben portocaliu, covoarele de Smirna aveau desenele în nuanţe stinse de galben.

Efta îşi strânse pleoapele, într-atât de dureros se prăvălea peste lumina ochilor săi galbenul acela compact, amplificat de o oglindă, o psihe mare de cristal veneţian în care se răsfrângeau lumânările din candelabru, din aplicele de pe pereţii laterali. În stânga salonului, într-o vitrină erau adunate statuete de abanos, de sidef, de bronz, de ceramică neagră, înfăţişând zeiţe, animale fabuloase din Orient şi Asia, din Grecia Antică.

– Îmi cer scuze că v-am făcut să aşteptaţi, îl smulse din contemplare contesa Franziska, apărând pe o uşă laterală, îmbrăcată într-o rochie de casă culoarea mărului verde, lungă după moda timpului, care-i scotea în evidenţă formele pline, dar

încă armonioase, albeața tenului și splendoarea ochilor. Păşea grațios în pantofii de culoarea rochiei.

În acelaşi timp valetul intră împingând măsuța pe care se aflau ceştile cu ceai aromat. Când acesta părăsi încăperea, contesa îl pofti cu un semn să se servească, apoi continuă:

– Probabil că v-ați întrebat sau chiar v-ați mirat că v-am poftit aici, în casa mea. Dacă nu vă întâlneam din întâmplare, v-aş fi invitat oricum. Soțul meu şi cu mine ne-am hotărât să-i oferim zvăpăiatei şi, de ce să vă ascund, capricioasei, răsfățatei noastre fiice posibilitatea unei instrucții temeinice. Ştiu că şi acest lucru poate să vă mire. La rangul şi cu averea ei nu se prea ține seama de ceea ce ştie. Dar noi vrem ca ea să nu fie doar o dotă bună şi un obiect de lux în casa viitorului soț. În ceasurile cât ați stat în vizită la noi, mărturisesc cu jenă că v-am spionat, v-am ținut sub observație. Concluzia la care am ajuns m-a determinat să fac acest demers. Sunteți dispus să supravegheați, contra unei recompense băneşti, firește, pe o perioadă, să zicem de un an, instrucția fetei mele?

Propunerea îl găsi total nepregătit pe Efta. Cât decursese vizita de la castel se simțise ca strâns în chingi, strivit de atitudinea lor rece, de disprețul nedisimulat al contelui, de aroganța acestei frumoase femei, pe care o avea acum în față. Îl încălziseră doar apropierea fetei, aerul ei juvenil, inocența ce transpira prin toți porii trupului ei adolescentin. Şi iată că acum contesa îi propunea să devină, fie şi pe o perioadă limitată, un obişnuit al casei, încredințându-i educația unicei lor fiice. Situația îl măgulea, desigur. Era strâmtorat băneşte, scrisorile Cumbriei erau tot mai înțesate de veşti triste, de necazuri ce se țineau scai de familia lor, încât suma pe care contesa i-o va oferi cădea cum nu se putea mai bine.

– Cum vă gândiți să se desfăşoare întâlnirile mele cu domnişoara Edith? întrebă în loc de orice răspuns.

Fața contesei se destinse. Îşi umezi buzele pline în ceaşca filigranată cu aur.

– Dacă n-aveţi nimic împotrivă, vă puteţi muta în casa noastră, desigur dacă şi verişoara mea, contesa Batthanyi, nu are nimic împotrivă. Vă vom pregăti o cameră total izolată de cele în care stăm noi, cu acces separat, încât să puteţi trăi nestingheri. Ce ziceţi, sunteţi de acord?

„Bravo, Efta! gândi Murgu. De la o vreme, a pus ochii pe tine nemeşimea maghiară. Dacă ar şti ei ce gânduri clocesti, ar prefera să te azvârle mai degrabă în camera de tortură decât să-ţi deschidă porţile castelelor şi palatelor."

– Bine, sunt de acord, zise, cu rezerva ca doamna contesă Batthanyi, care a avut bunăvoinţa să mă adăpostească în răstimpul acesta, să nu fie mâhnită.

– De acest lucru mă voi ocupa eu, dacă-mi dai voie, conchise contesa Franziska, revenind la aerul distant. Acum s-o înştiinţez şi pe Edith.

Trase de cordonul soneriei şi când valetul se prezentă îi ceru s-o poftească pe domnişoara Edith în salon.

– A, mama, m-ai chemat, răzbi furtunos glasul tinerei înainte ca ea să-şi facă apariţia. Când în sfârşit dădu buzna în salon se opri descumpănită, neaşteptându-se să-l găsească şi pe Efta. Făcu o uşoară reverenţă şi-şi ceru scuze.

De când n-o văzuse, cu Edith se petrecuse aproape un miracol. Ceea ce atunci doar anunţa o viitoare frumoasă tânără femeie, acum se împlinise în fapt. Trăsăturile feţei se îndulciseră, căpătaseră contur, sânii se împliniseră, aveau rotunjimi ispititoare, coapsele se arcuiseră luând forma violoncelului, întreaga fiinţă a tinerei iradia o căldură, o dulceaţă îmbietoare.

Euthimiu Murgu se uita pierdut spre fiinţa aceea angelică. Capul îi vâjâia, simţi cum broboane de sudoare începură să-i picure la subsuori, prelingându-se reci pe pielea înfierbântată a trupului. La rândul lor palmele se umeziseră, creându-i o senzaţie neplăcută, chiar umilitoare de necurăţenie.

– Domnul Euthimiu Murgu, la rugămintea mea, a acceptat să se ocupe de instrucția ta, spuse cu blândețe contesa. Sper, dragă Edith, că nu ai nimic împotrivă şi că vei fi silitoare şi respectuoasă cu dânsul.

– Firește, mama, răspunse încet Edith, plecând capul, am să-mi dau toată osteneala. Iar pe domnul Murgu îl asigur de toată seriozitatea de care sunt capabilă.

– Atunci e bine, oftă contesa Franziska, dând a înțelege că discuția s-a încheiat.

Păşi în stradă încă năuc. De undeva, dintr-un restaurant sau poate dintr-o casă, răzbătu până la el o melodie cunoscută, interpretată la vioară. „Träumerei" a lui Schumann, gândi Efta, se potrivește cu decorul acesta de iarnă şi cu starea mea sufletească.

20

Apăruse **Wiederlegung**… La Buda, sub tiparul publicațiilor universitare regale. Cu acelaşi sprijin dat de Emanoil Gojdu. Comunitatea românească fierbea. Efta îşi scosese mănuşile, aruncase duhul sfielnic al lui Bojâncă şi-şi amintise că acasă, la Rudăria, mai la îndemână e securea. Când vrei să cureți uscăturile din pădure, când îți iese lupul în cale şi-ți amenință oile. Scrise clocotind, ceas de ceas, lună după lună, până la epuizare. În noul cvartir din palatul conților Eszterházy de Papa nu-l mai conturba nimeni. Camera era mai mare decât o odaie obişnuită de la Caransebeş. Mobilă puțină şi austeră. Un pat, o masă, trei scaune, un lavoar, un dulap de haine, un secreter, o oglindă. Destul pentru gusturile şi nevoile sale. Prea destul, ca să nu-l moleşească şi să nu-l îmbie la domnie. Târâse după el câteva luni imaginea uscățivă, deşirată, scheletică, a lui Sava Tököly. Îl zărise intrând în biserica sârbească din Pesta. Pelerina atârna pe el ca pe un sărcineri, cum se zicea la Rudăria, un copac tăiat, dezghiocat de frunze, cu

ramuri ciopârțite, pe care almăjenii lui îl înfig în pământ, ca să-şi adune clăile de fân. Sub pălăria neagră, cu boruri mari, zărise o față tulbure. Ochii mici, adânciți în orbite, nasul lung şi ascuțit, semn de viclenie, gura subțire fără buze, barbă şi mustăți ioc, un spân sau un estropiat?! Totuna. Gesturi de muiere, pas cu fereală, de iudă. Arătare şi nu om. Fugise în Germania, la Halle şi-şi clocise acolo oul otrăvit, din două motive. Sperând că în acest fel îi va da greutate şi, ei da, asta ar fi cel mai aproape de adevăr, se temuse de ceea ce i s-ar putea întâmpla aici. Dai şi fugi sau dai şi stai pitit.

Ieri, în saloanele Gabrovski, Murgu fusese întâmpinat cu aplauze. Bojâncă îl cuprinsese în brațele sale lungi ca două răşchitoare, cum îi plăcea să-l necăjească în graiul de acasă, îl săltase de la pământ strigând: Vivat Murgu! Vivat Murgu! Preluaseră ovațiile tinerii şi bătrânii prezenți acolo. Îl înconjurară ca pe un peregrin întors de la Mecca sau de la Athos.

– Şi zi, mă Efta, un presupus Hercule publicând o presupusă disertație referitoare la o obârşie neromană a limbii române?! hohoti Bojâncă.

– Scopul amintitei lucrări este de a-i transforma pe români în slavi şi greci; însă intenția autorilor este aceea de a zădărnici o despărțire religioasă, cunoscută doar lor, pe care obârşia romană de neclintit a românilor ar putea-o provoca… Limba în care Sava Tököly şi-a tradus argumentația, cită în batjocură Vasile Maniu, unul dintre tinerii nou-veniți la Pesta, este în linii mari necunoscută, ici şi acolo prezintă semănare cu cea română, însă românul o înțelege cu greutate. Nu reuşesc să înțeleg ce duh îl învață pe disertant limbi care nici nu există…

Murgu zâmbi mulțumit. Widerlegungul… lui fusese nu doar citit, se memoreaseră pasaje. Asta înseamnă că lovise în plin.

– Îmi pare bine, frate Murgule, că ai dezvăluit lumii scopul urmărit de Tekelja, îl prinse de braț Gojdu. Nu mulți ardeleni, şi cu atât mai puțin inteligența venită din alte părți, înțelegeau ce

se ascundea în spatele cuvintelor acestui sârb renegat. El ca şi ierarhii bisericii sârbeşti vroiau să zădărnicească o despărţire religioasă, pe care obârşia românilor ar putea-o provoca.

Toată seara aceea nu se discutase altceva decât despre Widerlegungul său. Mulţi susţinuseră că, de la Maior încoace, nici o scriere nu ţintise atât de bine şi cu atâtea dovezi de netăgăduit în duşmanii românilor.

Băuse un pahar de vin împreună cu Bojâncă la „Coroana". În jur, lume pestriţă, muzică gemând sub arcuşuri, uneori şampanie spumegând în pahare. Femei în toalete strălucitoare, străluciri false, artificiale.

Închinau pentru veninul lui Ţechelia, cum îi zicea Bojâncă. „O fi de la ţăcălie", se sumuţea el, imitând gesturile pretenţioase ale pecicanului. Căci nu de mult aflase că şi Tekelja era din arealul Banatului. Sau, mai exact, de la Pecica, localitate aflată în câmpia Aradului.

– Tu ştii de ce-mi vine mie să râd, Efto? îl împunsese, cu degetul său lung, Bojâncă. Mi-am adus aminte de ziua măimucilor de la zăpostit. Mai era câte unul care avea ciudă pe cineva. La adăpostul măştii putea să-l târnuiască în voie. Până seara, la balul măimucilor, când se scoteau măştile. Atunci urma răfuiala.

Dintr-un lung tunel de ceaţă, lui Murgu îi veni în minte groaza cu care aştepta ziua el măimucilor. Se ascundea sub pat şi nu ieşea de acolo nici în ruptul capului. Degeaba îl strigau şi-l încurajau moş Novac, Cumbria. Frica de figurile acelea groteşti, înfăţişate de măşti, de cojoacele întoarse pe dos, de bâtele, târnurile mascaţilor îl stăpânea nopţi în şir după aceea.

Se întoarse târziu în camera lui din palatul Eszterházy de Papa. Cu sufletul cântând grav şi profund ca o pădure bătrână. Ca pădurea Tâlvei de acasă în care pătrundeai ca într-o uriaşă catedrală. Îl preluau de la intrare răcoarea, apoi păsările, multe şi felurite, concertând fiecare în limba sa. Apoi jivinele-i tăiau calea, pasămite să-l sperie, să-l întoarcă din drum. Duhurile

pădurii făceau copacii să scârțâie, crengile să trosnească, paşi de uriaşi să bubuie pământul şi, când se dovedea vrednic, neînfricoşat, îl întâmpinau izvoarele. Tăcere şi izvoare. Cu şopot pur.

Palatul era cufundat în liniște. O altă tăcere decât cea a pădurii. Greoaie, plumbuită, morocănoasă. Singură, o luminiță, ca un licurici în noapte. Sufletul tinerei contese, chipul acela luminos, ochii ațintiți asupra lui, hipnotizați de mintea sa. Inima pornea să-i galopeze ca nebună când se apropia ceasul întâlnirii, vorbele i se îngrămădeau în gât, cocoloş, şi-i trebuiau puteri nebănuite să le împingă în măruntaie, ca să iasă gândul clar, cumpănit.

Un copil! Nu-i drept să-ți prinzi mintea cu un copil, Efto, se îndemna şi se mustra singur. Calci nu legea firii, pentru că la Rudăria era în firea lucrurilor să-ți iei mireasă o copilă, ci legea acestui pământ şi a palatului, legea urii şi a disprețului care colcăie în sângele tuturor nemeşilor. Între tine şi Edith se aşază acele mări şi țări din poveştile lui moş Novac de acasă, pe care nici condurii fermecați, nici calul cel mai năzdrăvan, nici o făptură de pe acest tărâm, dar nici de pe celălalt, nu le pot trece.

– Domnule Murgu, de ce sunt stelele orânduite într-un anumit fel? De ce nu-şi schimbă locurile între ele?

Glas de heruvim. Inocență asemenea. Ba, Efto, glasul, inocența femeii, chiar fecioară, ascund în ele sâsâitul şarpelui. Femeia îmbie din instinct. Aşteaptă să apuci mărul rumen, adormitor. Îți înfigi dinții în carnea lui şi-ți umpli gura de mirosuri. Simțirile tale se înrobesc mâinii ce ți-a întins mărul, ființa ta îşi tulbură ordinea ei internă făcându-i loc puiului de năpârcă. La început cumințel, blând şi fără apărare, cât să trezească duioşia, să stârnească demnitatea ta masculină cu vanitoasa ei nevoie de a ocroti. Pe urmă puiul creşte, devine tot mai lacom, ia tot mai mult, azvârle afară ce-a găsit în culcuş. E o luptă existențială, Efto, din care cel mai adesea câştigă năpârca. Păzea! Asta nu-i din soiul Cumbriilor din Valea ta!

– Domnule profesor, de ce uneori mă simt tristă şi fără rost? De ce nu mă mai bucur nici de rochiile frumoase, nici de clavecin, nici măcar de pisoiul meu de angora? Dumneavoastră, care sunteţi un om aşa de înţelept şi de bun, ar trebui să ştiţi.

Ochii albaştri, adânci, calzi îl ațintesc umezi-sclipitori. Cei doi muguri ce împing piepții rochiei se zbuciumă aprig. Mâinile albe, lungi, fierbinți, lipsite de podoabă frământă batista din mătase albă, cu monogramă în fir de argint.

Chiar, Efta, oare de ce?

Şi dincolo de pânza subțire a tainei, judecătorul din Pecica, Tekelja, Tökölyi, cu figura lui spelbă de os lustruit la flacăra lumânării slavone. Degetele sale scheletice împung apocaliptic în pieptul unui popor la fel de bătrân ca Dunărea. Românii nu-s urmaşi ai daco-romanilor, ci un fel de fărâmituri rămase din biciuiala popoarelor, biete zdrențe din mantia slavonă, italiană etcetera, etcetera. Bojâncă s-a dus la sfântul mitropolit al Karlovițului, Ştefan Stratimirovici, să-l roage să fie primit la călugărie. Copilul popii din Gârlişte, cu osul frunții subțiat de mirosul tămâiei, nădăjduind în salvarea divină. Dară popa cel mare şi-a mângâiat barba câlțoasă cu degete de cămătar şi i-a dat răspunsul cu glas şoptit, mieros, de parcă ar fi vorbit prin dânsul însăşi vocea Ziditorului: „Văd io care-i scopul tău; dar îți spun că-n clerul meu niciodată nu voi suferi valahi trecuți prin atâtea ştiințe câte ai trecut tu!”

Şi-atunci Bojâncă s-a scârbit şi şi-a luat lumea în cap. Încurcându-şi mustățile în barba sa neguroasă, gârlişteanul i-a spus: „Iau drumul Moldovei, măi Efto, că şi acolo este puterea românilor. M-oi osteni să împing națiunea românească pe calea culturii şi a libertății naționale.”.

Acum a rămas singur între avocatul Kelemenyi, unde-şi face ucenicia de jurat-notarăş, doctoratul pe care profesorul Imre l-a îndemnat să şi-l ia, saloanele Gabrovski, redacția Bibliotecii româneşti a lui Carcalechi, unde nu simte nici o chemare a condeiului, şi clădirea din Piața Szinház, cu nopțile de nesomn,

cu după-amiezile înfrigurate de aşteptare, mereu ca o corabie între Scylla şi Caribda.

21

Eşti din ce în ce mai puţin înţelept, Efto, tot mai nesăbuit, tocmai tu, fire de cremene, ucenic al lui Platon şi Socrate, făgăduit nevoilor păcurarilor tăi de acasă, landsmanilor, cum le zic în batjocură, uneori, beamtării de la comitat, din Timişoara regească şi împărătească, făgăduit, zic, cum erau făgăduite de mici unele odrasle de os domnesc rasei călugăreşti, icoanelor afumate şi zidurilor tăcute, în dosul cărora viaţa se uită, pic cu pic, în ciuda poruncilor dumnezeieşti, privitoare la rostul femeii. Mâna ta cu braţul scurt, dar cu degete viguroase, alcătuite din oase tari cât să poată ţine mânerul sabiei, o, nu al sabiei ungureşti, pe care o porţi acum la şold, ca pe o bătaie de joc, fiindcă aşa îţi cere cinul de juratus, ci al acelei săbii cu care moş Novac a scurtat capete, cu care strămoşul tău din partea tatălui, Iacob Gârlişteanu, înnobilat de regele ungur pentru faptele sale de vitejie, a crestat trupurile păgânilor, deci mâna aceasta se apropie tot mai mult de arşiţa mâinii contesinei Eszterházy de Papa. Mintea scormoneşte înfrigurată istorii filosoficeşti, o preumblă prin bătrânii învăţaţi ai lumii: Strabon, Herodot, Tacitus, Cicero, se opreşte adesea la tăicuţa Traian, la Ioan de Huniade şi Matias Rex, la Ovidiu înapoi şi cadenţele limbii latine bat sonore în tăcerea palatului nemeşesc; ochii albaştri nu se dezlipesc din apele întunecoase ale privirilor tale, buzele roşii, cu arcurile întoarse în sus, ca nişte aripioare, scandează muţeşte versuri din Tristele lui Ovidiu, toată făptura aceea arde în apropierea ta.

I-ai dat Widerlegungul… şi l-a citit nu ca un şcolar conştiincios, ci ca un discipol, cu evlavie şi adoraţie. De atunci te trezeşti adesea întrebat de ce a părăsit Aurelian Dacia, de ce s-a prăbuşit Imperiul roman, de ce, de ce, o mulţime de aceste

warum?, unele simple, la îndemâna oricui, altele cu hăuri fără sfârşit, cărora toţi învăţaţii din lume nu le-ar da de rost.

Când simţi că mintea ţi-e gata să ia foc, porniţi pe aleile umbroase, ca nişte deckunguri ale grădinii, ascultând concertele păsărilor, numindu-le pe fiecare în limba maicii tale şi-n cea a fetei, adesea apelând la germana pe care o cunoşti mai bine şi, asta ţi-o spui doar ţie, o preferi maghiarei grunţuroase. Codrii Rudăriei, pâraiele şi stânile îţi trimit chemări de departe. Te-ai oprit şi ai slobozit tril de mierlă sub ochii uimiţi ai fetei. Parcă un moment păsărimea din parc a tăcut mirată. Apoi s-au pornit pe răspuns fiecare în graiul ei.

– De unde ai învăţat glasul păsărilor? a întrebat în soaptă Edith, convinsă că tu ştii cu adevărat acel grai.

Ai negat râzând, scuturându-ţi pletele, dar n-ai reuşit s-o convingi că nu-i aşa. I-ai fluierat ca graurii, ca privighetoarea, ai ţipat ca ciovica, ai bolborosit cântecul de apă al brotăceilor. A trebuit să accepţi măcar în glumă că eşti un vrăjitor bun.

Într-o seară de mai, pe când număraţi stelele aprinse palid peste oraşul îmbâcsit de fum şi de mirosuri, te-a prins de mână şi ţi-a şoptit fierbinte în ureche:

– Jur să fiu până la moarte logodnica ta! Jur să nu mă despartă nimeni şi nimic de tine!

Declaraţia venită pe neaşteptate te-a izbit în plin, violent, ca un tăiş de cuţit. Ţi-ai plecat fruntea înfierbântată, acoperindu-ţi gura cu fuioarele mustăţii şi ale bărbii. Te-ai muşcat singur ca vârcolacul. Şi ai ţipat în sinele tău din toţi rărunchii, cât să se audă până la Rudăria. De acum eşti condamnat, Efto, ai gemut, eşti condamnat câte zile îi avea să n-ai în pat trup de muiere, să nu-ţi rodească prunci, să ţi se stingă neamul. Eşti condamnat să ai o logodnică ce nu-ţi va aparţine niciodată, o logodnică de fum, o umbră. Ai să te culci cu umbra, Efto, şi ai să te scoli cu ea, ceas de ceas, zi şi noapte, până la capăt.

– Îți mulțumesc, Edith, ai răspuns cu voce străină, n-am să uit niciodată ceasul acesta. E cel dintâi şi cel din urmă al vieții mele. Dară tu uiți că eu sunt valah, din neam sărac, fără blazon, un neam pe care ai tăi îl urăsc şi-l disprețuiesc. Uiți că mai degrabă se va răsturna pământul decât ca părinții tăi să încuviințeze unirea noastră. Prăpastiile ce ne despart sunt de netrecut.

Te-a privit cu ochii aceia albaştri deschişi enorm a spaimă şi durere. Rouă de lacrimi i-a aburit, rouă ce s-a prefăcut mai apoi în stropi fierbinți.

– Am să-mi țin făgăduiala, a repetat de câteva ori, cu dârzenie neaşteptată, ai să vezi că îmi voi ține jurământul. Le voi spune părinților mei, le voi cere aprobarea. Ei mă iubesc şi te prețuiesc şi pe tine.

I-ai atins buzele fierbinți şi sărate cu codrii tăi de barbă şi mustăți. Un sărut cast, un sărut de frate, un sărut ca pentru un mort.

V-ați întors până la poarta palatului în tăcere, cu degetele mâinilor împletite. Acolo ai rămas până când i s-au stins paşii.

În ziua următoare ai fost poftit în Herrenzimmer, în somptuosul birou al contelui, acolo unde nu mai intraseşi niciodată. Fotolii largi din piele de Cordoba, o bibliotecă întinsă pe trei laturi ale încăperii, cu rafturi pline de cărți legate în piele de viței, cu ferecătură de aur şi argint, cu statuete înfățişând fauni, câini de vânătoare, cu portrete afumate de vreme, şi, în picioare, în fața biroului florentin din lemn de trandafir, contele, cu înfățişarea lui de negustor de coloniale sau de vite.

– Sunt nevoit să-ți transmit că, începând de mâine, renunțăm la serviciile dumitale, ți-a comunicat sec, neutru, contele. Bineînțeles că vei fi nevoit să-ți cauți şi un cvartir adecvat. Administratorul nostru îți va plăti ceea ce îți datorăm.

Te-ai înclinat fără nici un cuvânt, cu obrajii aprinşi de ruşine sub caierul bărbii. Considerai cu dreptate să fii aruncat pe scări, ca ultimul netrebnic. Ştiai, te aşteptai la acest lucru, din

momentul în care Edith rupsese distanța convențională dintre voi.

– Şi mai e o chestiune, te-a ajuns în pragul uşii acelaşi glas, nu cred că este cazul să te avertizez că-ți interzic orice încercare de a lua legătura cu domnişoara contesă.

Erai suspendat între cer şi pământ; câteva clipe numai te aruncaseră în golul neființei. Lumina fusese stinsă şi acum orbecăiai în întuneric.

Ți-ai strâns cufărul cu puținele lucruri ce însoțeau un jurat-notarăş la Tabla Crăiască, ai trecut sub privirile disprețuitoare ale valetului, care nu s-a mai grăbit ca altădată să-ți deschidă uşa şi nici nu s-a înclinat slugarnic, ai mai întors o dată capul, aruncând o ultimă privire la ferestrele întunecate, unde ar fi trebuit să se zărească pletele noptatice ale fetei, şi te-ai pierdut în păienjenişul străzilor.

22

A plecat cu ochii arşi de nesomn, purtând în buzunar certificatul de doctor în drept universal, iscălit de Ignat Frank, Pavel Micsó şi Dionisie Borsiczky. Purta calificativul eminens, de care nu s-a dezlipit nici la Seghedin, nici la Pesta. Acum rămăsese să-şi aleagă singur drumul. O cale domoală, în stufărişul birocrației maghiare, pentru îndestularea burții proprii, sau urmându-şi adevărata mireasă: nația. De când plecase, Bojâncă nu-l slăbea cu scrisorile. „La Ieşi, îl toca la cap gârlişteanul, e datoria noastră, a înşcolaților, să luminăm, să ridicăm din țărână şi neştiință cât mai multe frunți. Vino, Efta, să frățim sub bărbia rusească, lângă umbra lui Ştefan cel Mare.” Îi plăcuse vorba lui Bojâncă: bărbia rusească. Aflând de la Bojâncă că Eforia şcoalelor căuta profesori pentru Academia Mihăileană, trimisese petiția. Dar fără nici un răspuns până acum, deşi trecuseră paisprezece zile.

Cu Edith se regăsise prin scrisori. El rar, zgârcit în slove, ea tot mai aprinsă, nerăbdătoare. O convinsese pe contesă să le apere taina. Sângele vienez al acesteia învinsese frica de furia trufaşă a lui Paul Eszterházy şi astfel se transformase ea însăşi în căsuţă de poştă a celor doi îndrăgostiţi. Poate că în felul acesta îşi lua revanşa asupra propriei ei căsătorii, făcută cu sila, pentru banii şi moşiile contelui.

Poştalionul îl hurduca prin hârtoapele drumului; cele două cucoane ce-i erau tovarăşe de călătorie rupeau, când în nemţeşte, când în ungureşte, mici nimicuri din ceea ce văzuseră la Pesta şi Viena. Al patrulea călător, popă papistaş, se ferecase în cutele severe ale sutanei. Pusta ungară îşi răzgâia burta sură sub soarele molatic de primăvară. Satele răşchirate, cu bordeie acoperite cu paie, păreau că se cufundă în valuri de nori. Venea dinspre ele un miros de bălegar şi mai cu seamă de gunoi de porc.

Treptat apărură dealurile, cu spinările domoale sclipind de verdeaţă. Casele se schimbaseră acum de la văiugă căcănie la alb strălucitor. Case de piatră şi din lemn. Unele mai semeţe, altele micuţe, dar cochete. Porţile aveau crestătură din daltă. Efta înţelese că intrase pe teritoriul românesc. Mai târziu, când zări primii oameni şi vorbele strigate, ca de pe un deal pe altul, îi ajunseră la ureche, se înfioră. De mult nu se mai întorsese acasă şi nu mai auzise atât de dulce limba cu care se născuse.

La Caransebeş intrase a cincea zi pe înserat, pe o ploaie torenţială. O ploaie solzoasă, muşcând pământul, sfredelindu-l. Oraşul părea mai îmbătrânit, mai îmbâcsit de când nu-l văzuse. Ştia din scrisorile Cumbriei că ai lui îşi cumpăraseră un plaţ şi zidiseră o casă. Cu grija ei meticuloasă pentru amănunte, mama sa îi descrisese locul, câte lanţe de pământ avea grădina şi în ce zonă se afla. Aşa că, după ce-şi luă cufărul din cocie, străbătu sub potopul de ploaie oraşul spre vechea clădire a poştei. Când ciocăni cu mânerul sabiei în poartă îi răspunse lătrat gros de câine.

– Care n-ai odihnă şi umbli noaptea ca moronii? răzbi glasul Cumbriei.

– Avocat doctor Euthimiu Murgu, doamnă, răspunse în nemţeşte Efta, zâmbind.

– Doamne-Dumnezeule, începu ea să se cânte, să bocească cum făceau femeile din Rudăria după morţii lor, cum ai plecat tu pe ploiocul acesta, mumo, că-i vijelie parcă s-ar rupe baierele cerului. Săriţi, mă Versavio, mă Nicolae, c-o venit Efta!

Efta o cuprinsese cu braţele, încercând să regăsească în părul şi hainele mamei mirosul acela de busuioc pe care-l avea în nări de când era copil. Îl regăsi şi simţi cum i se umezesc ochii.

La lumina lămpii se cercetară reciproc. Mama sa era încă frumoasă, deşi împlinise cincizeci de ani, se mai împlinise însă, în părul negru, adunat într-un coc greu, sclipea argintul. Mâinile fine, de os domnesc, cum îi plăcea lui Efta să glumească, strângeau cu vigoare năframa cu care îşi tot ştergea ruşinată ochii. Versavia era cu un cap mai înaltă decât mama. Figură romană, cu trăsăturile feţei regulate, poate puţin cam prea mari, nu aducea decât foarte puţin cu aceea a mamei lor. Semăna cu o altă aripă a familiei Pungilă din Bănia, oameni mai căloşi, cum zicea Cumbria, adică mai greoi, mulţi dintre ei chiar bălani, lucru neobişnuit în tot aretul acela. Lae, cum îl dezmierdau ai casei, era elev la şcoala militară din Caransebeş. Crescuse înalt şi subţire ca plopul, carne nu avea aproape deloc pe el, numai ciolanele ce se anunţau fragile, nu groase, ca ale lui Efta. Cel mai mic dintre fraţii săi, Lie, împlinise nouă ani la Paşte şi era sfios ca o fată mare. Se uita la Efta ca la un străin coborât din paginile vreunei cărţi de poveşti. Mai târziu, după ce se dedase cu el, adică se obişnuise, îi zisese:

– Neneo, eşti frumos ca un înger. Dacă mă plimb mâine cu dumneata prin Sebeş, o să trebuiască să-mi iau şi un par să te apăr de muieri.

Cumbria îşi lovi palmele ca trăsnită.

– Măi, bolândule, îl ţintui ea cu severitate, dă unde scoseşi tu vorbele alea, că nu eram obişnuită cu tine să cloceşti asemenea gânduri.

Apoi, luându-i martori pe Versavia şi pe Nicolae, continuă:

– Ia auzi, io credeam că ţin lângă poale un înger şi când acolo el are cornițe de drac. Ce stai tu, mălai mare, şi te holbezi ca viţaua, schimbă vorba de şagă în poruncă spre Versavia, mergi şi scoate şonc, cârnaţi, varză murată, dar să fie inima verzii, că aşa-i place lui domn doctor, nişte răchie de anţărţ, să ciocnim toţi un pahar de bun găsit.

Privirea lui Efta se opri pe portretul lui Sâmu Murgu în uniformă de locotenent, care domina peretele şi camera.

– Parcă-i aievea, mamă, spuse Efta gânditor.

– Aşa-i, fiule! Pentru că noi n-avem morţi, ci numai duşi. Tatăl tău e dus pe tărâmul cu verdeaţă, unde-i tihnă şi alinare. Numele lui ţi-a rămas ţie, lui Lae şi lui Lie, iar sufletul mi-a rămas mie, să-l port până m-oi duce şi eu lângă dânsul.

Ia spune-mi, Efto, ce mai e pe la Pesta, ce se mai zvoneşte de la împărăţie? Ce gânduri mai au cu noi, românii?

– Bate vânt nou, mamă, în capitala ungurilor. Se ridică tinerii şi lovesc cu săbiile în crezurile ruginite ale nemeşimii. În Europa, scumpa mea mamă, clocoteşte ceva, e ca un izvor pe sub pământ, nu-l vezi, dară îi auzi fierberea. Nu va trece multă vreme şi va izbucni la lumină.

– Să te audă Dumnezeu! îşi făcu cruce Cumbria. Dară…

– Să nu uit, o întrerupse Efta, am adus cu mine, în afara darurilor obişnuite, şi unul mai puţin obişnuit.

Cotrobăi în cufăr şi dădu la iveală broşura cu Wiederlegungul… lui. Cumbria o luă cu grijă, cu sfială, îşi miji ochii citind foaia de titlu, apoi o răsfoi cu încetineală, culegând de ici-acolo câte o frază, ca şi cum ar fi cules boabe de struguri dintr-un ciorchine. Se lăsase o tăcere profundă, numai lemnele

din cuptor trosneau împuşcând grăunţe de jăratic în uşiţa încinsă.

– Ai tras sabia minţii, Efto, murmură Cumbria, şi ai lovit tare. Mintea mea nepricepută nu înţelege pe câţi i-ai sfârtecat, câţi au rămas vii şi-ţi vor pregăti groapa. Un lucru ştiu, copile, că de-acum va trebui să fii mereu cu ochii în patru. Ai păşit pe drumul lui Hristos. Numai să nu ducă la Golgota.

Băură din licoarea aromitoare toţi patru, nu înainte ca Versavia să picure un strop pe pământ pentru sufletul lui Sâmu Murgu.

Tigaia mare, de tuci, în care Versavia fripsese cârnaţii, şoncul şi slănina, îl îmbia pe Efta cu bunătăţile ei. Luă o felie de mămăligă aurie, o făcu cocoloş în mână, sub privirile uimite şi amuzate ale celor trei, apoi încinse cu el în tigaie. Untura fierbinte i se prelinse pe degete când duse mămăliga la gură, frigându-l. Izbucniră cu toţii în râs.

– De ce râdeţi? zise Efta, înciudat. Voi nu ştiţi cât am visat eu la Pesta această clipă, cât mi-am dorit să mănânc, nu din farfurie, ci din cigane!

Dimineaţa, soarele i-a bătut sfios în geam, l-a gâdilat pe sub mustăţi, apoi pe pleoape cu un firicel de rază. Odaia mirosea a gutui, a mere măşanche şi, din nou, a busuioc. Şi aşternutul de sub el mirosea a busuioc. La ferestre, ca şi la sticla uşii, fireanguri cu flori roşii şi negre, ca la Rudăria, lucrate de mâna Cumbriei sau a Versaviei. Pe suportul de lemn al lavoarului sclipea un ştergar din acelaşi neam. Poneava şi procoviţa, ţesute în război, purtau pecetea, monograma nevăzută a femeilor din Vale. Lui Efta i se făcu brusc un dor nebun după Valea lui, pe care n-o călcase de atâta amar de ani. Se smulse din dulceaţa trândăvelii, îşi dădu cu apă rece pe faţă, îşi pieptănă barba şi mustăţile, chica năvalnică şi intră în bucătărie, unde Cumbria trebăluia de zor în jurul oalelor. Abia acum o văzu mai bine. Negrul doliului îi accentua şi mai mult frumuseţea matură. O îmbrăţişă cu duioşie.

– Mamă, îi zise Efta, mi s-a făcut dor de Rudăria, de Vale. Aş vrea să mă duc până acolo.

Cumbria îl cercetă cu privirea. În tăcere.

– Ştiam că va veni şi ceasul acesta, Efto, suspină ea. Mai precis, îl aşteptam. Dacă n-ar fi venit, ar fi fost rău. E chemarea rădăcinilor, copile. Şi pe măsură ce vei îmbătrâni va fi tot mai puternică. Eu ştiu, o simt cu fiecare an. Şi tatăl tău, când a început să aiureze, vorbea despre vacile pe care le păscuse pe când era copil, despre oi, pomenea nume de câini, de oameni pe care nici eu nu i-am cunoscut, poate ortaci de-ai lui, poate alţii. Ultimul l-a strigat pe moş Novac, ca să-i vină în ajutor. Când murim redevenim copii, Efto, aşa cred. Du-te unde ţi-i chemarea, Efto, deşi ştiu că are să-ţi răvăşească sufletul…

Urcase pe la Iablanița, Petnic, spre Globul Craiovei, până în vârful Tăriei. Când în cocie, când pe jos, ca să-şi mai dezmorţească oasele. Drumul era greu, tăiat în stâncă. În stânga se deschidea adâncă prăpastia, răzbătea până la şopotul râului. Pădurea dezgolită cobora până în buza drumului, lăsând să se vadă în frunzişul putred, pe pământul gălbui, urmele sălbăticiunilor, colţul fraged al ierbii. Refăcea acum acelaşi drum pe care, cu douăzeci şi ceva de ani în urmă, plecaseră spre Caransebeş. Din vârful Tăriei se deschidea la picioare Valea. Rotundă ca un fund de căldare, creneluită de păduri, ca o cetate. Jos, pe mijloc, şirul sălciilor şi al aninilor, marcând albia Nerei, în drumul ei când lent, când vijelios spre bătrânul Danubiu. De o parte şi de alta lunca, apoi dealurile străjuite de miile de pruni, aliniaţi ca nişte cătane împărăteşti. Pe viroage adânci, adevărate plutoane de luptă, satele, până în buza pădurilor. De aici începe Muntele. Atotputernic, tăcut, calm ca un unchiaş sfătos.

„Di, caii taichii!” striga căruţaşul. Şi caii clinchetau bucuroşi spre oaza aceea de verdeaţă. Se bucurau din instinct. Mirosul de trifoi, mirosul colţului de iarbă fragedă le dădea ghies. Cei doi, bărbosul Efta şi ţăranul, tăceau. Fiecare cu ale

lui. Efta cu arângul, cu clopotul din piept, trăgând a nuntă, a nedeie. Bang! Bang!

La intrarea în Rudăria, Efta a cerut oprire. S-a coborât din căruță, şi-a umplut pumnii cu apa strălimpede, ghețoasă, a Rudăricăi şi şi-a înmuiat cu ea obrajii, barba şi mustățile, şi-a limpezit ochii.

– Să fie într-un ceas bun, domnule! a zis un bătrân ce-şi tocea toiagul de pietrele drumului. Te botezaşi în numele Treimii: Munte, Râu şi Pământ. Acesta-i legământ vechi, din băbăluc. Cine nu-l ştie are hodina vântului!

A refuzat să mai urce în cocie. Voia să simtă sub tălpi piatra, colțul ei agresiv. Abia făcu câțiva paşi şi simți cum plămânii îi răsuflă adânc, opintindu-se într-o nouă trezire. Sângele îi aleargă prin trup cu vâjâit de cascadă. Arângul, clopotul din piept, bate întruna. Buna Vestire! Țăranii care-l întâlnesc îşi scot pălăriile.

– Bună sara, domnule!

Respectuos, dar cu coada ochiului cercetător. O fi un țucfirer, un perceptor, oricine o fi, bine nu aduce. Domnii ăştia nu vin niciodată de florile cucului. Sunt ca ciuma, ca boala rea. Aduc necazuri, de parcă n-ar avea ei destule. Amarnică-i viața de țăran, fie el şi grănicer în slujba împăratului.

În amintirea lui Efta, casa lui moş Novac era aproape un palat. În felul ei. Acum s-a oprit nedumerit. În fața lui se afla o dărăpănătură, ziduri abia desprinse de pământ, coşcovite, zdrențuite, lăsând să se vadă cărămida măcinată de ploi. Două fereşti ceva mai mari decât un pod de palmă, cu lemnul cercevelii putrezit, cu ochiuri de geam pâcleşite de praf. Lemnul porții şi el putred, ştezele căzute, făcute ciur, prin care se vede oborul cu iarba de anul trecut netăiată, împupistrată cu scaieți, tăvălită de câini şi de oi. Împinge cu umărul simulacrul acela de poartă. În dreapta, grajdul gol, pe jumătate căzut. Bunariul fără roată, cu lanțul ruginit. Apa din adânc plină de gunoaie, semn că nimeni n-a mai dorit să-i guste dulceața. Pustiu cutremurător! O

gheară nevăzută îi strânge gâtlejul. Unde s-a scurs viața de aici? Unde-s paşii lui moş Novac, forfota aceea a vitelor, a păsărilor, mirosurile vieții? Unde? Ce duh rău a stins totul, lăsând paragina? Lacrimi fierbinți îi înmoaie barba.

– Cine eşti dumneata, domnule? aude un glas bărbătesc în spatele său, şi pe cine cauți?

Se răsuceşte ştergându-şi lacrimile cu dosul palmelor. În faţa sa se află un munte de om, oacheş, purtând pe faţă semnul Murguleştilor.

– Sunt Euthimiu Murgu, răspunse sfârşit. M-am născut aici, şi arată cu mâna casa părăginită.

– Dacă tu eşti Efta, eu sunt uică-tu Ioniță Murgu, frate bun al tatălui tău Sâmu, zise nămetenia. Fii binevenit! Cât despre casă, nu te năcăji. Casa se ridică la loc, într-o săptămână, oamenii şi vremurile nu se mai pot întoarce înapoi. Şi nici n-ar fi bine să se întoarcă. Haida la noi, că-i fi tăbărât de drum.

Trei zile cât a stat la Rudăria n-a contenit ploaia. Ioniță Murgu avea rând la oi, la pâlc. Urcase şi Efta pe cărarea ascunsă până departe în guşa Tâlvei. Mâncase caş proaspăt şi urdă, ascultând rumegatul oilor şi hămăitul câinilor. Încercase să-l ajute la muls pe Ioniță, dar după nici un fârtai de ceas îi înțepeniseră degetele. Parcă erau de plumb. Dormiseră împreună pe paturile din jnepeni bătuți în pământ, acoperite cu iarbă uscată şi cu cojoace mițoase.

În tăcerea nopții adânci, ca un tunel al veacurilor, Efta ascultase zvonurile Muntelui, paşii sălbăticiunilor şi duhurile care-l cutreierau. Simțise cum îi pătrundeau în carne, în oase, în creier. Se îmbătă de forța aceea necunoscută, tainică şi-i venea să strige ca să se audă până la Pesta, în castelul conților Eszterházy de Papa, unde umbra domniței licărea neştiut.

Adormise târziu, zâmbind.

23

– Rămâi aici, Euthimiu, sau, dacă nu vrei, mergem împreună la Viena. Acolo ne vom pierde urma, oraşul e mare, se poate trăi fără frică de umbra tatei. Am să muncesc şi eu, am să mă mulţumesc cu puţin, ai să vezi, ne vom hrăni din dragoste.

Lacrimile ei îl mai ard şi acum. Printre ele, candelele ochilor incendiindu-i privirea, implorându-l să aibă milă. Dar sufletul lui s-a născut sub semnul cumpenei. Nu al echilibrului, ci al împărţaniei, al răscrucii, dilemei. Să aleagă dragostea, căminul, copiii, chiar şi mânia contelui, care se va fi domolind atunci când lucrurile vor fi ajuns departe, sau misia lui, cealaltă chemare, pe care ursitoarele i-au transmis-o prin visul Cumbriei? Apostolii n-au tihnă şi nici bucuria familiei. Pe drumul tulbure şi spinos al luptei dulceaţa femeii şi a sentimentelor părinteşti trage a somn, a împăciuire.

Dar viaţa e numai una, ţi-e dată o singură dată şi nimeni nu ştie pentru câtă vreme. Merită s-o jertfeşti pentru himerele tale, Efta?

Şi-a răspuns cu îndoială: merită, şi a luat drumul Iaşilor. S-a uimit de prăpastia dintre frumuseţea câtorva palate, a ctitoriilor domneşti şi dărăpănăturile în care-şi duceau traiul miile de lucrători pe jumătate sau pe de-a-ntregul robi. Din bordeiele peticite ţâşneau, în hărmălaie asurzitoare, stârnind colbul drumului în care pe timp de ploaie se înfundau butcile boiereşti până la osia roţii, zeci de copii, unii în cămăşuţe zdrenţuite, abia acoperindu-le burţile umflate, alţii despuiaţi de-a binelea. În schimb, în palatele marilor boieri, cei mai mulţi păstrând încă vechile obiceiuri greceşti, preţuind încă anteriile, şalurile persane sau de India, feregeaua din stofă de Veneţia, cizmuliţele de saftian de Persia, nopţile şi zilele se scurgeau leneş, slugile schimbând mereu tăvile pe care abureau fripturile, clondirele cu vinuri şi lichioruri renumite în Europa. Între două partide de cărţi, la care se pierdeau sau se câştigau moşii, boierii velişi urzeau căderi sau înscăunări, se trăgeau sfori la marii demnitari din jurul ţarului, se tocmeau încuscriri şi maziliri.

Bolnave de melanholie, cucoanele zdupeşe, cu sângele coclind de prea multa tihnă a iatacurilor, leşinau la picioarele tinerilor ofiţeri din garda domnului, dăduseră în patima misivelor pline de ohtaturi şi de jurăminte, pe care servitoare păcătoase ele însele, nărăvite în dulceaţa amorului deseori chiar cu ofiţerii aleşi de către stăpânele lor, le purtau cu fereală. Zulnia lui Conachi făcuse rotocolul saloanelor şi multe dintre pătimitoare nu se sfiau să-i scrie iubitului ales: „Când toate celea în mine s-au prefăcut în durere", nădăjduind să-i înmoaie inima.

Dincolo de aceste treburi lumeşti, Efta descoperise însă cu uimire un război ascuns împotriva lui Mihail Sturdza. Boierii liberalişti: Alexandru Ghica, Grigore Ghica, Alexandru şi Constantin Sturdza, Mihail Cantacuzin, însuşi nefericitul poet Conachi îl pârau pe vodă la curtea ţarului, nădăjduind în mazilirea acestuia.

Întâlnirea lui Efta cu gârlişteanul se întâmplase la ceasurile două după-amiază, la scurt timp după ce trăsura de poştă îl lăsase înţepenit de frig şi de atâta drum în faţa Poştei. Căutase, după descrierea pe care Bojâncă i-o făcuse în scrisoare, casa cu olane verzi din Sărărie. O găsise mai uşor decât şi-ar fi închipuit, însoţit de o ţigancă ce vindea leacuri în colţul palatului lui vodă, care se mirase că bărbosul nu cunoştea unde stătea conu paharnic. Paharnic? se mirase în sinea sa Efta, dară când potcă avusese vreme Damaschin Bojâncă, ortacul său din gâlceava cu Tekelja, să câştige cinuri boiereşti?

Ajuns în faţa clădirii se mai uimise o dată văzând zidăria trainică cu două caturi şi cu o grămadă de acareturi, pridvorul larg străjuit de coloane brâncoveneşti din care probabil paharnicul sorbindu-şi cafeaua putea cuprinde cu privirea până hăt departe spre Bucium. Clincheţise trăgând de mânerul clopotului. Îi deschisese o slujnicuţă îmbrăcată în straie ţărăneşti.

– Pi cine cauţi matale? îl iscodise şi după ce Efta răspunsese, îl poftise să o urmeze.

Îl găsise pe Bojâncă mai uscat decât îl ştia, strâns într-o uniformă din postav vânăt, cu guler de fir galben-auriu.

– Bun venit, frate Efta, îl îmbrăţişase gârlişteanul, abia atingându-şi obrajii de stuful bărbii sale. Dezbumbă-ţi dulama şi aşază-te în fotelul acesta până ce cucoana mea o aşterne ceva de-ale gurii.

Dintr-o odaie lăturalnică apăru o femeie bălană, de o frumuseţe greoaie, pe care privirea gârlişteanului o întâmpină cu bucurie.

– Coană Elenco, acesta este mult vestitul meu prieten, doctor în învăţături filosoficeşti şi jurisprudenţă, Euthimiu Murgu, îl prezentă pe Efta.

Femeia îşi înclină fruntea, cercetându-l cu privirea furişată. În colţul buzelor subţiri apăru un zâmbet fugar, echivoc, pe care Murgu îl înregistră cu strângere de inimă.

– Îmi cer iertăciune că vă conturb, se scuză el. De la Eforie mi s-a trimis ştire că mi-au găsit un cvartir, astfel încât mâine mă voi aciua în odăile ce mi se cuvin.

– Nu-i nici o grabă, coane Euthimiu, răspunse femeia cu un glas neobişnuit de gros. Avem odăi destule, slava Domnului, ca să rămâneţi în casa noastră cât poftiţi. Da` m-am luat cu vorba şi mi-am uitat îndatoririle faţă de mosafir.

Se aşezară în jurul mesei, bineînţeles după ce Efta îndepărtase cu apă rece colbul călătoriei, degustând din bucate şi din vinul gălbui de Cotnar.

– Vorbeşte-mi, frate Dămăschine, despre inteligheţia moldavă, îi ceruse Efta nerăbdător. Fi-va cum mi-am închipuit loc pentru pardosirea limbii şi a naţiei? Om putea împinge pe moldoveni pe calea culturii şi a libertăţii?

Bojâncă se ferise să-i răspundă direct. Făcuse ocolişuri mari arătându-i că Academia încă nu avea o casă a ei, că deocamdată pentru a nu se pierde semestrul scolastic cursul se va începe în una din clasele gimnaziului vasilian. Ei toţi trăgeau

nădejde ca certificatele pe care le vor da la Academie şcolarilor să fie recunoscute la Viena, München, Paris şi Berlin.

Iaşii aveau o gazetă, „Albina Românească", a lui Asachi, el însuşi profesor la Academie, poet, un teatru, o societate de muzică, o societate a naturaliştilor. Ţarul priveşte cu multă bunăvoinţă la lucrările moldovenilor pentru cultură. Cât despre vodă, Mihail Sturdza este un om cetit, cu aplicare pentru limba şi cultura franceză, dar nepriceput în a mulţumi trufia marilor boieri. Noroc cu doamna Elena, fata marelui boier Vogoride, care este nu numai o femeie de o frumuseţe ieşită din comun, ci şi o diplomată, cum rar se află.

Ascultându-l pe Bojâncă, nedumerirea lui Efta se accentua. Sperase să găsească aici vorba limpede, gândul înflăcărat, curat, al fraţilor către fraţi, o uniune de cugete şi spirite pentru un scop unic, ridicarea naţiei, şi se trezea acum într-un ghem de vorbe de clacă, o fanfaronadă sofistică ce încerca să ascundă teama de ţarul rusesc, frica de vodă Sturdza sau doar ambiţiile deşarte, egoiste ale boierimii mari şi inteligenţiei de împrumut?!

Cu aceste gânduri, Murgu se retrăsese în camera pe care Bojâncă i-o pregătise până avea să-şi găsească cvartir propriu. Dar oboseala drumului îl împiedicase să doarmă. Creierul său pornise să funcţioneze şi asemenea unei maşini infernale nu-l mai putea opri. „Ce cauţi tu, Euthimiu în Moldova? auzea şoapta ei înlăcrimată, de ce pui între noi atâta depărtare? Haida şi-om merge la Viena. Numai noi doi. Prinţ şi prinţesă, tu stăpân, eu roabă ţi-oi fi."

Dimineaţa, la ceasurile zece, a bătut în poarta Mitropoliei până când canaturile grele au scârţâit şi-n deschizătura lor s-a ivit capul hirsut al unui călugăr. „Sunt doctor Euthimiu Murgu", atât a apucat să spună şi a fost poftit cuviincios să urmeze poteca alcătuită din pietricele albe de râu ce ducea spre odăile Înalt Prea Sfântului. Veniamin Costache l-a primit în jilţ, cu o mână

sprijinită în cârja episcopală, cu cealaltă făcându-i semn să se aşeze.

Efta l-a sorbit dintr-o privire, lăsându-se înduioşat de barba albă, colilie, de fruntea netedă, cât un hotar de ţară a mitropolitului şi de ochii albaştri, blânzi, sfioşi ca de codană. Era în toată făptura lui Veniamin Costache o sfiiciune de copilandru, o desprindere de patimile groase ale lumii în care îşi păstorea sufletele.

– Fii binecuvântat în ţara Moldovei, auzise Efta surprins glasul subţiratic al vlădicii. Înţelepciunea şi tăria sufletului dumitale au răzbit până la urechile noastre. Iată pentru ce mă bucur că eşti aici, ca să fii, precum Petru, sfântul apostol, piatră în calea păcătoşilor sau o spadă în drumul fariseilor care au umplut curtea lui Vodă, ba şi buiesc în bătrâna capitală a sfântului Vodă Ştefan.

Împreună cu vlădica au hotărât ca până la instalarea Academiei să ţină cursurile la Gimnazia Vasiliană după sistemele de la alte academii întrebuinţate cu logica şi metafizica pură.

Plecase de la vlădica bucuros de a fi găsit în el un sprijin pe măsura dorinţelor şi credinţelor sale. Peste trei zile, la Trei Ierarhi avusese loc întâlnirea cu ceilalţi profesori. Intrând în odăile boltite din piatră, Murgu fusese surprins neplăcut de amestecul de limbi ce se vorbeau aici. La intrarea sa se lăsase un moment de tăcere. Din mijlocul dascălilor se desprinsese un bărbat de peste cincizeci de ani, înalt, cu mişcări stângace, stângăcie amplificată de uniforma şifonată, mult prea largă pentru dimensiunile sale scheletice. Avea un obraz spelb, spuzit de urmele vineţii ale unor buboaie sau poate ale vărsatului de vânt. Toată făptura lui se asemăna cu aceea a unui dulău bătrân ţinut de stăpân mai degrabă din milă decât de nevoie.

– Şi iată că s-a spus: veni-va minunea şi minunea a venit! a strigat el cu zâmbet linguşitor, apucând cu amândouă mâinile braţul scurt al Murgului. Domnule doctor Murgu, eu sunt

Gheorghe Asachi, cel care ți-a făcut poftirea la Iaşi, prenumărându-mă printre admiratorii dumitale.

A strâns mai multe mâini şi a ascultat din nou cu neplăcută surprindere mai multe nume: Săulescu, Fabian, Flechtenmacher, Malgaverne, Müller, Cuculi, Freinwald. „Un turn al Babilonului: un tătar, după cum îl arată ochii înguşti şi pometii ridicați, un bucovinean evreu, greci, nemți, francezi, un rus şi acest Asachi, cu mutră de armean, ascuns şi şiret totodată! O internațională dăscălească! Bine ai nimerit, frate Efto, plecând dintre unguri şi ajungând în cazanul diavolului."

Discuțiile întrerupte la intrarea lui au fost reluate. Se vorbea împestrițat despre avantajele pe care Moldova, ca şi Țara Românească le câştigaseră prin Kiseleff şi Regulamentul său organic. Asachi, fost secretar al unei comisii de redactare a Regulamentului, era cel care susținea cu înflăcărare că venise vremea ca românii să se desprindă cât s-o putea de turci şi să facă pe dracu-n patru ca să intre sub mantaua grijulie a țarului. Căci, zicea el, turcii ne-au adus de sute de ani numai jaf şi urgie, pe când puterea creştină a Moscovei ne-a luminat calea spre bine şi pacea ogorului.

Efta tăcuse tot timpul, cu toate că stăpânirea de sine îl costa foarte scump. Se întreba dacă armeanul, cum îl şi poreclise pe Asachi, vorbeşte astfel în necunoştință de cauză, căci, Doamne, câți domni moldoveni nu-şi puseseră nădejdea în ajutorul țarilor contra urgiei turceşti, tătăreşti sau leşeşti şi nu fuseseră vicleniți, în fruntea lor găsindu-se preaînvățatul vodă Cantemir, sau pentru că simțea că vodă însuşi stă sub mantia rusească şi dregătoriile bănoase erau în mâna molaticului Mihail Sturdza.

24

– Cu adevărat că din fire poftim binele, iar de rău ne ferim, după cum mai înainte, sau din însăşi a noastră, sau din a altuia

ispită sau din raţie am învăţat cum că unele lucruri cuprind în sine temeiul binelui iar altele cel al răului. Aşa, de exemplu, ne plecăm către părinţi şi amici, iar de neamici ne ferim…

Vocea calmă a lui Murgu urmăreşte în adânc, cu greu, goana minţii. Pe laviţe, cu coatele proptite pe tablele din lemn negeluit, studenţii, unii abia cu tuleie în barbă, alţii apropiaţi de vârsta dascălului, abia prididesc să ia notiţe.

„Neamicii sunt înfăţoşări simţelnice când primesc înfăţoşări pentru eul meu şi înfăţoşări din afară când au de lucru cu neamul meu iubitoriu."

Glasul i se gâtuie, clocoteşte, apoi irupe violent şi studenţii ies din amorţeală, acum ei ştiu că doctorul Murgu a ţâşnit din albia rece şi uscată a filosofiei şi s-a reîntors la subiectul drag fiinţei lui. Sub formă directă, dar mai mult în parabole, profesorul atacă vremelnicele patimi şi dorinţe de subjugare ale popoarelor din răsărit şi din sud, din nord şi din vest, a naţiei române.

„Noi carii în ţara noastră şi pe pământul nostru avem drepturi fireşti asupra veneticilor nepoftiţi, vom trebui a ne folosi de drepturile noastre precum gazda căreia oaspetele ajunge a-i fi spre supărare, în sfârşit trezindu-i-se răbdarea, îi arată uşa, aşa şi noi văzând ţinta, năzuinţele lor politiceşti, le vom arăta uşa."

Cuvintele cad acum ca nişte baroase. Din ochii dascălului ţâşnesc scântei, şi-a încleştat pumnii şi-i strânge pe lângă dolama vânătă. Fuiorul bărbii i s-a zbârlit, Murgu seamănă acum cu un Jupiter aruncându-şi fulgerele.

Studenţii îl petrec cu aplauze până la uşă, bulucindu-se în jurul lui ca nişte oi în jurul baciului. Când paşii dascălului s-au stins pe coridorul gimnaziului, Vasile Popescu Scriban îi face semn neînţeles cu degetul colegului său Gheorghe Stihi. „Ia-n zi, mă, Stihiule, să vedem ce-ţi poate căpăţâna, iar voi hăndrălăilor pecetluiţi-vă gurile."

Gheorghe Stihi, care, ca şi Vasile Popescu Scriban, Dimitrie Gusti, Atanasie Fătu, era stipendist şi fusese primit în internat, în odăile friguroase de la parter, cu poruncă straşnică din partea Eforiei să nu care cumva să-i deranjeze pe alumişti, feciorii de boiernaşi de la catul întâilea, se urcă cu picioarele pe laviţă şi recită cu glas în schimbare:

În Moldova întunecată
Se ivi acum de odată
Cea mai sublimă ştiinţă
Prin a Murgului silinţă.
Metafizic nume are
Ce Valahia nu are.
Socotească, dar, oricine
Ce bucurie ne vine.
Nouă întâilor candidaţi
Ba încă şi celor învăţaţi.
A patriei noastre fii
De-a lui Traian nepoţăi.
Deci cu toţi să strigăm
Pre Creatorul să-l rugăm
Murgului viaţă să-i dăruiască
Pentru naţia românească
Căci vre să o lumineze
Negura să depărteze…

– Ci faci, bre, ci bălmăjeşti? se aude vocea hârâită a lui Asachi. Ia-n daţi-vă jos, bre, să vedem ce-s prostiile aiestea. Cum ti numeşti matali?

– Gheorghe Stihi, domnule profesor, îngaimă tânărul.

– Ci spui, bre, ştii că ai haz? Te numeşti Stihi ş-apoi te crezi îndreptăţit să stihuieşti?

Asachi plecă ţinând la subsuoară foile în care Gheorghe Stihi îşi notase lecţiile lui Murgu. În aceeaşi seară, le citi cu atenţie, descoperind cu bucurie că ceea ce se spunea despre exaltările politiceşti ale Cangurului, cum îl botezase el pe

Murgu, era floare la ureche pe lângă realitate. Zâmbi mulțumit, gândindu-se că lui vodă nu-i va face plăcere să afle că dascălul de filosofie își arată colții către protectorul lor de la răsărit. Dacă el, Asachi, va mai adăuga puțin piper și-i va sugera lui Sturdza că doctorul Cangur ține cu boierii liberaliști, zilele acestuia la Ieși vor fi numărate.

25

Venise luna lui Maiu. Dulce târgul Ieșilor se umpluse de miroznele pomilor înfloriți. Soarele buise prin ferești alungând cuconițele de prin iatacuri, scoțându-le la preumblare pe ulița mare, pe lângă prăvăliile jidovești în vitrinele cărora le ispiteau mătăsuri de China, papuci cu paftale aurite de la Viena sau Paris, stofe din Inglitera. Dar mai abitir le scoteau din case mustățile răsucite ale tinerilor ofițeri din garda domnească, surtucurile împestrițate ale junimii, întoarsă de la universitățile evropenești. Ochii încondeiați ai cuconetului jucau în buiestru chemând și poftind, iar piepturile strânse în corseturi ucigătoare se săltau amarnic de atâta năduf și dor.

Lui Murgu, primăvara nu-i aducea nici o bucurie în afara scrisorilor parfumate purtând ștampila poștei din mari capitale ale lumii. Glasul prințesei sale venea din depărtare tot mai înstrăinat pentru simțirea sa. Edith devenise un gând, o idee și mai puțin un chip și un trup. Făcea sforțări să-i reconstituie chipul, s-o vadă umblând, să și-o închipuie așa cum o cuprinsese în brațe, vie. Doar o notă vagă de sfâșiere, un dor nedeslușit îi înfrigura sufletul. Ca un bun înotător se avânta zilnic în apele lumii în care trăia. Treptat faima i se lățise în Iași. Fusese poftit în saloanele Catincăi Ghica, soția marelui boier Grigore Ghica, o femeie recunoscută pentru limba ei afurisită, dar și pentru judecățile ei nepărtinitoare. Palatul Ghiculeștilor se ridica nu departe de Biserica Vulpe. Zidit de tatăl marelui boier Grigore Ghica, Alecu Ghica, cu ambiția de a umbri Palatul Hatmanului,

cea mai arătoasă casă din Iaşi, bătrânul boier, răposat de mult întru Domnul, tocmise meşteri de la Lvov, îi plătise gras, amenințându-i că, dacă la sfârşit căsoaia n-are să iasă mai mare decât cea a Hatmanului, îi va cetlui în obezi şi-i va coborî în apele mâloase ale Bahluiului. Ieşise hardughia cu două caturi, lăbărțată peste trei străzi, cu patru intrări, dintre care două în față, cu lei de piatră veghind carâtele şi droştele ce-şi vărsau mosafirii poftiți la sindrofiile date de stăpân.

Fusese condus în saloanele de jos, încărcate de oglinzi, în care, pentru că era trecut binişor de ora cinci după-amiază şi umbrele înserării căzuseră deja, se aprinseseră lumânări. În jilțuri sculptate, pe sofale joase, păstrate din alte timpuri, cucoanele sulemenite cu boieli aduse de la Paris îşi arătau dinții strălucitori ca nişte mărgăritare, fulgerând cu privirile câte un june sclivisit. Se mâncau, la nimereală şi după poftă, bucate aşezate pe o masă grea din stejar, sculptată şi ea cu iscusință, pe care slugile ridicaseră munți de carne, talere grele din aur erau pline cu pastramă, curcan fript, cârnați de mistreț, peşte adus de măjari de la Prut, dulciuri, smochine, gâlgâia vinul în pahare de cristal, bărbații nărăviți pe vutci sorbeau zgomotos lichidul rece, tare cât să-ți amorțească limba şi cerul gurii, cucoanele mai gingaşe îşi înmuiau buzele în paharele cu lichioruri parfumate. Văzându-l, Catinca Ghica îi făcu semn cu degetul să se apropie. Înaltă, ciolănoasă, cu obrazul lung, cu oasele feței mari, ieşite în afară, cu nasul ascuțit ce aproape că-i intra în gură, sub care creşteau răsucit fire groase de mustață, cu buze subțiri mereu umede, dar nişte ochi negri, mari, neobişnuit de tineri pentru vârsta ei, Catinca era urâtă cât să-ți doreşti să n-o visezi noaptea. Până când nu deschidea gura. Atunci se întâmpla o minune, un fel de metamorfoză stranie. Dinții ei mărunți, albi, sclipitori, privirea-i iute ce-i lumina fruntea înaltă, înconjurată de o cunună de păr negru ca smoala creau în jurul Catincăi o undă de atracție ciudată. Bărbați sau femei cădeau sub vraja ei, acceptându-şi

soarta, care însemna stropşeli şi batjocură sau laude meşteşugite, capabile să adoarmă spiritele cele mai cumpătate.

– Îngăduiți, boierilor, rupse Catinca vorbirea cu cei trei bărbați aşezați în jurul ei, să vă prezint pe domnul doctor Euthimiu Murgu, venit de la Pesta să ne lumineze coconii.

Boierii, trecuți şi ei de cea de-a doua tinerețe, erau Alexandru Rosetti, Alexandru Ghica şi Constantin Sturza. Lepădaseră giubeaua şi celelalte marafeturi greceşti şi îmbrăcaseră haine evropeneşti, dar mişcările lor leneşe trădau încă năravuri vechi, de care era prea târziu să se mai dezvețe.

– Auzit-am vorbe, domnule Murgu, că nu-ți prea prieşte şcoala lui vodă?! atacă direct Catinca Ghica şi, fără să-i lase timp să răspundă, continuă: Altfel nu-i de mirare, când măria sa se sfătuieşte cu femme de chambre, batjocurind aşa mândrețe de fimeie ce are.

– Să fii matali sănătoasă, coano Catinco, aista-i lucru de nimic pe lângă învârtelili şi momelili la care dumnealui se potriveşte cu o samă di venitici, rostise gros Constantin Sturza, vestit în Iaşi pentru zgârcenia lui, dar mai cu seamă pentru frumoasa-i soață, cucoana Elena, rea de muscă şi iute de minte, încurcând şi decurcând ițe diplomaticeşti dintre cele mai complicate.

– Halal di aşa hospodar, încuviință Alexandru Rosetti. Bună treabă am făcut în 34 când ne-am dus la Galați să-l încoronăm. Ba am purtat cu noi şi o sută douăzeci de prunci pe care i-am îmbrăcat ca pe arcaşii lui Ştefan cel Mare. Să ne hie de învățătură!

Trecuse la alte perechi de cucoane şi bărbați, cunoscuse pe consulul prusian Koch, cel care împărțea la Copou numerele din „Augsburger Algemeine Zeitung" în care se găseau şi descrieri ale vieții Iaşilor. Auzise şoapte amenințătoare la adresa Domnului, amenințări cu pârârea la țar, cu descăunarea, îl priponise într-un colț poetul Costachi Conachi, iubit de musafirii coanei Catinca pentru firea lui blajină şi pentru stihurile pe care

adesea le şi cânta atât de duios încât topea inimile muieretului. De la acesta aflase multe şi mărunte, căci poetul avea năravul să sară de la una la alta fără nici o legătură, îl bălăcărise pe Săulescu, cel ce-i băgase în aşternut lui Vodă pe cameristă, o verişoară sau una din ibovnicele sale, îl lăudase pe Asachi pentru „Albina românească", jurnal bun să deştepte cugetele româneşti, pentru traducerile şi osteneala sa în scris, cu poezele şi piese de teatru, ca să istorisească apoi cum, aflat în Italia, Asachi coborâse în craterul Vezuviului şi fluturase de acolo un steag de hârtie, în strigătele de admiraţie ale privitorilor, cum se îndrăgostise ba de Teresina, ba de Angelina ori de Bianca, cum le dăduse întâlniri noaptea în cimitir şi multe alte isprăvi… „Are dumnealui vel aga o vorbă mare, zâmbise şăgalnic poetul, viaţa este o picătură în oceanul nemărginit al timpului aşa că oricine să guste cât poate din ea."

După ceasuri lungi, cât postul cel mare al Paştelor, ajuns afară în uliţă, Murgu se opri trăgând pe nări miresmele venite dinspre grădini. Cerul era senin, străjuit de o lună aurie ce-şi lepăda lumina încremenită peste oraşul învăluit în noapte.

De neînţeles i-a rămas şi poftirea pe care vodă i-a făcut-o într-una din zile să se prezinte la palat şi mai cu seamă propunerea acestuia. S-a dus fireşte îmbrăcat în uniforma de gală a gimnaziului vasilian, postav vânăt, guler de fir galben şi pălărie în trei cornuri cu cocardă naţională. A aşteptat să fie introdus, curios să-l vadă pe Sturdza, gândind că va fi întâmpinat de un bărbat între două vârste, un militar autoritar, rigid, dar aşteptările i-au fost înşelate. Vodă era bondoc, puhav, cu ochii înotând în pernele de grăsime. Semăna mai mult cu o femeie bătrână şi grasă, decât cu un prinţ. I-a făcut semn cu mâna albă, dospită ca un cozonac, să se aşeze, dară el s-a înclinat cu smerenie şi a aşteptat.

„Te-am poftit, domnule doctor Murgu, i-a zis cu glas înăbuşit, lipsit de vlagă, vodă, să-ţi mulţumesc pentru buna învăţătură pe care o dai fiilor noş…(era să zică noştri, dar se

vede că luându-şi seama şi gândindu-se la neisprăvitul său fiu a făcut îndreptarea cuvenită) boierilor noştri. Îţi înmulţesc plata, numai să te laşi de filosofie şi să nu mai ridici glasul contra ruşilor". Cererea lui Sturdza i s-a răsucit în măruntaie ca un fier roşu. Aşadară armeanul şi tătarul îl pârâseră lui vodă. Plecase din Pesta pentru că socotise că între străini şi duşmani trebuie să se poarte cu fereală, să gândească de zece ori şi să vorbească o dată. Venise aici, între fraţii lui români, convins că are dreptul şi datoria să spună adevărul.

„Măria ta, răspunse, sinceritatea, această fiică a soarelui, sora adevărului şi temelia dreptăţii, trebuie a povăţui cugetările şi lucrările luminătorilor. Luminătorii făgăduiesc a răspândi lumină şi aceasta cum vor putea, după firea lucrărilor lor, înşişi rătăcind întru adâncul întunericului. Lumină din lumină, iar nu din întuneric. Dumnezeu însă numai va vindeca neputinţele noastre; ale noastre neputinţe întrucât răsar din mărginita-ne natură. Dumnezeu le va ierta, iar niciodată nu va ierta diavoleştile fărădelegi ale unui duh viclean."

Vodă îl aţintise cu ochi de viţel speriat şi-i făcuse semn că poate să plece. Părăsise palatul zâmbind în barbă, satisfăcut de răspunsul pe care-l dăduse. Era doar specialitatea lui să se ascundă în stufărişul frazelor atunci când n-o putea lua de-a dreptul cum îi plăcea şi-i era felul. Cu studenţii altfel proceda şi-i creştea inima când se înconjura de minţile lor aprinse, curate, setoase de adevăr. Deşi… Iată că ieri din neştiinţă aruncaseră ei înşişi un bolovan în traista lui vodă.

De câteva săptămâni târgul vorbea despre examenul anual de la şcoala de fete. Mamele îşi comandaseră toalete de la Viena sau de la Paris, cele cu mai puţină dare de mână de la croitoria de lux Moritz und Sohn din Iaşi. Fusese poftit însuşi vodă, cu doamna, ceea ce aducea, în afara momentului solemn, şi oarecari avantaje pentru viitoarele încuscriri cu feciorii marii boierimi, căci o vorbă bună din partea lui Sturdza ar fi cântărit greu în talerul părinţilor.

S-a întâmplat însă ca, în timpul examenului, călcând obiceiul, studenții lui Murgu să dea buzna în sală fără nici o încuviințare. Vodă se mâniase, se stropşise la ei şi poruncise Eforiei să-i ia la întrebări pe zurbagii, ca să se descopere dacă făcuseră pasul acela din imbold lăuntric sau fuseseră îndemnați de cineva. Asachi şi Săulescu atât aşteptară. Lansaseră între prieteni şi cunoscuți vorbe în doi peri, cum că s-ar părea că domnul profesor Murgu îi îndemna pe studenți, în timpul lecțiilor, la zaveră, ba chiar le spusese că despărțania fetelor de ei, într-o şcoală separată, n-ar fi după drepturile naturale susținute şi de filosoficeasca învățătură. Mai apoi bolovanul dat de-a rostogolul atrase după sine şi alte presupusuri. Că vodă, cu mare mânie, se declarase sătul de Murgul acela care de la venirea în Iaşi se pusese în contră cu toată lumea, ba culmea neruşinării se dase de partea boierimii potrivnice, că însuşi consulul rusesc se plânsese de vorbele duşmănoase ale veneticului la adresa slavilor din răsărit sau din sud. Pe nesimțite Murgu intrase în gura târgului. Mulți cunoscuți se prefăceau a nu-l cunoaşte, unii treceau drumul când îl întâlneau, numai ca să nu trebuiască a-i vorbi. Deseori auzea în spatele lui tuşituri îndoielnice sau chiar aluzii străvezii. Se prezentase de bună voie la vlădică. Îl primise cu acelaşi obraz calm, depărtat de vâltorile lumii. Îl îmbiase cu dulceață de trandafiri şi un pahar cu apă rece aşezate pe tava de argint de una din măicuțele ce-i purtau de grijă.

„Cunosc vrajba care s-a ivit în jurul matale, îi spusese cu glasul lui domol, şoptit, Veniamin Costache. Clevetitorii sunt tocmai aceia care îşi dau seama nu doar de marea dumitale învățătură, ci şi de puterea morală pe care o ai. Eforia a cercetat întâmplarea cu tinerii învățăcei. Boierii Grigore Sturdza şi Iordache Ruset s-au şi prezentat înaintea lui vodă ca să-i aducă la cunoştință că totul a pornit dintr-o toană copilărească. Aşa că te povățuiesc să nu bagi seamă la ce spun gurile otrăvite şi să-ți ții lucrul de vrednică laudă ca şi până acum."

„Mulţumesc, Înalt Prea Sfinţiei Tale, a zis Murgu, bine ar fi să fie bine, dară faptul e de acum săvârşit. Prin puterile mele mi-am agonisit nu puţini prieteni, dar până acum neprietenii sunt precumpănitori. Măria sa îmi este neprieten, cu toate că nu-i sunt necunoscute spoiturile cele de vederi schimbătoare, cu o vorbă, presupunerea este minciună şi adevărul trebuie dovedit. La o înfăptuire atât de mare ca Academia trebuie cineva să ocârmuiască cu înţelepciune, ceea ce este mai presus de însuşirile lui Asachi, pe care-l preţăluiesc pentru truda de cărturar, dar adevărul e adevăr. Iată pricina pentru care Asachi m-ar voi şters din lumea de aici."

Se despărţise de vlădică plin de amărăciune. „Cine zice că adevărul umblă cu capul spart are deplină dreptate, gândi, prea deplină şi prea ştimuită pentru vremurile astea. Nărozii şi tâlharii au mai multă căutare decât oamenii cuminţi, avântaţi după adevăr."

Se zăvorâse în odaie într-un surghiun voit al fiinţei sale, împresurat de singurătate din toate părţile. Pentru prima dată de când se ştia, veniră întrebările şi îndoielile. Oare viaţa lui, aşa cum şi-o orânduise cu bună ştiinţă, avea rost? Nu cumva credinţa că fusese născut să destrâmbe lumea, să aprindă din flacăra sa conştiinţa naţiei româneşti era o himeră, un vis fără fundament?

Zorile îl găsiră răstignit pe masă cu feştila lumânării stinsă.

26

În zilele care au urmat erai deja decis să părăseşti Iaşul. Scriseseşi Eforiei că încă de la începutul anului ai propus metafizica teoretică şi că nu ţi s-a dat nici un răspuns. De aceea, ziceai, „să mi se fixeze cât mai curând ziua de examen pentru că mai îndelungat nu voi zăbovi aicea".

Marți, în postul mare al Paștilor, ai aflat că Asachi a cumpărat casa de lângă bariera tălparilor în care urma să se strămute toate cursurile din Academia Vasiliană în cea Mihăileană. „Mișeleană, ai mormăit cu răutate, dară eu nu mă voi muta. N-am venit la Iași să învăț carte pe fiii boierimii, ci ai norodului."

Dar nu te-ai mulțumit să păstrezi închise înlăuntrul tău aceste gânduri. I le-ai comunicat lui Săulescu şi tătarul s-a dus pușcă să i le spună lui moș Giurgi, adică lui Asachi, care s-a bucurat ştiindu-te tare de căpățână, gata să-ți rupi cerbicea şi să nu te prezinți la examenul unde însuşi vodă, cu vlădica şi boierii, va lua parte.

În ziua sorocită s-a întâmplat aşa cum a sperat Asachi, căruia tu i-ai dat apă la moară. În jilțuri s-au aşezat vodă şi, cu o treaptă mai jos, marii boieri, veniți ca la o comedie franțuzească. „Unde-i Murgu?" a întrebat nedumerit Mihail Sturdza. „Nu-i, măria ta, s-a grăbit să răspundă Asachi. Zice că el n-a venit să-i învețe ştiințele filosoficești pe copiii boierilor, iar pentru acest lucru nu intră în Academia nouă." „Cum aşa? s-a stropşit vodă, cutează să mă înfrunte un mişel?! Să fie adus în spăngi!" „Rog pe măria ta să îngăduie să vorbesc eu cu Murgu, a intervenit cu glasul lui domol mitropolitul, cred că-i o oarecare pricină nelămurită." Vodă a făcut semn cu mâna scârbit. Vlădica ți-a luat urmele şi te-ai lăsat convins. Ai păşit dârz în sala gătită cu ghirlande de flori. Uniforma îți stătea ca turnată pe trupul îndesat, de muntean. Ți-ai scos tricornul şi l-ai salutat rece, protocolar, pe vodă.

„Prințipiile formalnic, material şi realnic sunt una, deci cu greşală se deosebesc ele de către laolaltă."

A răspuns Vasile Popescu Scriban: nego antecedentem, nego consecventem. Arhitectul, temelia şi piatra hotarnică nu însemnează unul şi tot acelaşi lucru. Aşadar acestea trei foarte bine se deosebesc de către olaltă.

– Brava, Scriban!

Altă întrebare: Aceste trei principii cu o supunere se pot răspunde; aşadar totuşi rău se deosebesc de către olaltă.

S-a ridicat Dimitrie Gusti.

– Îngădui supunerea întâia, tăgăduiesc urmarea cu adevărat că se pot aceste principii cu o supunere a se răspunde, însă aşa ca o astfel de supunere să n-aibă nume nici de realnic, nici de materialnic, nici de formalnic principiu. Iar aşa o propoziţie prin care ar putea toate aceste principii a se închipui poate fi aceasta: Sufletul nostru este lucrărit şi caută armonia absolută a lucrărilor noastre.

– Brava, Gusti!

Vodă şi-a întors obrazul lătăreţ sclipind de încântare spre boieri. Lângă el, Asachi îşi mesteca mustaţa morfolită. Se apleacă la urechea lui Sturdza şi-i şopteşte:

„Studenţii ştiau să răspundă pentru că tot aceştia au mai ascultat obiectele acestea mai înainte, adică pre când propusesem eu."

Ai înţeles de pe buzele lui Asachi tâlcul vorbelor. Te-ai înnegurat zgâlţâit de furie şi de scârbă.

Ai aşteptat totuşi verdictul domnului. Acesta s-a ridicat gâfâind din jilţ, a cuprins părinteşte, cu privirea, pe studenţi, le-a făcut semn boierilor ce-l însoţeau de plecare şi în pragul uşii ţi-a aruncat peste umăr:

– Şcolarii ştiu bine răspunsurile pentru că au mai învăţat o dată obiectele aceste.

Mulţumit că ţi-a murdărit obrazul, a păşit ţanţoş dincolo, în oborul Trei-Ierarhilor.

A fost ultima picătură într-un pahar prea plin. Ziua următoare trăsura de poştă te purta pe şleaul drumului ce ducea spre Bucureşti. Crâncen, nezdruncinat în hotărârea de a-ţi purta lumina ca pe o coroană de spini, cu condiţia ca ea să aprindă alte făclii în sufletul neamului.

Intraseră în Bucureşti pe Podul Târgului din Afară, acoperit de colb din cap până-n picioare. Barba, mustăţile şi sprâncenele îi erau ca ninse, firicele de nisip îi crănţăneau în dinţi, îi astupau nările făcându-l să strănute. Pe ulițele podite cu bârne, sub care în zilele ploioase se adunau noroaie, în care se înecau până şi porcii, nu numai orătăniile de prin ogrăzi, acum se uscau în mormanele de praf stârvuri de mâţe şi câini, gunoaie de tot felul care îmbâcseau aerul încins cu mirosuri grele. Copacii piperniciţi şi strâmbi se uscaseră pe arşiţă, lăsând să se vadă mai abitir casele cu un singur cat, cu pereţii povârniţi, dezghiocaţi de tencuială, parcă roşi de lepră. Prăvălii cu marfa scoasă în uliţă: hamuri, tolbe de vânătoare, chimire late ţintuite, vopsele de tot soiul, piei întregi de vită, de câini, de oaie, împrăştiind o putoare pestilenţială, ciubere, doniţe cu carnea albă a bradului, frasinului sau fagului din care fuseseră cioplite ori scobite, vrâstate cu fierul înroşit, simigerii cu baclavale, acadele, bigi-bigi, un soi de cârnăciori roz, din miez de nucă, înşiraţi pe sfoară, năclăiţi în sirop de trandafiri, rahat, floricele, toate aruncând în aerul fetid al verii alte mirosuri dulcege de vanilie, zahăr ars.

Lumea vânzolea în dorul lelii, ţărani cu sumane albe, cu pălării mici, negre, abia acoperind vârful capului, negustori sau misiţi încălţaţi cu calevi, încinşi cu chimire late, ţintuite cu argint, peste care fuseseră trase scurteici din postav grosolan, mahalagii în îmbrăcăminte pestriţă, aruncând vorba de la unul la altul cu iuţeala plumbilor, nici măcar mestecată în gură, cerşetori, schilozi, văitându-se în gura mare, cerşind pomană, dezvelindu-şi cu neruşinare bubele puroinde acoperite de muşte mari, verzi, cu ochii urduroşi în veşnică pândă, gata să ciordească o pungă barosană lăsată la vedere, câte un căpitan de barieră ieşit din post, plimbându-se fudul prin mulţime în redingota roşie, lată în umeri, cu guler înalt, vânăt, mâneci roşii

tivite cu manşete vânăte, pantaloni fumurii strânşi jos pe iminei, cu lampas vânăt.

Pe măsură ce intrară pe Podul Mogoşoaiei, casele se înălţau de la pământ, cu două sau chiar trei caturi, cu sacnasiuri având geamlâc scos deasupra uliţei, în locul lumii pestriţe viermuind între tarabe şi grămezi de marfă se înghesuiau butcile boiereşti, cu slugile alergând înainte şi strigând cât le ţineau bojocii, „loc, loc", surugii plesnind din harapnice, arnăuţii luând în spăngi câte un gură-cască.

Bucureştiul era un amestec ciudat de Orient şi Occident; un sat mare cu livezi despărţite de garduri încărcate cu tufişuri de gherghine şi măcieşi, din care se înălţau coroanele rotate ale merilor şi perilor, crengile grele de poame, dar şi un oraş cu pavele scârţâind sub roţile butcilor, ale trăsurilor mocăneşti, cu palate subţiratice, acoperite cu ţiglă roşie, înconjurate de grădini cochete din care nu lipseau arbori pitici, magnolia catalpa, cu frunze late şi fructe ca nişte bastoane lungi, roşii tamarine. Dincolo de ferestrele înguste ale acestor palate se ascundea un fast demn de orientul fabulos din care îşi trăgeau rădăcina cei mai mulţi dintre boierii ce le stăpâneau, la care şcolile sau călătoriile făcute la Paris, Berlin, Viena adăugaseră lustrul altei lumi, cu gustul ei pentru artă, pentru spectacol, pentru mişcare. Soarelele, balurile, trupele de teatru adunau o lume stranie, în care bărbile albe maiestuoase, işlicurile mari cât o căldare ale marilor boieri, ţinând încă de moda Levantului, se amestecau cu obrazele roze, favoriţi şi mustăţi tunse fin de foarfece, jobene, hochţilinderuri, cum li se spunea la Pesta sau Viena.

Bătuse în poarta lui Zaharia Carcalechi, mutat de peste trei ani la Bucureşti, unde scosese, aşa cum ştiricise la Iaşi, gazeta „Cantor de avis". Îi deschise însuşi Carcalechi, acelaşi omuleţ cu profil de acvilă, care-l îmbrăţişă ţopăind în jurul său, minunându-se cu glas tare:

– Ete, bre, pe cine-mi fu dat să văz! Domnul Euthimiu Murgu, doctor al crăieştii universităţi din Pesta, aprigul scriitor

al Wiederlegungului întru pedepsirea vecinică a lui Sava Tököly.

Urcară o scară îngustă, cu treptele din scânduri şubrezite ce trosneau la fiecare pas. Mirosea a urină de mâță, a şoareci şi a gaz. Din tinda mare împodobită cu câteva icoane afumate, sub care pâlpâia o candelă, pătrunseseră în odaia lungă, gâtuită la capătul dinspre sacnasiu, mobilată doar cu o sofa cu marginile din lemn de mahon, acoperită cu o cergă vişinie, cu o măsuță scundă, din lemn de trandafir pentru cafea şi ciubuce, în jurul căreia fuseseră plantate câteva perne de puf, rotunde şi largi cât o roată de car, pe care mosafirii se aşezau, după moda Orientului, cu picioarele încrucişate sub ei.

După ce îndepărtase de pe trup crusta de colb şi-şi schimbase îmbrăcămintea dată în grija unei servitoare ca s-o desprăfuiască, Murgu se aşeză pe canapea ascultându-l pe Carcalechi, ce se dovedea bun cunoscător al vieții Bucureşcilor. Se bucură mai cu seamă să afle că mulți dintre ardelenii cunoscuți la Pesta se aciuaseră aici, printre ei şi prietenul Ştefan Niagoe, autor de călindare, cel care fugise din capitala ungurească din cauza unei îndrăcite întâmplări de amor, fugă fără de care s-ar fi ales cu câțiva ani buni de temniță, ori cu gâtul tăiat de săbioiul ofițerului de husari, soțul legitim al focoasei Kati, dulcea pricină a tuturor relelor. Mai erau în Bucureşci, îi spusese Carcalechi, medelnicerul Florian Aron, slujbaş la Eforia şcoalelor, mâna dreaptă a comisului Petrache Poenaru, fost om de taină al Vladimirescului, Nicolae Bălăşescu, de care precis domnul doctor Murgu îşi amintea din saloanele Gabrovschi, Ioan Genilie, autor de scenete literare, povestite cu haz în Curierul românesc, un bănățean de-al domnului doctor, Moise Nicoară sau Nicorescu, cum îi spun locuitorii Bucureşciului, om aprig, naționalist tare, țepos, colțos, în stare să-l ia în dinți până şi pe Dumnezeu.

Toate acestea îl bucuraseră peste măsură pe Efta. Va avea cu cine schimba o vorbă în graiul de acasă până când se va

obişnui cu vorba repezită a muntenilor şi cu modul lor ciudat de a sări de la un lucru la altul, într-un fel de privire uşuratică a lucrurilor.

– Ţi-aş fi recunoscător, domnia ta, i se adresase Efta lui Carcalechi, dacă ai adăuga şi oarecari ştiri politiceşti despre Bucureşti, ca să nu pic, cum se zice, ca musca-n lapte.

– Omul care ține frânele politiceşti este acum Ioan Câmpineanu, îi răspunse Carcalechi, după un moment de gândire. La 1833, prin moartea fratelui său, Ioan a ajuns stăpân pe o avere greu de cuprins în câteva cuvinte. Casele sale din Bucureşci le-a pus la îndemâna oamenilor de talent. S-a aşezat el însuşi în capul Societății filarmonice, a înființat şcoala din care au ieşit artişti dramatici români, cu gândul de a da românismului un avânt şi de a deştepta simțul național.

Ca deputat în Obştească Adunare, în timpul nostru, când robia şi claca sunt socotite ca drepturi naturale ale boierimii, el şi-a ridicat cu asprime cuvântul cerând desființarea lor. Împreună cu Iancu Ruset, Grigore Cantacuzino şi vornicul Emanoil Bălean au pus baza prinţipiilor care vroiau reformarea Regulamentului organic, căutând a se folosi de dispoziţiunile sale cele bune cuprinse în dânsul pentru a dota ţara cu şcoli, a înființa comunicațiuni lesnicioase între centrurile de producțiune şi export cu centrurile de compărare, a regula cursul gârlelor şi a le face plutitoare, a sili pe impiegații administrațiunii a se ține în marginea atribuțiunilor lor, a face justiția independentă de fluctuațiunile politiceşti etcetera.

De bună seamă, guvernul a voit să scape de asprul control al acelei camere în care partidul național al lui Câmpineanu avea puterea cuvântului. Domnul a trimis un mesagiu preşedintelui Camerei, recomandându-i să distrugă spiritul răzvrătit şi primejdios ce zicea că se introdusese în adunare. Camera a răspuns printr-o acuzațiune la adresa incapacității şi neîngrijirii miniştrilor. Însuşi consulul rusesc s-a scoborât fără nici o rezervă în arena electorală; chema pe boieri şi pe proprietari la el

acasă, îi povățuia să înlăture partidul național, îi amenința și le numea oamenii pe care să-i trimită în Adunare. Câmpineanu a stat dârz la tribună arătând că prin respectiva modificare se atacă nu numai drepturile bătrâneşti ale țării, dar chiar şi tratatele cu Rusia şi cu Poarta, cu osebire tratatul de la Adrianopole şi hatiseriful dat cu ocaziunea ridicării în scaun a lui Alexandru Ghica.

Obştească Adunare a respins modificările propuse de consulatul rusesc, încuviințând partida lui Câmpineanu. După câteva zile consulatul rusesc a cerut printr-o notă încetarea oricărei discuțiuni asupra regulamentului, iar după câteva săptămâni țara a avut durerea şi umilința de a vedea pe agentul său de la Constantinopol, logofătul Aristachi, transformat în capugiu, venind şi citind în adunare un firman prin care se poruncea Obşteştii Adunări să bage modificările cerute de consulul rusesc, invitând pe deputați să iscălească un act de căință. Câmpineanu a cuvântat şi a cerut deputaților să refuze iscălirea. Aşa s-a şi întâmplat.

– După care se vede că şi aicea doi lupi pândesc la dărabul de pământ românesc, a zis cu amar Efta. În Transilvania sunt ungurii şi austriecii, în Banat başca popii sârbeşti, în Moldova şi aici țarul şi sultanul. Şi ajutoruri de niciunde. Cui ce-i pasă de biata țară, de bietul român. Amarnice vremuri, domnule Carcalechi!

A adormit târziu, ascultând vacarmul uliților prin care foşgăia o lume pestriță: hoți, tâlhari, curve şi spioni împărăteşti. Cu urechea larg ciulită, asculta zvonul venind prin ziduri, dornic să descâlcească umbrele ce se întrezăreau prin ochiurile luminate de geam.

28

Vizitiul mustăcios îl poartă de o jumătate de oră prin Bucureşti. De la o vreme casele sunt tot mai rare şi mai pipernicite, unele dintre ele adevărate bordeie alcătuite din te

miri ce, paie şi imală, iar ogoarele se întind de o parte şi de alta a uliţei prăfoase ca de ţară, cu singura deosebire că pe acest drum, umblat rar de butci, gunoaiele zac în mormane impresionante. Ziduri înalte, din bolovani de râu, împrejmuiesc mănăstirea propriu-zisă. Celelalte acareturi, clădirea colegiului, o casă cu un singur cat, proptită pe burtă ca o broască ţestoasă, se află între casa Dobrotineanului şi a Spahiului. În faţa porţii ce îngăduie pătrunderea dincolo de zidurile împrejmuitoare, simigii şi salpugii cu tablele agăţate de gât îmbie cu bunătăţuri elevii îmbrăcaţi în frac din postav vişiniu, cu vipuşcă galbenă pe margine şi pe cusătura nădragilor, ce se grăbesc spre odăi la sunetul clopoţelului scuturat cu multă osârdie de vătaful şcolii.

Murgu a făcut semn vizitiului să-l aştepte. A coborât luând acelaşi drum pe care se scurseseră înaintea sa ultimii şcolari. Călcă grijuliu pe lespezile albe, ferindu-şi încălţămintea proaspăt văcsuită de praful cenuşiu ce a cotropit tot Bucureştiul. Zidurile groase ale clădirii erau din cărămidă arsă, fără cuvenita tencuială. Bolţi arcuite amplifică ecoul paşilor, îi dau sentimentul că a pătruns într-o adevărată fortăreaţă. Faţă de arşiţa şi năduşeala de afară, aici e răcoare şi dacă n-ar fi mirosul de mucegai s-ar putea declara mulţumit. Ciocăneşte cu mânerul bastonului în uşa dincolo de care trebuie să se afle directorul Petrache Poenaru. Îl găseşte pe acesta în picioare, cu o mână sprijinită de biroul florentin, cu cealaltă vârâtă în deschizătura de la piept a fracului său cenuşiu. Petrache Poenaru arată ca la patruzeci de ani. Înalt, subţire, cu fruntea prelungită de o chelie ce-i cuprinde jumătate de cap până aproape de creştet, cu favoriţi laţi până la bărbie, nas drept, solid, buze cărnoase, bărbie puternică, crestată adânc pe mijloc, ceea ce după părerea fizionomiştilor ar presupune o voinţă greu de înfrânt. Îşi strâng mâinile ceremonioşi, mai ales Petrache Poenaru, om cu studii la Viena şi Paris, cunoscător, datorită unchiului său Iordache Otetelişanu, al năravurilor subţiri din saloanele marilor boieri munteni. Ştiindu-l pe Murgu bun cunoscător al limbii germane,

nu fără intenția de a-i face cunoscute cunoştinţele proprii, îl salută în această limbă:

– Herzlich willkommen, Herr Doktor Euthimiu Murgu. Mă bucur că ai dat curs scrisorii mele din octombrie 1834, asigurându-te ca şi atunci că vei fi bine văzut la noi. Mă văd silit însă să-mi exprim cu mare mâhnire nedumerirea că ai întârziat atât de mult, fără să-mi dai de ştire, iar în ceea ce priveşte catedra de filosofie, din pricina neajunsurilor băneşti, această treabă nu se poate pune acum în lucrare, ea fiind atârnătoare de chibzuirea Obşteştii Adunări. Rămâne să aşteptăm vremea acestei chibzuiri.

Poenaru a încheiat lungul şi răsucitul său salut de întâmpinare cu un zâmbet. Pe Murgu l-a surprins neplăcut ştirea dată de Poenaru, dar mai ales zâmbetul diplomaticesc al acestuia. Şi-a înfoiat caierele bărbii, a scos din buzunar scrisoarea ce-i fusese trimisă de însuşi Petrache Poenaru şi a răspuns cu vorbe oţetite:

– Dacă spui că mi s-ar cuveni să aştept, oi aştepta, cu toate că în contractul pe care mi l-ai trimis la Iaşi ai scris: „Noi, domnule, rumânii de aici, carii ne străduim într-această slujbă am avea mare bucurie să dobândim într-această lucrare şi ajutorul dumitale. De aceea viind dumneata aici se va face chibzuire de a se da dumitale ocupație în Colegiu cu leafa de 500 lei pă lună pre vreo catedră de legi, filosofie sau de alte învățături potrivite cu a dumitale reputată destoinicie şi învederat zel într-aceasta". Despre nerăspunderea la timp la contractul poftirii domniei tale, tare mă mir şi cercetându-ți corespondența nu se poate să nu găseşti răspunsul ce l-am dat la 22 noemvrie 1834 prin care am arătat întârzierea, dar şi hotărârea venirii mele acum.

– Se poate, domnule doctor?! s-a mirat Poenaru ascunzându-şi ochii sub pleoapele tumefiate. Să fie cu putință ca acea scrisoare a dumitale să se fi rătăcit?! N-ar fi de nici o mirare cu reorganizarea serviţiului de poştă.

Părăseşte Colegiul Sfântul Sava oarecum descumpănit, se gândeşte cu tristeţe la nestatornicia oamenilor, la nesiguranţa vremurilor şi cu atât mai mult la steaua lui rătăcitoare care ba se ascunde, ba i se arată, amăgindu-l mereu cu promisiuni deşarte. Din depărtări glasul ei vine tot mai estompat. „Trăiesc două vieţi, îi scrie, una falsă alături de un om bun, generos, nobil, dar care nu e a mea, ci a altei persoane. Alcătuirea mea trupească se supune mecanic, zilnic, ritualului ce i se cere, dar sufletul meu, inima şi gândurile mele sunt nedezlipite de tine, şi nu se vor dezlipi până la ultima suflare. Te iubesc, Euthimiu, cum iubesc pe Dumnezeu ori mai presus de el. Ştiu că iubirea mea e fără de speranţă, lipsită de logică, dar acest lucru n-are pentru mine nici un fel de importanţă."

Trăsura străbate invers Bucureştiul. Din margini, pe ulițele dintre vii şi ogoare, pe Podul calicilor spre centru. Din crâşme buiesc mirosuri aţâţătoare de fripturi de pui, momiţe, ficat de purcel, fudului, uger de vacă, se aud pocnetele cepurilor de la butoaiele cu pelin, Odobească, Dealul Mare, Murfatlar, aleanul scripcarilor se aşterne pe arcuşe; negustorii şi precupeţele îşi strigă marfa lăudându-i calitatea, din zona tăbăcăriilor boarea de vânt poartă miasme grele, putrede, ţiganii tinichigii se târguiesc în gura mare aruncând sute de blesteme asupra lor şi a familiei până la a şaptea spiţă, lovind cu prefăcută îndârjire în oale, tigăi, căldări roşiatice de aramă; bragagii ridică spre trecători cofiţele din lemn în care lichidul tulbure încă mai are răcoarea hrubelor în care s-a păstrat de cu seară.

Ajuns în dreptul bisericii Sf. Ilie cel Nou, Murgu cere vizitiului să oprească, coboară şi-şi fereşte ochii cu palma făcută streaşină, cercetând casele pitice, dărăpănate, pe ai căror pereţi se pot vedea urmele Dâmboviţei ale cărei ape cresc în fiecare primăvară şi înnămolesc curţi şi grădini, pătrunzând până şi în odăile puchinoase. Murgu descoperă cu greu casa pe care a închiriat-o printr-un interpus de la Constantin Scorţăscu, cinovnic la Marea Logofeţie, moşier pe undeva prin Ilfov.

Bătuse palma fără să se târguiască şi fără să vadă casa, încredinţat fiind de omul Scorţăscului că făcuse o bună afacere. Se încrezuse în cuvântul aceluia, după obişnuinţa pe care o căpătase la Buda-Pesta, unde cuvântul rămânea cuvânt şi vorba vorbă.

Prin poarta ce abia se ţinea în ţâţâni pătrunde în oborul părăginit, cu noroiul uscat sub forma unor brazde adânci, ca nişte tranşee, peste care calcă cu multă grijă ca nu cumva să-şi scrântească vreun picior. De aici se strecoară în coridorul îngust, mai degrabă o tindă din lemn, cu stâlpii frumos strunjiţi de mâna şi priceperea vreunui meşter ţăran. Împinge cu umărul uşa ce dă într-una din încăperi, înţesată de mobile vechi, paturi, scaune, lăzi din celălalt veac, adunate ca într-o magazie, roase de cari, acoperite de un strat gros de praf şi de uriaşe pânze de păianjen. Dezordinea, sărăcia în toată hidoşenia ei, nelustruită, îl şochează, îl dezgustă. Pentru chiria pe care o plătise până la sfârşitul lui octombrie ar fi putut obţine ceva mai bun, dacă nu s-ar fi încrezut în vorbele mincinoase ale interpusului. Aceasta avea să fie o lecţie pe care nu o s-o uite de acum încolo. Pătrunsese într-o lume unde erau alte năravuri şi alte legi decât cele cu care crescuse. Istovit de arşiţa ce se lăsase peste oraş, scârbit de discuţia cu Petrache Poenaru, dar şi de înşelătoria cu casa Scorţescului, Murgu se aşează pe pernele trăsurii poruncind vizitiului să pornească.

Casele marelui boier Dudescu, aflate una în faţa celeilalte, despărţite de uliţa Mihai Vodă şi de gârla Dâmboviţei, păreau făcute să înfrunte veacurile ce urmau să vină. Pridvoare largi, cât să întorci calul, săli ce ar fi putut ele însele să servească de manej, sacnasii din care boierii şi cucoanele urmăreau forfota străzii, mai cu seamă echipajele boiereşti, luând totul în răspăr. Se puneau pariuri în mahmudele sau zloţi, se făceau întreceri cine ştia să recunoască cei mai mulţi dintre membrii acelor echipaje, povestind celorlalţi tot ce ştiau despre fiecare boier sau cucoană recunoscută. Sorbind din cafea, boierul ajuns la rând

arăta amicilor săi cu degetul oareşicare grecotei răsturnat în pernele trăsurii: „Iaca ce mai bunătate de hoţoman, zicea. În trei ani, cât a fost cinovnic şi-a făcut casă boierească, şi-a cumpărat moşie trăgând şapte piei de pe brutari şi grânari.” „Ce mai faci, nene Iordache? îşi zătonea boierul veninul limbii, nu pofteşti sus pe la noi?” După ce cel poftit dădea colţul străzii, boierul cu pricina adăuga: „Dar crăişorul acesta, ce mai pui de lele, bate cărţile de le zvântă. De câte ori nu l-am prins cu cărţi măsluite şi cu mâinile prin buzunarele giubelelor. Am auzit că umblă să-l puie slujbaş la Agie.” Mai aveau casele Dudescului odăi de musafiri, multe încât nimeni nu le ştia numărul, iatacuri în care se pierdeau la câte o sindrofie cucoane şi boieri tineri ostoindu-şi poftele, sufragerii de iarnă şi de vară, cămări burduşite cu toate bunătăţile pământului. Pe lângă zidurile curţii erau înşiruite cuhnii, odăi de slugi şi logofeţi, grajduri, şoproane, grădini de pomi şi zarzavat, livezi de pruni roditori, fânărie şi lemnărie.

…Ai predat în mâna feciorului ţilindrul şi bastonul şi te-ai lăsat condus pe treptele înguste şi abrupte spre una din multiplele odăi cu pereţii învăluiţi în stuc. Talpa ţi s-a scufundat în covorul scump de Agem, ochiul a înregistrat maşinal tavanul lucrat în relief de un meşter adus din Salonic, de care atârna un uriaş policandru de Veneţia, macaturile şi perdelele de mătase groasă de Damasc şi de Alep, scaunele şi canapelele din lemn de abanos şi mahon încrustate cu sidefuri şi figuri de bronz poleit, îmbrăcate în piele de Cordoba.

Pe tave de argint bătut, suflat cu aur, slugile purtau ceştile cu cafea, pahare cu lichioruri sau vutci, carafe cu vinuri negre sau rubinii.

Ţi-a ieşit înainte cu braţele deschise Ioan Câmpineanu; te-a îmbrăţişat amestecându-şi de trei ori barba bălană de negurosul tău măturoi, apoi ţinându-te de braţ te-a prezentat bărbaţilor aflaţi pe scaune sau pe canapele, unii chiar în picioare. I-ai strâns mâna lui Mitică Filipescu, slab şi negricios,

remarcând figura sa ascetică, ochii negri, febrili, înfundați în orbite, arcadele ascuțite ca o lamă de cuțit, care după știința ta erau semne fără tăgadă de fanatism, lui Marin Serghiescu, dascăl la Biserica Negustorilor, un zdrahon cu pântece gros și obrajii bălani acoperiți de barbeți lungi, făcându-l să pară și mai mălăios decât era în realitate, fostului porucinic Constantin Telegescu, o prăjină pe care cineva aruncase în batjocură o jachetă ce s-ar fi vrut strânsă pe corp, dar care atârna jalnic, ca și pantalonii de culoarea nisipului, cu fața lată însemnată doar de mustața lungă și subțire ca un tăiș de sabie, căpitanului Voiculescu II, în uniformă pe talie, pantaloni care plesneau pe trup, cu ceaprazărie, leduncі și fireturi schițând vag un salut militar, celor doi frați Goleşti, Nicolae și Alecu, zis și Arăpilă, pe care abia dacă îi puteai deosebi între ei, atât de mult semănau. Te-a uimit căpățâna uriașă, pe care o mână șugubeață presărase o perie neagră, rebelă, nestăpânită de nici un pieptene, ochii tăciunii, cu privirea săgetând scormonitoare a profesorului Vaillant; fruntea înaltă, melancolică, vălurită de umbre trecătoare, iluminată de ochii mari, străfunzi, a tinerelului ce s-a prezentat Bălcescu.

– Domnul doctor Euthimiu Murgu, profesor în filosofie și jurisprudență, a spus cu glas tare Câmpineanu, mădulariu al Academiei de la Pesta, a venit în Bucureşti de la Academia Mihăileană din Iași, ca să se alăture străduințelor noastre pentru iluminarea fiilor neamului.

Vaillant te-a cântărit pe sub arcul sprâncenelor stufoase, a schițat un zâmbet maliții și te-a întrebat:

– Lăsarăți de izbelişte vulturul bicefal al habsburgilor, domnule doctor?

– Sunt născut și crescut între munți și păduri, domnule Vaillant, și învățat de mic să pușc păsările răpitoare. Și, dacă nu le pot pușca, să le pun curse, în care, cum știți și dumneavoastră, francezii, se prind și ființe aparent lipsite de apărare.

Ai vorbit tare şi răspicat, Efto, poate iarăşi prea aspru sau evident provocator. Numai că de data aceasta nimeni nu ţi-a luat-o în nume de rău. Au aplaudat, râzând, cu toţii, chiar şi Vaillant, căruia fără să ştii îi plăcuseşi de la început. De altfel, în timpul cât s-a scurs de la venirea ta în Bucureşti şi până la poftirea ce ţi s-a făcut în casa lui Câmpineanu, avuseseşi vreme să afli multe şi de toate. Pe dascălul franţuz îl preţuiai cu osebită măsură. Întocmise o clasă de şcolari la Sfântul Sava cu elevi aleşi pe sprânceană: Ion Ghica, acuma aflat la Paris; Nicolae Bălcescu, tinerelul de lângă fereastră, Grigore Alexandrescu, căzut sub pulpana robitoare a lui Eliad, pe care i-a învăţat nu numai Grandeur et decadence des Romains, ci şi fabulele, satirele lui Boileau, piesele lui Racine, ba chiar le-a vânturat idei din Contractul social al lui Rousseau.

Discuţiile, întrerupte la venirea ta, au fost reluate cu aceeaşi însufleţire. Povestea dascălul de la Biserica Negustorilor, fornăind cu bună ştiinţă, ca să imite pe Buzoianu, care-l destituise pe un sluger Chiriac, om al lui Costache Şuţu, şi orânduise în locul lui pe pitarul Matache. Aflând Costache Şuţu de alungarea protejatului său, aleargă la Buzoianu şi-i zice: „Ma cum se poate, vere Dumitrache, să dai afară pe Chiriaco, om liniştito şi pricopsito şi pui în locul lui pe pungaşi aţela de Matacu de la Filipesco, un agramatos?” La această imputare Buzoianu nu răspunde, ci bate în palme, strigă pe Nicolae feciorul şi-l trimite să-l cheme pe secretar, căruia îi dictează ordinul următor: „În locul lui pitaru Matache, numit alaltăieri împlinitor de contribuţiuni, un pungaş agramatos, se orânduieşte iar slugerul Chiriac, care este om cinstit şi pricopsit.”. Dar nu trec trei zile şi iată că vine Iordache Filipescu, tulburat Dunăre.

– Cum se poate, Dumitrache, să scoţi pe pitarul Matache, om de ispravă, om cu frica lui Dumnezeu, şi să-mi pui iar pe hoţomanu acela de Chiriac al lui Costache Şuţu, de ţipă fiul din maică?

Buzoianu bate iar din palme, cheamă feciorul care-l aduce pe secretar şi îl pune să scrie: „În locul slugerului Chiriac, care e hoţoman de ţipă fiul din maică…”

Şi vine iar Şuţu şi povestea se reia de câteva ori, până când secretarul îi zice că o să vie iar Iordache Filipescu cu o falcă în cer şi cu una în pământ şi Buzoianu îi răspunde:

– Nu face nimic, când o veni Filipescu îl scoatem pe Chiriac şi punem pe Matache.

Râsetele izbucnesc năvalnic, câţiva dintre ascultători îşi şterg cu năframele lacrimile. Doar Bălcescu şi tu zâmbiţi în colţurile gurii.

– Metehnele acestea ne-au fărâmiţat şi ne-au distrus spiritul de unitate pe care l-am avut de la Radu Negru descălecătorul. Pe noi românii nevoia ar trebui să ne împingă să ne adunăm într-un singur mănunchi, ca să ne putem apăra naţionalitatea şi limba. Năravurile aduse de fanarioţi, îţi spune cu tristeţe tânărul de lângă tine, s-au lipit de boierime, au cuprins sufletele marii negustorimi şi dau târcoale chiar şi oamenilor de rând. Bine zice domnul Eliad că fanarioţii ne invidiară înaintarea şi fericirea, ne aduseră incendiul şi măcelul de la 1820, ne vândură petic cu petic ţarului patrimoniul, fiind ei lipitorile laboratorului român.

– Atât de tânăr, ai replicat mirat, şi atât de profund pasionat după istoria şi idealurile naţiei?!

– Da, domnule profesor, de foarte tânăr m-a pasionat istoria. Vieţile lui Plutarh le-am citit şi răscitit, Anabasul lui Xenofon, Războiul peloponezian al lui Tucidite, Tacit, comentariile lui Cezar, campaniile lui Napoleon, Fridrich cel Mare, cronici boiereşti din vremurile trecute ale ţării.

– Mă bucur să aud una ca asta, ai murmurat în barbă, cu adevărat fericit să găseşti în inima aceea tânără flacăra ce te mistuie de atâta timp, eu însumi am fost nevoit să înfrunt un sârb maghiarizat de la Pesta, care ne ocăra limba, neamul şi rădăcinile. Am şi tipărit o cărţulie pe care am să ţi-o încredinţez.

Atunci, sau poate mai târziu, s-a ivit şi rugămintea lui Bălcescu ca să-i îngădui a-ți fi învățăcel pentru bani puțini, cât îi îngăduia serdăresei punga. Au urmat seri lungi, cu discuții împătimite pe teme filosoficeşti sau istorice, după care porneați până dincolo de grădina lui Scufa, de acolo la Mihai Vodă şi mai departe spre Filaret, la crâşma lui taica Sfâru, vestită în tot Bucureştiul pentru trandafirii olteneşti, nu mai groşi decât degetul mic, pentru pastrama proaspătă adusă din Dobrogea, pentru pelinul gros ce se scobora în picioare, îndemnând mintea să zburde în voie.

Într-una din acele seri când v-ați abătut pe la taica Sfâru ați găsit acolo cinci tineri adunați ciopor în jurul unor bărdace cu vin. Din zarva pe care o făceau s-a desprins un firicel de cântec pe care l-ați ascultat cu uimire: „Au, iubito, calea bună/ Dar te rog nu mă uita", pentru că, prin notele sale, necunoscute ție, cunoscător al doinelor bănățene şi al romanțelor ungureşti, îți transmitea ceva din melopeea Orientului. „E Anton Pann, ți-a şoptit Bălcescu, dascălul de la Biserica Negustorilor, cu Nănescu şi Unghiurliu, cu dascălul Chiosea, care i-a învățat să cananarchisească, să ție isonul cântăreților din strană, să citească Apostolul şi Crezul şi să meargă de-a-ndărătelea, cu sfeşnicul într-o mână şi cădelnița în cealaltă, înaintea popii ce iese din altar cu sfintele daruri. Eu însumi am fost elevul lui Chiosea. Pann, cel cu căciula de oaie (uite, domnule, te-ai mirat în sinea ta, curat clăbăț ca-n Banat), Nănescu şi Chiosea sunt veselia grădinilor lui Deşliu, Pană Breslea şi a lui Giofăr. Acum vedeți în dreapta lui Anton Pann un copilandru rumen, cu plete de țârcovnic? E Nicolae Filimon, care-i întrece pe toți prin vorbele de duh şi veselie. El ştie totdeauna unde-i pelinul cel mai bun, unde se frig trandafirii cei mai gustoşi. Noi l-am botezat mălai-mare, pentru că-i place traiul bun şi mâncarea multă. Îi plac cu osebire ciorba de ştiucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean, iahniile şi plachiile, crapul umplut cu castane şi purcelul

fript întreg. Obişnuit se cam bâlbâie, dar când e să vorbească de mâncare i se dezgheaţă limba de nu-l mai poţi opri.

„…Ah! Amoraş, amoraş. / Vedea-te-aş călugăraş/ Fă-te om de lumea nouă/ Să furi cloşca de pe ouă", s-au auzit mai departe tânguielile cantorilor sub privirea blajină a lui Nicolae Filimon.

Când v-aţi hotărât să plecaţi spre casă, noaptea bătea spre alburiu, anunţând zorile. Mahalalele se dezmorţeau încet, o dată cu cântatul cocoşilor şi hămăitul câinilor.

29

Plouase trei zile şi trei nopţi, fără contenire. Ploi năprasnice însoţite de tunete ce păreau că despică în felii bolta întunecată a cerului. Mai întâi grădinile de pomi şi de legume fuseseră rase de un vânt turbat venit dinspre Dunăre. Smulsese acoperişurile caselor, purtase prin văzduh clăi întregi de fân, orătănii, tot felul de lucruri întâlnite în drum.

La două ceasuri după pornirea vântului, peste Bucureşti s-a lăsat, în amiaza mare, un întuneric apăsător. În case se aprinseseră lumânările, candelele, oameni în toată firea îngenunchează înspăimântaţi în faţa icoanelor, bătând mătănii şi rugându-se Celui de Sus pentru izbăvire. Clopotarul de la biserica Antim dădu semnalul, îi urmă clopotul de la biserica Domniţa Bălaşa şi rând pe rând i se alăturară clopotele de la toate bisericile din Bucureşti. Băteau cu înverşunare, cerând milă şi îndurare, alungarea molimelor şi a urgiei pe care o presimţeau.

Pe la orele şase după miezul zilei vântul s-a potolit şi o tăcere de moarte s-a prăvălit peste Bucureşti. Preţ de un sfârtai de ceas. Apoi a bubuit primul semn din înalt şi flacăra lui a luminat preţ de câteva secunde întregul oraş ca-n puterea zilei. După care au început să curgă şiroaie groase cât degetul, trosnind pe acoperişuri ca nişte lovituri de harapnic. Într-un

ceas, apa crescuse peste pavelele din lemn ale ulițelor, buise prin grădini şi acareturi. Dinspre gârla Dâmboviței se auzea un vuiet înspăimântător. Ieşiți cu saci în cap, oamenii priveau cu groază şi uimire viitura galbenă, înspumată, ce purta pe spinarea ei case, rădăcini, ba chiar copaci întregi, oi, porci şi vaci umflate de înec. Toată noaptea oamenii Agiei alergaseră dintr-un loc în altul amenințând cu spanga pe cei care, cu cângi sau pur şi simplu cu prăjini lungi, înnădite, cărora le legaseră la capăt o seceră, trăgeau din vâltoare tot ce apucau.

Efta îşi petrecuse noaptea veghind la para lumânării, ascultând zvonurile ploii, vuietul gârlei. Urmărise cu coada ochiului bulbucii ce se strecuraseră pe sub uşă, umplând, de la un ceas la altul, odaia. Apoi apa se ridicase la o jumătate de metru, săltând pe spinarea ei gălbuie oale şi tingiri, sfeşnice uşoare, din alamă, lumânări, şobolani morți, umflați, cu boturile rânjite.

Lui Efta nu-i era frică de mânia apei. Încă de copil fusese obişnuit cu mâniile Rudăricii, care în fiecare primăvară îşi cerea jertfele. Şi Rudărica nu venea hoțeşte ca această gârlă, ce se insinua pe sub uşi şi praguri ca să-i smulgă amărâtul avut cu care se pricopsise domnul doctor în pribegia lui prin lume. Rudărica îşi slobozea apele cu turbare, loviturile ei erau năprasnice, dărâma tot ceea ce îi stătea în cale, dâmburi, bolovani uriaşi, pe care-i rostogolea cu puterea unui uriaş, copaci groşi cât să nu-i poată cuprinde cu brațele câțiva oameni, mori de piatră, case grele grănicereşti, cu grajduri şi cu garduri, totul ca într-o joacă nebună a lui Dumnezeu însuşi.

În zori, Efta s-a coborât din patul cuprins şi el de apa mâloasă şi a împins cu umărul uşa grea, țintuită, din lemn. Abia acum a putut să-şi dea seama de adevăratele urmări ale potopului. Totul fusese cotropit de viitura galbenă, împuțită: mai întâi curțile caselor Scorțoşanului, proprietarul cvartirului său, trăsura uşoară pe care o închiriase pentru nevoile sale avea roțile înnămolite până aproape de obada de sus, însăşi biserica Sfântul

Ilie Nou sulița văzduhul cenuşiu, din care ploaia continua, cuprinsă de ape.

În uliță, oamenii înotau până la brâu, ferindu-se de butcile numai bronzuri şi poleieli, cu steme aurite, cu vizitii pe capră şi cu feciorii dindărăt ce spărgeau balta cu strigăte năprasnice şi lovituri de bici.

Efta se hotărî să-şi caute un alt cvartir până când apele se vor retrage şi va pune iarăşi pe cineva să-i curețe odăile şi să le văruiască din nou.

30

„Prea Înălțate Doamne,

Din înalta poruncă a Înălțimii Voastre împărtăşindu-mi-se răspunsul ce l-au dat comisul P. Poenarul, directorul şcoalelor asupra jalbei mele din aprilie 20 şi din rostul arătărilor sale ivindu-se probleme care în loc a slăbi, mai vârtos întăresc puterea contractului meu pentru a lămuri ființa adevărului, îndrăznesc a supune la cunoştința Înălțimii Voastre..”

M-am preschimbat în jălbar. Mai întâi am fost nevoit să mă lupt în van cu Costache Scorțăscul de la care închiriasem casa din curtea Sfântului Ilie cel Nou, de pe Podul Calicilor. După potopul din mai am lăsat în oborul casei o căruță nemțească ce a pierit fără urmă. Cu chiu cu vai am găsit-o la un oarecine Scarlat Pashal pe care l-am poftit să-mi slobozească pomenita căruță. Obraz gros şi nesimțitoriu, Pashal mi-a răspuns că nu va să mai ştie şi că el ar avea acea căruță de la Scorțăscul. Am repetat poftirea să pregete mai mult a întrebuința acea căruță. Dar numitul Pashal, fără sfială, a treia zi a ieşit cu dânsa afară. Fost-am silit a alerga la Agie cu jalbă, poftind-o ca aducând înaintea sa pre sumețul pseudo-stăpân al arătatului lucru de furat să-l întrebe de unde are el numita căruță şi cu ce drept o întrebuințează şi descoperind pre fur să-l îndatoreze a-mi plăti pomenita sculă ca una ce fiind întrebuințată nu voi mai

mult a o primi îndărăt. Dară se potrivi că scrisei în deşert. Tribunalul zice precum că cu rău cuget aş fi pornit jalba pentru lucrul cel furat. Dacă am avut eu cuget rău pră calea legii căutând dreptul meu, atunci urmează că furii au avut cuget bun, prin furtişag lipsindu-mă de stăpânirea lucrului meu?"

…„Se împotriveşte zicând că tocmai la trei ani după poftire, adică la anul 1837, Eforia şcoalelor de la Iaşi desfăcându-se de mine, am fi venit aici. La care răspund cum că expresia arătatei desfaceri atingătoare fiind cinstei mele, or să o dovedească, or să primească predicatul de clevetitoriu. În ce chip adeveresţte domnul director cum că mai târziu m-aş fi arătat la dânsul nu mă pot îndestul dumiri, de vreme ce îndată a doua zi de la venire n-au pregetat a-mi arăta cum că dorinţa de a se mai înfiinţa catedra, din pricina băneştilor neajunsuri, n-ar putea a se pune acum în lucrare. Domnul director drept dovadă că ar fi vrut a da urmare contractului pomeneşte că la august 1837 trimiţându-mi Jurnalul Eforiei iar eu nefiind următoriu, Eforia ar fi desfiinţat acest jurnal. Cum că în faptă am primit pomenitul jurnal însăşi a mea iscălitură în condica primirii, cu care se trimit toate hârtiile oficioase, este dovadă netăgăduită. Dar fiindcă eu aveam contractul meu şi fiindcă acest contract nu cuprinde nimic pentru altcareva al doilea contract, de vreme ce pomenitul jurnal din chemat profesor desfăcându-mă la neprofesor, adică suplinitoriu şi aceasta încă şi numai vremelnic şi din făgăduinţi pentru o catedră cu 500 lei pe lună scăzându-mă la 250 cuprinde condiţii învederat desfiinţătoare contractului chemării mele.

Domnul director arată că la o lună după trimiterea pomenitului jurnal prin înscris m-ar fi întrebat pentru pricina nevenirii. La care eu am răspuns că o asemenea hârtie n-am văzut.

Iar după ce fel de hermeneutică au putut domnul director din nerăspundere la o nefăcută întrebare a stoarce urmarea

încheind că mi-aş fi schimbat hotărârea, eu unul într-adevăr nu mă pot îndestul dumiri.

Domnul director mă învinovăţeşte că n-aş fi citit oarecare articul din regulamentul şcoalelor care are dreptul de a mă arunca la pomenita categorie. Dacă acel regulament este şi dacă au cunoscut domnul director acest regulament şi mai înainte de a mă pofti, nu putea a-l trece cu vederea, ci trebuia negreşit să pună neapărată condiţie cum că a lui primire uşurându-mă din vrednicia de profesor actualnic, m-ar preface nu numai în neprofesor, dar încă şi numai vremelnic care condiţii fiind şi pentru un şcolariu al meu înjositoare, dacă la vreme mi s-ar fi împărtăşit, cine nu vede precum că nu puteam schimba actualitatea cu plinitoriu, vecinicia cu vremelnicia?

Acel regulament ar trebui să fie de obşte, dar apoi iată că nu-i de obşte, pentrucă la anul 1838, înfiinţându-se trei catedre noi pentru acestea s-au numit nu plinitori ci profesori, nu cu 250 şi cu 500 lei pentru o catedră iar mie chemat din străinătate, stingherit prin aceasta din postul meu, din făgăduinţi de 500 lei, după venire şi aşteptare, pentru filosofie şi drept roman, care sunt cele mai grele ştiinţe, au vrut a mi se arunca câte 250 lei.

Judecaţi Înălţimea Voastră ce ideie dă pentru ospitalitatea unei ţări şi unui neam ce până acum într-această privinţă n-au fost dintre cele de pre urmă.

Drept desvinovăţire anomalităţii urmărilor sale, adăugă domnul director, cum că bărbaţi diplomatizaţi de la universităţi mai reputate cum este cea a Pestei s-ar fi supus de plinitorii. Cu toate că neştiind pe domnul director graduat la nici o facultate a vreunei universităţi, nu-l pot cunoaşte de judecătoriu reputaţiei universităţilor, dară eu aş dori a cunoaşte măcar pre unul carele fiind graduat academic să fi primit această categorie, afară dacă domnul director prin diplome va fi înţelegând acele atestaturi cu care se află într-acest chip diplomatizaţi şcolarii de normă din şcoalele Europei.

În sfârşit fiindcă domnul director spre a mea mirare zicând că i-am furat vremea îmi face o împunsăciune care trece peste toate hotarele cuviinţei, mă văd silit a-i răspunde precum că furtişagul este cu putinţă numai la lucruri de preţ, iar preţul se vede din folosul isprăvilor; privească dar domnul director împrejurul său şi-şi va găsi răspunsul. Şi afară de aceea că făcând dreptate nu pierdem, ci dobândim vremea.

Dacă eu, în calea legii, căutând dreptul meu fur vremea lăudatului director, dumnealui, carele răpindu-mi sfântul prilej de a fi neamului spre luminare, nu furt ci sacrilegiu vrednic de prihănirea unui norod simţitoriu (face)…".

Sunt deplin conştient că atât limba cât şi condeiul îmi sunt istovite. Am încercat zadarnic să le priponesc, căci s-au despiedicat singure zburdând în voia lor la fiecare prilej. Lovind strâmbătatea în numele adevărului mi-am făcut duşmani. Mulţi şi tari. La Pesta şi Iaşi, dar mai cu seamă aici în Bucureşti, unde făţărnicia diplomatică ține de lege şi datină. Până şi Nicoară, bănăţeanul meu, îmi poartă sâmbetele umplându-mă cu răutăţi pe unde se duce. Aud că la Iaşi mă spală în toate apele ponegrindu-mă în faţa lui Bojâncă şi a lui Scriban. Şi doar slujba pe care o are mi-o datorează. Moldovenii m-au chemat anul trecut să ocup postul de jurist-consult în locul lui Flechtenmacher. Le-am răspuns să-l ia pe Nicoară, ca unul ce se află în toamna vieţii. Mi-a fost drag când l-am descoperit în Bucureşti, de parcă aş fi regăsit un frate. Le-am vorbit lui Câmpineanu, lui Vaillant, Mitică Filipescu şi altora despre el şi n-am înţeles de ce tac sau schimbă vorba. Până în ziua în care vorbind cu el despre relele din Principate îmi zice că vinovaţi sunt stăpânitorii pământeni. Atunci m-am lămurit cu cine am a face. Sugea din ţâţa ţarului şi a servienilor.

Soarele toamnei îmi bate sfielnic în fereşti. Ca mâine se vor porni ploile şi ulițele se vor umple de glod. Sunt singur şi părăsit într-un oraş care-mi este străin. Cele două fiinţe dragi mie: Cumbria şi Edith sunt departe, pierdute în ceaţă. Şi de la

una şi de la cealaltă scrisorile vin rar, ca nişte aduceri aminte. Trist este că nu mă pot lega de nici un suflet aici. Cu toate străduinţele mele, actul care se împlineşte între bărbat şi femeie rămâne doar o dezgustătoare bucurie a cărnii. Şi atât. Iar sufletul sângerează în gol după o făptură ce nu mai are nici măcar contur. Mama mă întreabă în scrisorile ei: „Efto, de ce nu-ţi întemeiezi o familie? Unde-mi sunt nepoţii şi nora, fiule? Se stinge neamul Murguleştilor, Efto." Ce să-i răspund? Că femeia cu care m-am cununat nu cere tihnă şi prunci, ci sabie şi sânge? Câmpineanu a plătit acest tribut. Profitând de îngheţul Dunării a scăpat de sub supravegherea Agiei, a Chiorului, şi s-a dus la Constantinopol. Le-a explicat ambasadorilor Franţei şi Engliterei starea noastră politică. Diplomaţii l-au ascultat cu bunăvoinţă şi au ridicat din umeri. Ce puteau face ei, fără mandat din partea guvernelor? L-au sfătuit să-şi spovedească necazurile acestora. Bietul Câmpineanu a crezut că va întoarce faţa Europei spre noi. Că va câştiga până şi bunăvoinţa lui Metternich, păianjenul diplomaţiei europene. În trufia sa nemăsurată Metternich nu l-a primit. I-a trimis vorbă printr-o slugă că ştie oful românilor, dar consideraţiuni politice nu-i permit să se ocupe de noi. Dar n-a fost singurul răspuns al lui Metternich. La cererea lui Alexandru Ghica a poruncit ca Ioan Câmpineanu să fie arestat la Lugoj şi dus la închisoarea din Caransebeş. L-a trimis acolo în mare taină, până când Catinca Câmpineanu, nepoata marelui boier Dudescul, alergând pe vreme de iarnă cu copilul la sân din oraş în oraş, din închisoare în închisoare, l-a găsit la Caransebeş. Atunci Ghica n-a mai avut ce face. A cerut cancelarului să-i înapoieze osânditul şi l-a trimis la mănăstirea Mărgineni. Cu pază la uşa chiliei, cu pâine şi apă, ca să-i treacă pofta de revoluţie.

Astăzi sau mâine va veni altul la rând. Eu sau Mitică Filipescu, Vaillant, poate Bolliac sau elevii mei Bălcescu şi C. A. Rosetti. Oricare dintre noi va urma, ceilalţi trebuie să meargă înainte. Este momentul acum să-i încunoştinţăm de teribila

revoluție și pe Costache Negruzzi și pe Bariț. Unul va lucra în Moldova, celălalt în Ardeal. Când va veni momentul ne vom putea sprijini unii pe alții.

Dinspre grădinile din ulița Sf. George Nou vin arome de gutui și de struguri. Crâșma lui Taica Sfâru nu mai prididește să-și bucure oaspeții cu must și pastramă de oaie. Poate că la ceasul acesta Anton Pann și prietenii săi ciupesc cobzele și-și potrivesc cântarea. Doar Filimon tace, visând la cine știe ce zaiafet după feleșugul lotrilor.

32

De cum se înserase, Murgu le spuse celor doi băietani pe care-i tocmise să-i aibă în grijă de gospodărie, pe lângă Sura Chioara, să rămână în preajma porții și să vegheze orice apropiere de om străin. Fiindcă ploile aduseseră cu ele vreme răceloasă, ceruse foc temeinic în sufragerie, orânduise câteva chiupuri cu vin, clondire cu vutcă pentru poftitori și de bună seamă ceva de ale gurii. Trecută bine de cincizeci de ani, Sura Chioara, un zdrahon de muiere, rămasă fără bărbat de mai bine de zece ani, după ciuma cea mare, era meșteră neîntrecută în bucate, ale căror arome umpluseră aerul, stârnind pofta stomacurilor celor dintâi veniți.

A trecut mai bine de o jumătate de oră de când în tăcere stau și ascultă zgomotele nopții. Lumina din odaie aruncată de feștila scufundată în seu pâlpâie la cea mai ușoară mișcare de aer aruncând pe pereți umbre stranii.

– A venit ceasul să hotărâm ziua cea mare a neamului românesc, spune solemn Mitică Filipescu, mușcându-și nervos buza de sus. Îl vom da jos pe Ghica și vom proclama Republica, ce va fi condusă de un directorat alcătuit din șase membri și un președinte. Acest președinte nu va putea să fie și mai marele armatei. Constituția Republicii va fi arătată în temeiul ei de fratele Constantin Telegescu.

Fostul praporgic Telegescu încearcă să se ridice dar Filipescu îi făcu semn să şadă, altminteri ar fi pus în pericol tavanul, şi aşa nu prea înalt, al odăii şi s-ar trezi curiozitatea vreunui trecător rătăcit din întâmplare pe uliţă.

– Temeiul constituţiei va fi slobozenia, dreptul, deopotrivă şi virtutea. Toţi lăcuitorii ţării să fie egali, fără nici o deosebire. Să se înfiinţeze o armată mare, revoluţionară şi să se desfiinţeze clasele sociale şi proprietatea. Ţăranii să fie scăpaţi de sub jugul proprietarilor. Domnitorul şi pe unii din boieri să-i stârpim fără milă. Ca să izbândească revoluţia e nevoie să curgă sânge mult.

– Să zăbovim o clipă, fraţilor, l-a întrerupt Murgu, scuturându-şi coama de păr. Împărtăşesc bucuros republica, pe care aş cere s-o numim Republica Română Nouă, dar nu încuviinţez sângele. Nu uitaţi, rogu-vă, vorba sfântă: cine scoate sabia, de sabie va pieri. Aşa că io sunt de părere să-i închidem pe boieri în mănăstiri. Acolo să înveţe pocăinţa şi traiul cuviincios. După înlăturarea domnului, să fie adus mitropolitul ca să propovăduiască miliţiei cele petrecute şi să-şi dea jurământul în numele naţiunii române. În capul oştirii să se aşeze un bărbat cinstit şi hotărât care să cuprinză şi poliţia şi garda naţională. Miniştrii guvernului să fie oameni învăţaţi, noii ocârmuitori de judeţe puşi de directorat să tocmească numaidecât oştiri.

Guvernul să întocmească de grabă protesturi către toate puterile Europei şi să le ceară în numele omenirii şi al posterităţii să ia ţara sub protecţia lor, neîngăduind nici unui duşman să-i calce hotarele. Guvernul să fie provizoriu până la hotărârea de pe urmă a noii alcătuiri. Lăcuitorii ţării să se despartă în două: oşteni şi ţărani. Să se alcătuiască degrabă o armată numai din ţărani şi fără târgoveţi, care sunt mai mult stricaţi şi străini. În România Nouă să se stârpească luxul, toţi lăcuitorii să poarte haine de postav făcute cu mână proprie din pânză de ţară.

Murgu se lăsă să cadă în scaun simțind cum întreg trupul îi este cuprins de flăcări. Vorbise după obiceiul său, rar şi apăsat, transformând cuvintele în lovituri de secure.

– Mi-au plăcut ideile fratelui Murgu, a întrerupt tăcerea ce se lăsase Vaillant, cu toate că unele din ele le socotesc cam exagerate. Aş crede că țara nu poate fi redusă la două tabere: oşteni şi țărani, când oştenii nici nu există deocamdată. S-ar putea face o combinare justă de drepturi şi datorii între boierul cu obiceiuri şi idei crescute la sânul Franței şi țăranul, iertată-mi fie sinceritatea, abia ieşit din starea de sălbăticie.

Murgu a ridicat fruntea sfidător. Mustățile şi barba i s-ar zbârlit cu îndărătnicie. Arăta acum ca un mistreț înfuriat.

– Aud vorbe de ocară spuse de fratele Vaillant neamului românesc. Ca unul care ne cunoaşte mai bine decât cei ce ne-au scornit batjocura de țărani de la Dunăre, nu m-aş fi aşteptat să azvârle asemenea insulte.

– Cine caută cronicile şi hrisoavele vechi, a adăugat crispat Bălcescu, se poate lumina şi asupra nobleței şi a civilizației românilor.

– Domnilor şi fraților, a strigat Serghiescu, să nu ne certăm acum, într-un ceas atât de măreț pentru națiunea noastră. Pe domnul profesor Murgu îl ştim cu toții, îi cunoaştem firea neînduplecată. Nu avem temei să ne îndoim nici de credința domnului profesor Vaillant față de cauză şi națiune. Suntem acum şi aici ca să hotărâm viitorul românilor. Lucrul acesta este de căpetenie. Amănuntele nu ne pot împiedica să mergem înainte.

În clipa aceea uşa a fost azvârlită cu putere în lături. În prag a apărut chipul pocit al Chiorului cu pistoalele întinse spre cei aflați în jurul mesei.

– În numele domnului vă declar arestuiți, a răcnit gros Chiorul.

S-au trezit înconjurați de arnăuți, luați între spăngi şi purtați prin glodul ulițelor până în beciurile Agiei.

– Protestez, a strigat Murgu căpitanului Chioru, sunt supus al imperiului kezaro-crăiesc, nu al lui Alexandru Ghica. N-aveți nici un drept să mă arestați.

– Cer să fie chemat imediat consulul Franței, a intervenit şi Vaillant.

– Până mâine-dimineață măriile voastre vor trebui să se mulțumească doar cu ce le poftim noi, a rânjit Chioru, trăgând zăvoarele. Vă poftesc noapte bună şi somn uşor! s-a mai auzit glasul ros de băutură şi tutun al căpitanului.

Noaptea s-a scurs chinuitoare în hruba rece, umedă, foşgăind de şobolani. Întrebări sfredelitoare rămăseseră fără răspuns. Cine le descoperise taina? Cine-i vânduse? Firește, toți ştiau că erau urmăriți, că în jurul lor oamenii lui Chioru aranjaseră o rețea de iscoade. Şi totuşi în seara aceasta fuseseră mai precauți decât oricând. Ocoliseră pe ulițe lăturalnice, părăsiseră trăsurile la distanțe mari de casa Murgului, săriseră garduri şi traversaseră grădini înfruntând primejdia de a fi rupți de câinii ce împânzeau Bucureştiul. În fiecare încolțea bănuiala că Iuda era unul dintre ei. Dar care anume?

Paraziți, paie mucede ținând loc de saltea, lături mirosind a mucegai. Întâi a fost chemat Telegescu, s-a întors cu ochii învinețiți, cu buzele crăpate, pline de sânge, împleticindu-se, s-a prăbuşit fără nici o vorbă. Toată ziua a aiurat vorbind despre ciocârlii aninate în soare, despre nişte măsurători ale unor pământuri de răzeş din care boierii luaseră cu sila. Au rupt cămăşile de pe ei şi le-au înmuiat în apa puturoasă ce se scurgea pe zidurile hrubei. Astfel înmuiate i-au potolit fierbințelile.

După aceea l-au luat pe Serghiescu, tovarăşul de cântări al lui Pann, dascăl de strană ce putea culege cu mâna păsări din pom. Ciomagul şi pumnii Chiorului l-au frânt pe păsărar. L-au aruncat ca pe o zdreanță pe pardoseală. Iuncherul s-a întors mut, cu ochii negri, mari, febrili, cu dinții încleştați. Palmelor şi pumnilor primite de la Chioru le-a răspuns cu vorbe de înfruntare, cu legi vechi, de la descălecat. A amenințat că nu va

mai pune nici mâncare, nici apă în gură până când domnul nu va trimite un dregător să cerceteze barbaria cu care sunt tratați. I-a amintit Chiorului că are prieteni la Paris, mai cu seamă pe Ion Ghica, şi că tinerimea română va face cunoscută lumii sălbăticia lefegiilor polițienești din București. Poate că în mintea înceţoşată a Chiorului s-a ivit un licăr de frică, poate chiar de milă pentru tinerelul acela bolnăvicios, cu osul frunții însemnat de boală. Le-a făcut semn slugilor să-l scoată.

După el a urmat Filipescu, uscățiv, dar cu osul tare ca oțelul. Loviturile cu care Chioru a încercat să-i scoată mărturisirea erau de data aceasta ascunse, să nu lase urme, dar să producă suferințe pentru câte zile o mai avea. L-a bătut cu sacii de nisip peste ficat până când pirpiriul şi-a pierdut cunoştința. L-a înviat cu găleți de apă şi a luat-o de la capăt, dar în zadar. Mitică Filipescu, spre deosebire de Telegescu şi Serghiescu, n-a recunoscut nimic, n-a scos nici un cuvânt. L-a înfruntat pe căpitan din priviri până ce şi acestea şi-au pierdut lumina.

La ceasurile douăsprezece, Murgu fu dus în fața comisiei hotărâte de vodă. Când păşi înaintea acesteia, recunoscu pe spătarul Constantin Ghica, marele logofăt al dreptății, îmbrăcat peste anteriul de sudaş cu un binil roşu, înflorat cu aur. Pe cap purta işlic mare cât o căldare şi sub el un cauc mic, roşu, de damasc; pe Ioan Manu, directorul Ministerului de interne, pe polcovnicul aghiotant Nicolae Golescu şi pe şeful poliției Manolache Florescu. Într-unul din fotoliile din dreapta mesei lungi, la care stăteau membrii comisiei, se afla consulul austriac.

– Domnule Murgu, a început interogatoriul spătarul Ghica, mângâindu-şi barba rară, ascuțită, recunoaşteți că ați fost surprinşi de oamenii noştri în casa dumneavoastră împreună cu profesorul Vaillant, Dimitrie Filipescu, Marin Serghiescu, Constantin Telegescu, Sotir Geran, Grigore Rădoşanu în timp ce urzeați răsturnarea ocârmuirii de acum şi aducerea alteia, formată de dumneavoastră?

– Nu înțeleg afirmațiile dumneavoastră, cinstită comisie. Oare nu e slobod fiecare să-şi cheme prietenii la un pahar de vin în vremea sărbătorilor creştineşti? Oare când cinstiții boieri îşi poftesc neamurile şi pe cei ce-i prețuiesc la câte o sindrofie se cheamă că urzesc răsturnarea ocârmuirii?

– Să ne spuie domnul Murgu, şi-a trecut nervos palma peste fruntea încrețită Manolache Florescu, de ce ținea în casa dumisale înscrisuri criminale apărute în jurnale franțozești?

Alarmat, Murgu a început să scormonească în propria-i memorie, încercând să afle acolo ce anume uitase să ascundă, lăsând la îndemâna oamenilor lui Chioru. Îşi aminti de propriile articole publicate în Semaforul.

– Cum are cunoştință cinstita comisie, sunt profesor de drept roman şi filosofie. Articulele traduse din franțuzeşte îmi fac trebuință să le dau pildă şcolarilor cum nu trebuie să încalce pravila.

– Aşadară, a intervenit spătarul Ghica, domnul Murgu recunoaşte că susnumiții complotişti îi sunt prieteni.

– Rog pe cinstitul spătar să-mi spună la cine face arătare, întrucât eu n-am auzit până acum de complotişti.

Mâinile descărnate, acoperite cu rotocoale maronii ale lui Ghica, au căpătat un tremur abia stăpânit.

– Am în vedere pe Marin Serghiescu, Constantin Telegescu, Sotir Geran şi Grigore Rădoşanu.

– Cu mâhnire spun cinstitei comisii că nu-i cunosc.

– Dar pe Dimitrie Filipescu, Costache Cămărăşescu, I. H. Vaillant şi Nicolae Bălcescu?

– Pe Dimitrie Filipescu şi Costache Cămărăşescu am avut a-i cunoaşte lucrând ca iurisprudent. Pe domnul Vaillant îl ştiu doar din vedere. Singurul pe care-l cunosc bine este domnul Bălcescu, pe care-l ştiu de când a învățat la mine, iar după aceea ne întâlneam doar la sărbători mari şi atunci vorba între noi a fost de sănătate.

– Să fie aduşi domnii Serghiescu, Telegescu, Geran şi Rădoşanu, a poruncit Ghica.

Când cei patru au fost împinşi de la spate bulucind înaintea comisiei, spătarul i-a întrebat arătându-l cu degetul pe Murgu:

– Îl cunoaşteţi pe domnul?

– Îl cunoaştem, au încuviinţat ei.

– Dumneata, domnule Murgu, spuneai că nu-i cunoşti?!

– Cinstita comisie arătându-mi un nume necunoscut, a răspuns Murgu, ascunzându-şi zâmbetul în barbă, eu prin acest necunoscut n-am fost nicidecum în stare să-mi închipui o fiinţă cunoscută, iar arătându-se am cunoscut-o nu după nume, ci după faţă şi de aici nu urmează că fiindcă nu cunosc numele, să nu cunosc nici fiinţa sau fisiognomia ei sau că pentru aceea să nu fi fost în vreo relaţie cu dânsa. Aşadar arătarea mea de ieri se află în cea mai bună armonie cu astăzi de vreme ce numirea nu schimbă fiinţa lucrurilor.

– Destul, a poruncit spătarul abia stăpânindu-şi mânia. Ne-am jucat prea mult cu vorbele când e limpede ca lumina zilei că cercetăm un complot criminal. Întrucât domnul Murgu este supus al majestăţii sale imperiale, spunând aceasta a înclinat capul spre consulul ce asistase imperturbabil la anchetarea lui Murgu, îl vom purta între spăngi pe teritoriul ţării noastre predându-l autorităţilor kezaro-crăieşti, ca să facă ce-or şti cu dânsul.

A doua zi în zori, hurducat de o căruţă ţărănească, având alături doi dorobanţi, Murgu a părăsit Bucureştiul. După câţiva ani se întorcea acasă la Caransebeş, străjuit de cătane, dar cu mintea aprinsă de duhul veacului, aşa cum avea să-i placă să spună de acum încolo. În Bucureşti semănase sămânţă bună în sufletele şi minţile şcolarilor săi, ale fraţilor căuzaşi, pe care gândul său întristat îi urmărea pe drumul Golgotei. Tristeţea şi îngrijorarea pentru ceea ce avea să i se întâmple sieşi se amestecau ciudat cu bucuria reîntoarcerii spre unica fiinţă la

sânul căreia şi acum, bărbat în toată puterea cuvântului, avea să-şi găsească alinarea – Cumbria.

33

Numai că până la întâlnirea cu Cumbria a mai trecut multă apă pe Sebiş. La Turnu Roşu oştenii lui Vodă Ghica l-au predat cătanelor împărăteşti cu înscrisul păcatelor sale, ca agitator periculos şi complotist împotriva domnului țării.

Locotenentul Hans Schnitzler a citit cu uimire actul de acuzare, şi-a ridicat apoi privirea şi l-a cercetat cu mare interes, ca pe o arătare ciudată.

– Este adevărat ce scriu valahii despre dumneavoastră, domnule Murgu? a cutezat ofițerul.

– Adevărul are mai multe fețe, domnule ofițer. Depinde de unde-l priveşti, a zâmbit Murgu în barbă.

– Ați vrut să-l ucideți pe domnitor şi să faceți republică?

– Asta nu, locotenente, de ucis n-am vrut să ucidem pe nimeni. Nu sunt tâlhar şi n-am dreptul să iau viața nimănui.

– Că ce goge a făcut domnul ăsta, domnule locotenent? a întrebat unul din grăniceri.

– Am fluierat în biserică, ortace, a răspuns Murgu. Şi s-or mâniat dumnezeii de pe pământ.

– Să mă bată Dumnezeu, fraților! şi-a făcut cruce grănicerul. Domnul arestuit vorbeşte ca pră la noi. Că n-oți fi bănățean?!

– Ba mi-s! a râs Efta.

– Ge unge? a cutezat grănicerul.

– Din Caransebeş, ge unde să fiu?

– Şi cum vă spune, dacă nu vă supărați, domnule?

– Efta Murgu, grănicere.

– Că n-oți fi neam cu domnul căpitan al nostru?

– Mi-s frace cu el, omule.

S-a lăsat o tăcere de câteva minute, spre nedumerirea locotenentului Schnitzler.

– Ce s-a întâmplat? Ce ați discutat cu sergentul Popiți? l-a întrebat el impacientat pe Murgu.

– Despre mamele noastre, domnule locotenent, fiți fără grijă.

– Să-l facem scăpat pe domnul frate al domnului căpitan al nostru, a şoptit Popiți celorlalți doi grăniceri.

– Ba nu, freitărule, lăsați că mă descurc singur. Voi să-i spuneți lui Lae ce şi cum. Atât ajunge.

A călătorit alte zile nesfârşite până la Sibiu. Zăpada căzuse bogată, troienind drumurile, astupând potecile, acoperind pământul cu un strat gros de peste un metru. Sibiul se pregătea de Crăciun. Crenguțe de brad împodobeau porțile, lămpi şi felinare puse în fereşti şi în tinzi vorbeau despre bucuria cu care oraşul se înfiora în fața străvechilor taine. Clopotele bisericilor scuturau din înalt zvon de smirnă şi tămâie, peste mesele îmbelşugate ale oamenilor.

Generalul Wernhardt cunoştea câte ceva despre doctorul Euthimiu Murgu. Vigilenta poliție a lui Metternich se grăbise să-i trimită încă din timpul cât fusese în Moldova rapoarte cu gândurile şi prieteniile pe care le făcuse. De altfel Metternich nu scăpa din vedere pe nici unul din supuşii împăratului. „Ca să previi, trebuie să ştii", era lozinca păianjenului.

Dar pe generalul bondoc, rumen ca o chiflă, mare amator de trai bun şi de fröliches Leben, nu-l îngrijorau comploturile din alte țări. Nici atunci când autorii lor erau supuşi K. u. K. Singura sa grijă era liniştea din ograda proprie. În rest, Dumnezeu cu mila.

Când aghiotantul său, maiorul Wakernel, bătuse călcâiele şi-i adusese la cunoştință sosirea lui Murgu, sub escortă, poruncise să-i fie prezentat imediat arestatul. Îl întâmpinase pe Murgu cu o privire curioasă, oarecum amuzată, pe care nu se osteni s-o ascundă. Îi făcură o bună impresie ochii pătrunzători,

neguroşi, în plină armonie cu fruntea înaltă, arătând că omul din faţa sa este un intelectual cu o inteligenţă ieşită din comun. L-a poftit să ia loc pe scaun, a comandat ordonanţei un ceai fierbinte pentru drumeţ, în timp ce el a parcurs actul de însoţire a acuzatului.

– Sunteţi învinuit de fapte grave, domnule doctor, a spus generalul cu glas mocnit.

– Învinuiri nedovedite, domnule general, a ridicat fruntea cu semeţie Murgu. Presupuneri, adică, pe care poliţia lui vodă Ghica mi le-a aruncat în cârcă.

– Dar suficiente, după legile împărăteşti, ca să vă aducă în faţa tribunalului militar. Din ce parte a imperiului sunteţi?

– Din Caransebeş. Tatăl meu a fost ofiţer de graniţă, fraţii mei la fel fac serviciul la regimentul român nr. 13 din Caransebeş.

– În acest caz, a spus generalul după câteva clipe de chibzuinţă, am să vă trimit la Caransebeş. Dacă doriţi puteţi petrece Crăciunul aici în Sibiu, fireşte ca oaspetele nostru.

– Vă mulţumesc, domnule general. Dacă se poate, aş dori ca mâine să fiu însoţit spre Caransebeş.

– Ei da, a râs Wernhard, chestiunea cu însoţitul este indispensabilă. Voi da ordine în acest sens.

Drumul înapoi a mai durat o săptămână, care i s-a părut mai lungă decât veşnicia însăşi. Era nerăbdător să se sfârşească pribegia, să ajungă odată pe străzile oraşului unde copilărise, să revadă casele bătrâne de pe Temeswarergasse, să-şi culce fruntea obosită de gânduri şi de furtuni în poala mamei Cumbria.

Au ajuns într-o vineri după miezul nopţii. Uşile cazărmii imperiale s-au deschis şi la lumina felinarului a fost preluat de o umbră care l-a însoţit până în camera de arest. Uşa s-a închis în urma grănicerului şi a rămas singur. S-a mirat peste măsură să constate că, în locul patului cu aşternut de paie şi pătură cazonă, subţiată de folosinţă, i s-a pregătit un pat cu saltea moale, cu cearceafuri albe, că fusese introdusă o masă rotundă, pe care

aceeaşi gospodină grijulie aşternuse un măsai împopistrat cu flori roşii, cusute de o mână pricepută. Soba de tuci burduhănoasă ardea veselă duduind, aruncând în încăperea austeră o căldură binecuvântată. Efta şi-a împrospătat obrazul în lavoarul smălțuit, s-a şters cu un ştergar ce mirosea a levănțică şi a busuioc şi după ce s-a dezbrăcat s-a scufundat imediat în somn. Visă, pentru prima dată după atâția ani, coasta înverzită ce pornea chiar din spatele casei lor şi se pierdea în pădurile întunecoase ale Rudăriei. Văzu ciopoare de oi, cu miei albi şi negri zburdând în legea lor, auzi clopoțeii, cu sunetul lor îngeresc, clinchețind la gâtul acestora şi-l inundă puternic mirosul ierbii crude, al vântului ce se strecura şăgalnic peste sat, peste oameni şi dobitoace, încât zăgazurile ce țineau poprite baierele sufletului său se rupseră şi două lacrimi fierbinți țâşniră de sub pleoapele celui adormit şi se pierdură în caierul bărbii.

Dormi somn lung şi greu până când, pierzându-şi răbdarea, Cumbria îi puse pe frunte palma îngustă şi fierbinte, mângâind-o. Lângă ea, schimbându-şi greutatea de pe un picior pe altul, căpitanul Nicolae Murgu, zis şi Lae, privea obrazul celui adormit, făcând eforturi să regăsească în trăsăturile aspre ale acestuia măcar ceva care să-i amintească de tinerelul pe care îl văzuse ultima dată. Când Efta fusese ultima dată acasă, el era un copilandru şi abia şi-l amintea. În dimineața aceasta, când păşise nerăbdător pe poarta cazărmii şi aproape alergase spre celula pe care o pregătise cu învoire de la comandant, găsise în patul alb un străin bărbos. Îl impresionase somnul fratelui său mai mare, un somn de om singuratic. Ghicise pe fruntea aceea încrețită şi în timpul somnului furtunile şi suferințele prin care trecuse şi pe care le purta cu sine, cum îşi poartă fiecare om soarta.

Efta simți prin somn mâna Cumbriei şi se sili să creadă că visează. Un zâmbet îi înflori în colțul gurii. De copil căuta mângâirea mamei sale, o visa, o dorea înainte de culcare şi la

trezire. Când Cumbria era supărată pe el sau doar atât de obosită de grijile zilnice, încât uita să i-o dea, Efta adormea plângând.

– Trezeşte-te, Efto, mamă, că vin zânele şi te fură din somn, îi şopti Cumbria.

Deschise brusc ochii, o văzu aplecată asupra lui iar alături de ea un ofiţier străin iscodindu-l şi abia acum înţelese că ajunsese acasă.

După ce Cumbria îşi ostoi dorul la pieptul bărbosului, Efta o întrebă în glumă:

– Mamă, cine-i voinicul ghinărar care-ţi stă alături? Că de frumos îi frumos, de viteaz aşa-l arată săbioiul de la brâu, dar numele nu-i stă scris în frunte…

– Stă scris în toate zeitungurile ba chiar şi în toate ordinele venite de la Viena despre un complotist, doctor în iure, arestuit în Valachia, trimis sub escortă în imperiu, ca să dea seama de faptele sale periculoase pentru liniştea lumii. Mi-a ajuns la urechi că ar fi vorba despre nenea Efta, fratele meu mai mare şi vestit, dar nu mi-a venit a crede. Dumneata, mamă, ai crede că inima lui de piatră ar fi în stare să ucidă pe toţi regii, numa să se facă republică?, îi ripostă în glumă Lae.

Efta îşi întinse braţele sale scurte, cuprinzând cu ele trupul acela voinic, sub care se ascundea încă o inimă de fecior.

– Mă, prâsleo, io mi-s mâncător de carne de om, ca ghionoaia din poveste. Aşa că bagă de seamă.

– Ai fi, neneo, da acum eşti în ghearele vulturului împărătesc, nu pe spatele ghionoaiei. Şi vulturul cere stârv nu pulpă de voinic.

– Ia lăsaţi prostiile, măi copii, îi mustră Cumbria. Tu, Efto, scoală-te, spală-te pe obraz şi pofteşte la fruştiuc. Că nu-n zadar mi-am rupt mâinile toată noaptea să colăcesc.

Îşi clătări ochii şi-i întoarse spre masa încărcată de bunătăţuri. Cârnaţi, costiţă, brânză de oaie tare şi sărată, cum îi plăcea lui de mic, friptură de găină, bine rumenită, sarme aburind încă în oala pe care Cumbria o ascunsese sub şubă,

cozonaci galbeni şi pufoşi, cu nucă şi cu mac, altă patimă a sa de copil, o sticlă de răchie galbenă ca undelemnul şi trei pahare.

Lae turnă în pahare. Efta îl ridică pe al său privindu-l în lumina ochilor.

– Să fie de sufletul răposaților, zise, lăsând să cadă o picătură jos, eu nu prea-s dedat cu băutul, dar am să-mi calc năravul.

Lichidul aromat i se prelinse în măruntaie, umplându-le de o căldură binefăcătoare.

– Ştii ce am visat azi-noapte, mamă? întrebă Efta pe neaşteptate. Am visat coasta noastră de la Rudăria, din spatele casei, plină de oi şi de miei. Şi iarba verde brumată de rouă.

– Ai să mergi şi acasă, Efto, când ăi scăpa de necaz.

Cu toate că, îi spusese în gând, nu-i bine să visezi locurile acelea. Omul în ultimele lui ceasuri, se zice că se întoarce către început.

– Măi frate, cum să-mi explic odaia asta? Că doar n-oți ține voi arestuiții în puf, ca pe mine.

– Gefreitărul Popiți mi-o spus ce i-ai cricit, nano, aşa că te-am urmărit tot drumul până la Sibiu şi-napoi. Cum generalul Florian von Mecher a plecat la Viena, am schimbat arestul ofițerilor într-o cameră de goşti. Peste trei-patru zile, când s-o întoarce comandantul, ai să-ți schimbi cvartirul după orânduială. Până atunci, trai şi băcălău.

34

– Spune, Efto, e mare vina ta? Cât de greu îți poate fi ştraful?

Fruntea mamei s-a acoperit de nori. Nu plânge, nu se vaită. Nu-i în felul ei. Aparent rămâne tare, stâncă neclintită, bărbătoasă. Aşa au învățat-o necazurile. Cu bărbatul plecat mereu în războaie, pe coclauri, în Slavonia, rămasă pe cap cu trei băieți şi o fată, cu grijile şi robota. Acum doi ani moartea a

ieşit la cosit în ograda ei. I-a secerat deodată bărbat şi fiu. Primul ros de boală, gâtuit de astmă, târându-se ca o arătare de la umbră la soare, privind cu ochii goi vânătările cerului. Din omul falnic de altădată, rămăseseră numai oasele şi pielea. Ochii i se înfundaseră în orbite, mâinile şi picioarele descărnate nu mai aveau putere nici să se spele, nici să se hrănească, darămite să şi umble. Îl spăla şi-l hrănea ea, ca pe un copil neajutorat, plângând în sinea ei de ruşinea şi neputinţa ce-l ajunseseră. Ilie avea douăzeci şi şase de ani, nici măcar vârsta lui Hristos, când îl scoborâse în ţărână cu alai de nuntă. Aduseseră un brad întreg şi-l împodobiseră cu jale. Cântase fanfara regimentului când doine, când brâuri şi hore. De jucat juca numai moartea.

Şi acum el, cel dintâi născut, sabia de argint pe care o grijise după cum îi porunciseră ursitoarele. Se mai mânia Sâmu câteodată: „Măi, Cumbrie, măi, ai fi în stare să-ţi pui unghia în gât pentru băiatul acesta! Toată te sfărâmi numai pentru el. Parcă n-am fi şi noi ăştialalţi. Eu şi copiii". „Lui i s-a dat banul, răspundea arţăgoasă. E însămnat, cu multă minte. Trebuie să-l ajut, ca să-şi împlinească datul. Să iasă şi din neamul nostru cineva."

„Complotist?! Vroiaţi să-l schimbaţi pe domn şi să faceţi republică?! Efto, mumo, cine ţi-o tulburat minţile să te pui tu cu regii, care-s lăsaţi de la Dumnezeu?! De ce n-ai rămas la Pesta avocat ori profesor, de ce nu te-ai mulţumit la Iaşi, să fi fost şi tu ca prietenul tău Bojâncă?! Dacă nu s-a putut să-ţi aduni sufletul unde sugina te-a chemat mai întâi şi să mă văd mumă de prinţişor, cum n-ai putut tu găsi o fată din rândul tău cu care să-ţi alungi pustiurile?"

– Vina mea nu priveşte împărăţia, mamă, ai răspuns. Am să fac scrisoare la împărat. N-am călcat nici o lege kezaro-crăiască…, ai ezitat, nu poate fi dovedit că am pus la cale ceva.

Credeai sau doar te înşelai singur? Metternich a poruncit să fie arestat la Lugoj Câmpineanu, care nu era supus al

împăratului. L-a trimis în închisoarea Caransebeşului fără nici un drept. Mâna poliţiştilor regeşti este lungă şi ajunge departe, Efto. De mic ai auzit o vorbă pe care ţăranii tăi o spun şi când trebuie şi când nu trebuie: corb la corb nu-şi scoate ochii. Nu numai că nu şi-i scot, ci se mai şi ajută între ei, ca să-i scoată pe ai altora. Dar până să înţelegi aceste lucruri va mai trece câtva timp. Deocamdată ţi-e capul plin de năluci.

Zilele care au urmat au şters dulceaţa întâlnirii cu Lae şi Cumbria. Generalul Florian von Mecher s-a întors mai devreme de la Viena şi, cu câteva ceasuri înainte de a intra el în Caransebeş, ai schimbat şi tu cvartirul. De la pat strălucitor, la paie, la pătură roasă de atâta târnosit. De la cuptor cald, la stăni, la gheţărie. Mâncarea osânditului: apă, pită neagră şi lături. Până a doua zi, când von Mecher a luat cunoştinţă de faptele tale, ai avut vreme să-ţi cântăreşti şansele. Şi ţi-a venit ideea salvatoare: Legea împărătească îţi dădea dreptul să ceri oricărui tribunal din imperiu să-ţi judece pricina. Nu neapărat cel militar din Caransebeş. Dacă erai cătană, se schimbau lucrurile.

Generalul te-a primit în aceeaşi încăpere în care, cu peste douăzeci de ani în urmă, păşiseşi pe lângă poalele Cumbriei, înspăimântat de mustăţile îmbârligate şi de uniforma strălucitoare ale colonelului Roth. Von Mecher avea vârsta străbunicilor. Mustăţi, că barbă nu purta, albe, cât păr mai acoperea ţeasta şi el ca neaua, ochii oţelii însă, neiertători, strivind sub luminile lor scârba pentru drojdia lumii. Răsfoind înscrisurile venite de la Bucureşti şi notele confidenţiale ale poliţiei îşi făcuse o părere despre valahul ingrat, crescut la sânul marii puteri, înşcolat prin bunăvoinţa împărătească şi devenit duşman al ordinii. „Pui de năpârcă! ţistuise scârbit von Mecher. Îşi merită ştreangul.” Se aşteptase ca arestatul să fie un tip fioros, hirsut, cu privirea sângeroasă. Se trezise înaintea lui cu o frunte cât bolta Domului Sfântului Ştefan de la Viena.

– În ce limbă preferaţi să discutăm? te-a întrebat von Mecher. Germana, maghiara sau latina?

„Germana sau latina”, ai răspuns.

„Bine, sunteți învinuit de îndemn la răzvrătire, de complot şi uneltire împotriva prințului valah”.

„Învinuire nedovedită, excelență. Simplă presupunere uşurată de argumente părelnice.”

„Hm, vom vedea dacă veți susține până la capăt acest lucru, a mormăit von Mecher. Vom alcătui un tribunal care vă va judeca.”

„După lege, excelență, întrucât nu sunt militar, am dreptul să cer oricărui tribunal să-mi cerceteze cauza. Mă rog deci să-mi îngăduiți să mă adresez tribunalului comitatens din Lugoj.”

„Poftim? a strigat von Mecher, apoi, dându-şi seama de situația nevrednică de rangul său, a revenit la tonul egal, glacial, cu care discutase până atunci, deci refuzați să vă supuneți tribunalului militar?”

„Nu refuz, excelență, ci apelez la un drept pe care mi-l dă legea. Vă rog să cercetați şi să dispuneți.”

După alte câteva zile, von Mecher a înțeles că n-are încotro şi ți-a permis să te adresezi tribunalului din Lugoj. Memoriul l-a dus Cumbria. L-a dus e un fel de-a zice, pentru că s-a dus pe sine, leoaică cu ghearele ascunse în pernițe de puf. A țesut ițe de la unul la altul până când răspunsul a fost cel dorit. „Întrucât numitul Euthimiu Murgu, avocat şi profesor de drept, acuzat de participarea la revolta politică din Bucureşti, se supune de bunăvoie judecății tribunalului acestui comitat, încuviințăm să fie mutat din închisoarea Caransebeşului, în seama celei din Lugoj.”

„Ați câştigat, i-a spus von Mecher, înainte de a-i îngădui să plece sub escortă. Veți merge la Lugoj, dar nu mă îndoiesc de urmarea judecății acestui tribunal. Unuia ca dumneavoastră îi este neîngăduit să se mişte liber printre oameni.”

Nici închisoarea Lugojului nu era palat domnesc, nu te răsfăța cu perne de puf, cu şemineuri în care arde lemn de santal, cu niscaiva meniuri imperiale. Odaie cu fiare la fereastră, prici

din lemn cu paie şi un strani de astrucat, un godin flămând de lemne acum în toiul iernii, pentru care porţia poruncită ajunge cât să nu-i plesnească tuciul de îngheţ. Numai că mama Cumbria plătise paznicilor să-i îngăduie maistrului Ghiţă Marcu să-ţi împrospăteze lemnele şi o dată cu ele şi tainul de mâncare.

„Cum mai cântă cucul pe afară, maistore Marcu?" îl întrebai bucuros de vorba lungă, dulce şi aşezată a lugojanului.

„Apăi, domnule profesor, îţi răspundea, nouă nu ne cântă cucul, ci ciovica, cucuveaua, bat-o Dumnezeu s-o bată, tot a năcaz ne cobeşte." Gardianul, om şi el, bucuros să primească în palmă câte o paclă de duhan, ba chiar şi câte un florin, se prefăcea că numără parii din grădina popii Berceanu. Îi lăsa să givănească pe săturate, luând seamă să nu se apropie persoană străină.

În timpul acesta, între tribunalul din Lugoj şi Consiliul locţiitoriului regal din Buda, se mânau depeşe privitoare la soarta ta. Iarna slobozea lacrimi de pe streşine, din teii ce străjuiau descărnaţi închisoarea. Vrăbii gureşe veneau să ciocănească firimiturile pe care le aşezai pe zidul lat în care era tăiată fereastra. Şopăiau ciocănind mărunt şi pe neaşteptate se transformau în glonţ despicând aerul umed şi rece.

De la aceeaşi palmă de fereastră ai urmărit cerul limpezindu-se în fiecare săptămână tot mai mult, căpătându-şi culoarea albăstruie, veselă, colţul de iarbă mijind din muşchiul ce acoperea zidul împrejmuitor, mugurii abia ghiciţi pe ramurile teilor. I-ai scris împăratului Ferdinand, cerându-i eliberarea pe chezăşie, până când juzii şi alţi corbi regeşti de la Buda se vor hotărî să urnească hârtiile. Au luat asupra lor toată răspunderea maistorii Ghiţă Marcu, Craiul, popa Berceanu. Până şi primarul Lugojului, Alexandrovici, şi-a pus iscălitura înflorită pe jalba către împărat.

Din primăvară până-n toamnă ai rămas să-ţi pliveşti nădejdile ascultând larma străzii, cântecele lăutarilor de la birtul lui Iancovici, părintele „Anei Lugojana", dangătele clopotelor şi

jelaniile muierilor venite în cimitirul aflat nu departe, ca să-şi cânte morţii. Cinci paşi în jos, cinci paşi în sus, zi de zi, lună de lună, din iarnă până-n toamnă. Ai fi putut ajunge pe jos până la Viena, ca să baţi la poarta surdă a habsburgului şi să-l întrebi de sănătate. Maria Tereza, renumita împărăţească, era oale şi ulcele. Au rămas după ea doar vorbele porcoase şi lanţurile cu care i-au legat pe ardeleni şi pe bănăţeni. Zâmbeşti la gândul necuviincios.

„Măi Efta, te mustri, nu erai tu pe potriva armăsarului, nici a soldaţilor din gardă." Ziua se îngână cu noaptea, noaptea îşi spală trenţele în apele zorilor. Iar tu macini gândurile cât încap într-un creier de om. Mai bine te făceai lotru. Ai fi tăiat la spahii câţiva ani, ai fi spart sipete cu galbeni şi ai fi îndulcit traiul câtorva nenorociţi. Pe urmă tot aici ai fi ajuns, într-un sicriu de piatră, cu belciuge şi lacăte cât copita armăsarului lui Iovan Iorgovan. Te-ar fi suit în furci sau ai fi mers la Keiserpardon. Nu ţi-ar fi părut rău, ştiind că pe urma ta ai semănat prunci ale căror maici te vor închide între icoane până la ceasul din urmă. Aşa, trăieşti, hm, cum ţi se mai potriveşte ţie cuvântul acesta, cu două năluci.

Într-o amiazăzi a venit răspunsul împăratului. Lacătele au fost desferecate şi cătana de pază ţi-a rugat de sănătate. Maistorul Ghiţă te-a îmbiat în cocia împodobită cu panglici ca de nuntă.

– Mulţam, maistore, ai răspuns, am să merg pe jos, să văd lumea, să mă bucur de oameni şi să le ascult graiul, că destul mi-or fost singurătatea şi ăi trei metri de ziduri.

Ai cuprins braţul Cumbriei şi ai păşit alături, urmăriţi de privirea neobosită a vulturului bicefal, aninat pe clădirea tribunalului.

35

…Sunt trei săptămâni de când trăsura a oprit în Heidenplatz, lăsându-mă călător singuratic, cu tăbărâtul meu cufăr în furnicarul de lume. Venisem în vizuina fiarei, mai aproape de Metternich însuşi, cu intenţia declarată de a face avocatură, ca plenipotenţiar al lugojenilor pe lângă Cancelaria aulică, şi cu celelalte gânduri, pe care moara din creierul meu le macină fără încetare. Banatul a căzut în mâna străinilor, a veneticilor, nemeşi de toate felurile şi naţiile, dar cu osebire sârbi şi unguri, cumpără pământuri libere, cu sate cu tot, sărăcesc şi asupresc pe bieţii români. Episcopii servieni fac şi desfac popi după bunul lor plac, numesc directori şi profesori la şcoalele româneşti cât să strâmbe sfântul nostru neam. Am venit aici să pipăi cu mintea călcâiul lui Achile, să văd unde aş putea lovi cu ţepuşă, cât de mult poate prinde sămânţa adevărului în capetele colţuroase ale beamtărilor. Am rămas în Caransebeş câteva zile să-mi îndrept spinarea cocoşată de frigul şi mucegaiul din Varmegia Lugojului. A venit şi Versavia din Slavonia, unde şi-a urmat bărbatul, înaltă, bălană, greoaie, parcă din alt os decât al Murguleştilor şi al Pungileştilor. Mai demult, mama glumea cu vecinii: „Pe asta a mică am cumpărat-o de la nemţi pe un pumn de crumperi”, zicea, când toţi se mirau de unde putuse răsări o bălană între atâţia negricioşi. M-a îmbrăţişat cu sfială Versavia şi s-a pornit pe plâns. „Huş, năroado!, a sprânjit-o mama, că nu-i mort. Efta e din neamul celor ce se scoală şi din morminte, darmite dintr-o temniţă.” Avea însă mama Cumbria privirea înrourată când încerca să mă îmbrăţişeze. Mă bănuia de slăbiciuni omeneşti, muma. De unde să ştie că le-am lepădat ca pe nişte zorzoane nefolositoare, că mă scula dimineaţa din somn firul de mânie împotriva alcătuitorilor lumii, că mă hrăneam din necazurile românilor mei, că scoteam sabia împotriva hrăpăreţilor veniţi ca nişte căpuşe să ne sugă sângele, că visam cu ochii deschişi la realcătuirea vechii Dachii,

fără rege şi fără împărat, în care toţi oamenii să fie egali, să lucreze fiecare după priceperea lui şi să-şi aibă îndestulul pentru traiul său şi al dobitoacelor. I-am mărturisit mamei intenţia de a pleca la Viena. M-a privit şi în ochii ei am văzut umbra spaimei. Dar a răspuns: „Dacă tu crezi că aşa-i bine, aşa să faci!" Nici o vorbă în plus, nici o jelanie sau un oftat. Numai la plecare m-a învelit cu privirea de parcă ar fi vrut să mă îmbrace într-o platoşă şi mi-a spus zâmbind: „Poate-mi găseşti vreo nemţoane de noră pe acolo. Una trupeşă şi bună de prăsilă, să-mi umple casa de nepoţi." Singurul ei regret, că am rămas pustnic, steril. Chiar de aş fi încercat să-i spun, tot n-ar fi înţeles că eram scos din rândul oamenilor. Că astfel a hotărât steaua mea.

Mi-am găsit cvartir în Kaiserstrasse. De aici cobori câţiva zeci de metri şi te afli în Maria Hilfer Strasse, ce despică în două capitala, legând Hoffburgul cu Schönbrunnul. Clădirea în care am închiriat două camere se aseamănă cu toate celelalte din jurul ei ca două picături de apă. Aceeaşi culoare cafenie, aceleaşi ferestre înguste şi lungi, aceleaşi porţi masive, încastrate în ziduri groase ca de cetate. Dacă n-ar fi numerotate n-ai şti unde să intri. Gazdele mele sunt o pereche de bătrâni. El un moşulică pedant, îmbrăcat în costum gri-fer, cu lavalieră, cu hochzilinder pe cap şi pelerină, ea corpolentă, cu vagi urme de frumuseţe, purtându-şi cu decentă cochetărie anii, veselă şi guralivă, distonând flagrant cu austeritatea ţeapănă a lui Herr Schmüzle. Odăile mirosind puternic a colonie sunt întunecate. Prin ferestrele înguste lumina se strecoară cu greutate, iar mobilele greoaie, maro-roşcate, nu înveselesc interiorul. Singura lumină o aduce, în dimineţile când cei doi bătrânei sunt la plimbare, slujnica, o fată de nici douăzeci de ani, venită de undeva de prin Serbia. Atunci uşile şi ferestrele sunt lăsate deschise, cântecele aleargă prin casă pe urmele pulpelor rotunde şi tari, cosiţele de culoarea paiului de grâu zburdă în voie, sânii zvâcnesc prin cămaşa subţire, iar dracul de fată mi se încurcă mereu în cale.

„Was ist neues, Herr Doktor? Wie geht heute, Herr Doktor? Wie schön ist diese Tag!" Îmi mustru sângele să-şi potolească vârtejurile, dar parcă poți să-i pui căpăstru după poruncile minții, cât o fi ea de tare şi de mare? Din Lugoj îmi sosesc scrisori pline de necazuri. Pricini vechi cărora administrația comitatensă, cea de la Timişoara şi Pesta nu le-au pus capăt. Bat la uşi, întâmpin aceeaşi răceală solemnă, în fața jalbelor pe care le depun, cerând cercetare grabnică, befeluri peste befeluri, ce rămân acolo, în încăperile îmbâcsite de praf şi de hârțoage, ori se pierd pe lungul drum dintre Pesta şi Timişoara.

„Eu şi alți români îți rămânem de-a pururi mulțămitori pentru osteneala, sârguința şi râvna ce pui pentru noi şi pentru frații noştri români. Eu şi comunitatea noastră din Lugoj pricepem din epistola dumitale căci ai apucat o cale foarte bună pentru fericirea şi înaintarea neamului nostru şi că doreşti mai mult decât ceruta privilegie să dobândim. Însă nu ştim pe ce cale am putea da de originalele acelea bătrâne pierdute de îndelungați ani. Atât numai pot să-ți descoper că oraşul Lugoj din vechime au fost dăruit cu privilegii de Izabela şi de Ladislau. Bine ar fi, după cum zice comunitatea noastră, să vă puteți lua osteneala să căutați la Viena prin originale bătrâne când şi cum au fost date privilegiile; prin arhive multe s-ar putea găsi, de ar fi cu putință cearcă, că comunitatea noastră cu mare mulțumire va fi." Citesc şi recitesc scrisoarea popii Berceanu. Îi văd statura ciolănoasă, umbletul ca de urs, barba înspicată şi ochii negri scrutători scânteind şi fulgerând în afurisenii pe prota sârbesc, pe episcopul catolic de Csanad, de Fabry. În afara popii, s-au adunat, în timpul vremii aceleia de după ieşirea din temniță, câțiva oameni de mare ispravă.

În casa maistorului Craiu am tot dires pielea stăpânirii. Eu, avocatul Constantin Alexandrovici, Ghiță Marcu, Paul Secoşan, Nicola Ilca şi Dimitrie Popovița. Le-am povestit adevăratul obraz al complotului de la Bucureşti, în spatele căruia şedeau mii de tăbăcari şi alți sărmani ai boierimii şi domniei. Le-am

desclinit drepturile şi nedrepturile pe care pravilele bătrâne le statorniciseră bănăţenilor. Legile noi erau făcute de alţii şi fără ştirea poporului. Deci poporul, neavând ştire şi neîngăduindu-le, nu era dator să se supună.

„Nu ne-am supune noi, îşi mesteca mucul de ţigară Craiu, dacă n-ar veni cătanele împărăteşti şi nu ne-ar strânge în fiare.” „Ni-s puţini şi neştiutori, încuviinţă Secoşan. Ăi mulţi sunt încă şi mai neştiutori ca noi. Pocneşti din bici şi se strâng unii într-alţii ca oile la apropierea halei.”

„Trebuie să-i trezim, am zis, ridicând glasul a mânie şi m-am ruşinat. Iertaţi-mă, oameni buni, dar nu înţeleg supuşenia în faţa tâlharilor. Există legi şi înscrisuri, care ne dau drept la ce-i al nostru, şi al vostru e tot. Veneticii ne-au furat mai rău ca-n codru.”

36

Căldurile căzuseră năprasnic peste Lugoj. Aerul fierbea ca sub o pălălaie cumplită. Îl trăgeai în piept şi simţeai cum îţi arde gâtlejul. Timişul secase atât de mult, încât abia se mai vedea un firicel de apă strecurându-se anevoie printre bolovani. Îl ciuguleau găinile ieşite de prin oboruri. Şi într-o noapte a izbucnit, de cine ştie unde, focul. Limbile sale se înălţau în înaltul cerului senin străjuit de o lună bolnavă. Ţiglele pocneau ca lovituri de puşcă, azvârlite la mare depărtare. Din grajduri şi curelnice, din oboare, se auzeau mugete de vite, chirăit de găini, ţipete de gâşte şi urlete de câine. Apoi au început să bată în dungă clopotele bisericilor. Oamenii au ieşit cu găleţi, cu ciubere, cu tot ce-au avut la îndemână, încercând să stăvilească focul. Dacă apa Timişului n-ar fi secat, prăpădul nu s-ar fi întins atât de tare. Dar aşa, cu puţinele bunare, şi acelea secate pe jumătate, pârjolul a mistuit casă după casă. Oamenii sloboziseră vitele din grajduri ca să nu ardă de vii şi acestea alergau bezmetice pe uliţi, prin grădini, pierzându-se în afara oraşului.

Multe se prăbuşeau sub grinzile prăvălite din acoperişurile în flăcări. Femei despletite îşi smulgeau părul din cap căutându-şi copiii rătăciţi în năvala aceea de oameni şi dobitoace sau uitaţi în odăile cuprinse de pârjol. Înnebuniţi, văzându-şi avutul în flăcări, oamenii încercau să salveze ceea ce mai era cu putinţă.

Când Alba şi-a ridicat genele, a descoperit un Lugoj înspăimântător. Case nimicite din care nu mai rămăsese decât o grămadă imensă de cenuşă, ziduri afumate, grinzi nemistuite în întregime spânzurând sinistru sub cerul opac, uliţi în care zăceau de-a valma ţigle sfărâmate, obiecte din gospodării pe care bieţii oameni apucaseră să le salveze de la dezastru, animale rătăcite şi ei înşişi, bărbaţi, femei şi copii îmbrăcaţi sumar, aşa cum îi surprinsese focul, cu obrajii înnegriţi de fum, cu privirile rătăcite. Au trecut săptămâni până când guvernul s-a hotărât să vină în ajutorul nenorociţilor. Din toate satele din comitat, din Timişoara, Lipova, Arad, Caransebeş au început să sosească bani, lucruri, alimente.

La sfârşitul săptămânii, te-a căutat primarul. „Consiliul orăşenesc a dijmuit ajutoarele, ţi-a spus el, după ce Craiul l-a îmbiat cu un pahar de vin, ajutoarele au fost împărţite în trei, două părţi pentru cartierele unguresc şi nemţesc şi o parte pentru cel românesc, singurul păgubit."

„Este adevărat ce spui, domnule Alexandrovici? Dar e o nedreptate strigătoare la cer! ai răcnit lovind cu pumnul în masă. Cum şi-au îngăduit nemernicii?! Dacă nu s-au temut de mânia lui Dumnezeu, trebuia să se teamă de lege."

Ţi-ai răvăşit cu degetele barba, căutând cu înfrigurare o soluţie.

„Vom adresa o petiţie împăratului, ai decis, semnată de toţi amărâţii aceia. Să ştie majestatea sa ce lupi a pus să păzească oile."

Ai alergat zile în şir, de dimineaţa până seara, în căutarea păgubaşilor aciuaţi pe la rude, la prieteni, unii chiar în colibe improvizate din te miri ce. Te-au primit speriaţi, bănuitori, te-au

socotit un alt beamtăr îmbrăcat în țoale nemțești venit să le aducă pe cap cine știe ce belea. Cei care știau carte și-au scris numele cu slove tremurate, ceilalți au împestrițat, cu cruci și cu buricele degetelor, hârtia.

Ai declanșat din nou jocul pârelor. Directorul trebilor coroanei maghiare a ordonat anchetă. S-au pornit pe drumuri lungi beamtări tulburați de la supa cu găluște, de la gulașul fierbinte și de la șvarțul băut în taină în atmosfera somnolentă a după-amiezei vieneze. Poștalioanele i-au hurducat zile întregi prin coclauri transilvănene, casele de poștă sau cvartirurile improvizate le-au perpelit somnul, ca să găsească un Lugoj scrumit, funcționari comitatensi învârtind hârtiile măsluite, acuzând la rândul lor pe instigatorul bărbos, scăpat din temnițele valahe prin mărinimia împăratului, pe primarul vândut valahilor lugojeni și pe alții ca ei, dușmani ai ordinei și administrației maghiare…

La două săptămâni de la venirea ta în Viena, un echipaj luxos a oprit în fața casei spre uluirea bătrânelor portărese aflate mereu la post să vadă ce se întâmplă în stradă și să-și împărtășească reciproc, duminica dimineața, la câte o ceașcă de cafea cu lapte și cozonaci pufoși, impresiile. A coborât învelită în pelerină o făptură femeiască, după mers tânără, după ochi neasemuit de frumoasă. Ai răspuns la sunetul clopoțelului fără tragere de inimă, afurisind în gând pe cel ce îți tulbura tihna, fiindcă după socoteala ta nu putea fi decât unul venit cu cine știe ce jalbă sau proces. Te-ai trezit pe neașteptate în față cu o persoană de neam mare, ai sesizat acest lucru după îmbrăcăminte, ce-și ascundea obrazul. Nici o presimțire – am minți amândoi dacă am susține acest lucru – nu te-a anunțat că o aveai înaintea ta, după atâția ani, pe Edith, visul tău fulgurant, mai degrabă o idee fără înfățișare. Ai înclinat capul, ascultând trosnetul gâtului, neînvățat cu prea multe înclinăciuni, și ai așteptat.

„Excelenţă?" Vălul a căzut. Obrazul prelung, cu liniile dulci, buzele desenate ca într-o carte de poveşti, zulufii de la tâmple, arcadele subţiri, lucrate de o pensulă de geniu şi ochii aceia de o adâncime înaltă, ca a cerului de vară.

„Herr Doktor Euthimiu Murgu, a zâmbit sfioasă excelenţa sa, nu întrebând, nici mirându-se, ci constatând. M-am schimbat într-atâta, încât ochii dumitale nu mă mai recunosc?"

Ei, Efto, unde ţi-e elocinţa cu care i-ai înfundat pe vodă Sturdza, pe armeanul, pe temuţii anchetatori ai lui vodă Ghica?! Ţi-a priponit cineva limba ori a turnat-o în plumb? Că inima bate în piept cu zvon atât de mare, încât nu l-ar acoperi nici toate clopotele din Viena. Te şi miri că femeia aceasta nu asurzeşte din pricina dangătului pe care-l suporţi. Săruţi degetele lungi, cu pielea mătăsoasă, parfumată.

„Bine ai venit, Edith", rosteşti stângaci şi curios, vocea răsună seacă, rece, în vestibul. Ţi-o asculţi şi eşti copleşit de nedumerire şi ruşine. Îi agăţi pelerina în cuier şi o pofteşti în cameră. Lumina crudă a zilei îţi dezvăluie o femeie în toată puterea cuvântului. Umeri plini, sâni bogaţi, mijlocul subţire, rotunjind şi mai mult şoldurile puternice. Pentru sihăstria ta trupească toate acestea au un efect descurajator. Eşti în alarmă cu toate simţurile. Îţi vine să o laşi aici, pe canapeaua acoperită cu pluş vişiniu, şi să dispari. Ţi-e frică de ea, de necunoscutul pe care-l ascunde această femeie, de tine şi de neputinţele tale (presupuse), te temi că acum, în clipele următoare se va sfărâma firava statuetă, luminiţa pe care ai păstrat-o în suflet ca pe o înşelătoare speranţă.

„Aş vrea să mă ierţi că n-am putut să fiu lângă tine încă din prima zi, şopteşte. Plecarea noastră de la Paris s-a amânat. Abia ieri soţul meu …" Dar s-a oprit aici, dându-şi seama că aducerea în discuţie a celui cu care îşi împărţea viaţa de câţiva ani, tatăl băieţilor ei, era pentru tine un străin, o realitate nedorită, un interpus, nechemat între fetiţa din castelul Eszterhazy şi jurat – notarăşul Euthimiu Murgu.

„Îmi pare bine că te văd, ai răspuns delicateței ei, îmi dau seama cât de greu ți-e să evadezi din multele obligații familiale şi sociale."

Un nou şiretlic, o nouă cursă, care ar fi generat, de data aceasta, cu aparentă încuviințare, explicații, descrieri amănunțite ale corvoadei femeii, fie ea şi de rang mare.

Dar vicleana aşteptare, n-a fost împlinită.

„Ştii bine, sper, că, dacă s-ar fi putut, nu te-aş fi părăsit nici o clipă, că atâta timp cât voi trăi voi fi în fața lui Dumnezeu logodnica ta. Neclintită de nimic, îmi voi ține promisiunea."

Te-a înfiorat tonul cu care a rostit ultimele cuvinte. Nu era în el doar un legământ, ci mult mai mult, o prevestire sumbră.

„Numai că eu am trădat înțelegerea noastră, logodna, cum îi spui tu. M-am logodit sau pot spune că mi-am luat de soață, pentru câte zile oi avea, altă mireasă."

Te-a privit întrebător, cu spaimă, cu resemnare, dar şi cu oarecare speranță. Şi-a strâns umerii, în semn că a înțeles cât de târzie era întoarcerea logodnicii la cel cu care făcuse legământ. Obrazul delicat s-a acoperit de o umbră adâncă, umbra jalei, a sfârşitului.

„Mă refer, desigur, ai continuat zâmbind ascuns în barbă, la o logodnică şi o soață al cărei nume este cunoscut drept Freiheit, Libertate. Întregul neam valah o adoră şi o visează, după cum multe alte neamuri speră s-o aibă."

„Ei, domnule doctor în ştiințe juridice şi filosofie, a țipat fericită Edith, îmbujorându-se, am uitat cu cine am de-a face şi cum îmi mai suceai mintea cu logica şi metafizica dumitale. M-am prins în cursă ca o femeie proastă şi nu-mi pare rău."

Gheața s-a spart, Efto, crusta aceea de care te temeai. S-a cuibărit la pieptul tău, stăpânită încă de teamă, ca nu cumva să te răzgândeşti şi să retragi, sau să modifici explicația convenabilă pe care o dăduseşi.

Ce a însemnat pentru tine, schimnicul, posesiunea unui trup desăvârşit în frumusețea lui, când tu ai dorit posesiunea

totală, contopirea în eul tău, până la ultima fărâmitură, a ființei celei ce se reîntorsese după atâția ani, venise ca şi cum ar fi coborât din adâncul timpului?! Insatisfacție, un gust amar al consumării şi neîmplinirii aşteptărilor. Vagi urme din parfumul cărnii, vagi impresii ale simțurilor. O sfâşietoare tristețe că ai pierdut ceva ce nu vei mai regăsi niciodată. Sentimentul că din acel moment deveniseşi mai vulnerabil, că indiferența şi hotărârea cu care îți asumaseşi calea, destinul, scăzuseră, fuseseră diminuate de ființa aceea ce nu-ți aparținea, pe care ştiai că n-o vei mai avea total, pură, niciodată.

…Adulmec floarea de tei ce-şi sloboade parfumul greu pe ferestrele larg deschise. Toată odaia mi-e plină de hârțoage, copii după vechi înscrisuri făcute la Hoffarchiv cu trinkgeld dat la arhivar, cu izmeneli şi zâmbete. De acasă, din Lugoj vin misive peste misive, de la popa Bercean, Miescu, Herțeg, Basul şi Martinicul, ba chiar şi de la Petru Cermena, căpitanul Timişoarei. Domnule prea zeloase, Strălucitului şi învățatului domn, Din romană viță, de bun gen născute şi înalt învățate domnule, Prea zeloase naționalist, sunt acestea formulele, vorbele cu care mi se adresează, ca să mă încurajeze, să-mi mângâie sufletul şi să am curaj să mă zbat, totul pentru ei necăjiții, oropsiții, pentru mine nimic, nici măcar guldenii cu care să-mi plătesc chiria, să-mi cârpesc încălțările. Mă întreabă Cermena dacă am zuitat Bucureştii, de care atât de drag îmi era cândva, îmi spune că abjectul acela de Nicoară zis şi Nicorăscu pieri din românime şi că Valahia se bucură de un viitor mai fericit iar românii aceia care fuseseră alungați din țară se întorc îndărăt. Mă bucur pentru căuzaşii munteni trimişi în robie după complotul de la 1840 că au revenit la casele lor, dar ştiu că în Bucureşti n-am să mă mai duc cu toate că mi-au rămas bunurile sechestruite de agie şi de tâlharii lui vodă. Din şcoala mea cu îndeletnicire lăturalnică, la care i-am avut învățăcei pe Bălcescu, pe C. A. Rosetti, pe Neofit Scriban, venit după mine de la Iaşi, pe toți profesorii publici, ba încă pe însuşi profesorul şcoalei

militare, s-a ales praful şi pulberea. Mi-au rămas în schimb gândurile însămânţate în minţile acelor oameni. Poate că, într-o zi, din acea sămânţă va răsări faptă dreaptă pentru neamul nostru. Eu ştiu că acum este vremea de a face ceva pentru Banat şi dacă mă voi duce la Bucureşti sau în altă parte cine ştie când se va mai întâmpla una ca asta. Aşadară, prieten Cermena, „nu doar plăcerile desfătărilor (cu sărăcia în care mă tăvălesc precum porcul s-ar putea oare cineva desfăta?!) nici iarăşi niscaiva interesuri, adică folosuri în parte au întârziat plecarea mea de aicea. Vremea a sosit ca interesurile noastre naţionale să fie de acum înainte obiect al unor îngrijiri mai înalte…Cu bucurie bag seamă că precum cei valahi, aşa şi fraţii bănăţeni se dezmorţesc, deşteptându-se din somnul trândăviei întru care îi cufundaseră negura neştiinţei şi a varvarilor…(Parcă văd ochiul agenţilor lui Metternich scormonind lacom cuvintele mele, aşa cum uliul scormoneşte din înaltul cerului ograzile oamenilor ca să descopere puiul de găină. Numai că puiul s-a copt la minte, uico Metternich, şi nu mai stă ca prostul să-l ia uliul în gheare). Cu nespusă bucurie am înţeles că fraţii din ţinuturile Lipovei, călcând în scara drepturilor naţionale, au luat în bătaie de joc, nevoind a cunoaşte neruşinatele semeţii ale veneticului servian care prin a noastră vrednică de prihană slăbiciune se află fără drept uzurpând drepturile naţiei şi ale bisericii noastre româneşti."

Lugojenii îşi pun toată nădejdea în mine şi în dragostea împăratului faţă de supuşi. De care dragoste să te ferească Dumnezeu! Ca orice stăpân, Ferdinand îşi priveşte supuşii cu indiferenţă, adesea cu desconsiderare. Degeaba îi scriu eu popii Berceanu, străduindu-mă să-i iau vălul neştiinţei de pe ochi arătându-i: „cârmuirea ţării noastre se află în mâinile unor rătăcituri venetice, căci frica de boală e mai tare decât simţul nedreptăţii. Sub umbra unei legiuite stăpâniri, îmblă să ne vândă drepturile. Şi noi, întunecaţii de noi, nu numai că nu pricepem, dară nici sâmţâm. Doamne, Doamne, răbdare, strigă vicleanul

din adâncul nelegiuirii. Şi oare când se poate zice răbdării însuşire morală?! Negreşit că numai atunci când ne este mână de ajutor spre bine… Iar când văzând că alţii fără dreptate se întind a ne răpi şi cele mai nedezlipite şi învederate drepturi ale fiinţei noastre, pe lângă toată cuviinţa de a striga, tăcem, în loc a ne răsti (…) poate-se oare numi răbdare? Nu, nicidecum. Pentru că fiind mijloc spre rău n-ar fi virtute, ci ticăloşie.

Toate necazurile vremurilor trecute, împreună glăsuind adeveresc neîncetat fiinţa politicească a Banatului… Neîngrădită stăpânire a pământului, deopotrivă drept spre toate slujbele ţării, dreptul de a alege judecătorii şi cârmuitorii ţării fără de a cunoaşte cineva un privelegiu (…) sunt acele legi de căpetenie ale ţării pe care între varvari înşişi turcii le-au păzit".

Aici ţi-ai unit gândurile cu cele ale protei Nicolae Stoica de Haţeg, cu toate că, dacă ar fi fost posibil să vă întâlniţi şi să schimbaţi o vorbă, să staţi la zbor cum se zice între grănicieri, ţi s-ar fi zburlit fuiorul bărbii simţindu-l robit episcopilor servieni ai Vârşeţului şi Karloviţului şi prea plecat servitor către a lor mărire împăratul Iosef al II-lea.

„…căci voi sfântului steag cu crucea n-aţi fost credincioşi, iar steagului făr de cruce v-aţi închinat şi aţi slujit?" li s-a reproşat bănăţenilor de către oamenii împăratului. „Steagurile cu sfânta cruce, au răspuns ei, trei ani toate bucatele şi verdeţurile câmpului ni le-au mâncat şi grea foamete am răbdat, în păduri coajă de ceri am mâncat. Iară viind steag fără cruce, adunând sate, împărţind bucate şi săimeni cu simbrie care au vrut s-au pus, iară mai tare pentru foamete."

Pana aleargă nepoticnit pe hârtie, mintea îţi fierbe ca un cazan, nestăvilită. Îi scrii popii Berceanu, dar în adevăr imaginea lui a dispărut dinaintea ochilor tăi, în locul ei au apărut şpanii, viceşpanii, grofii, episcopii sârbi, o viermuială de căpuşe înfipte în trupul Banatului, sugând din răsputeri din vlaga rumânilor. „Eu văd în ţară oameni străini aşezaţi pe pământul moşnenilor

care voind a se numi stăpâni (…) sub umbra acestui nume mincinos voiesc a-şi însuşi dreptul de a suge sângele fraţilor mei. Oare au acestea, în scris, că le-ar fi vândut pământul? Nu! Ei zic că au cumpărat şi au dreptul cumpărării. Apoi întrebându-se de la cine au cumpărat zic că de la împăratul. Dar apoi împăratul stăpân este oare pe averea mea? Nu!… Aceşti străini aşezaţi pe pământ străin cu drept de a suge sângele creştinilor sunt nu numai jefuitori, ci înşişi judecătorii celor jefuiţi… Dar apoi, noi, românii, moşnenii, obştea ţării oare nu cunoaştem lege străină în ţara noastră? Ba, nici că am putut cunoaşte ori primi pentru că noi (…) nu ştim să ne fi adunat vreodată spre a ne sfătui sau chibzui pentru aceasta, nici am fost întrebaţi… Iar ce se alege de acei străini mâncători, care sub nume de nemeş voiesc a se numi închipuitorii ţării noastre, ori ce ar fi făcut, ori ce va face dieta ungurească, pre noi nu ne îndatorează. Pentru că noi nici nemeşag, nici nemeş în ţara noastră nu cunoaştem. Aşadar dacă sunt românii ajunşi spre a păşi către a lor mântuire trebuie să urmeze sfatul meu şi de la acesta să nu se îndepărteze, unde le voi zice acolo să urmeze fără a se sfii câtuşi de puţin… Şi apoi atuncea să întreb eu pe nemeşi, spăhii şi cămara hoţilor ce caută în Banat!”

Azvârli pana ce-ţi arde degetele tot aşa cum întregul trup îţi arde cuprins de mare febră. Mânia îţi bântuie ceasurile fără încetare, te scoli dimineaţa şi te ia în stăpânire, te însoţeşte prin Viena, de pe Kaiserstrasse până la Stefansdom, de aici până la Hoffburg, dincolo de zidurile căruia Ferdinand cu întreaga lui curte se hrănesc din sudoarea a milioane de nenorociţi, de robi, de anonimi din Austria, din Ardeal, din Banat, din Cehia şi Moravia, Bohemia, Lombardia, Slavonia, Galiţia etc. Paşii îţi sunt număraţi, fiecare gest cântărit de agenţii poliţiei lui Metternich, rapoartele lor se adună în vrafuri pe biroul somptuos al prinţului paianjen care-şi ţese pânza vicleană, hrăpăreaţă, peste întrega Europă. Dar scrisorile tale către bănăţeni rămân neştiute, întrucât sunt purtate pe căi ocolite, dosite în căptuşeala

hainelor de către negustorii lugojeni. Te-ai desprins din scaun frecându-ți cu palma fruntea amorțită. Ai dat la o parte perdelele de muselină urmărind cu privirea strada aproape pustie, amorțită de zăpușeală în această duminică de august în care vienezii au bulucit cu mic cu mare către Dunăre sau spre Wienerwald.

37

Culcușul meu stă sub semnul rușinii, al furtului și duplicității. Edith mă vizitează tot mai des. Înfloreşte vizibil în brațele mele, la flacăra iubirii ce a pus stăpânire pe ființa mea. Nu cunosc psihologia femeii, nu ştiu nimic din ceea ce simte şi gândeşte ea. Nu pot să-mi imaginez cum se justifică în fața propriei conştiințe. Nu încape îndoială că îşi iubeşte cei doi copii față de care are sentimente materne puternice. Viața fără ei ar fi de neimaginat. Dar nu de copii e vorba, ci despre relația pe care o are cu cel pe care şi l-a ales sau i-a fost ales de soț. Încerc să-mi imaginez cum se întoarce acasă, momentul întâlnirii cu cel căruia îi poartă numele, cuvintele şi gesturile de tandrețe, inerente după atâția ani de căsnicie, momentele de intimitate, culminate cu relația sexuală, contopirea bărbatului cu femeia. Toate acestea după ce s-a desprins din brațele mele, după ce abia au trecut câteva ore de când mi s-a dăruit cu frenezie. Cât de adâncă poate fi dedublarea ființei umane? Până unde se poate ajunge cu duplicitatea? Până la ce margine se poate trăi cu minciuna? Eu însumi am practicat minciuna, duplicitatea, dar numai până când acestea nu au adus atingere spiritului, eului meu lăuntric. Am trăit alături de cei ce mă desconsiderau pe mine şi neamul meu, fără să le strig, să le arunc în obraz greața, furia şi ura mea. Ba, dimpotrivă, le-am dat impresia că sunt un renegat, un trădător. I-am mințit pe anchetatori lui vodă Alexandru Dimitrie Ghika, întrucât raporturile noastre erau de potrivnicie, conspirația noastră urmărea răsturnarea sa şi proclamarea republicii. Voiam o altă lume, mai bună, mai

dreaptă, în folosul sărmanilor. Dacă m-ar fi strâns în butuci, m-ar fi afumat cu ardei iute, m-ar fi scufundat în apă înghețată, ca pe Mitică Filipescu, tot n-aș fi mărturisit scopurile conspirației, nici numele căuzașilor, nici n-aș fi strigat „Trăiască vodă Ghica!" Telegescu, Serghiescu au făcut-o, deși sunt convins că-l urau pe vodă la fel de tare ca și mine. Heliade însuși mi-a mărturisit, în ceasurile lungi când eram mosafirul lui, în casele pe care le avea în strada Mitropoliei, că îl dezgustă orice apropiere de scaunul domnesc.

Observ că Edith se împotrivește din răsputeri să-mi vorbească despre relațiile pe care le are cu soțul ei. Dar fără să-și dea seama dă târcoale casei și numelui lui. Atunci simt cum o gheară îmi strânge gâtlejul, mânia urcă în mine ca un taifun, mă cuprinde un tremur pe care nu știu dacă reușesc totdeauna să-l ascund. Sau poate că-l ascund atât de bine, încât ea nu-l observă. Altfel cum se explică nepăsarea cu care își continuă povestirile legate de balurile la care se duc împreună, de toaletele pe care și le comandă, de chipeșia nu știu cărei alteță cu care a valsat la curte? „Nu mă interesează nimicurile acestea frivole!" îi spun în sinea mea. Dar limba rostește alte cuvinte, sub porunca minții sau, știu eu, a inimii. Și? Și? întreb gâfâit, ca un satir bătrân, delectat de imagini ale cine știe cărei curtezane. Dacă m-ar iubi cu adevărat, Edith ar trebui să simtă, să înțeleagă ce se întâmplă înlăuntrul meu. Poate că nu mă iubește, poate că vine la mine din frivolitate, din viciu sau pur și simplu în căutarea sentimentelor pe care le-a simțit fetișcana de atunci. Când se va sătura, căci va veni și momentul acesta, nu?, mă va arunca, așa cum își aruncă rochiile de care s-a plictisit. Raționament de femeie, Efto, sau de bărbat trăit atâția ani în sihăstria sufletului și a trupului? Și una și alta. Ca unul care te-ai studiat, ai putut descoperi în tine și partea muierească. Oare întâmplător se spune că sexul copilului se decide în ultima instanță în pântecul mamei? Cu toată feminitatea ei, Cumbria n-are oare atâtea

porniri de bărbat, care oricum le-ar suci şi răsuci nu-s doar urmarea traiului ei cu un bărbat veşnic pe drumuri?!

Pe de altă parte, Edith şi-a pierdut orice simț de prevedere. Echipajul ei, pe care oricine poate vedea blazonul prințului, stă ceasuri în şir, ziua în amiaza mare, în fața casei mele. Săptămâna trecută a venit val-vârtej poruncindu-mi să mă pregătesc de o plimbare. Am urmat-o ca un câine ce-şi urmează stăpânul. Am părăsit Viena îndepărtându-ne spre Grinzing. Plimbându-ne prin sătucul urcat pe dealuri, cu căsuțe ca în Hans şi Grätel, m-am întristat brusc amintindu-mi de Rudăria. Am să mor şi nu mă voi mai lecui niciodată de dorul acesta inexplicabil de Valea mea. O port în sânge ca pe o dulce otravă.

– Ce s-a întâmplat? m-a întrebat pe neaşteptate Edith, de ce te-ai înnegurat?

– Mai ții minte ce ți-am povestit despre ținutul în care m-am născut?

– O, sigur, un moş Novac, soldat în războaiele fabuloase cu turcii, cu francezii, o apă care despică localitatea în două, Rudărica, o vale plină de mori şi muntele, sufletul sufletului tău, cu ciobanii, fiarele sălbatice şi răuberii lui.

– Nu-s hoți, Edith, sunt nişte amărâți de țărani care n-au mai putut răbda fărădelegile şi-şi fac singuri dreptate.

– Iartă-mă, iubitule, prea-i de demult povestea ta. Ce-i însă cu tristețea?

– Mă cuprinde tot mai des dorul de lumea aceea. La noi se spune că pe măsură ce te apropii de moarte, îți vin tot mai mult în minte strămoşii şi locurile în care te-ai născut.

– Prostii, iubitule, cum poți să spui una ca asta ?!

Mi-a cuprins gâtul cu brațele în văzul lumii şi şi-a lipit buzele fierbinți de ale mele. Mi-a molcomit sufletul şi mi-a adormit ruşinea.

Caleaşca m-a lăsat în fața casei năuc de fericire. După ce am urcat scările şi am pătruns în odăi, m-a copleşit tristețea. La ce bun toate astea ?

38

I. Miescu: Domnule prea zeloase

„Noi pe moscul nostru sârbesc îl biruirăm iar pe cel ce ni l-au fost trimis popă fără ştirea noastră nu-l primirăm. Noi ţinem pe popa Berceanu şi acum contrarii stau ca opărâţi."

O altă scrisoare sosită în acelaşi timp cu prima pe drumurile întortocheate, furişe, ale imperiului: „Noi am lucrat pentru districturile Caransebeş şi Oradea Mare spre a căror împlinire am arătat împăraţilor pre cei mai preţuiţi în inimile noastre, adică pe Alexandru Gavra şi Euthimie Murgu – să avem reazem înaintea tribunalului unde nu-i îndoială ca să putem ajunge fiindcă prota cel surd au şi aprins focul. Instanţia pentru director s-au subscris de 18 comunităţi şi preoţi, le trimit dumitale pentru traducere, la care lucrare eşti rugat să nu mai verşi foc în ele că este destul…

Învăţătorul Făgetului, Petru Musteţ, clientul surdului şi al lui Bocolici, duminică 13 august fiind noi în târgul Făgetului, cu cele mai tăioase cuvinte ne-au atins. Zicea şi aceea că cu ce ne-am ales că am căutat subscrieri că Balici e actualul director, că românii sunt tot pârliţi, că noi suntem vândraşi. Fibirăul Făgetului a poruncit ca pe cel ce poartă instalaţiile să-l prindă şi să-l lege, ca să-l întrebe cine i-a dat slobozenie ca să intre în procesul lor şi să-i înşele pe chinezi şi pe preoţi. La Lugoj ai mulţi prieteni, dar aveai şi mai mulţi dacă făceai cercetare la mai multe de aici, nu te-ar fi urât atâţia. Milencovici zice că socoteşti pe tot insul de nimic."

Hm! Mormăie Murgu mestecându-şi în tăcere mânia. Care va să zică, dacă n-au putut să-mi prindă mâinile în necazurile lor, să-mi frământ creierii şi să-mi rup pingelele pe la uşile cancelariilor, acum mă suduie şi cearcă a-mi scoate nume rău. Cumplită făţărnicie şi josnicie omenească. Oare nu am slujit pe toţi câţi am putut? Cu ce m-am ales? Cârtiri, vorbe de clacă

purtate de la unul la altul, scorniri josnice pe socoteala mea. Vede-se că pentru unii mulțămita-i peste măsură de grea şi dacă n-o pot duce în inimile lor o preschimbă în ură.

„Ce ai tu cu toți calicii lumii, Euthimiu? îl mustrase Edith, de ce te socoteşti dator să porți în spate soarta tuturor? Pentru ce sunt slujbaşii, pentru ce legile?"

„Legile sunt pentru cei tari şi slujbaşii surzi şi orbi la durerile sărmanilor, ai răspuns, vădit nemulțumit de amestecul ei. Tu oricum nu poți înțelege asta. Moşiile Eszterházy sunt pentru tine simple decoruri, ca şi supuşii prințului. Pentru mine sunt însă carne din carnea mea, sânge din sângele meu. Mi-au dat suflare ca să le strig necazurile şi durerea şi rogu-te nu călca pe cărări primejdioase pentru inimile noastre."

S-a înroşit până în vârful urechilor. A strâns buzele şi şi-a ridicat semeț capul. Era pentru prima dată de când se reîntâlniseră că Euthimiu îi reamintea prăpastia ce-i desparte, interzicându-i să se amestece în lumea lui. Un val de mânie o cuprinse brusc şi stătu în cumpănă dacă nu era momentul să-l pedepsească, plecând fără nici o vorbă. Şi-a reprimat însă gestul necugetat, ştiind că, o dată cu el, l-ar pierde definitiv.

Degetele puternice ale lui Efta rup un alt coverc. Ochii aleargă pe şirurile strâmbe, aşternute cu greutate. „Jalba obştei din Fârliug. Asupririle şi vătămările aduse de Spăhie."

– O nouă tâlhărie a celor cărora împărăția le-a vândut fără nici un drept pământurile noastre, spune cu glas tare Murgu. Vocea răsună straniu în încăperea pustie. Spăhia a mutat hotarul păşunii obşteşti sau al izlazului de la locul ştiut din băbăluc. „L-a miciculat încât nu putem ține cap de vită, scriu Ioan Bosul şi Dimitrie Martinuț. De ținem, suntem strâmtorați a cumpăra păşune de la spăhie şi atâta trebuie să-i plătim încât în doi ani plata cumpăneşte cu prețul vitei". Veneticul le-a luat cu japca moşia obştească, mai multe mii de pruni, a distrus bucfarele în care stă scris ce a luat de la oameni: robote, porție în bani, zeciuiala nu a luat-o după lege, iar pe cel ce i-a cerut s-o facă l-a

declarat rebel şi lotru prin mărturia mincinoasă a slugilor. Când obştea întreagă s-a adunat şi i-a cerut să ia zeciuiala după lege, le-a oprit bucatele pe câmp şi acolo au putrezit. În numele datoriei a luat cu forţa de la casele oamenilor vite, căldări şi straie. Cer cu umilinţă ajutor de la prealuminatul domn Euthimiu Murgu, să le facă dreptate, că au auzit, de la domnul Herţeg, că domnul Murgu are vază şi intrare la majestatea sa şi la unchiul majestăţii sale.

„Doamne, Dumnezeule, strigă Murgu, cât de naiv poate fi acest neam! Vezi, măre, că împăratul nu poate să se întoarcă de pe o parte pe alta fără ştirea mea, că sughiţă zi şi noapte după mine. Înţelepciunea sa n-are odihnă şi nu-i prieşte fruştiucul dacă nu mă ştie lângă el ca să-i tot povestesc despre năcazurile fârliugenilor, despre jalbele învăţătorilor bănăţeni care vor să dobândească învăţător român. Măi, oameni buni, de ce nu înţelegeţi că stă în dreptul şi puterea voastră să vă smulgeţi drepturile?!" „Spre căutarea acestei trebuinţi obşteşti, le scrie a câta oară, voind a vă înţelege laolaltă vă puteţi aduna unde, câţi şi de câte ori vroiţi… Iar cu cât mai puţin dator este poporul Banatului a cunoaşte în trebile sale naţionale amestecul acestor străini din ţară ce sub nume de varmegieşi aleşi fiind de oameni străini, adică de nemeşi, după dreptul legii nici că se pot socoti de slujbaşi ai ţării. Glasul dar al poporului, glasul fiind al lui Dumnezeu, singur numai acesta este în stare a ne grăbi mântuirea. Sub mincinosul val al obşteştei voinţe au zăcut până acum viclenele uneltiri ale nechemaţilor vârâturi diregătoare şi glasul norodului răsunând asupra acestor blăstămăţii va să vestească capul veacului tâlharilor. Pentru că precum episcopul greco-catolic, aşa şi mai vârtosul pişpec maghiaresc din Cenad, nu mai puţin şi mitropolitul slavonesc, ca unii ce străini fiind nu au nici o cădere a se amesteca… Mulţi ni se arată în faţă numai patrioţi, spre a ne vinde străinilor vrăjmaşi. Ăst soi de oameni sunt mai primejdioşi, dar şi mai de osândă decât străinii."

Aducându-şi aminte că Miescu se plânsese de bătaia încasată de la Alois Frumer, viceşpanul Lugojului, adăugă: „Cât pentru bătaia ce ai luat-o de la jupân Frumer, îmi pare rău, iar apoi dacă sunteţi aşa de proşti cât să vă lăsaţi la un nemernic venetic şi să vă culcaţi înaintea-i, drept are să vă bată. Dumneavoastră n-aţi ales pre aceşti oameni judecători ori cârmuitori, aşadar faceţi-vă într-o ureche şi răstiţi-vă strigând: nu v-am ales, nu vă cunoaştem. La dracu cu voi. Asemenea şi lăietele de Milencovici drept are să vă sugă sângele şi să-şi bată joc de dumneavoastră, pentru că dumneavoastră sunteţi de vină că suferiţi pe pământul dumneavoastră. Însă se înţelege că un pas ca acesta nu poate face unul ori altul, ci obştea întreagă, deci dacă se simte obştea vrednică a sta perete neclintit, apoi frăţeşte dând mâna toţi cu toţi ieşiţi faţă înainte şi cu toată cinstea strigaţi: nu ne-am vândut nici pe noi, nici pământul! Dumneavoastră românii Banatului aşteptaţi însă mură-n gură şi gândiţi că streinii pot avea milă de noi. Cu aste gânduri proaste aţi ajuns de râsul lumii şi gunoaiele oamenilor măturaţi din alte ţări vă stăpânesc. Pentru ce? Pentru că sunteţi proşti, nu ţineţi laolaltă şi vă temeţi de nişte schiloade care nu sunt vrednici a vă fi slugi dârloagelor.”

39

Pojon. Oraş kezaro-crăiesc. Străzi înguste, clădiri cenuşii, parcă zidite din granit, pavele tocite de timp şi de pingele, pe care apa ploilor aleargă ca pe o coastă de pădure. Hanul la care am tras acu’ o săptămână are tot ce-şi poate dori un suflet de belfăr: papricaş de viţel, ardeiat şi usturoiat, încât să-ţi ia foc foalele, bere în cizmă împărătească cu guler, ca să-mi preschimbe mustăţile din negru tăciune în culoarea zulufilor cu care Edith îmi tulbură statornica mea alcătuire de filosof şi doctor în jurisprudenţă. La catul de sus, camera cât o găoace de golumb îmi domoleşte osteneala din oase şi-mi tulbură sângele

cu ispitele poftei trupeşti. Cine nu tânjeşte ca mine după buzele fierbinţi, după carnea tare, aromită şi pojarul sângelui ei, n-are decât să coboare în stradă şi să-ntindă mâna. Fiicele Evei din neam slavonesc sunt darnice cu farmecele cu care le-a înzestrat natura. Şi-s zdupeşe, nu glumă, adevărate iepe imperiale. Măturoiul meu şi chica le-au dat gata. Singure sau însoţite se opresc locului şi mă îmbie cu privirea. Haida, hai, domnule doctor, mustăcesc, ţi-s oile plecate la păşunat şi-ţi laşi trufia să zburde! Mă ghemuiesc sub pelerină şi mă strecor pe sub ziduri ca un tâlhar. În urmă-mi veghează umbrele de care sunt nedespărţit. Mi-ar lipsi dacă paiangul de la Viena le-ar da poruncă să nu-mi mai amuşine paşii. Ciocănesc în poarta rotundă, încastrată în zidul gros. Mi se deschide, şoptesc numele şi sunt condus printr-un coridor lung, întortocheat, în care lumina abia pătrunde prin nişele ovale. La intrarea mea discuţia celor cinci membri ai parlamentului se întrerupe. Gazda îmi iese în întâmpinare şi mă prezintă celorlalţi. Îi cunosc pe fiecare după nume, pe unii i-am mai întâlnit în saloanele contelui Jozsef. „Aţi adus petiţia?" mă întreabă domnul K. „Am adus-o", spun, sfredelindu-i cu privirea pe ceilalţi, încercând să ghicesc dacă până la venirea mea au luat în sfârşit hotărârea să semneze. Petiţia trece din mână în mână, o citesc pe rând şi-şi acoperă ochii cu pleoapele umflate, căzând în muţenie. „Şi ce credeţi că va zice împăratul? mă întreabă unul din cei patru sugându-şi buza de jos. Are să fie bucuros că-i învinuim sfetnicul cel mai de seamă?" „Laci, intervine altul, mângâindu-şi barbişonul roşcat, suntem membri ai Dietei regeşti. Avem dreptul să-i cerem socoteală alteţei sale, domnul cancelar de stat prinţul von Metternich, cel puţin pentru politica dublă faţă de imperiul ţarist. Argumentele domnului Murgu sunt bine chibzuite. Faptele aduse în sprijin la fel. Metternich se bizuie pe consulii din Principate, pe care-i manevrează în aşa fel, încât să facă jocul ţarului, duşmanul Austriei. Nu-i destul? Eu cred că da". „Domnilor, le spun, Metternich ţine în mâinila sale frâiele

politicii europene. Şi viețile a multor milioane de austrieci, unguri, cehi, slovaci şi români. Ochii săi sunt diplomații aflați la curțile domnitoare, urechile şi mâinile sunt agenții poliției pe care i-a semănat peste tot: în stradă, în crâşme ca şi în patul demnitarilor. Rapoartele pe care el le prezintă împăratului sunt ticluite după bunul său plac, în funcție de interesele proprii. Tronul imperial este înconjurat cu un zid de nepătruns. Bătrânul Ferdinand nu este Iosif al II-lea, ca să-şi cunoască supuşii direct din vizite făcute incognito. Tot ce Ferdinand ştie, ştie prin intermediul lui Metternich." „Vom chibzui şi vom hotărî cum să procedăm, a conchis cel mai vârstnic dintre parlamentari, lăsând să-i cadă monoclul înfipt în orbită. Vă asigurăm de pe acum, iubite domnule doctor, că nu ne vom da în lături să vă sprijinim nobila acțiune."

La ieşirea în stradă m-am izbit de unul din cei care mă urmăreau. Surprins, şi-a scos pălăria, salutându-mă. I-am răspuns la rândul meu abia stăpânindu-mă să nu izbucnesc în hohote de râs. La hotel m-a aşteptat scrisoarea venită din partea lui Vasile Bojâncă. Am rupt înfrigurat pecețile: „Eu din partea mea cât am putut am făcut, precum vei vedea prin răcurs peceturile Săcaş, Jurjova, Gorbea, Gherleşce şi Dognecea. Şi aşa l-am predat bătrânului învățător din Câlnic, dară şi la Oravița am fost şi am dat una formă de răcurs la învățătoriul Oraviții şi la cine va avea încredere şi nădejde de a putea pune pecetea comunității să-i arate şi să-i descopere taina şi cererea noastră. Şi mi-a făgăduit că va face şi mai cu alții. Şi aşa până sâmbăta viitoare. Iar Vidovici, fişcalul din Oravița, mi-au spus că s-au întâlnit cu domnia ta şi-mi zisă în Oravița în drum că da fiecea zicem noi de sârbi ce zicem că până-i lumea noastră n-o fi şi că de ce nu-ți cauți dumneata o slujbă? Eu i-am spus: domnule, ba d-or fi, că noi destul am dormit şi am îngrăşat sârbi şi i-am făcut domni. Şi despre domnia ta i-am zis că singur ți-i purta grijă, nu alții. Da el zice că românii trebuie legați la jug. Eu i-am zis: dar bogde multe rup jugul şi mare pradă fac, dacă scapă odată din

legătură. Apoi o plecat. Alta eu mă rog, cum am şi mai zis, despre partea ungurilor nimic a vorbi: ci noi românii întru cele ce or fi de lipsă vom fi fraţi… Caută, domnule, să poţi ajunge ce dorim toţi, că toţi să bucură."

Inima mi s-a umplut de bucurie şi de duioşie. Dascălul Bojâncă, fratele lui Damaschin, făcuse lucrare bună. În scurtă vreme, pe masa împăratului voi depune mii de petiţii semnate de sute de sate din Banat împotriva popilor sârbi, a nemeşilor şi spăhiilor. Am să-l scot din adormire pe moş Ferdinand şi am să smulg masca de pe obrazul făţarnic al lui Metternich.

40

Bat toba la urechea surzilor. Surde sunt uşile Hofburgului, surzi sunt funcţionarii imperiali, surde excelenţele lor la paragrafele de lege în numele cărora cer dreptate. „Domnule doctor Murgu, da, da, aveţi cea mai deplină dreptate, vom trimite să se cerceteze, se vor pedepsi vinovaţii, vom aduce la cunoştinţă majestăţii sale", vorbe de clacă, zâmbete reci ca tăişul sabiei, strângeri de mână afabile sau protocolare, călcâie lipite cu pocnet sec, „ja, ja, Ordnung muss sein" şi în spatele meu se închide tăcerea, de piatră cenuşie, grunţuroasă, rece ca înseşi zidurile palatelor kezaro-crăieşti.

„Întâmplându-se moartea generosului Uroşie Nestorovici, inspectorul şcoalelor de prin Ungaria şi urmându-i administrator Nicolae Temesvári, destul că la anul 1836 trecând în sânul veciei Ioan Mihuţ, districtualnicul director al Caransebeşului, Nicolae Temesvári denumi pe Uroşie Valici, notarul magistratului Vârşeţului, de administrator al şcoalelor, care nu numai că nu vrea a ajuta luminarea naţiei noastre, dar cu atât mai vârtos caută mijloace prin care să venim la starea de dinainte de 1812, pune învăţători nepreparanzi, care nu au nici o regulă în scrisoare şi nici cele patru speţii aritmetice de la început nu le cunosc…"

Am străbătut străzile Vienei bântuit de mânie. Degeaba îmi spun Ioan Maiorescu şi baron Şaguna că diplomaţia are să ne rezolve problemele noastre, ale românilor din Ungaria. Vorba dulce şi zâmbetul papistăşesc n-au dus la nimic bun. Câte promisiuni deşarte am cules eu din via împărătească, dacă măcar jumătate s-ar fi împlinit, alt soare ar fi răsărit pentru amărâţii de acasă. Am să scriu până mi-or seca luminile ochilor, am să le aştern adevărul curat, lipsit de podoabele minciunii. Să nu poată zice că n-au ştiut.

„Austria a cedat această provincie Ungariei. Poporul, ţara, nu a ştiut şi nu ştie până acum nimic despre acest lucru… În Ungaria conform constituţiei nu există decât o singură clasă – nemeşii – care deţine în mod exclusiv dreptul de alegere şi de proprietate asupra pământului. În Banat nu există nemeşi, dar cu această lege toţi bănăţenii au devenit inapţi de a ocupa slujbe oficiale în propria lor ţară. Poporul ştie că mulţi rătăciţi din regiunile sălbatice ale Ungariei s-au încârdăşit şi sub pavăza baionetelor austriece au pus mâna pe administraţia ţării. Austria a declarat pământul bănăţenilor ca vandabil. Dar nu numai pământul, ci şi persoanele libere au fost declarate vandabile şi au fost silite să presteze muncă de iobag în folosul unor slugi venetice. S-a încălcat un principiu al drepturilor sfinte ale naturii şi popoarelor, ceea ce trebuie să ne mire şi pe noi şi pe întreaga Europă…”

Pana spintecă albul hârtiei mai greu decât tăişul plugului smolniţa de acasă. Afară, în stradă, o voce groasă, răguşită strigă: „soda, soda”, dintr-o cameră vecină răzbat acordurile unui pian. Cine ştie ce domnişoară bătrână visează la un iubit mort pe câmpurile de la Marengo.

Da, da, mormăie Efta scârbit, cumpărătorii pământurilor noastre sunt împrumutaţi din fondul religios ilirico-valahic de către mitropoliţii sârbi de la Karloviţ. Puterea imperială, protectoare, s-a îngrijit să ia valahilor orice posibilitate de

educație religioasă și chiar de învățământ laic și să le-o dea rudelor sale serviene. Mitropolia bănățeană a valahilor a dispărut pe nesimțite și tot pe nesimțite biserica valahă i-a fost subordonată mitropolitului de la Karloviț, școlile valahilor au fost subordonate unui inspector școlar sârb, în școlile din toate districtele au fost puși învățători sârbi.

Și vechiul meu neprieten din București, Moisă Nicoară, care voia să realizeze despărțirea bisericii valahe de cea sârbească, a devenit victima persecuției și a trebuit să se refugieze în Valahia. Celălalt cunoscut și prieten, Ștefan Niagoe, cel care a editat primul calendar în limba valahă, a fost arestat din ordinul episcopului sârbesc.

Scrie, Efto, chiar dacă mâine umbrele lui Metternich te vor purta între baionete: „Spre uimirea generală, guvernul austriac, încălcând dreptul internațional, a contribuit cu mult zel la o politică de realizare a continuumului politic și implicit la subminarea politică a propriului stat. Datorită mâinii caritabile a Austriei, sârbii ca mandatari ruseți au deja de atâta vreme dreptul de a dispune după bunul lor plac de învățământul, cultura și intelectualitatea valahilor bănățeni… De când Rusia și-a instaurat dominație politică în Servia, aceşti emisari străini din țara noastră s-au obrăznicit peste măsură… Bănățenii știu prea bine ce s-a întâmplat cu frații lor basarabeni și cu țara acestora pentru a mai avea încredere în ruși, care au pus stăpânire pe limba, biserica și datinile țării.”

…„Îți înmulțesc plata, numai să te lași de filosofie și să nu mai vorbești nimic despre ruși”, aude ca prin vis vocea lui Mihail Sturdza. „Buni sunt cei două sute cincizeci de galbeni, Doamne, dar fără filosofie cum să trăiesc?! Despre ruși, sârbi și unguri și toți cei care ne sug sângele și ne batjocuresc, n-am cum conteni să vorbesc, cât o cure viața în mine.”

Gândurile i se reîntorc acasă, în Banat. Patriarhul Ștefan Stratimirovici a obiectat delegației, ce i s-a prezentat la Karloviț,

că fondul şcolar pentru plătirea directorilor districtuali ar fi insuficient, ca să acopere toate cheltuielile.

„Aşa că, fiii mei, a zis cu glas blând Prea Fericitul, mângâindu-şi barba, bine-ar fi ca directorii să fie fără plată, numai prin bunăvoința lor sufletească."

„Asta ar însemna, Prea Fericirea Voastră, că numai protopopii şi preoții locali pot fi directori? l-a întrebat învățătorul Miescu. Tot lupii să păstorească bietele oițe?"

„Gând vrăjmaş te bântuie, fiule, l-a fulgerat cu privirea Stratimirovici"…

„Guvernul maghiar şi-a arogat dreptul de a înființa o cameră națională regală pe teritoriul bănățean. Camera nu are dreptul la acest pământ străin, iar constrângerea materială prin abuz de baionete nu poate să constituie un drept… Camera regală maghiară îşi arogă dreptul într-o țară care nu este Ungaria, care nu recunoaşte că ar fi Ungaria. Austria nu poate să preia de la turci mai multe drepturi decât ar fi avut aceştia. Posedă Austria, Ungaria vreun act prin care Banatul să fi jurat că se supune sclaviei? Nu. Deci libertățile noastre n-au fost cedate nimănui.

Poporul s-a opus, dar i s-a răspuns că este voința împăratului, iar energia acestei voințe şi-a găsit expresia în baionetele Austriei. S-a recurs la urbarism, dar poporul nu cunoaşte nici urbariul, nici o altă lege la care nu a fost consultat. Valahii care au fost trădați de către Austria şi lăsați în propria lor țară în voia batjocurii şi a insultelor vor face totul pentru a-şi impune drepturile ce le-au fost încălcate, aşa încât va fi inevitabilă o îngrozitoare revoluție care se va întinde ca o vâlvătaie chiar şi peste Mureş în Transilvania…"

„Nu vi se pare că îndemnați pe supuşii majestății sale la rebeliune, domnule Murgu?!" îi zâmbeşe sarcastic doctor Ştefan Kreisky, şeful poliției imperiale.

„Hotărât, nu, domnule Kreisky, nu-mi fac decât datoria de a supune înaltei atenții situațiunea din țară, cu gândul bun că se

vor lua măsurile care să pună capăt fărădelegilor, acum cât mai este vreme…”

Înaltul funcţionar imperial ciocăneşte cu coada pipei în vraful de hârtii adunate între copertele dosarului acestui valah îndărătnic. Privirea sa rece, uscată, îi prefiră barba stufoasă, fruntea tăiată în cremene în dosul căreia ard vâlvătăile periculoase ale nesupunerii. Un asemenea exemplar, după părerea sa, ar trebui să mucegăiască pentru un veac în temniţele de la Pojon sau chiar aici la Viena. Toate încercările pe care le-a făcut însă de a-l apuca de după ceafă pe firoscosul de Murgu au eşuat, fiindcă blestematul cunoaşte atâtea chichiţe avocăţeşti, învârte şi sucеşte paragrafele de lege, scoţându-i vinovaţi pe stăpânitorii înşişi.

„Vorbe primejdioase, domnule Murgu, fără temei, culese din vânt şi cunoaşteţi proverbul cine seamănă vânt culege furtună.”

„Ştiu, excelenţă, cunosc mai bine decât oricine înţelesul său dinlăuntru. Ziceţi că vorbele mele n-au temei? Poftiţi, necazurile comunităţii din Fârliuc. Moşierul Palikutsevni a reuşit să jefuiască localităţile ce i-au fost date de către Cameră. Ţăranul Nestor Aurel a încasat 100 de guldeni din vânzarea ţuicii. Ştiţi cum se produce ţuica, excelenţă?”

Doctor Kreisky clătină din cap în semn că nu ştia.

„Mai întâi că rodul prunilor este la voia cerului. Dacă-i brumă şi îngheţ când nu trebuie, te uiţi la ei ca la o pădure moartă. După Cel de sus vin păsările cerului şi răpitoarele cu două picioare. Se adună prună cu prună, din rugi, din spini, până când buricele degetelor sunt tot atât de însângerate ca şi mustul prunei. Ştiţi câte lemne se ard la un cazan de borhot? Ştiţi a cui proprietate sunt pădurile? Tot a acestui nemernic de moşier. Alte dijme, pentru o căruţă cu lemne, alte batjocuri. Şi atunci vi se pare drept ca după ce Nestor Aurel şi-a vândut ţuica să-l cheme Palikutsevni şi să-i spună: unde-s banii, dă-i încoace, îmi aparţin pentru că i-ai agonisit pe pământul meu? Ce să facă bietul ţăran,

i-a dat, altfel pentru împotrivire îl aştepta bătaia, trimiterea în faţa judecătorului de scaun al districtului. Când obştea i-a spus veneticului hrăpăreţ că se va adresa majestăţii sale imperiale, Palikutsevni a răspuns că pe moşia lui el este împărat."

„Poate e vorba de un caz izolat, domnule Murgu, a mormăit Kreisky. Vă sfătuiesc totuşi să nu aruncaţi scânteia care ar putea să aprindă pădurea."

S-a ridicat şi a părăsit biroul mohorât, în care lumina abia se strecura în toiul amiezii speriată de mobilele greoaie, în tonuri întunecate. Paşii îi răsună sinistru pe coridorul străjuit de umbre, fiecare colţ al Hofburgului e păzit de către o cătană împărătească, zidurile vechi, groase, cenuşii sunt strecurători prin care stau la pândă urechi, cât mai multe urechi.

Undeva, în aripa din stânga a acestei clădiri sumbre, se află marele păianjen. De aici îşi ţese pânzele prin toată Europa. I-a scris cu o săptămână înainte, direct, lui, ca să-l atâţe, să-l oblige să-şi întindă ghearele şi să-l ducă în faţa judecătorilor curţii imperiale. „Noi ştim bine că viaţa muribundă a Austriei, soarta acestei ţări depinde în mare măsură de sentimentele noastre, de hotărârea noastră şi Austria se înşală dacă ia răbdarea noastră drept prostie. Căci de abia în ultimul timp, în faza deşteptării noastre, a trebuit să constatăm cu groază că Austria a cedat de fapt ţara noastră regelui ungar, făcându-se vinovată de o faptă care sub toate aspectele depăşeşte barbaria vremurilor apuse. Să se ştie că acela căruia i se vor alătura valahii, până acum neutri, va fi primejdios pentru Austria."

…"Te-ai ridicat împotriva binefăcătorului tău? Ai asmuţit hoardele de ţărani şi de golani la ură. Ai pactizat cu derbedeii unguri, care au vrut să muşte mâna ce le-a întins hrana. Tu, valah, te-ai aliat cu duşmanii neamului tău, ca să loviţi în binefăcătoarea voastră, casa imperială de Habsburg?!" Degetul descărnat al corbului îi ţintuieşte gâtul.

„Da, am crezut în revoluţia ungurilor. La început. Părea că valul deşteptării Europei a cuprins şi Ungaria. Voiam să păşim

alături de ei în duhul veacului, în dezrobirea neamului meu. Voiam Dacia străbunilor. Mă acuzați că sunt ingrat, că am cerut abdicarea binefăcătorului, că am luptat împotriva casei de Habsburg-Lotharingia?! Dară eu am fost acela care a bătut degeaba toba la urechea surdului: nu ne lăsați la voia episcopilor sârbi, a nemeşilor, a vermegiilor, la mâna beamtărului ungur. Băgați de seamă că răbdarea noastră a ajuns la capăt. Am strigat, am scris împăratului până mi-a amorțit mâna. Şi ce răspuns mi s-a dat? Închisori."

Dialogul acesta se va petrece mult mai târziu, după ce marele pârjol a fost stins de baionetele austro-ruseşti, din pricina încăpățânării prosteşti, a orbirii lui Kossuth Lajos, a lui Bathyanyi şi a celorlalți. Nimic nu l-a înduplecat pe Kossuth să recunoască românilor aceleaşi drepturi ca ungurilor. I-a cerut lui Kossuth să acorde românilor dreptul de a lupta pentru revoluție ca români, nu ca unguri. Kossuth a refuzat. Ori luptă ca maghiari, ori să nu lupte deloc. A fost tot atât de surd la propunerile lui Nicolae Bălcescu, ale lui Bolliac, ale generalului Gheorghe Magheru de a se uni armatele revoluționare într-o forță capabilă să înfrunte şi să biruiască armatele austro-ruseşti.

La ceasul acesta de amiază, Viena clocoteşte sub soarele arzător al verii. În birturile de pe Marrokanergasse, de pe Bitterlichtstrasse, de pe Schwarzenhaldstrasse, din butoaiele ridicate cu scripeți din pivnițele răcoroase, berea gâlgâie în krigle potolind setea dolofanilor vienezi. Pe sub zidurile maghernițelor, tipi famelici, costelivi, urmăresc cu privirea indiferentă, goală, trecerea echipajelor nobiliare, în aşteptarea unui groş care să cadă din palma vreunui filotim. Numai că palma fierbinte a domnului doctor în iure şi filosofie Euthimiu Murgu se chirceşte zadarnic în buzunarul surtucului căutând groşul pe care ar voi să-l dăruiască nevolnicilor…

41

De o săptămână ai coborât din capitala kezaro-crăiască, luând drumurile desfundate, cale de aproape o săptămână, spre pragul casei mamei Cumbria. La început ai pătruns în Lugoj, pe înserat, cu glodul împletrit până şi în mustăţi, cu oasele sfărâmate de hurdcăiturile trăsurii. De la Pesta şi până dincoace de Arad, ploaia n-a contenit o clipă. Ziua şi noaptea a bătut în şindrila hanurilor, la care aţi tras pentru odihnă, în câmpia surie, abia dezmorţită după îngheţurile iernii, peste codrii Zarandului, descărnaţi de frunze, cu râpele adânci în care şi-au aflat culcuş haitele de lupi, peste satele bicisnice în care oamenii aşteptau cu speranţă colţul ierbii. Numai aici în preajma Lugojului grădinile păreau să fi înviat, aburea peste tot un miros de fum şi de iarbă crudă, de brazdă reavănă, se deşteptaseră în simţurile tale furnicăturile de demult, nerăbdarea şi bucuria cu care aşteptai sărbătorile Paştelor, zvonul acela molcomitor, ce răzbătea prin ceţurile somnului, al oalelor ce boloboroseau pe cuptor, cârâitul orătăniilor fugărite prin obor, pentru a fi supuse tăişului de bardă, hămăitul câinelui care participa la vânzoleala şi spaima găinilor, vocile înăbuşite ale femeilor, mama Cumbria, mama Măria Cârjan, în timpul când erau încă chiriaşii Cârjanilor, sora Versavia, pentru a nu tulbura somnul copilului şi mai târziu al copilului cu barbă. Ai bătut în poarta maistorului Marcu, după un ocol ferit, ca să te convingi că dulăii poliţiei lui Metternich nu ţi-au luat urma. Cu pelerina murdară de noroiul drumului, al cărei guler îţi ascundea jumătate de obraz, cu pălăria trasă pe ochi şi cu geamantanul în care îţi purtai toată averea, arătai cu adevărat a carbonar. Omnia mea mecum porto, ai zâmbit gândului că, de ar fi fost ispitit vreun tâlhar de drumul mare să poftească la geamantan, ai fi fost lăsat în cea mai neagră sărăcie. Ai bătut în poarta solidă, poartă împărătească, cum le place lugojenilor să împodobească cu fală lucrurile. Un dulău hămăia gros şi îndârjit. Potolind câinele, maistorul Ghiţă a ieşit numai în laibăr şi cămaşă. Zguduit de veşnica tuse, boala băgăului, adică a tutunului, pe care mai că-l mânca, după cum zicea cu fereală

maistorița Florica, să n-o audă maistorul, căci împotrivirea şi critica piezişă, în faţă, a bărbatului, nu se prea obişnuiau prin aretul Banatului. Efta se mirase mai la început că, în Valahia, dar şi în Ungaria, în Austria, muierea cântă cocoşiu. De la clondirul cu şnaps sau krigla cu bere până la vorba slobodă, totul părea să i se cuvină muierii din Pesta sau Viena. Când Marcu a dat ochii cu năluca din prag, faţa i s-a luminat, a întins braţele descărnate, care, în ciuda bolii de oftică ce-l măcina, nu şi-au pierdut vigoarea, l-a cuprins cu ele murmurând: „Bun venit acasă, domn doctor, soarele şi nădejdea noastră iar s-arată pe cer".

Te-ai scuturat de vorbele acestea spuse din inimă, cu credinţă, dar mult prea momitoare, cum te scuturi de o năvală de furnici. Lauda şi linguşeala te-au împovărat totdeauna, ţi-au trezit bănuieli faţă de sinceritatea, caracterul celui ce nu se sfia să ţi le azvârle în faţă. Ai preferat scrâşnetul măselelor şi sudalma cinstită acestor şerpi fără limbi ce se strecoară în suflet şi fac culcuş, de nu mai scapi de ei în veacul-veacurilor, ba la un moment dat ajungi să crezi tu însuţi că eşti întocmai cum ţi se spune.

– Bun găsit, maistore Ghiţă, prietene şi ortace, ai îndulcit cumva tresărirea de respingere faţă de vorbele gazdei. Vine destulă apă în scocul morii noastre?

– Dumnezeu ştie, a oftat Marcu, noi tot tragem nădejde, că fără nădejde nici dobitocul nu trăieşte, darmite omul.

– Nădejdea dobitocului este că stăpânul vine să-i dea de mâncare, să-l adape, poate să-l scoată la preumblare. Nădejdea omului are atâtea feţe cât nisip în mare. Unele din aceste nădejdi sunt ca şi ale dobitocului, trag fiinţa umană în jos, în imală, altele însă îl înalţă ridicându-l aproape de Cel ce l-a creat.

Ţi-ai luat seama la priporul pe care porniseră la vale vorbele şi ai tăcut urmând-l pe maistor în casă, întâmpinat de mirările şi bucuriile prefăcute ale maistoriţei, care ştia sau bănuia că apropierea ta înseamnă, pentru tatăl copiilor ei,

primejdie, necazuri. „Poftiți, poftiți, îşi freca mâinile maistoriţa, nu căutaţi că e strâmceală, lărgământ aveţi în sufletul nostru.” I-ai mulţumit după cuviinţă, dar gândul ţi-a rămas la tresărirea pe care ai observat-o pe obrazul neras al maistorului ascultându-ţi vorbele. Chiar şi el, care te mai auzise suduind şi spintecând cu sabia limbii rânduiala împărăţiei, nu-şi putea stăpâni spaima că cineva v-ar putea auzi şi obezile din închisoarea Seghedinului, a Vácz-ului v-ar putea cetlui pentru cine ştie câţi ani. Şi Marcu, ca şi Craiu sau Miescu, sunt oameni cu frica lui Dumnezeu, cu simţul dreptăţii, dar, dincolo de preţuirea ce-ţi poartă, de ideile pe care te-ai străduit să le semeni în sufletele lor, cred şi ţin la fel de mult la puţinul avut pe care l-au agonisit, la gospodăria şi zănatul ce îi saltă în rândul lumii, dându-le cinste şi fală. Pe baza învăţăturii din şcoală, puţină cât a fost, din biserică, s-au obişnuit să creadă în milostenia şi înţelepciunea împăratului, fiind convinşi că acesta nu ştie de fărădelegile săvârşite de slujbaşii săi, de domnii de pământ şi de spăhii, că, dacă ar şti i-ar scurta de capete. Bieţi oameni, cu biete copilării! Tâlharul cel mare se află la Hoffburg, este împăratul însuşi, alături de el sunt arhiducii, conţii, miniştrii, baronii, Metternich, blestematul. De la ei românii nu vor obţine nimic cu rugarea, ci cu ciomagul, cu sabia.

„…Moşierii din Criciova au rupt iazul morii ţărăneşti, i s-a plâns în scrisoarea trimisă la Viena Craiu, i-au lăsat pe bieţii oameni fără făină”.

„Bine le-au făcut, ai trăsnit mânios, că eu tot vă spun, dar voi nu mă auziţi. Când aceia au stricat iazul vostru pentru ce nu i-aţi omorât?”

„Cum să omori, domn doctor? s-a scuturat ca şi cum ar fi fost cuprins de friguri Secoşan, să iei viaţa unui om, ca la un pui de găină?!”

„Măi, oameni miloşi şi nărozi, ai ţipat cuprins de scârbă, ce să fac ca să înţelegeţi că duhul blândeţii voastre e semn de

prostie? În lup dai cu securea, când vine să-ți fure oaia? Dai sau nu dai? Atunci voi de ce nu omorâți pe aceia care vă fură, vă batjocoresc? Nu ne-am născut din pântecele unei femei, şi noi şi ei? N-am venit pe lume la fel de liberi, cu aceleaşi drepturi să trăim? Nu-i pământul acesta din băbăluc al nostru, al vostru? Cine are dreptul să hotărască asupra vieții şi avutului vostru în afară de voi înşivă? Vă spun eu, nimeni n-are acest drept, oricine ar fi el. Strângeți-vă o mie, zece, o sută de mii şi nu mai iertați şi îndurați. Altfel nu se poate !"

Cuvintele acestea din urmă le-ai rostit cu voce tare. Ți-au ieşit din gâlej ca un şuierat, ca un horcăit, de parcă o dată cu ele ai fi lăpădat şi un cocoloş de flegmă, de scârbă. Te-ai prăbuşit în scaun vlăguit, întristat până la disperare. Îi vedeai cu ochii minții, tăcuți, pe locurile lor, cu fețele acoperite de pânza neputinței, a fricii, a neîncrederii chiar. În tine? În puterile lor? În rostul lumii acesteia?

Ți s-a făcut milă de ei, ți-ai dat seama că sunt neştiutori, că sunt neîncrezători, întrucât secole la rând au fost obişnuiți să trăiască astfel, după voia şi pofta altcuiva. Ai recăpătat puteri şi voința de a o lua de la capăt cu ei, aşa cum îl iei de mânuță pe copil şi-l înveți să umble, până ce prinde înțelesul mersului, gustul paşilor proprii.

Au hotărât ca în luna lui Florar să te însoțească călări, până la Caransebeş.

42

„Comandamentului Militar
Ministerului din Viena
Înalt comandament general militar kezaro-crăiesc al Banatului

Un oarecare Eftimie Murgu, fiu al unui locotenent mort în pensiune din onor regimentul de aici, care făcea de câțiva ani pe

trădătorul de patrie în Valahia ținuturilor otomane a fost prins acolo şi escortat din Valahia, fu predat jurisdicțiunii de aici, aici a stat câtva timp sub cercetare criminală a tribunalului regimentului, după aceea fu predat la ordin mai înalt tribunalului unguresc, care după puțin timp îl puse pe picior liber, ca mulțumită îndată după aceea provocă în Lugoj o răscoală contra ungurilor şi instrui națiunea valahă lui credincioasă să alunge toți ungurii peste Tisa şi Mureş şi să elibereze solul şi pământul valah…"

Protojudele Ladislau Marsowscky citeşte declarația martorului acuzator şi din când în când ridică privirea mioapă spre popa Blidariu din Găvojdia, semnatarul denunțului, parcă aşteptând din partea acestuia confirmarea acuzațiilor. Obrajii roşii, bucălați ai popii sunt lac de sudoare. Mâna grăsuță, cu degetele scurte ca nişte virşli miniaturali, vântură o batistă mare cât un ştergar, ştergându cu ea grumajii slinoşi, fața, fruntea îngustă, năpădită de claia de păr gros şi sârmos. Ochii mici, scufundați în orbite, ai popii aleargă când speriați, când triumfători spre protojude, spre vice-comitele Kristofor Jakabffy, spre ceilalți membri ai adunării comitatense.

În primul rând, încadrat de doi jandarmi, Efta domină adunarea prin liniştea sa monumentală. Linişte care-i doar aparentă, pe care şi-o impune cu eforturi, cu îndârjire. Altfel simte înlăuntrul său clocotul mâniei, imboldul de a spulbera cu tăişul cuvântului toate iudele şi broscoii pe fețele cărora se poate citi satisafacția nedisimulată. Zarurile au fost aruncate de un blestemat de popă. Puah! O butie de cărnuri şi rahat, o Iudă, bucuros să lingă mâinile acoperite de păr roşcat, ciugulite de pete albicioase ale vice-comitelui Jakabffy. La rându-i, vice-comitele îl va propune pentru o medalie, pe care popa o va agăța lângă icoane, impietându-le, ca semn al celor treizeci de arginți pentru care s-a făcut vânzarea. În ce-l priveşte, nu se îngrijorează prea mult pentru soarta lui, ci pentru Vasile Bojâncă, Marcu, Craiu, Miescu, pentru Alexandrovici, primarul

Lugojului, pentru alții, ale căror scrisori au fost găsite în locuința lui George Poşta, căruia îi încredințase, tocmai pentru a fi ferite de ochiul stăpânirii, toate înscrisurile sale, corespondența. Se vede însă că n-au dormit copoii lui Metternich, nici cozile de topor din Caransebeş. L-au urmărit pas cu pas, au pus iscoade peste tot unde au bănuit că s-ar fi putut duce şi până la urmă laţul a funcţionat. Ca să fie sigur de izbândă, Jakabffy a raportat cancelarului Ungariei şi a primit aprobarea să rezolve acest caz pe cale judecătorească. Palatinul Stefan, în marea lui grijă pentru liniştea imperiului, n-a uitat să-i atragă atenția lui Jakabffy să ia măsuri de precauție, pentru evitarea „vreunei ocazii de consecințe nedorite din partea partizanilor acuzatului". Chiar aşa şi mărturiseşte vice-comitele în marea lui prostie. Murgu zâmbeşte. Deci şi guvernanții ştiu de frică. Ăsta nu-i un lucru chiar atât de rău, când spaima pătrunde în palate. Prea au crezut că pe ei nu-i judecă decât bunul Dumnezeu şi poate nici acela. E bine ca măcar din când în când să simtă jungherul judecății.

Protojudele Marsowscky şi-a terminat depoziția. N-a fost omisă nici fraza dintr-o scrisoare a lui Bojâncă: „Acum vrem şi noi a fi în ţara noastră", ca şi îndemnul din finalul scrisorii: „Caută, domnule, să poți ajunge ce dorim noi toți, că toți se bucură". Ba chiar a fost consemnată mărturia unui oarecare Pavel Popovici, care spunea că l-a auzit pe Murgu zicând că domnii de pământ Frumer şi Fischer, ca şi spahii din Criciova, sunt nişte câini şi ar merita să fie puşi în laţ, iar codoşul de Laurențiu Constantin, vecinul lui Craiu, şi-a găsit bucuria sufletească în a mai adăuga un pietroi la sarcina pe care cei adunați aici se căznesc să i-o atârne în spinare: „L-am auzit pe numitul Eftimie Murgu spunând că pe domnii de pământ a fost mare pagubă că nu i-au pieptănat oamenii, ba chiar că atunci când domnii Fumer şi Fischer au rupt iazurile morii trebuiau omorâți". Expresia cu pieptănatul îi stârneşte lui Murgu un hohot de râs pe care şi-l stăpâneşte cu greu. Şi-o recunoaşte cu

plăcere față de sine însuşi, bineînțeles că nu față de cei prezenți. E parte din zestrea căpătată de la de moş Novac. Despre omor nu–şi aminteşte să fi pomenit, cu toate că unele căpuşe ar trebui definitiv storâte.

Din nou Jakabffy îşi ţivleşte guiţatul de porc. Maghiara lui sună chinuită, împiedicată, ininteligibilă, încât mulți dintre membrii adunării îşi fac palma pâlnie la ureche încercând să înțeleagă spusele vorbitorului.

– Intenţiiile lui Murgu, cunoscute acum de toată lumea, sunt ruperea Banatului de la patria maghiară, unirea lui cu Ardealul, Moldova şi Valahia şi, exilând pe maghiari şi pe sârbi, să întemeieze un stat românesc puternic. Sunt aici prezenți oameni care l-au auzit pe învinuit spunând că ținutul acesta nu este țara ungurilor şi că dânsul, la primăvară, îi va arunca peste Mureş.

Acuzele curg, dar Efta a obosit să le mai urmărească. „…N-am să înțeleg niciodată, Euthimiu, răzbeşte din ceață glasul cald, cristalin, al lui Edith, cum pot să sălăşluiască în tine doi oameni, unul vesel, deschis, iubitor de viață şi de tot ce-i frumos în jurul nostru, celălalt auster, tăios, colțos, în război permanent cu lumea, cu rânduielile ei. Uneori, când îți vorbesc simt că mă adresez celuilalt, celui de al doilea, cel care nu mă aude, ba chiar simt că mă disprețuieşte ca pe o muieruşcă proastă şi frivolă". „Te înşeli, i-a răspuns moale, tu eşti, alături de mama, una dintre puținele ființe din viața mea care sunt dincolo de cântar, de judecata minții. Doar sufletul meu vă adăposteşte, inima mea bate pentru voi." Din ceața gândurilor apare chipul frumos al mamei. „Doamne, ce bucurie ai slobozit peste noi! exclamă ea în momentul în care Efta păşeşte peste pragul casei din Caransebeş. Binecuvântat să-Ți fie, Doamne, numele că mi l-ai adus în casă, pasăre rară ce-şi moaie aripile în apa singurătății." Glasul mamei este încărcat de lacrimi, brațele puternice, de munteancă neînvățată să lenevească, i-au cuprins gâtul, i-au culcat capul pe sânul din care a supt viață. Efta simte

mirosul de busuioc, de gutui coapte, de o livadă întreagă. Omul străin, dușmănos, de care vorbește Edith, a dispărut, s-a topit în cețurile de pe vârful Țarcu, a rămas doar copilul de altădată, cu nevoia lui de dragoste, de ocrotire. Focurile au fost aprinse, unul în bucătărie, celălalt în obor, sub căldarea cea mare, în care se spală rufele, se despăduchează cătanele, după gluma Versaviei, dusă și ea acum după bărbat, cătană prin Slavonia. Cumbria aleargă de afară înlăuntru, din lăuntru afară, își comandă sieși – răgăment de draci! – vorwärts, zurück, farfuriile aburesc, țuica visează în pahar la moșia de pruni de pe coasta însorită a dealului, întrebările nu contenesc: „Cât stai, Efto? Cumu-i la Viena, la Pesta? Vreo fată nu ți-ai găsit, că iacă mi-s bătrână și pustie ș-ar fi bine să leagăn doi-trei nepoți, frații tăi sunt încă necopți pentru însurătoare, Versavia e cu sugina ei, prin Slavonia, după băiatul dascălilor, iar eu stau singură cuc, vorbesc cu pereții și cu sfânta icoană". Pas Efto de mai răspunde, dacă poți! Pe înserat s-au potolit întrebările și zarva vecinilor veniți să-l vadă, să-l apipăie. S-a furișat spre casa lui George Poșta, mânat din urmă de celălalt Murgu, omul pe care Edith nu-l înțelegea, de care se temea. Când ușa a fost zguduită de loviturile paturilor de pușcă, Efta a strivit o lacrimă între gene. Chipul mamei Cumbria i s-a conturat în minte și s-a simțit vinovat până la deznădejde pentru jalea pe care o arunca iarăși asupra ei…

– Ideile lui pline de fantezii periculoase – ființa lui Murgu a revenit iarăși în sala adunării comitatense – se concentrează întru a elibera naționalitatea românilor care constituie partea cea mai numeroasă a locuitorilor acestui ținut, molipsesec poporul prost și-l îndeamnă la răzmeriță contra legilor și a statului maghiar. Pentru a opri la timp îmbolnăvirea norodului, se cuvine a-l ascunde pe cel care îl momește la nesupunere.

Cel ce vorbește acum este vice-comitele Kulterer Ignácz, un munte de om de prin părțile Făgetului. Îmbrăcat cu un veston de culoare verde crud, cu pantaloni de aceeași culoare, băgați în

ciorapi de lână tot verzi, având pe cap o pălărie codrenească cu pană de păun, Kulterer arată ca un maestru de vânătoare mai degrabă decât ca un funcționar gubernial.

43

Primăvara a buit nebună peste dealurile cu vii şi pomi ale Lugojului, peste lunca mănoasă. Ploi calde, repezi, au pătruns glia, ridicând colțul fraged al ierbii, făcând mugurii să plesnească, îmbiind peria de grâu de pe ogoare să se înalțe spre azuriul cerului. În biroul protojudelui Ladislau Marsowski, vice-comitele Jakabffy spumegă de furie. „Nu înțeleg de ce i se caută în coarne acestui iacobin valah, izbeşte vice-comitele cu palma în masă, se cunosc toate acțiunile lui periculoase pentru ridicarea sărăcimii împotriva ordinii din imperiu. Avem probe – arată cu degetul spre maldărul de hârtii – că de la Oravița, prin Almăj, în părțile pustăne ale Torontalului şi până la Caransebeş a băgat zâzanie, a îndemnat la nesupunere. Cine stă să se uite în gura unei văduve nebune ce scorneşte nişte merite unui pârlit de locotenent de graniță mort de oftică cum a fost Sâmu Murgu?!"

„Nu stă în puterea noastră să judecăm hotărârile cancelariei regale, Kristi, îi răspunde morocănos protojudele Marsowsky. Palatinul Stefan a hotărât să-l trimtem sub arest la Buda, unde va fi judecat, departe de țăranii şi meseriaşii lui de aici şi aşa vom face. Ca funcționar al coroanei regale maghiare n-am decât să mă supun". „Foarte bine, supune-te, l-a privit cu dispreț Jakabffy. Oierul înşcolit la universitățile noastre trebuie tratat cu mănuşi. Ne-a pârât pe toți împăratului, când cu focul de la Sântilie, a scuipat în obraz pe toți moşierii din comitat, acuzându-i de tot felul de fărădelegi. Şi noi îl scărpinăm pe burtă, îl purtăm cu caleaşca până la Buda, pe cheltuiala noastră, în loc să-l târâm în lanțuri, să-i punem gâtul sub ştreang. Nu aşa se ține ordinea şi ascultarea, Laci!"

Jakabffy a izbit uşa şi a ieşit. Protojudele a zâmbit strâmb în urma lui. Cunoştea foarte bine firea parşivă a vice-comitelui.

Pe jelerii de pe moşie îi bătea la tălpi, îi spânzura în cârlige afumându-i cu piparcă iute, pentru orice act de nesupunere. De câte ori nu-i făcuse pe plac, el însuşi, ordonând prinderea răzvrătiţilor şi închiderea lor în închisoarea varmegiei?! „Ţi-i ridici în cap pe valahi, Laci, se văicărea Kristl, nevastă-sa, ca pivniţele, şoproanele, şpaisurile grăsanei Francisca să se umple cu de toate, iar sipeturile să pocnească de atâta bănet. Mâine-poimâine or să-şi cumpere un von şi n-ai să le mai ajungi la nas nici cu prăjina. Iar noi tragem mâţa de coadă, trăim din leafă împărătească". „Ei, chiar numai din leafă…", îi făcu complice cu ochiul, amuzându-se în sinea lui de fariseismul propriei neveste, care se plângea de sărăcie, când ştia toate afacerile pe care el le învârtea, profitând de postul pe care-l avea, nu fără un venit de neluat în seamă. „Doar nu vrei să spui că ai făcut niscaiva osânză de când eşti protojude?! se răţoi consoarta. Molâu cum eşti, nici măcar pârliţilor de ţărani nu li-e frică de tine, te ştiu cu inimă de ceară. Ţi se topeşte una două…" Şi consoarta slobozi un şuvoi de lacrimi şi suspine. Câtva zile au urmat migrenele, oftaturile şi refuzul plăcerii din care protojudele gusta cu lingura mare, chiar şi acum la cincisprezece ani de la însurătoare. „Deh, asta e viaţa! îşi masă cu degetele fruntea plină de riduri Marsowsky. Cât despre bărbos, n-am să mă leg la cap fără să mă doară. E doctor în jurisprudenţă, obişnuit cu chichiţele avocăţeşti, îl cunosc mari şi mici la Pesta şi Viena. Să se descurce palatinul cu el…"

Mulţumit de sine însuşi, protojudele îşi frecă mâinile. Gestul lui Pillat din Pont. Deschise fericit uşiţa biroului biedermaier din care scoase o sticlă de vin de Tokay şi un pahar de cristal. Privi în lumină lichidul gălbui, îi mirosi prafumul suav, apoi sorbi din el cu oarecare evlavie.

44

La picioarele tale, Pesta freamătă tumultuoasă, ca un râu de munte. Mulțimea viermuiește pe străzi, veselă, gureșă. Se aud pocnetele de bici ale surugiilor ce mână caleștile luxoase, tropotul cailor pe caldarâmul din piatră. Orașul acesta, pe care poți spune că-l iubești pentru tinerețea pe care ți-ai petrecut-o aici, între zidurile Universității, în cafenelele tihnite, domnoase, cu ștaiful lor inconfundabil, pe care studenții le-au transformat treptat în locuri de întâlnire, unde spiritul liber se avântă nechibzuit, în pofida urechilor ce stau la pândă, spre teritoriul libertății, al cugetului liber. În orașul acesta ți-ai făcut un nume, ai cutezat să te alături celor care au ridicat condeiul și glasul pentru drepturile popoarelor, ale neamului tău robit, desconsiderat și hulit. Din orașul acesta ai plecat cu speranța că în mijlocul fraților tăi de un neam și de o limbă vei găsi adevărata prețuire, putând să-ți pui cunoștințele dobândite aici, cu trudă, în slujba luminării neamului. Răsplata a fost și acolo, ca și aici, ura, complotul celor ticăloși, din păcate prea mulți la numărătoare, și, în ultimă instanță, surghiunul. Uitându-te în urmă, judecând cu dreptate, nu poți spune că cei care ți-au pus bețe în roată au fost numai oamenii de nimic, cei cu puțină știință de carte, nu, dimpotrivă, perversiunea cabalei, știința de a lovi pe furiș, pe la spate, nu au fost ale acestora, ci ale unor spirite înalte, înalte prin complexitatea lor, prin cultură și educație. Dar, se vede, toate acestea nu se adună întotdeauna și cu cinstea, cu loialitatea, cu respectul față de semen.

Închisoarea cazarmă de la Neugebäude, unde te-a încartiruit hotărârea tribunalului regesc din Pesta, în aprilie 1846, trăiește solitar, ruptă total de forfota și patimile orașului. Prin ferestruica interioară a celulei, mobilată cu un pat din fier, o masă și un scăunel, un lavoar ruginit, o căldare pentru anumite nevoi intime, răzbat până la tine comenzile răcnite ale unterofițirilor, din curtea interioară tropăitul soldaților, sunetul jeluitor al goarnei, când dă stingerea, ori sacadat, când anunță deșteptarea. Ai cerut hârtie și unealtă de scris. Maiorul Bánffy,

comandantul închisorii, şi-a smuls cu furie câţiva perişori din ureche. „Vă avertizez că aici nu sunteţi la Baden-Baden, nici la hotel Kaiser. Sunteţi în prizon. Comunicarea cu persoane din afară se face numai cu ştiinţa şi aprobarea mea". „Nu doresc să scriu nimănui, domnul maior. Vreau doar să-mi aştern gândurile pe hârtie şi atât. E dreptul meu de om, de cetăţean." „Pentru ce, domnule Murgu, cui să folosească? N-aţi fost nici măcar judecat. Dacă vi se vor da ani lungi de temniţă, veţi avea timp suficient să vă scrieţi memoriile, dacă mintea vă va rămâne suficient de lucidă". Zâmbetul parşiv al ofiţerului ţi-a răscolit sângele. „Avansaţi, fără să aveţi dreptul, o ipoteză pe care sper ca tribunalul să n-o confirme. Rolul dumneavoastră în deţinerea mea este bine precizat de lege. Vă pot acuza de depăşirea atribuţiilor". Ai căpătat hârtia şi pana de scris cerute. Dar, deşi au trecut câteva luni de atunci, ele zac neatinse pe masă. Afară plouă, o ploaie rece de toamnă. Picăturile repezi bat în sticla ferestrei, ţintuită cu gratii. Fiecare din ele reprezintă o secundă, o fărâmitură din timpul vieţii tale. Ieri erai încă un copilandru, acum eşti la jumătatea vieţii, copleşit de puţinul cât ţi-a mai rămas şi de neprevăzutul ce te aşteapă. Ţi-ai ales cărarea cea mai spinoasă, Efto, drumul cel mai al dracului. N-ai făcut carieră de dascăl, nici politicească, n-ai strâns lăzi cu aur şi giuvaiericale, n-ai palate, nici moşii, nepoţii nu zburdă împrejurul tău, femeie să-ţi aline junghiurile din picioare şi din şale, să-ţi încălzească aşternutul, n-ai fost vrednic să agoniseşti. Ţi-ai lipit inima de avutul altuia, o nălucă pe care, dacă ai fi avut-o în stăpânire, ai fi socotit-o ghiulea de plumb la amândouă picioarele. Ţi-ar fi trebuit o Cumbrie, bărbată şi ascultătoare, să-ţi crească singură copiii şi să te oblojească şi pe tine. Dar numai atunci când ai fi simţit nevoie. În rest, să pui traista în spinare, să apuci toiagul cu spini şi să colinzi împărăţia în căutarea tuturor relelor. În lemnul uşii se aude un zgâriat uşor. Tresari, smulgându-te gândurilor, apoi, luându-ţi seama, zâmbeşti. „Ce-i, Ioane?" întrebi. „Vă simţiţi bine, domn doctor? întreabă caraula cu glas şoptit. V-aş

putea fi de ajutor?" „Nu, Ioane, mulțămesc", îi răspunzi pe același ton. „Să-mi spuneți dacă aveți vreo trebuință, niscaiva tutun. Ceva de mâncare…" „Am să-ți spun, Ioane".

La o zi după ce te-au poftit în celulă, așezat pe pat te-a cuprins dorul după Vale. Ai început să fluieri ca pentru tine o doină. Pe neașteptate ți-au răsărit în minte și cuvintele ei. „Căpitane, căpitane/ Ia mai caută prin dosare/ Foaia mea de liberare, / Că mie mi s-o urât/ Tot la zile numărând..."

Te-ai oprit uimit din cântat auzind din spatele ușii un icnet. „Ce-i, camarade, nu ți-e bine?" ai întrebat în ungurește și fiindcă n-ai primit nici un răspuns, ai repetat întrebarea în germană. „Nu-i nimic, domnule, a venit răspunsul pre limba ta, mi-e jale și milă de dumneatale. C-amarnică viață-ți fu dat să ai…" Astfel l-ai descoperit pe Ioniță Ranga, paznicul orânduit să-ți vegheze fiecare mișcare. De loc din Vrani, localitate aflată în pusta Caraşului, tată a trei copii pe care nu i-a mai văzut de cinci ani, fraitărul Ranga trăia cu dorul după nevastă și copii, după pământ și plug. Cunoștea bine satele din jurul Oraviței, fusese trimis cu grâu la Gârlişte, unde auzise de copiii popii Bojâncă, mai ales de cel mare, Dămăschin, om cu școli înalte, ajuns boier în Țara Moldovei. Când i-ai destăinuit că Damaschin ți-e prieten, că ați fost conșcolari și dascăli la școala înaltă din Iași, că-l cunoști bine pe frate-su, învățătorul Vasile Bojâncă, vrănianțu ți-a devenit ca un frate.

La sfârșitul lui octombrie te-au poftit între spăngi în fața tribunalului regesc. „Numele și prenumele?" a întrebat funcționarul regesc. „Doctor Euthimiu Murgu". „N-am întrebat ocupațiunea, te-a admonestat judecătorul, zbârcindu-și nările, ca și cum l-ar fi supărat o putoare neașteptată. Sunteți învinuit de instigare la rebeliune, de săparea naționalității maghiare, a constituțiunii și a statului. Ce aveți de spus în apărarea dumneavoastră?"

„N-am a spune nimic, te-ai sumeţit fulgerându-l cu privirea pe judecător. Nu mă recunosc supus al Ţării Ungureşti şi nu ţin de jurisdicţia ungurească. Voi răspunde numai dacă voi fi pus pe picior liber şi în acest caz doar pe calea mea, adică mă voi apăra în faţa împăratului, ca unul care sunt născut în graniţă."

„Trufie! Obrăznicie! Scoateţi-l afară!", a strigat judecătorul frângându-şi degetele de furie. Când ai revenit la Neugebäude, fraitărul Ranga te-a îmbrăţişat cu lacrimi în ochi. „Mă bucur, domn doctor, că v-aţi întors viu şi sănătos. Că cine nu să mai întoarce pe acela ori îl aşteaptă ştreangul, ori podrumurile închisorii din Pojon. Şi decât să ajungi sub zidurile iadului de acolo, mai bine în frânghie."

Şi iar a început să se deşire ghemul zilelor. Una după alta, fără nici o deosebire, cu vuietul depărtat al oraşului, tipicul vieţii militare şi şoaptele fraitărului Ranga. De departe, din Lugoj, abia răzbat lacrimile Cumbriei. Le simţi fierbinţi şi sărate împodobindu-ţi barba ca nişte perle. De la Edith, nici o veste, doar amintiri, imagini care te cotropesc în fiecare noapte. De cum se înnoptează năluca pătrunde în celulă. Îţi aşază palmele înguste şi fierbinţi pe ochii tăi prea obosiţi de veghe, scormonind zadarnic albul hârtiei din care se încăpăţânează să nu răsară nici o slovă, numai desenele acelea bezmetice înfăţişând falusuri în deplina lor răzvrătire. Apoi azvârle de pe ea mătăsurile foşnitoare, te despoaie de ţoalele îmbâcsite de mirosul de mucegai al încăperii şi trupurile voastre se apropie într-o unire frenetică, adâncă, o alunecare în abis. Pielea ei mătăsoasă, cu miros de migdale, îţi incendiază degetele, sânii rotunzi, tari, se strivesc de pieptul tău păros, gurile lacome se caută flămânde în sărutări sufocante. Toată fiinţa ta geme de plăcere. Eşti ca un călător prin pustiuri. Vezi umbra palmierilor, simţi răcoarea izvorului, ţi se pare, eşti sigur că ţi-ai cufundat gura şi obrazul în el: dar nu sorbi decât aerul fierbinte. Dimineaţa te găseşte istovit, cu ochii bântuiţi de febră. Noroc că o dată cu zorile

năluca dispare, cețurile sunt alungate de lumina crudă a zilei şi raţiunea învinge iarăşi. Nu degeaba se spune că omul sentimental este un om slab, gândeşti. Ca să supraviețuiesc trebuie să strivesc în mine duioşia, iubirea. Mintea mea trebuie să stea veşnic de veghe. Să nu uit nici o clipă că mireasa pe care mi-am ales-o n-are în mână un trandafir, ci o sabie, iar sabia cere s-o foloseşti, să loveşti până la ultima răsuflare.

„Îți trimitem vorbă să nu îndrăzneşti a vorbi aşa în faţa poporului, se zice că ar fi venit la tine un trimis al nemeşilor, altfel îți ascundem lumina." „Pentru ce să nu vorbesc ce e adevărat? ai fi răspuns tu aceluia. Dacă nu grăiesc adevărul, arătați-mi prin fapte că mințesc, ş-atunci eu să rămân cel de nimic. Eu, ca fişcal în Ţara Ungurească, sunt jurat cum că dreptatea voi părtini, iar nu strâmbătatea."

Zâmbeşti cu îngăduinţă. Rar se întâmplă ca legendele despre un om să circule înainte de a-şi fi dat el obştescul sfârşit.

Privirea îți alunecă pe dărabul de geam în care se răsfrânge chipu-ți bărbos, fruntea lată cât un lanț de trifoi, ochii mari, neguroşi, în care pâlpâie o tristeţe fără seamăn. Pe neaşteptate îți vin în minte cuvintele avocatului Ludovic Gay, pe care l-ai întâlnit acum doi ani, căsătorit cu o româncă din graniţa bănăţeană. „Voi, ca şi nevastă-mea, a zis atunci Gay, aveți zugrăvite pe faţa voastră suferinţele seculare ale naţiunii voastre române. Şi nu mă mir că până şi atunci când dansați ori cântați, tristeţea nu vă părăseşte nici un moment."

I-a fost uşor lui Gay să vorbească astfel. Ca jurist, ar fi trebuit să cunoască gândurile Palatinului, care erau ale nemeşilor şi care nu i-au părăsit nici o clipă, (cu toate că tu n-ai putut să-ți închipui acest lucru), nici pe Palatin, nici pe Kossuth: „Un popor venetic, adunătură din alte ţări, cunoscut aici sub nume de valahi sau olahok, dedat la crimele cele mai cumplite, hoți, teciunari, ucigaşi, nu poate fi guvernat decât numai cu cele mai aspre pedepse trupeşti şi cu frica permanentă de moarte.".

Da, hoherii unguri ne-au ținut furcile, tipsia, frigarea, țeapa aproape, ca să nu ridicăm cumva capul, să nu îndrăznim a gândi și a pretinde că suntem oameni. Auzi? Hoți, teciunari, ucigași?!

Gornistul sună deșteptarea. Clădirea greoaie scufundată în somn dă semne de dezmorțire. Răsună comenzi aspre, guturale, le răspund tropăiturile încălțărilor, geamătul țevilor de apă, o viermuială de mușuroi. În cornișa de deasupra porții centrale, pânza bicolorului austriac se zbuciumă biciuită de vânt.

45

Cazanul Europei a dat în clocot. Mai întâi mica și bătrâna insulă Trinacria, Sicilia, apoi Franța, Viena… Din Pesta răzbesc până dincolo de zidurile cazărmii talazurile mulțimii: studenți, lucrători, intelectuali, comercianți umplu până la refuz Piața Szinház. Kossuth Lajos, Murgu strivește sub pleoape imaginea tânărului spilcuit, îmbrăcat cu lucruri fine, aproape femeiești, cu gesturi și vorbe afectate, din timpul întâlnirii de la Pojon, îi apostrofează pe membrii Dietei să-și deschidă ochii și să vadă că revoluția de la Paris devine mondială, de ea nu poate scăpa nici monarhia austriacă. „Să nu mai faceți și voi ca părinții voștri la 1790, a ridicat Kossuth mâna în semn de luare aminte și de amenințare, când la prima revoluție franceză au rămas surzi la vocea timpului. Propun să votăm o moțiune către împărat prin care să cerem Ungariei o constituție, căci altfel provinciile se vor dezmembra. Să cerem pentru Ungaria ministru responsabil separat."

Strigătele aprobatoare ale mulțimii au cutremurat din temelii orașul crăiesc, tulburând somnul vulturului bicefal. Trinitatea sfântă: Libertate-Egalitate-Fraternitate părea să întemeieze o nouă putere dumnezeiască.

Din celula în care a zăcut peste trei ani cu nădejdea că împăratul îl va chema în fața sa, ca să-și apere dreptatea, Murgu

primeşte neliniştit, nerăbdător, fiecare zvon venit din afară. Sub primejdie straşnică, fraitărul Ranga i-a strecurat în palmă ziarul „Budapesti Hirado”. Cu privirea flămândă, Murgu a citit cele 12 puncte ale revoluției, cerute de tineretul Pestei împăratului: libertatea tiparului şi desființarea cenzurii (bun şi drept, a bătut Murgu cu unghia în foaie), minister responsabil unguresc (bun!), dietă în fiecare an (Kossuth visează un scaun, a zâmbit înțelept Murgu, şi-l va avea, pe cât îl ştiu de ambițios, doară dacă focul nu va fi stins la timp cu tunurile chezarului), egalitate politică şi religioasă (asta da, a strigat Murgu, uitând orice fel de precauție, să se ducă dracului şi nemeşii şi episcopii sârbi!), gardă națională, înarmarea poporului (visul meu, s-a descins Murgu de modestie, o miliție a poporului adusă în stare de armată disciplinată, pricepută să poată lupta şi să apere țara de vicleni şi hrăpăreți), purtarea greutăților de către toți locuitorii (şi asta e bine), desființarea iobăgiei (Doamne, slobozeşte pe robul tău, că văzură ochii mei mântuirea ta, a strigat Murgu), tribunale de cetățeni, bancă națională ca cea din Viena, armata să jure pe constituție (ehei, Kossuth n-a uitat chiar tot din ce-am vorbit în puținele ceasuri, nici el şi nici Bathyanyi Ludovic!), cei condamnați pentru delicte politice să fie eliberați din închisori (Doamne, a oftat din rărunchi Murgu, nici să-ți vină să crezi. Mă slobozesc ungurii şi împăratul a fost surd şi orb la toate memoriile mele. Mă frige curiozitatea să ştiu ce se întâmplă acum la Lugoj, pe unde-şi scoate cămaşa Kristofor Jakabffy, mai ales când om da ochii unul cu altul?!), uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Fruntea lui Murgu s-a acoperit de creţuri. „Asta nu-i sămn bun, a şoptit. Mă miram eu ca ungurul să-şi lepede firea. Să dea Dumnezeu ca duhul veacului să le frângă trufia şi patima oarbă. Fă, Doamne, să fie dreptate şi pentru neamul românesc”, şi-a făcut cruce Murgu.

Printre zăbrele, fraitărul Ranga urmărise cu spaimă mormăiturile, strigătele şi schimbarea la față a lui domn doctor.

Îi păruse rău că avusese nesăbuita idee să aducă cu sine foaia ungurească. Mai bine îl lăsa în neştiinţă până când ar fi venit să-i desfacă zăvoarele. Atunci ar fi aflat singur, fără primejdia ca mai-marii închisorii să dea de jurnal şi să-l poprească pe cine ştie câţi ani. „Domn doctor, a şoptit fraitărul cu milă, vă simţiţi bine?" Murgu a ridicat fruntea şi a zâmbit. „Mă simt bine, frate Ioane, ca în cel dintâi ceas al deşteptării. S-ar putea ca ziua de astăzi s-o ţină minte urmaşii urmaşilor noştri." „O fi, că doară dumneata eşti om cu carte, nu ca mine, a răspuns neconvins fraitărul. Dară io te rog să-mi dai înapoi foaia, că, dacă o găseşte cineva la dumneata, vai de zilele mele." „Ia-o, Ioane, a întins Murgu ziarul, măcar că de acum trebuie să vină din clipă în clipă şi ceasul libertăţii mele."

Numai că furtuna de afară, o dată dezlănţuită, n-a avut timp să-şi aducă aminte de valahul bărbos aflat de trei ani la adăpostul zidurilor de la Neugebäude. Străzile pline de oameni înfierbântaţi, cu cocarde tricolore la pălării, discursul lui Jokai Mór: „Fraţii mei, a sosit clipa în care naţia ne cheamă să îndeplinim o misiune de cea mai adâncă seriozitate. Fiecare popor al Europei s-a ridicat şi este fericit să-şi apere identitatea. Trebuie să prosperăm, să fim mai fericiţi, să ne apărăm identitatea, să ne cerem drepturile care până acum nu ne-au fost recunoscute". Petöfi, care a tunat peste mulţimea încremenită, cu glasul său vibrant, pătimaş: „Ridică-te, ungurule, te cheamă ţara/ Acuma-i timpul, acum sau niciodată/ Să fim robi sau să fim liberi/ Aceasta-i întrebarea hotărâtoare/ Jurăm pe Dumnezeul ungurilor/ Jurăm să nu mai fim niciodată robi". Mulţimea tăcută, cu cele două degete în sus, o mare de glasuri ce mugeşte cutremurător: „Jurăm pe Dumnezeul ungurilor/ Să nu mai fim robi niciodată". Fluviului din ce în ce mai furtunos i se alătură studenţii de la medicină, drept şi filosofie, cineva strigă: „Să împlinim acum libertatea presei". „S-o împlinim", răspund zecile de mii de glasuri, Pesta pare că arde, făcliile sulițează bezna, în strada Hatvanyi Kossuth bate cu mânerul sabiei în

poarta ferecată a lui Landerer, mulțimea așteaptă tăcută, în casă ferestrele se luminează, apare în balcon însuși proprietarul tipografiei, mătăhălos, numai în cămașă, cu părul vâlvoi. „Ești de acord să tipărești fără aprobarea cenzurei proclamația poporului maghiar?" îl întreabă Kossuth, cu același ton grandilocvent, tăcerea se așterne, presiunea ei se simte în mulțime, pe stradă, deasupra caselor, în aer. Landerer înțelege într-o clipă că nu poate da decât un răspuns afirmativ, poruncește slugilor să deschidă porțile, scoală meșterii, se muncește ca în transă, afară mulțimea așteaptă răbdătoare, agită doar cocardele tricolore, îi cere lui Petöfi să recite iarăși cântecul revoluției, căci, iată, poezia și-a găsit în numai câteva ore melodia, foile ies calde încă, mirosind a cerneală, cu miile, se împart în mulțime, apare un moment de cumpănă, de nehotărâre până când din nou o voce strigă: „La închisoare zace martirul neamului unguresc, Tánczics. Să mergem să-l purtăm pe umerii noștri pe cel care a avut curajul să scrie despre Lacrima poporului", mulțimea aprobă bucuroasă de a fi ieșit din clipa de nehotărâre. Neugebäude pare un uriaș adormit înălțându-și semeață zidurile, nici când vuietul mulțimii bubuie în porțile sale nu pare a se sinchisi, până când straja dă alarma, este sculat comandantul și somat să-l elibereze pe Tánczics, dialogul este scurt și tăios. Petöfi arată cu palma poporul adunat: „Domnule maior, v-o cere poporul, spune, și poporul nu admite refuz", Tánczics este adus între baionete, soldații n-au înțeles încă cine stăpânește și cine ordonă, mulțimea răcnește înfuriată, pumnii se ridică în aer amenințători, dar brațul scheletic al lui Tánczics o potolește, cineva intonează Marșul lui Rakoczi, se cântă bărbătește, hotărât, încât geamurile clădirilor vibrează, așternuturile sunt părăsite, unii cuprinși de înfierbântarea mulțimii coboară în stradă, alții ascultă și privesc cu îngrijorare spre poartă.

Zorile au coborât sfioase peste orașul în clocot. La ferestre au apărut steaguri și covoare cu motive ungurești. În vitrina

librăriei „Emich”, cineva a aşezat portretul în mărime naturală al lui Kossuth într-un costum verde răscroit la gât, cu brandemburguri, cu pălăria adusă pe frunte, cu barba cârlionţată acoperind gulerul îngust, cu privirea semeaţă şi visătoare în acelaşi timp, scrutând veşnicia. Deasupra penajului ce împodobeşte pălăria conducătorului, o mână a scris apăsat: Libertate, Egalitate, Fraternitate…

Dincolo de zidurile celulei sale, Murgu a auzit dialogul mulţimii cu garda închisorii, a zărit torţele, feţele câtorva, printre care şi pe cea a lui Kossuth, inima i-a bătut ca un clopot în piept de bucurie şi de aşteptare, apoi când Tánczics a ieşit şi porţile s-au închis în urma lui, a înţeles că robia nu s-a sfârşit încă. Şi-a cuprins fruntea în palmă, încercând să strivească gândul vrăjmaş, ce-l muşcă asemenea unui şarpe, că revoluţia ungurilor doreşte eliberarea ungurilor şi nu a valahilor.

46

S-au scurs multe zile din noaptea aceea cumplită de martie când speranţele ţi s-au destrămat ca nişte fuioare de fum. Căci mai uşoară ţi-a fost robia atunci când ai ştiut că cei ce te-au poprit ţi-erau duşmani neîmpăcaţi, pentru că voiau să stăpânească veşnic, flămânzind şi batjocurind pe cei de un neam cu tine, dar şi pe alţii din alte neamuri, pe când Kossuth vorbea în numele Libertăţii, Egalităţii şi Frăţiei, a Sfintei Trinităţi, marea religie în care crezi mai mult decât în sfinţii şi Dumnezeul Cumbriei.

Din noaptea de 15 martie, fraitărul Ranga îşi pierduse din frică şi-ţi aducea zilnic jurnalul. Citind foaia, ai aflat de numirea lui Batthyanyi ca prim-ministru, într-un guvern din care Kossuth a acceptat să facă parte – el care jurase să fugă de orice funcţie ca dracul de tămâie, rămânând logodnicul sărac al revoluţiei – doar la rugăminţile contelui Batthyanyi. Îl ştiai pe conte, subţire ca nuiaua, uscat la fumurile cazanelor drăceşti, cu profilul său

grecesc, cu buze subțiri, jumătate rânjet, jumătate miere otrăvită, ascuns în barbă ca într-un stufăriş, purtând în spate câteva generații de conți, primați, stăpâni pe moşii necuprinse, pe mii de robi. Şi tocmai pentru că îl cunoşteai atât de bine, te umplea mirarea că a putut să azvârle dintr-o dată şi diplomele nobiliare de care era atât de orgolios şi pungile cu aur ce-i umpleau, în fiecare an, sipetele caselor. Între miniştrii aghezmuiți cu agheazma revoluției ai citit şi numele lui Berthalan Szemere, fostul tovarăş din noaptea planurilor ce vizau răsturnarea lui Metternich, de la Pojon, ajuns acum ministru de interne. Descumpănit, te-ai întrebat dacă în calitatea sa de mai-mare peste închisori, bondocul Szemere, cu figura lui de copil bucălat, acoperită în permanență de un zâmbet dulceag, nu ți-a găsit numele printre hârtii, ori nu i-au ajuns la urechi zvonuri despre tine. „Fii înțelept, Efta, ți-ai spus, încercând să te liniştești, vârtejurile revoluției scot din străfunduri multe lucruri spurcate, prăbuşind în adâncuri pe copiii ei cei mai buni. Când vâlvele se vor potoli, atunci se va alege grâul de neghină."

Dimineață răcoroasă de aprilie. Prin jumătatea de geam, cât au tăiat în zidurile celulei maorii împărăteşti, simți mirosul fumului, venit din grădinile dimprejur… Încălțările se acoperă de rouă, mâinile ating iarba fragedă primind cu înfiorată plăcere seva pământului. Îți vine să-ți speli obrazul în mirosul reavăn al pământului şi să-l usuci cu boarea ce adie peste pomi. Ai păşi afară pe dealuri şi prin lunca Nerei, mânând cioporul de oi, te-ai prinde în hârjoana câinilor şi-n îngânatul păsărilor, dar nu poți, fiindcă mâinile tale se izbesc de zidul opac, zgrunțuros al hotelului în care Metternich te-a găzduit cu sila patru ani. Două lacrimi aleargă fără ruşine, fierbinți, pe obrajii vestejiți de umbră şi întuneric, se pierd în stufărişul bărbii. Eşti sleit până şi în gânduri. Pierzând speranța, cea care te-a ținut pe picioare, ți-a dat tăria să înfrunți nedreptatea singurătății, te clatini ca un fag căruia i-au putrezit rădăcinile. De undeva, din lungul uliței desluşeşti strigăte, vuiet de glasuri, dar ființa ta nu le mai ia în

seamă. Duhul veacului mână căruța istoriei înainte. Ce contează că din ea lipseşte Efta Murgu?! „Élyen Murgu!" Să fie adevărat? Nu te înşală auzul? Ochii măriți privesc neîncrezători spre mulțimea ce buieşte spre cazarmă. În fruntea ei, Nicolae Bojâncă, alături Sigismund Pop, Petöfi Sándor şi însuşi Nyári Pál, prim-notarul oraşului Pesta. Porțile cazărmii sunt date în lături ca apele Mării Roşii atinse de toiagul lui Moise. La scurtă vreme, zăvoarele celulei tale cad şi-n prag a apărut maiorul Bánffy, comandantul cazărmii. „Prin hotărârea consiliului locțiitor al Ungariei, sunteți liber, domnule Murgu", spune cu gesturi teatrale.

Păşeşti ca în vis în marea sală din cărămidă roşie. „Vieze Murgu, coroana românilor", izbucneşte strigătul studenților români, „Viva nostro rumano", secondează soldații italieni. Brațele te cuprind, fețele înfierbântate se alătură bărbii tale, stufoase, crescută în sălbăticie precum rugii de pe cracul Tâlvei. Aceleaşi mâini desprind caii de la fiacărul cu care venise Nyári Pál, te ridică pe sus şi te aşază pe pernele mătăsoase, în locul trăpaşilor, trupuri tinere poartă fiacărul ca pe o coajă de nucă. Cețurile ce ți-au împăienjenit ochii se desprind şi cad, priveşti oraşul aprins de culorile revoluției, de la balcoane ți se aruncă flori, eşti salutat cu sute şi mii de batiste. Fiacărul purtat de bidivii năzdrăvani se opreşte în marea piață Szinház. Nyári te pofteşte în casa magistratului Pestei, îl urmezi stăpânit de o beție necunoscută. Dar înainte ca Nyári să apuce să te prezinte membrilor consiliului orăşenesc, prin ferestrele larg deschise se aude porunca mulțimii: „Voim a vedea pe Murgu!" Nyári îşi desface brațele în lături, zâmbind a neputință. Obrazul bărbătesc, aspru, se iluminează de zâmbet. „Vox populi, rosteşte înfiorat, nu-i altă cale."

Afară mulțimea te primeşte cu urale. Pentru ei astăzi eşti fiul şi mirele revoluției, te vor sărbători cu toate onorurile. Mâine, cine ştie…

47

Timp de câteva săptămâni, Murgu a cântărit fructul ce începuse să se coacă, a adulmecat direcţia şi tăria vânturilor. Împăratul-rege, debilul Ferdinand, îşi semeţise pentru ultima oară fruntea, refuzând ungurilor minister de finanţe şi de război independent, scos de sub tutela Vienei. În timp ce Primatul citise hotărârea regală, mulţimea adunată în faţa parlamentului l-a întâmpinat cu sudălmi şi cu zăngănit de arme. „Sunt convins că această hotărâre nu corespunde cu pretenţiile constituţionale ale Ungariei, strigase Kossuth. Îl rog pe excelenţa sa, domnul Primat, să intervină pe lângă rege ca să-şi schimbe hotărârea şi aceasta cu atât mai mult, cu cât majestatea sa şi-a dat cuvântul că va asigura Ungariei un guvern deplin responsabil. Declar că, dacă această hotărâre nu va fi schimbată, nu vom accepta un asemenea guvern."

La numai câteva zile, miniştrii şi-au preluat funcţiilor, peste voia Vienei. De data aceasta discursul lui Kossuth avusese alt ton: „Dumnezeu a dat acestui neam tot ceea ce are nevoie pentru a fi fericit. Până acum n-am putut să folosim liberi toate mijloacele care duc la fericire. Acum însă dispunem de tot ceea ce este necesar pentru a fi un neam independent, pentru a clădi Ungaria pe temelia unui spirit constituţional, pe libertate şi pe puterea neamului."

Nici o vorbă despre celelalte neamuri. Ca şi până atunci, ele erau topite în cazanul drăcesc al ambiţiilor aristocraţilor unguri. Sârbii trimiseseră delegaţie la Pojon depunând pe masa Parlamentului un memoriu în şaptesprezece puncte. Cereau limbă naţională, teritoriu cu o administraţie autohtonă, o biserică ortodoxă complet independentă, sub conducerea unui patriarh sârb. Rajacici, patriarhul cu chip de guşter sfânt, încercase să momească preoţimea română din Banat să participe la congres, la Karloviţ.

Dar sămânța aruncată de Efta începea să dea roade. Adunarea de la Lugoj răspunsese întrebării lui Vasile Fogaraşi dacă este de acord să se trimită delegați la Karloviț, prin strigăte de mânie: „Să piară cel ce pune piciorul la congresul sârbesc.”.

Vice-comitele Jakabffy îşi ascunsese obrazul în batista de mătase, tuşind mulțumit când auzise în congregația comitatensă refuzul atât de hotărât al românilor. Va prezenta ministrului cultelor şi instrucțiunii publice de la Pesta această hotărâre ca pe o încununare a strădaniilor sale. Va primi desigur felicitări, poate chiar o decorație, iar dacă nu, numele său va cântări greu pentru noul guvern.

Cu delegația trimisă de bănățeni, Efta s-a întâlnit săptămâna trecută. Când a intrat în sala de gală a hotelului Astoria, zumzetul de voci a contenit, ochii celor şaisprezece trimişi ai Banatului s-au îndreptat spre el. Protopopul Ioan Marcu, cel care scosese de voia sa cărțile slavoneşti din biserica Lugojului, s-a ridicat de pe scaun şi l-a îmbrățişat plângând. „Mort ai fost şi ai înviat, frate şi domnule Murgu, a spus. Dumnezeu, în marea mila Lui, te-a salvat pentru tăria credinței tale întru binele celor mulți şi oropsiți.”. Bărbosul a trecut apoi în brațele lui Axente Bojâncă, Ignatie Vuia, Nicolae Tincu Velia, Maxim Pascu, inspectorul şcoalelor din Banat, pentru care Murgu bătuse atâtea scări la cancelaria imperială. Le-a ascultat planurile, a încuviințat cererea de a ține un congres curat românesc în care întreaga națiune să se consulte pentru alegerea unui mitropolit român şi trebile dinăuntrul scolastice româneşti, neîmpiedicarea în biserici, şcoli şi în toate trebile nației române cele din năuntru a limbii româneşti, înființarea pe lângă ministerul cultelor a unei secțiuni româneşti, cu funcționari români în care poporul are crezământ, românii să fie tratați cu mai mare băgare de seamă de aici înainte, în regimentele grănicereşti să fie numiți ofițeri români.

„E bine ce cereți, le-a spus Murgu, mângâindu-şi barba surie, dar nu destul. Ministerului i se cuvine ca să înțeleagă

pricina împotrivirii, să-i arătaţi adevărata stare în care se află românii din Banat faţă cu capii bisericeşti sârbeşti şi cu spăhiile nesătule de vlaga românească. Să nu vă căciuliţi, căci cereţi un drept al vostru."

„Mergi şi dumneata cu noi, a zis Ştefan Ioanovici Ioanescu, notarul Lugojului, eşti doctor în jurisprudenţă, om vestit în cele două capitale kezaro-crăieşti."

„Ba, i-a răspuns Efta, nu merg. Dacă aş asculta de domnia ta, aş face mai mult rău, căci numele meu e încă însemnat cu fierul roşu. Când o parte a ardelenilor, printre care şi Ioan Dragoş, au trimis o proclamaţiune, eu am scos un manifest în care am fost împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria, mâhnindu-l până şi pe prietenul Bariţ, înfuriind foile ungureşti, care m-au şi dat drept trădător şi nerecunoscător ungurilor care m-au scos din închisoare."

48

Ministrul Eötvös József i-a primit cu amabilitate exagerată, i-a poftit pe scaunele cu spătar înalt, îmbrăcate în catifea verde, ghintuite cu ţinte de aur, a poruncit cafele pentru toată lumea, le-a oferit ţigări cu capete aurite, le-a ascultat dorinţele, fără să-i contrazică, mulţumindu-se din când în când să ceară lămuriri suplimentare, ceea ce fără îndoială le-a mărit speranţele în înţelegerea şi bunăvoinţa guvernului. La sfârşit, când şi-au epuizat intervenţiile, le-a răspuns cu acelaşi zâmbet ce-i îmbrăca într-o lumină stranie faţa osoasă:

„Domnilor, vă promit în numele guvernului că vom chibzui şi vom da răspuns la toate cererile şi necazurile dumneavoastră. Până atunci, socotesc ca dreaptă cererea dumneavoastră de a ţine un congres bisericesc româno-sârb la Timişoara, în ziua de… să zicem 27 iunie. Încuviinţaţi această zi?"

„Cu bucurie”, au răspuns însufleţiţi membrii delegaţiei, părăsind încăperea bucuroşi de o mare izbândă.

Când s-au revăzut la cafeneaua „Pillvax”, la o masă vecină cu „A közvélemény asztala”, masa opiniei publice, de la care Petöfi, Vasváry, Irányi şi alţii îşi strigau poporului budapestan şi guvernului dorinţele, transformate în orele următoare în legi şi fapte, Murgu a bănuit înşelăciunea şi şi-a mestecat între dinţi blestemele şi amarul. Se convinsese din nou că drumul ocolit al învoielilor n-are sorţi de izbândă. Aflase între timp că la Karloviţ, cuibul năpârcilor cu sutană, adunarea poporului sârb în frunte cu mitropolitul Rajacici, hotărâse că sârbii din Austria sunt naţiune liberă şi independentă sub dinastia Austriei, ceruse recunoaşterea unui teritoriu naţional numai al sârbilor, cu administraţie proprie, cu limba oficială sârbă, ce înghiţise o bună parte din Banat până la Timişoara, pe care o alesese drept capitală. Pentru el îşi reţinuse cuca de patriarh. Românilor nu li se dăduse nimic, în afara vorbelor mieroase ale lui Rajacici, care mângâindu-şi barba cârlţoasă, lungă şi rară, declarase că atât el cât şi întreaga naţiune sârbă doreşte înaintarea şi emanciparea românilor de sub oricare jug, prin urmare în voie le stă a-şi alege mitropolit din sângele lor. Iar pe un ofiţer harnic, de la maior în sus, a-l denumi ban… Românii să se unească cu sârbii, nu ca robul vremii trecute, ci ca naţiune liberă, pe temeiul desăvârşitei egalităţi şi desăvârşitei garanţii a naţionalităţii… Iubirea se declara din cele mai sincere şi adevărate pentru naţiunea română, dar nu se pomenea nimic de emancipartea bisericii ortodoxe române şi, mai ales, fraţii sârbi conduşi de Rajacici nu ziceau o vorbuliţă despre temeiul legal prin care o mare parte a Banatului era încorporată în Voivodina.

Batjocura popească îi aprinsese măruntaiele, hotărându-l să facă primii paşi forţând mâna foştilor lui camarazi de conjuraţie de la Pojon: Szemere şi Kossuth. Berthalan Szemere l-a primit în uşă, cu braţele larg deschise, împungându-l într-o tumultuoasă îmbrăţişare cu rotundul burţii sale sub privirile

ironice ale secretarului, împodobit cu fireturi sclipitoare. Ţinându-l de braţ, l-a condus spre unul din fotoliile adânci, ce te cuprindeau cu braţele lor pufoase, îndemnându-te la somn, şi-a plesnit palmele grăsuţe a mirare şi bucurie.

– Îmi pare bine că vă văd, domnule doctor, a rostit cuvânt de bun venit Szemere, şi simt dorinţa să-mi cer iertare că în focurile revoluţiei v-am uitat, dar, spre norocul dumneavoastră şi al meu, ochiul treaz al poporului v-a descoperit acolo unde v-au ascuns cei care v-au condamnat la temniţă.

– Eu însumi am socotit de cuviinţă să mă prezint în faţa excelenţei voastre, ca să-mi exprim recunoştinţa pentru că nu v-aţi împotrivit cererii buda-pestanilor, semnând eliberarea mea din închisoare, a răspuns la fel de ceremonios Murgu.

– Să lăsăm eticheta, domnule Murgu, a protestat moale Szemere. Vă rog să-mi vorbiţi simplu, ca şi până acum, iar despre mulţumiri, ce să zic, nu-şi găsesc rostul. Mai bine să trecem direct la explicarea poziţiei dumneavoastră faţă de revoluţia maghiară, căci din ceea ce aţi scris n-am înţeles prea bine în ce parte staţi.

– A, a zâmbit Murgu, vă referiţi la chestiunea cu unirea?! Cum ştiţi, ardelenii şi-au împărţit părerile. Bărnuţiu a fost de acord cu unirea Transilvaniei cu Ungaria, numai după recunoaşterea deplinei îndreptăţiri a naţiei române. Alţi conaţionali ai mei au fost împotriva unirii, înţelegând că liberatate, dreptate şi frăţie nu pot fi decât în egalitatea neamurilor. Sunt şi unii, în frunte cu Şaguna, episcopul de la Sibiu, care consideră că, în urma dobândirii drepturilor cetăţeneşti, vor veni şi celelalte. Eu am socotit că e mai bine să ştim de la început gândurile dumneavoastră, ale guvernului revoluţiei, în ceea ce ne priveşte pe noi, românii, şi, numai după aceea, să hotărâm încotro o luăm. Am lăcrimat de bucurie când am citit că aţi hotărât ca pământul nemeşilor să fie dat stăpânilor lui de drept, celor ce l-au muncit cu sudoare şi nu o dată şi-au dat şi sângele pentru el.

– Ei, domnule Murgu, a izbucnit Szemere şi obrazul dolofan i s-a umplut de sânge, înţelegerea dumneavoastră a fost greşită. Noi am hotărât desfiinţarea iobăgiei, dreptul ţăranilor care au pământ de a fi stăpâni pe el, de a se îngriji de cultivarea lui. Cât priveşte renunţarea la urbarii, mă văd nevoit să spun că stăpânii de pământ au renunţat la ele de bunăvoie. Ar fi drept ca ţăranii să nu-i părăsească acum, la nevoie, ci să le fie recunoscători şi să le lucreze în continuare pământul, fireşte contra unei sume de bani.

– Ar avea pentru ce să le fie recunoscători bieţii ţărani! Mă întreb cine cui a rămas dator, ţăranii domnilor de pământ sau domnii de pământ ţăranilor, care le-au fost robi sute de ani?!

Szemere îl pândeşte crâncen pe sub sprâncenele decolorate. Vorbele valahului sunt ca tăişul unei securi. Cu asemenea ipochimen nu ar trebui să facă maghiarii tovărăşie.

– Alminteri, excelenţă, a sărit Murgu de la o idee la alta, am scris un manifest către poporul român din Banat pe care vă rog să-l citiţi. Dacă îmi daţi binecuvântarea, înseamnă că veţi aproba la Lugoj o adunare de popor pentru a îndeplini poruncile momentului de faţă.

Szemere s-a mişcat greoi în fotoliu, întinzând mâna ca să poată apuca hârtia. Cuprinzând cu privirea prima frază, i s-a părut că simte cum dinspre cuvinte îl izbeşte un suflu fierbinte. „Duhul veacului de acum răscolitu-s-a în Europa asupra tiranilor, asupra cârmuitorilor ce, ţinând întru întuneric pre cetăţeni, îi avea ca şi robi şi cugeta a-i avea robi pentru totdeauna acest duh, care este duhul slobozeniei (Libertăţii) şi care pentru aceea ţinea a rupe şi a scutura lanţele robiei, ce de atâta vreme apăsa pre omenire, a pătruns şi până în părţile ţării ungureşti.”

„Afurisită pană are valahul acesta, gândeşte Szemere, mai ascuţită decât briciul. Şi când te gândeşti că mustul acesta de venin clocoteşte într-o asemenea minte…” „Veţi cunoaşte,

fraților, ai noștri concetățeni, că acel pământ pentru care, veacuri luptându-ne, ne-am vărsat sângele şi pe care în țara ungurească o clasă de oameni ce se numeau nemeşi îl socoteau ca o avere a lor, acum este vecinică şi netăgăduită moşie a voastră; veți vedea că toate acele sarcini apăsau pre locuitori precum robotele, dijmele şi dajdiile au încetat pentru totdeauna – veți înțelege că nemeşul nu este mai mult decât oricare locuitor, că acum suntem toți slobozi şi deopotrivă, de acum înainte veți lua parte la toate legiuirile ce se fac în țară…"

Literele au început să-i danseze prin fața ochilor lui Berthalan Szemere. Simte mânia cum gâlgâie în el, acum ar trebui să-şi desprindă privirea de foaia aceasta blestemată şi să-l azvârle pe scări pe obraznicul de valah. „E, da, ce-şi permite Kossuth este una, fiindcă Lajos vorbeşte în numele revoluției maghiare, el este ungur şi poate s-o spună, nu însă valahul acesta care, uite, şi-a luat nasul la purtare…"

„Legea vă dă slobodă voie de a vorbi, a scrie şi a da în stampă gândurile voastre, fără a mai avea acele piedeci din partea cârmuirei ce până acum nu ierta în public a grăi adevărul şi direptul, de cumva era împotriva foloaselor acelor tirani, ce ne țineau întru orbire…"

„Şi totuşi, avem nevoie de acest ins fantast şi periculos, încearcă să se autolinişteasca Szemere. Când sârbii şi-au ridicat capul, când împăratul stă în cumpănă, nehotărât încă dacă să ne rupă grumazul, când o altă hienă, cea rusească, ar fi bucuroasă să ne stârpească, avem nevoie de asemenea oameni care să ne strângă mulțimea în preajma lor". Iată cum încheie bărbosul: „căci deoarece nici împăratul, nici miniştrii lui, cari pururi s-au împotrivit la dezrobirea noastră, nu ne-au dat aceste drepturi, ci poporul unguresc, toți trebuie să dăm mâna pentru a apăra libertățile câştigate."

Murgu urmăreşte atent reacțiile lui Szemere, în timp ce-i lecturează foaia. Îl vede roşu ca para focului şi înțelege că schimbarea pe care o doreşte el îl frige la rărunchi pe ministrul

de interne. „Nu-i nimic, îşi spune Murgu, să iscălească acest manifest, să am drept să adun oamenii, să-i înarmez şi pe urmă om mai vedea noi. Coroana bătrână a Dachiei trebuie refăcută. Cu vorba bună, cu momeli, dar mai cu seamă cu forţă armată. Sârbii au vrut regimentul de graniţă, împărtatul însuşi l-a încredinţat ungurilor, dar eu sunt copil de grănicer şi ştiu că ai mei vor veni cu mine, la un semn."

– Deci, dumneavoastră doriţi înarmarea poporului, domnule doctor? îşi ridică fruntea îmbrobonită Szemere. În ce scop? Pentru revoluţia ungurilor? Pentru o răscoală a românilor?

– Revoluţia este a popoarelor Europei, excelenţă, răspunde Murgu mai tăios decât ar fi dorit. O revoluţie a tuturor pentru toţi. N-o fac nobilii maghiari, nici spahiii sârbi, nici honvezii unguri. O facem toţi în egalitate, ca să fim egali. Ţineţi minte răspunsul lui Kossuth (şi Murgu zâmbi în sinea lui, ştiind că aducerea lui Kossuth în discuţie are să măgulească orgoliul lui Szemere), când i s-a propus să fie prim-ministru? „Eu nu mă bat pentru mine, eu sunt un simplu cetăţean care doreşte binele poporului."

– Bine, domnule Murgu, oftă Szemere, sunt de acord cu propunerile dumitale. Dar să nu uit ceea ce a spus acelaşi Kossuth, pe care l-ai amintit. Naţiunea este statul, iar statul este întruchiparea istoriei. În cazul Ungariei, vorbim deci despre natio-historica, pe care dumneata ca învăţat o cunoşti bine. Te vom trimite deci ca reprezentant al guvernului în Banat. Casieria noastră îţi va plăti pe loc 150 de florini ca spese de călătorie, urmând să acopere şi cheltuielile pe care le vei face acolo.

Murgu şi-a înclinat uşor capul şi a părăsit biroul ministrului Szemere. Dacă ar fi avut aripi la picioare ar fi zburat de la Pesta la Lugoj, atât de nestăpânită-i era bucuria că reuşise să-l păcălească pe rotofeiul Szemere să-i semneze împuternicirea de a aduna poporul. „Să mă văd acasă, între ai mei, să le spun în gura mare, sub acoperirea legii, fără frică de

puştile lui Jakabffy, că putem sta în ochii lumii, aşa cum suntem, tari şi demni, mândri de strămoşi."

Rămas singur în birou, Szemere a deschis unul din sertarele biroului şi a scos raportul lui Kristofor Jakabffy. „…după cele mai noi informaţii oficiale, Murgu n-a renunţat nici în cea mai mică măsură la vechile dorinţe, speranţe, vederi şi opinii: intenţia lui şi acum este să unească pe toţi românii sub o coroană, să smulgă comitatele bănăţene şi regiunea de graniţă de la patria maghiară şi, având în vedere popularitatea lui extraordinară în faţa poporului român…, o singură chemare a lui Murgu, care acum prin fanatismul poporului este considerat martir, ar arunca în flăcări întreg ţinutul şi s-ar călca în picioare tot ce nu e românesc, viaţa şi averea maghiarilor n-ar mai fi sigură…"

Szemere a zâmbit cu tâlc. Oricât de periculos ţi-e duşmanul, dacă-i cunoşti gândurile şi intenţiile, îl poţi face în orice clipă inofensiv. Luând pana, ministrul a aşternut în grabă un răspuns către comisarul guvernului, de la Timişoara, Vukovics Sebö: „Supraveghează pe români. A fost aici Petrovici şi directorul şcolar din Caraş, Maxim Pascu. Murgu vrea să meargă acolo, este un ins fantast şi periculos. A scris o proclamaţie foarte bună însă. Anexez aici un exemplar. Primeşte-l afabil. Poate se alege deputat în Caraş…Cred că lui îi putem lua folosul…"

49

Şi iată că am pornit la vale. Nu spre Valea mea iubită, de care mă macină un dor cumplit, ci la vale, spre Banat, acolo unde, cu întăriturile de la Szemere, voi sui steag de luptă şi slobozenie. Cipariu m-a chemat în Ardeal să prezidez adunarea ce se va ţine la Blaj. Mi-a scris că invitaţia o face în numele său, dar şi al lui Bărnuţiu şi Papiu. M-aş fi dus dacă acasă necazurile n-ar fi fost întreite. Neputinciosul Ferdinand se lasă convins de

presiunile ungurilor şi le supune regimentul de graniță: Jelacici, banul Croației, care s-a opus la anexarea țării sale Ungariei, a fost înlocuit cu generalul Hrabowky. În felul acesta, împăratul a pus sub jug unguresc pe români şi pe croați, de altă parte, Rajacici şi-a făcut teritoriu pe seama bănățenilor care au ajuns sub talpa mai multor profitori. Nemți, unguri şi sârbi. Dintre toate relele a trebuit să aleg pe cel mai puțin rău. Aşa cum a început, revoluția ungurilor aduce uşurare săracilor, îi scoate din lanțurile iobăgiei. Fără corvezile robitoare, cu un strop de pământ şi de libertate, altfel s-arată fața românului. La Caransebeş voi sămăna gândul meu cel fierbinte. Ofițerii mă cunosc, meşterul Poşta are ascultare. O vorbă să strig şi voi avea o armată alcătuită din cei mai buni ostaşi ai împăratului. Din satele Banatului voi culege floarea bărbăției româneşti pe care o voi pune sub ascultarea ofițerilor, tocmind armată regulată. Hei, Efto, ți-ai prins bidivii la cocie. Sufletul zboară peste păduri şi peste văi, visezi Dachia bătrână. Să nu mai fie doar o nucă în picioarele cailor cui pofteşte şi cui nu, să fie o forță, un baros de care să se ferească guşații, burduhănoşii.

Arşița a pustiit câmpia Timişului. Cucuruzul e prăpădit, galben, numai de un cot, cu frunzele răsucite. Grâul pocneşte sub soarele ucigător. Aşteaptă coasele şi secerile să-l culce şi să-i culeagă bobul fierbinte. Bălțile din jurul Timişoarei sunt uscate, mâlul crăpat ca obrazul unui moşneag. Păsările buiesc în stoluri, speriate de pocnetul biciului şi tropotul cailor. Suntem albi de colb, setea ne-a ars buzele, nările astupate de fuioarele de praf adulmecă putoarea putreziciunilor. Intrăm în Timişoara prin Poarta Ardeleană. Inima îmi bate ca un clopot. De câți ani n-am păşit în această cetate, râvnită de turci, de austrieci şi de unguri, luată pe rând în stăpânire, arsă şi batjocurită, ridicându-se din propria-i cenuşă. Străzile sunt înguste, pavate cu pietre de râu, casele înspre margine pitice, din văiugă, din bârne, dincolo de ele, mlaştinile cât vezi cu ochii, din care se ridică miasme otrăvite, frigurile. Pe măsură ce pătrundem spre inima cetății,

apar palate luxoase, cu două sau chiar trei caturi, prăvălii, hanuri, restaurante, făcute după tipicul Vienei, afişând acea aroganţă veselă pe care numai capitala Imperiului o are. Ne oprim în piaţa Primăriei străjuită la vest de biserica franciscană, la sud de castelul Huniazilor şi la est de Palatul Mocioneştilor. Abia pun piciorul pe caldarâm şi mă trezesc luat în braţe. Meşterul Marcu din Lugoj, dascălul Ion Miescu, Craiul popa Berceanu, feţe cunoscute şi dragi sufletului meu, oameni pentru care am sângerat, mi-am tocit graiul şi încălţările în palatele împărăteşti de la Viena.

„Fii bine venit, al nostru mântuitor, îmi spune popa Berceanu, ştergându-şi lacrimile. Te-am aşteptat ca pe sfântul soare, să ne luminezi calea."

„Cu noi te aşteaptă tot poporul Banatului, luminate al nostru domn, adăugă Miescu. Un semn să dai şi te-om urma oriunde, ştiindu-te înţelept şi iubitor de neam."

Mi s-a făcut sufletul cât căldarea cerului. Strâng din dinţi, încercând să opresc fierbinţeala lacrimilor. Mi s-au rupt toate chingile în care mi-am strâns inima, să se ţină tare şi duşmanul să nu se bucure de slăbiciunea mea. Căldura fraţilor mei, iubirea lor m-au despovărat de platoşă, sunt golaş şi neajutorat ca un prunc. Poţi plânge fără ruşine, Efto, eşti între ai tăi. Trecem drumul şi ne aciuăm la hanul „Boul roşu". Îmi schimb ţoalele prăfuite, îmi stropesc obrajii cu apă călduţă şi sălcie la gust şi mă grăbesc să cobor în sala de jos, unde lugojenii mă aşteaptă.

Săliţa, în care sunt condus de o fată îmbrăcată în port unguresc, miroase a friptură de pui şi a drojdie. E răcoare pentru că jupânul a tras brocarturi grele peste ferești, împiedecând căldura de afară să buiască înăuntru. Ridic paharul şi spun: „Fraţi ai mei, bun găsit. Dumnezeu să ne binecuvânteze lucrarea ce va să înceapă. Să ştiţi de la mine că încep să se arate zorile şi pentru oropsitul nostru neam." Nu ştiam atunci ce zori mă aşteaptă peste un an. Zorile de priveghi, cântate de muma:

Zorilor, surorilor

Unde ați zăbovit
De nu ați venit?

Gustând din bucate, am aflat că congresul aprobat la Timişoara de ministrul Eötvös nu s-a mai ținut. Întrucât mitropolitul Rajacici refuzase să convoace congresul la Timişoara şi după canoane numai el putea s-o facă, episcopul Timişoarei, Pantelimon Jivkovici – poftit de vicenotarul Ioan Misici să-l înlocuiască pe bătrâna iudă, se împotrivise, spunând că, precum partea poporului de limba română n-a voit a alege şi a trimite delegați la congresul de la Karloviț, tot aşa acum partea sârbă nu va participa la adunarea de la Timişoara. Deci el nu-l poate înlocui pe mitropolit şi nici convoca congresul.

„Ne-am adunat totuşi în Fabric, răsuflă greoi popa Berceanu. Să fi fost la două sute de oameni. Adunarea a fost condusă de avocatul Mihail Cociuba din Arad, dacă-l ştii. Prima dată s-a citit scrisoarea episcopului Jivkovici către Vukovici în care ne învinuia că voim să ne răsculăm împotriva stării şi persoanei lui. Când au auzit minciuna şi fățărnicia sfinției sale, oamenii s-au mâniat. Au strigat care mai de care să-i cerem socoteală pentru asemenea scorneli. Când lumea s-a mai potolit, am cerut să subscriem o petiție pe care deputatul Atanasie Deciu s-o prezinte guvernului de la Pesta, prin care am cerut asigurarea limbii şi a naționalității române şi punerea românilor prin posturi în satele unde aceştia sunt mai mulți la număr decât alții."

„Aşa dară şi aici au învins popii sârbeşti?"

„Au învins ei, însă nici noi nu ne-am lăsat, mi-a răspuns dârz Miescu. Ş-om face tot ce ne spui, prea luminate, ca treaba să iasă în folosul nostru, al românilor."

Venise momentul cel mai greu. Dacă acum nu găseam uşa deschisă în sufletul şi mintea lor, visul vieții mele se prăbuşea în țărână.

„Frații mei, mi-am tras răsuflarea, suntem încolțiți, după cum vedeți, din toate părțile. Io zic să alegem calea cea mai bună şi aceasta este alături de frații noştri unguri."

Am văzut pe feţele lor uimirea, semnul cumplit al îndoielii asupra bunei mele credinţe. Ştiam însă că nu mai pot da înapoi.

„Dintre toate neamurile cu care cel de sus a hotărât să stăm coastă lângă coastă, ungurii sunt singurii cari au aprins candela revoluţiei şi întru salvarea ţăranilor robi. Or, noi fără talpa crăpată şi mâinile noduroase ale plugarilor suntem un nimic, pleavă vânturată de prima furtună. Ţineţi mine vorba ălor din bătrâni: te faci frate cu dracu până treci puntea. După ce o trecem şi om ajunge la capătul celălalt, ne-om socoti dacă-i bine să mai fim frate cu dracu."

Am văzut în ochii lor aprinzându-se lumina înţelegerii şi m-am bucurat în sinea mea.

„Dacă domnia ta zici că aşa-i bine, aşa vom face, a rostit calm popa Berceanu. Ne-am logodit cu focul, sub semnul vijeliei. Dumnezeu să ne ocrotească."

„Mâine voi fi la Lugoj şi vom hotărî cu de-amănuntul paşii noştri. Aşteptaţi-mă cu credinţă, căci mă pun chezaş pentru soarta voastră."

Am rostit vorba cea mai necugetată. Dacă aş fi putut s-o trag înapoi pe gâtlej şi s-o mistui în măruntaie, aş fi făcut-o. Dar cineva, mai presus de mine, hotărâse totul dinainte. Acum n-aveam decât să păşesc pe drumul Golgotei.

50

Am păşit pe scările înalte, de piatră, tocite de încălţările celor ce le-au frecat de-a lungul vremii, în clădirea greoaie, semănând mai degrabă cu o cazarmă decât cu o instituţie de asemenea rang, a Dicasterialului. Comisarul guvernului Vukovici Sebó era un bărbat la aproape şaptezeci de ani, înalt, uscat, cu o chelie ce pornea de la frunte şi se lăţea pe jumătate de ţeastă, mustăţi galbene, pleoştite, aproape unite cu bărbuţa roşcată, rară. Îşi purta cu aroganţă trupul deşirat, învelit în mantaua de catifea încheiată cu pafta de argint, costumul de

croială simplă, în gen husar, purtat de aproape toți demnitarii unguri, cu guler înalt, pe gât, era strâns pe mijloc cu aceeaşi pafta ornamentată. M-a întâmpinat în picioare, cu degetele mâinii stângi înfipte în paftaua de pe mijloc şi cu mâna dreaptă sprijinită de biroul somptuos aflat lângă fereastră.

„Urez excelenței voastre bun găsit în vremuri atât de mărite pentru popoarele Europei, l-am salutat. Port cu mine apelul adresat populației Banatului şi aprobarea din partea excelenței sale, domnul ministru Szemere, de a convoca o adunare a poporului românesc la Lugoj", am adăugat înmânându-i hârtiile.

Le-a luat în tăcere, le-a studiat cu atenție prin zwicheri, neascunzându-şi nemulțumirea, ba aş zice neplăcerea de a mă vedea ca trimis al guvernului.

„Nu ştiu cât de măreţe sunt vremurile pentru popoarele Europei, vocea suna straniu, ca un scârțâit al unor balamale neunse, dar aici, în Banat, doresc ordine şi conlucrare cu guvernul de la Pesta. Pe domnia ta te sfătuiesc să le spui românilor că orice alăturare la răsculații sârbi va fi socotită ca trădare a poporului maghiar şi pedepsită fără milă. Cine vrea să meargă cu noi va fi binevenit, cine nu, va simți ascuțişul fierului."

Obrazul comisarului se ascuțea tot mai mult, pe măsură ce îndârjirea, aş zice ura, țâşnea dinlăuntrul său, stăpânindu-l.

„Populația românească va urma doar legea guvernului, i-am răspuns stăpânit, înfruntându-l din priviri. Cum legea stipulează că suntem deopotrivă toți, că avem aceleaşi drepturi, vom chibzui cum să punem arma în mâna poporului să se apere pe sine şi drepturile sale şi să apere duhul revoluției."

Vukovici şi-a strâns buzele subțiri până s-au albit. Mi-a întins mâna uscată. Strângând-o, i-am simțit falangele degetelor cum trosnesc ca nişte vreascuri.

A doua zi am pornit cu căruța spre Lugoj. Legănat de arcurile cociei, legănat de vise, pârjolit de soarele ce ardea

nemilos din înaltul cerului. Am trecut prin Recaş, Chizătău, Coştei tăind câmpia arsă de secetă. La Lugoj am ajuns spre seară. Abia am depăşit primele case, mai mult nişte cocioabe cu frunţile aproape prăbuşite în ţărână, când am fost trăznit de un chiot şi asupra noastră a dat năvală un grup de călăreţi îmbrăcaţi cu cămăşi şi izmene lungi, încinşi cu brâuri înflorate. Am coborât din căruţă şi, odată cu mine, au descălecat şi cei doisprezece călăreţi. Mi-au întins ştergarul cu pită şi sare. Am rupt din chipul lui Dumnezeu şi am întins în sudoarea flămânzilor. Mi-am clătărit gura cu licoarea aromată din ploscă.

„Fii binevenit, prea luminate, mi-a spus Nicolae Bojâncă, maimarele călăreţilor. Noi şi toată suflarea românească ne punem mari nădejdi în domnia ta, în vremurile de înviere a Ţării Banatului. Vino să vezi cât de fierbinte este aşteptarea noastră."

L-am urmat pe calul pe care îl ducea de frâu unul dintre flăcăi. În faţa bisericii era adunată o mare de oameni. Ţărani din satele şi comunele din jurul Lugojului, Făgetului, îmbrăcaţi în cămăşi şi izmene, maistori de la tăbăcării, cojocari, slujbaşi în costume nemţeşti, femei tinere şi vârstnice, copii, zumzăind ca un uriaş stup de albine. Mi-au ieşit în întâmpinare, desprinzându-se din mulţime dascălul Ion Miescu, maistorii, prietenii mei vechi şi credincioşi, George Marcu, Pavel Maniul, Nicolae Frenţ zis Craiu, popa Berceanu, notarul Ştefan Ionescu. Din sute de glasuri s-a ridicat spre cerul alburiu, abia potolit după asfinţitul soarelui, strigătul: „Trăiască Murgu!". M-a năpădit o slăbiciune neaşteptată. Am simţit un nod în gât, o ceaţă ce mi se aşternea peste vedere. Dovada aceasta de dragoste şi speranţa, mai ales ea, ce şi-o puneau în mine era prea mult, strivitoare pentru un biet om. M-am lăsat dus de mână, ca un orb, de popa Berceanu până la bina pe care au ridicat-o din scânduri ce miroseau a copac şi a răşină.

„Vorbeştele, luminate domn, m-a îndemnat Miescu, ei asta aşteaptă, de asta au venit în număr atât de mare, ca să te audă, să-şi audă nădejdile, să le adevereşti împlinirea acestora."

„Greu şi neaşteptat lucru îmi ceri, domnule Miescu. Luat pe neaşteptate, cu sufletul la gură după surpriza pe care mi-ați pregătit-o, să-mi adun mintea şi s-o forţez să fete."

Nu ştiu ce am spus, cât am alinat şi cât am răscolit. Un singur lucru mi-a stat în grijă: să nu uit cumva să potolesc ori să înşel ochii şi urechile stăpânirii. Şi aceasta n-o puteam face decât îndemnând să mergem mână în mână cu ungurii dacă nu voim să fim călcaţi în picioare de duşmani.

Se lăsase seara. Cu mic, cu mare, poporul adunat a aprins torţe, lumânări. Parcă eram în noaptea de Înviere. Şi eram, dar o altă înviere se arăta. Cântau trei tarafuri, banda lui Iosimel Moroniu, a lui Pau Trifu şi a lui Licu Ţăruş. Sub frăgarele de lângă Timiş sfârâiau şi pocneau viţei şi purcei la frigare. Butoaie cu vin şi bere ostoiau sufletele pârjolite de lunga aşteptare. Târziu, din odaia răcoroasă mirosind a busuioc şi a pelin aşternut pe pământul ravăn, auzeam încă larma bucuroasă a mulţimii.

51

„…Pe neaşteptate, trebui să auzim noi cei din graniţele garnizoanei Caransebeşului că Murgu hoinăreşte ca o buruiană veninoasă protejată în Ungaria şi că ataţă poporul valah la necredinţă faţă de preagraţiosul nostru împărat şi noi auzirăm că, în cazul reuşitei, el ar avea de gând să vină şi în graniţa militară. Credincioşi mult iubitului nostru monarh, împăratul Ferdinand, şi până la ultima picătură de sânge devotaţi supuşi ai graniţei militare, am hotărât să nu lăsăm nicidecum pe Murgu să treacă peste Podul Vămii, durere însă noi furăm împiedecaţi de la aceasta şi aşa veni Murgu în luna Rusaliilor în oraşul Caransebeş, cu o întreagă suită de călăreţi ţărani şi de însoţitori călare, ca propagandişti care aduseseră în Caransebeş proclamaţia aici alăturată şi găsi aici un cirac cu numele de

Gheorghe Poştă, un vice negustor care împreună cu trei pierde-vară îi făcu o vizită fals anunțată în numele întregii comune şi îndată după aceea vorbi înaintea poporului adunat. Oricine ar avea să se plângă în contra asupritorilor sau ar avea să ceară orice altceva să-i comunice lui şi el va aduce la cunoştința puternicului Murgu. Mulțumită fie ofițerilor de aici care rugară pe cale de serviciu pe domnul general de brigadă a lua măsuri ca în granița militară până acum liniştită să nu se nască nici o răscoală în urma unei asemenea buruieni, mulțumită fie domnului brigadier general von Appel pentru măsurile luate, că adică Murgu a primit o gardă înaintea cvartirului său evitându-se astfel alte rele urmări şi că a dat ordin ca până mânezi la amiază să părăsească granița şi aşa s-a întâmplat că Murgu a fost escortat de către un subofițer peste Podul Vămii unde i s-a dus o scrisoare de către oamenii de serviciu ai lui Poşta.."

Jakabffy îşi loveşte palmele una de alta, tropăind bucuros prin cancelarie. Rămâne apoi pe gânduri, ciupindu-şi mustața roşcovană. „Am să-i scriu îngâmfatului Szemere, să ştie că protejatului său i s-a dat peste nas, îşi spune vice-comitele. Când l-am sfătuit să-l țină până la a doua Înviere la gros, nu m-a ascultat, ba mi-a ordonat prin comisarul Vucovici să fiu afabil, să-l pup şi în cur. Să-l pupe el şi Kossuth."

În uşa cancelariei se aude un ciocănit sfios. Jakabffy îşi ciuleşte urechea aşteptând ca bătaia să se repete. Îi place să-i lase să aştepte pe cei ce cutează să-i strice tihna. Cu cât celălalt aşteaptă mai mult, cu atât va păşi pragul mai timorat, mai plin de emoție şi poate de respect sau de frică.

– Intră, strigă după câteva minute.

În crăpătura uşii se iveşte obrazul buhăit al popii Blidariu.

– Ce-i Iancsi? Venişi cu vreun plocon, că doar dar din dar face Raiul. Ar fi lucru de mirare să se întâmple una ca asta, după cât de strângător te ştiu eu!

– Excelență, e de rău! își frânge mâinile popa Blidariu. Satele dau în clocot, de când s-a întors nebunul. Ați citit apelul pe care Murgu l-a adresat Banatului?

– Ce apel? Ce spui? se bâlbâie Jakabffy, smulgând hârtia din mâna popii. Înfrigurat își caută ţvicării, răscolește mormanul de hârtii de pe birou, necercetate de luni de zile, apoi când îi găsește și-i așază pe nas, deslușind slovele aburite de spaimă.

„Țara noastră se află în primejdie, silabisește Jakabffy. Servienii din vecina țară a Slavoniei, răscolindu-se asupra Ungariei se sumețesc a socoti țara noastră a Bănatului ca o țară slavonă sârbească. Întru această neruşinată a lor sămeție vedem noi cum aceşti revoluționari servieni încearcă a aduce în ispită pre poporul acestii țări. Prin neşte oameni de viţa lor, ce din Serbia furişându-se în țara noastră, se află ici-colea rătăcind, au făcut şi fac turburări pe marginile țării de cătră Dunăre şi Tisa. Ei în loc a se astâmpăra încă şi mai departe caută a face rău în țara noastră. Datorința chemându-ne a ne apăra împotriva acestor revoluționari, am găsit de cuveninţă a ne aduna în oraşul Lugoj spre a ne sfătui împreună despre mijloacele trebuitoare pentru asigurarea țării împotriva acestor revoluționari. Pentru aceea dar alerg a chema pre toate comunitățile şi pre toți patrioții acestei țări a Bănatului să aibă dragoste a veni spre a ne sfătui cu toții în treaba aceasta. Ziua adunării o hotărâm pe 27/ 15 iunie 1848. Evtimie Murgu”.

– Nemernicul! Neobrăzatul! Cine i-a îngăduit să împrăştie asemenea chemări provocatoare?! Am să-l pun iar în fiare şi am să-l trimit la Pesta. Caraulă!

Soldatul se prezintă în pragul uşii, lovindu-şi sârguincios călcâiele.

– Să faci bine să-l aduci cât ai clipi pe numitul Eftimie Murgu. Caută-l acasă la maistorul Marcu, iar dacă nu-i acolo întreabă unde-l poți găsi.

– Înțeles, excelență!

După plecarea soldatului, Jakabffy îşi cuprinse capul în mâini, încercând să domolească zvâcnetul tâmplelor, să-şi pună ordine în mintea răvăşită de vestea neaşteptată.

– Dară io mă duc, îndrăzni să-l tulbure popa Blidariu. Trag nădejdea, excelenţă, că n-o să afle balaurul că io am scris atunci plângerea. Altfel va fi vai şi amar de pielea mea. Şi n-ar fi cu dreptate, fiindcă io am vrut să slujesc binele, pe împărat şi pe excelenţa voastră…

– Du-te-n pizda măti de buhai popesc, zbieră Jakabffy, apucând cu amândouă mâinile bustul din marmură al împărătesei Maria Theresia, pentru care Jakabffy nutrea adânc respect şi admiraţie, că-ţi sfărâm scăfârlia aia goală. Nu te-a forţat nimeni să scrii acel denunţ, ai făcut-o de bună voie şi mi se pare normal să-ţi asiguri şi riscurile nu numai beneficiile financiare pe care le-ai primit din partea noastră.

Popa Blidariu a dispărut pe uşă, într-o clipită, în pofida staturii sale mătăhăloase. În urma lui, liniştea sinistră cuprinse cancelaria. Jakabffy lăsă scârbit pe tăblia biroului bustul planturoasei împărătese, rămânând în continuare prostit, încapabil să ia o hotărâre.

– Beamtăr! strigă, folosind cuvântul german, după care dădu drumul unui potop de înjurături în ungureşte, singura limbă care-i ostoia sufletul.

– Ordin, înălţimea ta, răspunse din prag slujbaşul, trăgându-şi nădragii ponosiţi, căzuţi pe vine.

– Să mi-l chemi mintenaş pe primar. Galop!

Omul se făcu nevăzut.

Mulţumit şi potolit după măsura luată, Jakabffy îşi aşează mai bine fundul grăsuliu în fotoliul adânc din piele de Cordoba, aprinzându-ţi o ţigară parfumată din tutun oriental, cât să-i liniştească nervii şi să readucă buna dispoziţie. La nici o jumătate de ceas au intrat pe uşă primarul Constantin Udria şi Eftimie Murgu.

– Bună frăţietate, a remarcat rânjind Jakabffy. Am auzit, domnule doctor, a apăsat Jakabffy voit pe doctor, în semn de luare peste picior, dar de văzut n-am avut onoare să vă văd. Ba, mai mult, se zvoneşte că v-au sărbătorit conaţionalii ca pe un nou mesia… a făcut o pauză, încercând să sugereze tocmai nefirescul situaţiei în care a fost pus, el, cel mai înalt slujbaş.

– De când aţi binevoit să mă trimiteţi în temniţă, pe baza unui denunţ mincinos, la ordinul palatinului Ştefan, domnule vice-comite… a replicat bolovănos bărbosul.

– Tot ţepos, tot cerbicos, domnule Murgu, şi-a arborat un zâmbet duios Jakabffy. Constat însă că temniţa în care aţi ajuns nu datorită mie, ci cărărilor pe care dumneavoastră aţi umblat, nu v-a fost de nici un folos, nu v-a ajutat să vă înţeleptiţi. Am aflat în amănunt discursul pe care l-aţi rostit la venire. „Fiecare naţiune pretinde dreptul la viaţă, se maimuţări Jakabffy. Este nemeşul mai mult decât oricare locuitor? Al cui este pământul pentru care v-aţi vărsat sângele voi şi strămoşii voştri? Al nemeşului? Nu, pământul acum este moşia voastră, vecinică şi netăgăduită. De acum încolo legea vă dă voie să alegeţi reprezentanţi în parlament, să vă luminaţi duhul şi inima. Legea îngăduie să vă înarmaţi şi folosul nostru cere ca de voim a rămâne oameni liberi cu toţii să apucăm arma ca pentru o întâmplare să ne putem apăra drepturile noastre.” Ce întâmplare, domnule Murgu? Care drepturi, şi împotriva cui? Şi ce-i cu manifestul acesta pe care l-aţi împrăştiat prin sate? Cine l-a aprobat şi cine v-a aprobat adunarea?

– Cam multe întrebări, domnule vice-comite, a rostit cu voce joasă Murgu. Mi-ar fi peste mână să răspund la toate acum, deşi la unele am dat răspuns prin stampă. Apelul şi adunarea au fost aprobate de domnul ministru Szemere. De ele este încunoştinţat şi domnul comisar guvernamental Vukovici. Poftiţi actul cu semnătura domnului ministru. Cât priveşte înarmarea poporului, nu cred că vă sunt străine dorinţele popilor sârbeşti, şi

mai abitir ale mitropolitului Rajacici. Un Banat sub stăpânire sârbească, o Voivodină cu capitala la Temişoara.

– Aşa, aşa dar, s-a bâlbâit Jakabffy, în acest caz n-am nimic de zis. Îmi rezerv doar dreptul de a-mi exprima regretul că n-aţi simţit nevoia de a ne vizita până acum, deşi în cuvântarea dumneavoastră de la venire aţi făcut apel la înfrăţirea cu ungurii, pentru binele comun.

– Plăcerea aceasta mi-am lăsat-o mai la urmă, domnule vice-comite, deşi dacă ştiam că sunteţi atât de dornic să mă revedeţi, primul drum l-aş fi făcut spre dumneavoastră.

La auzul răspunsului, mustăţile bălane, groase ale lui Udria zvâcniră spre rădăcina nasului sub presiunea râsului pe care primarul se sforţa să-l înăbuşe.

51

Cazanul începuse să fiarbă şi în molcomul, chibzuitul meu Banat. Prea chibzuitul şi de lege temător, socotind că încălcarea rânduielilor şi a poruncilor, răzvrătirea faţă de împărat şi domnii fiscali e mare ruşine. Europa dăduse în clocot. Studenţii vienezi şi sărăcimea suburbiilor aprinseseră sub zidurile Hofburgului pârjolul, perpelind cu el botul de vulpoi al lui Metternich, turul nădragilor bătrânului împărat crăcănat de spaimă cu un picior la Viena, cu altul la Insbruck, care dădu bir cu fugiţii. La Wenzelsbaden, cehii şi-au sumuţit cerbiciea, bătând în porţile Vienei, cerând uniune naţională, libertatea cuvântului, a întrunirilor, gardă naţională, judecătorii independente, răscumpărarea robotei, egalitatea politică şi de limbă. Slovacii şi-au smuls drepturile de la unguri. După nouă sute de ani, ungurii n-au avut încotro. La Zagreb, Iosif Jelacici, refuzând tirania leului unguresc, şi-a adunat sub însemnul de ban, Croaţia, Slavonia şi Dalmaţia, cerând împăratului treizeci şi nouă de puncte fundamentale. Înfuriat, ministrul prezident ungur Bathyanyi se prezintă la Ferdinand şi-l convinge să arunce

afurisenia asupra lui Jelacici. Cu firea lui schimbătoare, de muiere, Ferdinand îl afurisește pe croat, retrăgându-i titlul de ban, fără să uite proclamația către croați prin care îndemna la împăcare cu ungurii, asigurându-i de toată bunăvoința sa. Abia trec câteva zile şi Jelacici este iertat dar nu şi de guvernanții de la Pesta. Uitând deviza revoluției, Kossuth ridică armata cu dorința oarbă să-l strivească pe Jelacici. Firește, nu mişcă nimeni înainte ca Lajos să rostească obişnuitul său discurs. „Vom învinge pe croat, strigă Kossuth înălțând teatral sabia. Ungurul ştie ce putere există în sine. Mulți au crezut că, după un somn de 300 de ani, leul, obosit de atâtea încercări, a murit. Leul însă n-a murit, ci doar a dormit. Acum primejdia l-a trezit şi după lungul său somn nu se simte vlăguit, dimpotrivă, este odihnit şi se va bate chiar dacă ar trebui să înfrunte şi iadul. La arme, cu noi este Dumnezeu, cine are braț şi este ungur, să se lupte!" Cincisprezece mii de soldați i-au ascultat îndemnul şi au păşit peste Dunăre. Din urmă i-a ajuns o altă întrebare retorică a lui Kossuth: „Ce vor duşmanii? Să şteargă din rândul națiunilor lumii cuvântul unguresc?" Era destul ca să aprindă orgoliul maghiar.

Ardealul făcuse, la Blaj, dovada că nepoții lui Horea au în vine sânge fierbinte, nu apă. Douăzeci de mii de oameni, îmbrăcați cu cioreci şi sumane albe de lână, încălțați cu opinci din piele de porc dreasă, oacheşi, mărunți de statură sau înalți, bălani, au alcătuit o armată cum Europa nu mai văzuse încă. Se mişcau ca un singur om, alcătuind la porunca lui Avram Iancu o stea, steaua speranțelor neamului românesc. Bărnuțiu rostise un rechizitoriu aspru, dar drept, cât să ajungă la urechea surdă a guvernanților de la Pesta. Treboniu Laurian citise cele 16 puncte ale programului de revendicări: libertatea cuvântului, a tiparului, libertatea personală şi a întrunirilor, desființarea tuturor privelegiilor, înființarea de şcoli românești de toate gradele, desființarea iobăgiei şi altele. Respinsese cu tărie uniunea cu Ungaria.

Cu toate că părerile noastre față de revoluția maghiară se despărțeau, îmi plăcea sabia limbii lui Bărnuțiu. Apelul lui fusese rupt din sângele meu: „Să jurăm că nu ne vom lăsa să ne mai înşele, strigase colțosul, să jurăm că nu ne vor mai putea tulbura pacea şi buna înțelegere a noastră nici iezuiții, nici călugării sârbeşti (oh, Doamne, numai eu ştiu cât de adâncă e rana deschisă în sufletul poporului de aceşti corbi), nici misionarii Strigoiului, nici agenții națiilor străine, chiar şi când s-ar îmbrăca în veştminte de preoți şi episcopi româneşti, să jurăm că nici diavolii iadului nu vor mai putea rupe legăturile iubirii frățeşti."

Dar Banatul n-avea ce respinge, pentru că fusese vândut ungurilor de pofticioasa Maria Theresia pentru patruzeci de mii de galbeni.

Am trimis sfoară în Ardeal chemând câțiva bărbați inteligenți de acolo pentru a ne cerceta, spre a ne consulta mai de aproape despre comuna noastră soartă, din toate părțile amenințată. I-am trimis solie, la Bucureşti, lui Bălcescu, fostul meu şcolar, la Iaşi lui Bojâncă, la Pesta bătrânului Gojdu, la Vârşeț fratelui Albini, la Timişoara lui Petru Cermena, vechiul meu prieten, la Lipova protei Dimitrie Popovici Stoichescu.

În ziua de dinaintea adunării, Vucovici, venit în graba mare la Lugoj, mi-a făcut poftire să-l vizitez. L-am găsit în biroul lui Jakabffy apărându-se de arşița de afară cu un clondir de vin rece, scos din pivnițele adânci şi răcoroase ale comnitatului. Cam ştiam ce le tulbura hodina de după-amiază, lui şi vice-comitelui, de opriseră cele trei tunuri trimise de la Timişoara, ca să apere Oravița, dublaseră garda națională locală cu cea de la Făget.

Am fost poftit să iau loc şi mi s-a oferit un pahar de vin.

„Mulțumesc, nu obişnuiesc să beau, am refuzat cu politețea necesară. Aştept să-mi lămuriți pentru ce m-ați chemat."

Vukovici s-a mişcat greoi pe scaun. A întins mâna după paharul aburit, apoi a renunţat şi mi-a spus:

„Vă invit domnule profesor (era prima dată când mă chema astfel, fireşte că nu eram atât de naiv, încât să cred c-o făcea pentru meritele mele de dascăl), ca adunarea de mâine să respecte următoarele dorinţe ale guvernului: să nu ia hotărâri, ci pe cale de petiţie să ceară de la minister şi de la dietă ceea ce crede de cuviinţă, Banatul să nu fie socotit ca o provincie separată, ci ca parte a statului ungar. Adunarea să nu ţină mai mult de o zi."

„Sporesc pretenţiile guvernului, domnule comisar guvernamental, am răspuns, şi scad încuviinţările. Altfel am socotit împreună cu domnul ministru Szemere."

„Nu ştiu ce aţi socotit şi ce nu – domnule Murgu, am ghicit în vorbele apăsate ale comisarului în afara trufiei şi o oarecare batjocură. Vă fac răspunzător de tot ce se va întâmpla. Să nu uitaţi că revoluţia ungurească v-a scos din închisoare."

Cine vorbea de revoluţie şi în numele ei? Unul din marii stăpâni de moşii, siluitor al dreptăţii, gheară lacomă la puţinul avut al poporului?! Până mai ieri s-a legănat în crengile puterii împărăteşti, şi-a acoperit chipul hâd al faptelor cu legile Habsburgului, iar acum apără cu fermă candoare idealurile revoluţiei ungare. Făcătură cu două feţe! Mi-am înghiţit mânia şi am plecat cerbicea.

„N-am să uit cine m-a scos din închisoarea în care m-a azvârlit poliţia lui Metternich la îndemnul unora de pe aici, domnule comisar. Şi chiar dacă aş vrea să uit, mereu se va găsi cineva să-mi aducă aminte, cu toate că din închisoare m-au scos studenţii români, cătanele italiene şi câţiva cărturari unguri din Pesta. La cafeneaua Pillvax din Herrengasse, la masa opiniei publice, despre care poate că aţi aflat, Chovnitz Iulian a ridicat glasul împotriva mea, acuzându-mă de nerecunoştinţă. Dar recunoştinţa faţă de revoluţie nu ţi-o poţi arăta decât apărându-i

spiritul împotriva oricui i s-ar pune de-a curmezişul. Am onoarea să vă salut."

I-am lăsat pe Vukovici şi pe Jakabffy să-şi înece frica şi neliniştile în clondirul cu vin. Am trecut podul peste Timiş, abia reuşind să mă strecor prin mulţimea de ţărani, târgoveţi, feţe bisericeşti şi cărturari veniţi din tot arealul Banatului. Am ajuns cu greu la hotelul „Pajura împărătească", oprit la fiecare pas de braţe dornice să mă cuprindă, de mâini întinse să le strângă pe ale mele, de strigăte care adunau pe loc în jurul meu zeci de oameni: „Trăiască Murgu! Vivat!" Am bătut în uşa odăii în care ştiam că-şi găsiseră odihna Alecu Russo şi ceilalţi doi moldoveni: Lascăr Rosetti şi Manolache Costache Epureanu. I-am îmbrăţişat urându-le bun venit în Ţara Banatului. Alecu Russo mi-a întins o broşură tipărită de revoluţionarii ieşeni la Braşov. „Iată, frate Murgule, mi-a zis el, prinţipurile noastre pentru reformarea patriei. Le-am adus şi vouă bănăţenilor, ca să le cunoaşteţi şi să trageţi învăţătură din neizbânda şi nepriceperea noastră. Că visul nostru e unul şi vrerea noastră se-nmănunche."

„Zilele fierbinţi din martie de la Iaşi n-au fost chiar atât de găunoase, cum crezi, frate Alecule, i-am răspuns. La voi au dat primii muguri pe care noi om încerca să-i înflorim şi să-i facem să rodească pentru toţi românii câţi se află în Moldova, în Ţara Românească, Ardeal şi Banat. Ostenim acu' nu doar pentru dezrobirea noastră, ci cu gând sfânt să adunăm iarăşi Daco-România în hotarele ei de pe vremea marilor regi Burebista şi Decebal."

Am mai rămas în odaia prietenilor pribegi preţ de câteva minute, apoi a trebui să-mi iau tălpăşiţa, ca să pot cuprinde în pumn câte iţe se adunau spre mine pentru ziua ce urma să vină. Vasile Maniu, pasăre călătoare între Bucureşti, Sibiu şi Cluj, purta cuvinte nescrise pecetluite pentru urechile vrăjmaşilor, slobode doar pentru C. A. Rosetti, Bălcescu şi Bariţ. Axente Bojâncă tocise copitele calului pe toată Valea Caraşului,

azvârlind sămânță în brazda unde rugineau săbiile și puștile ascunse de ochiul stăpânirii. De la Bocșa spre Răcița, prin codrii Aninei până la Oravița, sămânța aceasta fusese purtată de cuci până-n graniță. Să se știe și în Vale că a venit vremea curățirii de căpușe. În Vârșeț, la școala popească păzită de ciomagul mitropolitului cu barbă de țap, mințile studenților români erau încinse cât să dea foc cu ele Serbiei.

Am dormit puțin și zbuciumat, în urechi cu vacarmul ulițelor, bântuite de chiotele și cântările ce cuprinseseră Lugojul. Mari focuri sfâșiau noaptea până departe spre calea Făgetului, tropotul de cai, duruitul de căruțe, lipăitul încălțărilor celor ce treceau dinspre Buziaș, Lipova sau Timișoara făceau ca orașul să vuiască asemeni unei păduri uriașe înaintea furtunii. Zorile au țâșnit dintr-o dată, lăsând cerul dezgolit de nori, ca de piatră vânătă, să se scalde într-o lumină albă, intensă. Cu Axente Bojâncă pe capra trăsurii, am pornit spre dealurile cu vii. Hotărâsem dinainte ca pe platoul numit Balta Albă, în stare să cuprindă câteva mii de oameni, să ținem adunarea. Străzile Lugojului păreau niște râuri cu apele umflate de viituri. Orașul încetase robota zilnică, nu se mai auzeau ritmul ciocanelor, țipătul lemnului sub fierul firizului. Vopsitoriile nu mai aruncau mirosurile lor grele, tăbăcarii își lăsaseră pieile în cârlige și îmbrăcaseră laibăre înflorate, cât să pălească de ciudă florile câmpului. Șetrele erau goale, prăvăliile cu obloanele trase arătau pustii. În ferestrele caselor apăruseră ștergare cusute cu mâna, procovițe și ponevi țesute în război, cu linii complicate, înfățoșând lupi și vulpi, oi și păcurari, bujori și trandafiri, o întreagă poiană de lână prin care să zboare păsările cerului și sufletul pribeagului. Mii de oameni buiau spre Balta Albă. Se amestecau căputele cu cojoacele, pălării negre cu boruri largi cu pălării gri sau bej cu boruri scurte, cu panglică lată, în care fluturau pene de păun sau de bibilică. Izmenele largi, cu cipcă la poale, fluturau peste opincile cu gurguie alături de nădragii negri din postav înfundați în cizme cu tureac. Veniți de departe, din

Caraş, de la Lipova sau chiar din graniță, cu căruțe cu loitre, în care aruncaseră un braț-două de fân, ceva merinde pentru drum, o puşcă sau o secure, țăranii treceau mândri, în picioare, strângând în pumni frâiele, privind dârz uniformele gărzii naționale. Ştiam că pe ei mă pot bizui la nevoie. Un strigăt să le dau, un semn, şi ar fi spulberat într-o clipă orice împotrivire dușmană. Alesesem câmpul deschis, ca să ne scutească de vreo năvală nesăbuită. Aşezasem oamenii în cerc, în jurul tribunei, gata să respingă orice bolunzie a cuiva. Nicolae Bojâncă avusese grijă ca trei pâlcuri de călărești, care cătăniseră la tunuri, să se afle în preajma acestora, ca la o nevoie să le aprindă împotriva acelora ce le-au adus. Mai aveam sub tribună praf de puşcă, destul pentru a umple şi flintele şi tunurile.

Au bătut clopotele Lugojului. Toate deodată, la un semn. Le-au răspuns zeci de pive cu bubuitul lor, semn al Învierii. Mulțimea întreagă s-a mişcat înfiorată. De trăsura mea s-au apropiat, cu paşi gravi, cu capetele descoperite, oamenii lui Craiu, ai lui Ghiță Marcu, breslaşii. Au învăluit-o, au deshămat caii şi s-au înhămat ei în locul lor. Aş fi vrut să strig ca Bărnuțiu, dar nu m-ar fi auzit nimeni. Dar jugul acesta nu era al durerii şi al caznei. Am coborât din trăsură, cuprinzând cu privirea pe cei trei moldoveni, pe primarul Udria al Lugojului, pe notarul Ştefan Ionescu, pe avocatul Aloisiu Vlad, pe dascălii Miescu, Teodori şi Poruțiu, pe cei doi Maniu, pe protopopul Ioan Marcu şi popa Berceanu, pe prota Dimitrie Popovici Stoichescu al Lipovei, cu obrazul lunguieț şi cu ochii albaştri, cărunțit şi gârbovit înainte de vreme, pe meşterii Brediceanu, Mitru Popovița şi Gheorghe Poşta din Caransebeş. Am urcat pe bina de scânduri. Când ochii-mi au cuprins marea de oameni, am simțit că aş putea să zbor. Să-mi întind brațele mele scurte de cangur şi să zbor. Tunetul, de-ar fi fost, n-ar fi bubuit atât de tare ca vocile lor: „Trăiască Murgu, căpitanul nostru!"

Am cerut atâtea, dar nu destule şi nici pe calea pe care trebuia. Am voit o armată populară şi înarmarea poporului în

timp de şase zile. Mulţimea striga: „Vremile sunt grele şi tulburi. Noi n-avem încredere în străini. Apucăm armele numai sub comanda unui bărbat de a cărui credinţă nu ne îndoim". „Pe care din fiii Banatului îl vreţi căpitan general?" i-a întrebat Aloisiu Vlad. „Pe Murgu, a strigat iarăşi mulţimea, îl alegem mare căpitan. Pe el să-l propuneţi ministeriului de la Pesta."

Ne trebuie arme şi praf de puşcă. Poporul Banatului şi-a adus aminte de armele luate fără dreptate de la ei prin guvernul nemeşesc. „Să ni se dea înapoi acum, dacă domnii de la Pesta au nevoie să-i apărăm de răscolaşii sârbi." Poporul vorbea după cum simţeam şi gândeam eu. Mii de ochi îmi urmăreau fiecare gest, mii de urechi îmi sorbeau cuvintele ca pe nişte picături de apă vie. I-am întrebat care socot ei că sunt oamenii cei mai primejdioşi pentru Ţara Banatului. „Vlădicii sârbi, care şi mai nainte s-au ostenit a-şi întrebuinţa puterea lor pentru a ne desprinde de neamul nostru şi de biserica noastră", au răspuns într-un glas maistorii lugojeni. Şi mulţimea i-a aprobat cu strigăte de mânie. „Oare nu tot ei voiesc ca Ţara Banatului să fie întrupată rebelei lor monarhii, nu ei au cutezat a ne călca hotarele?" am apăsat şi mai tare pe durerea oamenilor. „Aşa-i, cu dreptate vorbeşti", au încuviinţat. „Şi ce să facem?" am întrebat din nou. „Să-i uşurăm din sarcina episcopească, pentru că uşurându-i din posturile lor le luăm puterea din mână", mi s-a răspuns. „Şi cine să cârmuiască diecezele până la alegerea altor episcopi după canoanele bisericeşti?" am burghiat iar în cugete. „Prezidentul nostru, domnule Murgu, să propună bărbaţi vrednici", mi s-a răspuns. „Bun o fi domnul protopop al Lipovei, Dimitrie Popovici Stoichescu, pentru vicar mitropolitan şi Ignatie Vuia, prota Oraviţei, ca vicar pentru scaunul de episcop al Caransebeşului?" „Buni, dacă domnia ta îi prepui, a întărit poporul. Să ne păstorească cu credinţă." „Fraţii mei, sunt nevolnic de cinstea ce-mi faceţi", s-a împotrivit prota Stoichescu, ştergându-şi cu o năframă ochii înlăcrimaţi. M-am întors într-o dungă fulgerându-l cu privirea. „Voinţa poporului

este voința lui Dumnezeu, sfinția ta. Așa ne învață vechile scrieri ale strămoșilor noștri." „Așa-i, domnule Murgu, dar eu sunt om bătrân, la 56 de ani." I-am privit fața prelungă, luminată de albăstrimea ochilor și m-a fulgerat gândul că, deși arată ca un sfânt, nu are tăria neclintită a mucenicilor. Se vede că scrisoarea pe care Jivcovici a trimis-o la Timișoara amenințându-i cu afurisenia și cu neplăcute urmări până la lepădarea din rândul preoțesc pe toți popii care mi-ar da ascultare, mie celui care am introdus în țară tulburarea, l-a înfricoșat și pe prota Stoichescu.

„A venit timpul ca limba maicii noastre să o vorbim oriunde am merge și orice am face. Ea să ne fie stăpână ființei noastre. Cât privește limba unguroască, să fie folosită numai în acte și corespondența cu guvernul de la Pesta." „Așa să fie, a tunat aprobator mulțimea. Trăiască Murgu, căpitanul nostru, al bănățenilor!"

Au bubuit iarăși pivele, le-au răspuns clopotele bisericilor din Lugoj. Le-am ascultat noi toți, le-au ascultat cu îngrijorare Vucovici și Jakabffy, treziți din beție. M-am uitat în zare spre Caransebeș. Acolo era nădejdea mea secretă. Cu cei douăzeci de mii de ostași aprobați de guvern, cu sprijinul fățiș sau pe furiș al grănicerilor mei, măcinam alte grăunțe la moara visurilor mele. Veacul nou avea să înceapă și pentru români.

52

A trecut o săptămână din momentul în care trăsura de poștă l-a debarcat la Lugoj, dar oamenii n-au încetat să-l caute, să-l întâmpine oriunde s-ar fi aflat cum nimeni, nici măcar împăratul, nu mai fusese întâmpinat. Muzici, căruțe, cai înșeuați, împodobiți cu panglici tricolore, cuvântări, urări de bun venit, asigurări ale prețuirii și iubirii bănățenilor pentru El, Domnul lor, pe care dacă ar fi fost posibil l-ar fi pus în capul țării, să-i ajute, să-i conducă, cu marea sa înțelepciune și corajă, cu cinstea lui nedezmințită. Murgu a scris Cinstitei ministerii din lăuntru,

raport de înştiinţare a hotărârilor adunării de la Balta Albă pentru a-şi dobândi a lor legiuită aprobare. A socotit că este mai înţelept ca Szemere să afle de la el adevărul, convins fiind că vor fi destui cei care îi vor prezenta lucruri strâmbe, mincinoase. „Mai jos semnatul, ca ales prezident al pomenitei adunări, îşi ţine de a sa sântă datorinţă a le da în cunoştinţa cinstitei ministerii spre a le pune în lucrare." Spera, în temeiul înţelegerii pe care o avuse cu Szemere, singurul dintre miniştri lui Kossuth care i se părea mai luminat, mai evropean, mai deschis la nevoile celorlalte neamuri din Ungaria. Kossuth rămăsese potrivnic oricărei înţelegeri cu românii, sârbii, croaţii. „Mulţi abuzează de numele poporului, răspunsese Kossuth discursului tău, la prima întâlnire a noului parlament. Cei treizeci de mii de oameni ai Caraşului, cu care Murgu a ţinut adunarea, nu reprezintă Ungaria şi Ardealul. Şi, dacă cineva îşi arogă dreptul de a face legi, nu va fi tolerat. Cât despre faptul că românii nu au o biserică independentă, aceasta nu e vina guvernului maghiar. De altfel pentru separarea celor două biserici este nevoie de timp îndelungat. Eu personal nu văd logica împărţirii bisericii după limbă, totuşi recunosc nevoia independenţei bisericii române. Dar în ceea ce priveşte înfiinţarea unui căpitănat român, care, dacă s-ar aproba, ar fi linişte în Banat, după cum a declarat un deputat aici, despre aceasta nici măcar nu poate fi vorba. Într-o ţară unitară, ca să se aprobe instituţii pe naţionalităţi, ca în Caraş românii să aibă căpitănat, acesta este un gând care subminează unitatea ţării. Să nu se facă nimic care ar putea crea statut separat pentru fiecare popor. Aceasta ar duce la dezmembrarea Ungariei sau ar hotărî sabia. Românii să nu ceară căpitănat separat şi gărzi, aceasta însemnă că este deja voievod care, ulterior, s-ar putea ridica împotriva ungurilor". A fost prima lovitură pe care a primit-o, dată cu atâta perfidie, încât a rămas fără glas. Desigur, ştia că drumul revoluţiei îi va purta împreună, pe români şi unguri, o vreme, mai lungă sau mai scurtă, el spera că va fi lungă până la biruinţa revoluţiei şi până când visurile

sale secrete vor putea fi puse în realitate. Nu bănuia însă că Lajos Kossuth va îndrăzni să-l trimită la locul său cu atâta brutalitate, ignorând orice nuanță de diplomație. Prinzând din zbor intențiile lui Kossuth, Pazmandy, preşedintele parlamentului, a cerut ca proiectul de lege pe care l-a propus pentru aprobarea punctelor hotărârii de la Lugoj să se discute la o altă dată. Altă dată însemnând de fapt niciodată. Din acel moment, a hotărât să se tragă îndărăt de lângă ei. Erau nevrednici. De luptat pentru visurile tale vei lupta, însă fără contenire, dar altfel.

S-a ridicat şi a părăsit demonstrativ sala. Dar până a ajunge aici, mai este oarecare timp. Un timp al bucuriilor, al triumfului ideilor sale…

Vara a fost nici secetoasă, nici ploioasă, ci potrivit de caldă, roadele câmpului au crescut la foc molcom, adunând dulceață. În circumscripțiile electorale ale Caraşului trimişii săi umblau din sat în sat, anunțând poporul pe care din candidații propuşi să-i voteze, ca ales de el. A candidat la Oravița, ca şi la Lugoj, Făget şi Zorleanț pentru a lua maul candidaților guvernului. În câmpul târgului din Oravița se adunaseră, în dimineața zilei de 24 iunie, toți alegătorii şi candidații: Emanoil Gojdu, Lászlo Balogh. De Gojdu îți părea rău că se înhămase la o căruță ce mergea în coada alaiului împărătesc. Preşedintele comisiei i-a invitat să înceapă votarea. A urmat o clipă de tăcere. Apoi mulțimea a început să-ți strige numele: Murgu, Murgu! Desclinit la minte, Gojdu a înțeles din zbor că nu are nici o posibilitate de izbândă. A făcut semn spre simpatizanții săi şi au început şi ei să-i scandeze numele. L-a urmat şi Balogh Lászlo. A fost un triumf total.

Dar pacea, ce părea să cadă asupra Banatului, era doar aparentă. Înspre Dunăre, asupra oraşelor Moldova Nouă, Vârşeț şi Biserica Albă, cete de sârbi dădeau năvală, stârnind îngrijorarea autorităților maghiare. Szemere ceru ca fiecare bărbat valid să pună mâna pe armă şi să apere Ungaria, căci

Dumnezeu nu va coborî din ceruri să-i apere pe ei şi familia lor. Honvezii, fie ei români, maghiari sau germani, aveau datorința să vină de acasă cu încălțăminte bună, cu două perechi de schimburi de corp, o ploscă, un brâu, o traistă şi o şapcă. „Ni s-a promis armată românească, au strigat bănățenii, şi acum suntem făcuți honvezi. Nu ne ducem, nici în ruptul capului". În ziua de 1 iulie, care pica într-o sâmbătă, judele districtual, Kinzel Josef, a plecat să recruteze voluntari. Ajungând în localitatea Pogăneşti, Kinzel a fost întâmpinat de primar şi de zece-doisprezece locuitori. S-a mirat Kinzel că sunt atâția de puțini. Primarul i-a răspuns că, mai înainte ca el să ajungă, a fost adunat tot satul, dar preotul le-a poruncit oamenilor să se ducă acasă întrucât judele districtual, dacă are nevoie de ceva, poate să-l caute, fiind popa domn mai mare decât judele. „Du-te la popă, i-a zis judele cătanei care-l însoțea, şi spune-i că-l aştept aici". După câtva timp, cătana s-a întors singur. „Ei, ce s-a întâmplat?" l-a întrebat judele. „Părintele a zis că nu pe mine mă aşteaptă, ci pe dumneata personal". A scrâşnit din dinți judele. „Adună dumneata satul", i-a cerut primarului. „Satul nu vine fără popă", a răspuns acesta. „Să se ştie, a strigat dintre cei adunați, un sătean, că noi nu apărăm pe domnul de pământ. Stăpânul de pământ este sârb, sârbii s-au răsculat împotriva domnilor de pământ şi a nobililor. Ei se răfuiesc cu aceştia, nu cu noi."

În ziua de Sântămărie Mare, la ora două noaptea, în localitatea Straja, se simțea atmosfera încordată a aşteptării. Cei cincizeci şi cinci de grăniceri, aflați în serviciul de pază, erau cu urechile la pândă, încercând să surprindă pregătirile sârbilor. Fără să-şi fi spus unii altora vreun cuvânt, fiecare grănicier român era hotărât să nu tragă nici un foc şi cu primul prilej să se dea la o parte din calea revoluționarilor sârbi. Când din partea adversă, s-a auzit strigătul „Juriş!", grănicierii au ridicat mâinile în semn de predare. „Voi mergeți acasă, că noi n-avem nimic cu voi, le-a zis comandantul sârb. Noi avem ce avem cu ungurii".

Aflând de intrarea sârbilor în Straja, Brukenthal Mihály, comandantul gărzilor maghiare din comitatul Caraş, a trimis în ajutor o sută cincizeci de oameni, săteni adunaţi şi înrolaţi cu forţa. Aceştia au străbătut drumul în tăcere, orbecăind prin noapte. Când au ajuns la moara de apă din capul satului Straja, în revărsat de zori, fraitărul Imbroane a vorbit în numele ortacilor săi: „Domnule leutenanat, vă rugăm să ne iertaţi, dară noi ne oprim aici. Mai departe nu mergem. Nu avem nimic cu sârbii şi nici nu găsim că trebuie să ne pierdem viaţa în lupta cu ei. Dacă doriţi dumneavoastră, vă puteţi bate şi singuri." Cei trei ofiţeri au făcut cale întoarsă, raportând comandantului Brukenthal trădarea românească. Clocotind de furie, Brukenthal Mihály a hotărât punerea în mişcare a celor patru campanii pe care le avea. „Am să împuşc cu mâna mea pe cel ce refuză să lupte!" i-a amenințat Brukenthal. I-a rânduit în ordine de bătaie, în faţă pe puşcaşi, urmaţi de cei cu coase şi securi, iar la urmă, gărzile naţionale din Arad şi Recaş. În faţa satului Straja, fără nici un cuvânt, gărzile naţionale au rupt-o la fugă. În urma lor, Brukenthal a mai văzut doar un nor de praf. N-au trecut decât câteva clipe şi cei ce erau înarmaţi cu coase şi securi au luat-o pe urmele gărzilor. Brukenthal s-a reîntors cu puţinii oameni care au mai rămas alături de el. „De la Oraviţa şi până la Subotiţa n-a mai rămas nimeni fidel nouă, i-a scris el vice-comitelui Jakabffy, întrucât românii au dezertat cu toţii, refuzând să lupte împotriva sârbilor. Considerându-mă răspunzător de situaţia creată, vă rog să primiţi demisia mea din postul de comandant al gărzii naţionale din comitatul Caraş".

53

Dintre cei opt deputaţi români câţi fuseseră aleşi în parlament, pe nesimţite, aţi rămas doar trei: tu, Aloisiu Vlad şi Axente Bojâncă. În şedinţa dietei din 21 iulie, comisarul guvernamental Fülepp Lipot ceru să se acorde un concediu lui

Axente Bojâncă întrucât prezența lui era necesară în comitatul Caraşului pentru liniştirea populației româneşti, răsculată împotriva domnilor de pământ. Dacă guvernul maghiar, le-ai zis, în discursul pe care l-ai susținut la 26 august 1848, nu va lua măsuri de satisfacere a dorințelor româneşti, tu nu garantezi că astăzi-mâine nu se va isca ceva neplăcut. Insinuantă amenințare! După lovitura pe care ai primit-o de la Kossuth, la prima şedință a parlamentului, ți-ai reconsiderat tactica. L-ai chemat pe Nicolae Bojâncă cu care ai pus la cale o diversiune. Ținând cont că sârbii atacau comitatul Caraş, ocupând deja Moldova Nouă, că vice-comitele Makay Sándor fusese la Timişoara să ceară comandamentului de război bănățean arme şi instructori, de unde se întorsese cu un refuz, l-ai trimis pe Nicolae Bojâncă să propună comitatului înființarea unei armate române, condusă de acele persoane în care poporul are încredere. A doua zi, s-a întrunit adunarea comitatensă. Strânsă cu uşa, adunarea hotărăşte înființarea unei armate româneşti. Cu recrutarea voluntarilor este însărcinat Nicolae Bojâncă. El va răspunde de respectarea disciplinei, de liniştea internă a comitatului. În schimb, comitatul va înştiința protojuzii şi juzii districtuali şi-i va plăti lui Bojâncă o sută de florini pentru cheltuielile cerute de recrutarea voluntarilor.

Când ai aflat hotărârea comitatului, te-ai închinat, mulțumind lui Dumnezeu. Se înfăptuise primul pas al marelui tău vis! Dar bucuria ți-a fost de scurtă durată. Comitatul a trimis hotărârea sa comisarului guvernamental Vukovici, care a anulat-o dintr-o trăsătură de condei. „Condiția esențială a apărării unei țări este conducerea ei unitară, scrie Vucovci pe hârtia ce conținea hotărârea comitatului. Comitatul să se grăbească să înființeze garda națională mobilă de 3000 de oameni care va fi sub ordinele generalului Bechtold". Din nou fuseseşi înfrânt. Nu era însă timp pentru lingerea rănilor. Ele vor sângera, se vor tot înmulți până la sfârşitul sfârşiturilor. În acele

zile, te-a vizitat Teodor Poruțiu, teolog la Vârşeț, însurat cu fata unui paore de la Zorlențul Mare. Poruțiu era un flăcău înalt, cu obrajii roşii, cu ochii ageri, în care sclipea o lumină jucăuşă. Prezența lui stârnea o notă de veselie, optimism. „Aflând din <Pesti Hirlap> de hotărârea lui Vukovici, m-am gândit să trimit o scrisoare de protest ministeriului din lăuntru şi să-i cer anularea ordinului dat de comisarul guvernamental. Dacă aveți bunăvoința să citiți ce am scris", ți-a zis. Ți-ai pus țvicării şi ai lăsat privirea să-ți zburde pe şirul slovelor. Poruțiu scria că unii tineri, animați de patriotism, văzând pericolul ce s-a ivit pentru cele trei comitate bănățene, au cerut aprobarea comitatului de a forma o armată populară. După ce comitatul a aprobat cererea, tinerii au pornit prin sate şi au fost întâmpinați cu simpatie, simpatie ce se datoreşte delegatului nostru, domnul Eftimie Murgu, care stăpâneşte încrederea poporului şi care a îndemnat poporul să fie devotat față de coroana maghiară. Domnului Murgu trebuie să-i mulțumească ministerul maghiar pentru că poporul din Banat nu s-a alăturat din primele clipe răsculaților sârbi. Pe drumul pregătit de domnul Murgu, ei au pornit prin sate spre a începe recrutarea pentru armata populară română. Oriunde s-au prezentat, poporul îi întâmpina cu încredere şi răspundea la chemările lor strigând: „Aceasta am aşteptat. Armată română, nu voluntari, nici gardă națională. Vivat!". Încercarea moarte n-are, a oftat Murgu, deşi se temea acum de vigilența lui Szemere, cel mai inteligent şi mai aproape de spiritul republican dintre toți miniştrii lui Kossuth.

După citirea scrisorii, Szemere a rămas un timp cu privirea pierdută în gol. Nu era greu să înțeleagă zbaterea lui Murgu, pe care-l ştia îndărătul tuturor acestor demersuri. Rațiunea îi spunea că unele dintre ele erau îndreptățite, dar aprobarea lor ar fi lovit în interesele statului maghiar. Or, acest lucru nu era tolerabil. Admitea să se acorde drepturi egale tuturor cetățenilor patriei,

dar nu drepturi naţionale, nu ceea ce i-ar fi ajutat să se desprindă din unitatea ţării. Szemere s-a aplecat asupra biroului şi a scris pe marginea scrisorii: „Se comunică doar lui Vukovici”.

54

Toamna venise cu soare molcom, aurind câmpurile din care roadele fuseseră culese, în cea mai mare parte. Din Banat îi vin veşti tot mai neliniştitoare. După hotărârea parlamentului privind înfiinţarea unei armate de două sute de mii de oameni, care să apere patria maghiară, comisiile de recrutare au fost întâmpinate cu îndârjire. „La porunca ministerului maghiar, nu vom da, de voie, nici un recrut”, au răspuns oamenii. „Să nu mai aveţi încredere în nimeni, i-a sfătuit popa Dumitru din Oraviţa Română pe enoriaşi, nici măcar în deputaţii noştri români, care s-au dus acolo să trăiască bine, nu să ia apărarea voastră. Cât îl priveşte pe Murgu, acesta de la o vreme încoace nu scoate un cuvânt, numai tace”. În comuna Bara, Szivos Pál, stăpânul de pământ, se plânge comitatului că ţăranii i-au atacat conacul. El, împreună cu membrii comisie de recrutare, au reuşit să fugă. Ţăranii i-au spart ferestrele, au luat mobile, îmbrăcăminte, alimente, bani şi bijuterii. Zilele următoare au tăiat copacii din pădurea spăhiei. Nici un servitor nu a îndrăznit să se împotrivească. Numai stăteau şi priveau la jaful şi fărădelegile făcute, scria în plângerea lui Szivos. În adevăr, lucrurile stăteau altfel. „Oficianţii maghiari, a declarat la anchetă notarul Miu Cerna, au sosit la ceasurile amiezii. Au pornit din casă în casă, bătând în porţi cu mânerele săbiilor, poruncind oamenilor să se înscrie. Unii au pornit pe calea ameninţărilor şi a înjurăturilor, ba s-a ajuns până acolo, că un ţăran român a fost pălmuit fiindcă oficiantului i s-a părut că nu arată destul respect. Urmarea a fost că omul a pus mâna pe coasă”.

La nici o săptămână, s-au răsculat ţăranii din Ohaba Sârbească, din Bara, apoi din alte comune din plăşile Bulci şi Bega. Comisarul Vukovici a stat un moment în cumpănă. Să

trimită forță armată să-i învețe minte, sau să mai aştepte, poate se vor potoli şi singuri. A optat pentru prima variantă. I-a poruncit comisarului de ordine din Timişoara şi gărzii naționale din Recaş, să-i potolească pe răscolaşi. Ajungând la Ohaba, comisarul şi cu judele districtual s-au instalat în casa arendaşului. Vestea venirii comisarului s-a răspândit ca fulgerul în comună. Cineva a tras clopotele în dungă. Într-o jumătate de ceas, în fața casei arendaşului Paskulovici, s-a adunat o mulțime de oameni. Cu coase, cu securi, topoare, pari. „Vă ordon să lăsați armele jos!", le-a poruncit comisarul. Nimeni nu s-a clintit din loc şi nici nu a făcut vreo mişcare. „Vă ordon să depuneți coasele, topoarele, securile, altfel vom trage în voi". Mulțimea a făcut câțiva paşi, amenințătoare. Puştile gărzii naționale au troznit, secerând şaisprezece săteni. Înfuriați, țăranii s-au năpustit asupra comisarului şi a oamenilor săi. Au căzut morți şi răniți. Văzând că situața s-a înrăutățit, comisarul a dat semnal: „Scapă cine poate!". Îngroziți, membrii gărzii naționale din Recaş au rupt-o la fugă ca iepurii, pierzându-şi pe drum armele, pungile şi caii.

În ediția din ziua de joi a ziarului „Kossuth Hirlapja" se descriu ororile săvârşite de populația românească din Banat împotriva gărzii naționale din Recaş şi a arendaşului Paskulovici. Acelaşi ziar publică proclamația lui Kossuth către popor. Citind-o, te-ai cutremurat, înțelegând că aburii nebuniei pot distruge nu numai o persoană, ci chiar o națiune. Ungurii erau somați de guvernatorul lor să alcătuiască trupe de guerilă, să strivească duşmanul ca pe o furnică, pe jos, pe cal, în căruță. Nu trebuie lăsat să respire, să fie atacat pe la spate, ucis ca un pui de găină. Poporul n-are nevoie de armă. Duşmanul trebuie atacat sub pavăza întunericului. „Dați-i în cap cu ciomagul, tăiați-i gâtul cu cuțitul, cu coasa, cu barda. Incendiați casele, distrugeți depozitele de alimente, arătați că nu sunteți hoți, sârbi şi valahi, ci sunteți bărbați, fiți arhanghelii poporului maghiar!" Arhanghelii urii, ai crimei, îşi dorea Kossuth. Cu ei să pacifice

patria sau s-o supună. De pe câmpul de luptă, Petöfi Sándor a trimis parlamentului un cântec scris pentru oastea revoluționară maghiară: „Sună trâmbița/ zăngăne paloşul/ atâta-i trebuie ungurului/ ca să-i vină pofta de luptă/ fiind ungur, el este viteaz/ el şi Dumnezeu vor un singur lucru/ Înainte!" Îmbărbătare necesară! Adăugată proclamației lui Kossuth putea face minuni. De acum, şedințele parlamentului, ale guvernului se desfăşurau între nesiguranța, neliniştea şi extazul lui Kossuth.

În Banatul tău însă băşicile colorate ale lui Kossuth au puțină căutare. Satele continuă să se împotrivească recrutărilor. La începutul lunii octombrie, au sosit la Făget prin Valea Mare şi Căpâlnaş, 400 de honvezi. Au fost încartiruiți în casele cele mai avute, ca să-şi adune puterile istovite de drumul lung. După câteva ceasuri de hodină, urma să ia drumul Lugojului. Vestea venirii lor se răspândi ca trăsnetul în satele din jur. „Sunt cei ce au ucis, siluit şi prădat pe românii din Ardeal, a spus cineva. Să mergem, să-i tăiem", a zis. Şirurile de țărani au pornit către Făget. S-au oprit la Bichigi. „Să nu ne băgăm în gura lupului, a hotărât popa din Coşava. Îi aşteptăm aici, unde ne vine mai la îndemână". Aflând că țăranii făcuseră tabără în jurul lor, honvezii şi membrii gărzii naționale din Făget porniră, cu steaguri şi cu caii împodobiți cu panglici tricolore, spre Bichigi, hotărâți să le dea o lecție.

Când ajunseră în apropiere şi văzură miile de țărani ce stăteau ciorchine în jurul Bichigiului, honvezii dădură îndărăt, măcinând în dinți vorbe de ocară. Furia lor nu avea margini, câțiva strigau, amenințând că vor face românilor nespălați găuri în burți, le vor spinteca muierile şi copiii şi le vor da foc la case. Bâjbâind, honvezii şi gardiştii apucară pe un drum lăturalnic. Dădură de Moara felcerului, la care tocmai veniseră să macine câțiva țărani. Văzându-i, honvezii scoaseră un urlet şi sloboziră puştile în cei adunați acolo. Fură seceraţi toți. Rănit, morarul reuşi să se scufunde în iazul de sub moară. Vestea uciderii celor şaisprezece români de la moară se împrăştie repede. Alți țărani

alergară să îngroaşe rândurile celor ce încercuiau Făgetul. La lăsatul serii, focurile aprinse luminau dealurile, aruncând pe cer umbre înspăimântătoare. La adăpostul nopții, protojudele Făgetului trimise un agent care să implore garda maghiară din Lugoj să le vină în ajutor. A doua zi, către orele prânzului, asediații scoaseră un oftat de uşurare, văzând rândurile dese ale gărzii din Lugoj, în frunte cu două tunuri…

…După ceasurile acelea de frenezie, de înălțare sufletească, în care ai fost aclamat şi purtat pe brațe de către populație, Lugojul trăieşte acum sub umbra spaimei, a suspiciunii. Podul de peste Timiş îi desparte pe lugojeni în două tabere vrăjmaşe. De o parte românii, de cealaltă germanii şi ungurii. Între ei, înspăimântați de moarte, evreii, socotiți nedemni să poarte însemnele naționale maghiare şi să facă parte din garda națională. De la ferestrele caselor, din spatele gardurilor, românii şi ungurii se spionează reciproc, îşi urmăresc fiecare pas, căutând, prin iscoadele trimise la intrările dinspre Făget şi Timişoara, să afle, cu un ceas mai devreme, momentul apropierii armatelor imperiale sau maghiare. La 20 octombrie, aflând că oraşul va fi atacat dinspre Timişoara, maghiarii şi germanii din Lugoj trimiseră o delegație la marginea oraşului, sub vii, în partea dinspre Făget, care să-i întâmpine pe honvezii, ce urmau să vină dinspre Ardeal. După câteva ceasuri, când află că honvezii nu mai pot ajunge, fiind blocați de românii din jurul Făgetului, delegația se reîntoarse resemnată acasă. Membrii comitetului revoluționar provizoriu, unguri şi germani, cerură înarmarea populației şi înfruntarea armatei. „N-aveți decât să faceți asemenea prostie, a răspuns Ştefan Ionescu, căpitanul gărzii naționale române, veți fi singuri răspunzători de ce va urma. Noi, însă nu ne vom împotrivi.” În noaptea aceea, garda maghiară şi germană, împreună cu honvezii de la Făget, ajunşi între timp la Lugoj, părăsiră oraşul, îndreptându-se spre Bocşa. După ocuparea Lugojului, comandantul armatei imperiale a interzis purtarea cocardei tricolore la pălăria cu calotă scurtă şi

aripi largi, numită Kossuth, după numele celui ce o făcuse cunoscută, şi a tunicii violete Attila. Duminica următoare, Biserica ortodoxă română fu neîncăpătoare. Meseriaşi şi fişcali, conţopişti de la primărie, ţărani îmbrăcaţi în cămăşi cusute cu flori colorate pe piepţi şi pe poale, preoţi şi militari în uniforma schwarz-gelb umpleau până la refuz nu doar biserica, ci şi avlia. După oficierea Te Deumului şi a liturghiei, românii au oferit o masă sărbătorească, la care au fost invitaţi să ia parte preotul catolic şi cel protestant. Paharele cu răchie sau cu vin au fost ridicate pentru sănătatea majestăţii sale imperiale. „Doamne ajută împăratului!" a strigat mulţimea de afară, iar puştile au bubuit pentru biruinţa armatei, aflată sub comanda prinţului Windischgrätz. La câteva zile după ocuparea oraşului, într-o dimineaţă, în zori de zi, lugojenii au privit cu uimire la faţadele caselor lor şi la porţile înalte şi largi din lemn de stejar. Toate fuseseră zugrăvite schwarz-gelb, în negru-galben, culorile împărăţiei austriece.

…Cu atâta căldură servea poporul pre armata imperială, cât pana nu o poate descria, zice un martor al acelor zile, Partenie Gruescu, în 7 săptămâni, ziua şi noaptea, când se cereau 50 de care, erau şi o sută, ba şi 150 gata, când se poftea tragerea vreunui cordon vreundeva, era poporul cu miile, pentru că era însufleţit nu numai din firea sa, dar oficialii cercuali, ca români zeloşi, ca orânduitorii acestor trebi, cu cuvântul într-atâta ştiau însufleţi pre popor… care cu elocvenţa lor cea dulce, fără nici o bătaie sau dojană, siluitoare făceau minuni în popor… şi aşa în întreprinderi belice petrecurăm tot postul Paştelor, iar bubuitul tunurilor şi al puştilor, cum au început în duminica lăsării postului, una într-una au ţinut până în sâmbăta cea mare a Paştelor…

Dar bucuria şi veselia nu ţinură mult. Armata imperială părăsi Lugojul. Dinspre Săvârşin veni armata generalului Bem. Când ajunseră la Valea Mare, revoluţionarii unguri intrară în casa judelui comunal, Mitru Ignat. Acesta tocmai era la masă, cu

muierea şi cei cinci copii. „Ieşi din cocină”, i-au poruncit, împingîndu-l cu puştile spre biserica din mijlocul satului. Aci l-au ridicat în ştreang. Doi ostaşi fură puşi să-l păzească, nu cumva să-l fure muierea şi să-l îngroape. Apoi, ungurii bătură tobele, chemând sătenii să vadă ce pățesc toți cei care sunt de partea curvei de împărat de la Viena. După trei zile, soldații unguri primiră ordin să taie lațul şi să arunce trupul lui Mitru Ignat într-o baltă pe care Mureşul mort o făcuse lângă Sărăria imperială. În Făget se instală un Plazkomandant. De la acesta porni ordin ca toți locuitorii să predea armele. Şi ca să se asigure de ascultare, grupe de militari porniră să controleze fiecare casă. Făgeţenii îi primiră fără împotrivire, urmărindu-i cum scormonesc odăile, grajdurile, cocinile, podurile. Fură uluiți să vadă că honvezii nu căutau doar arme, ci luau tot ce le cădea la mână: bani, haine, gâşte şi găini, ba chiar şi câte un porc sau un viţel. În scurt timp, apărură denunțătorii. Seara mai ales, sub protecția întunericului, umbre se strecurau la Plazkomando şi mărturisitorii mincinoşi îşi vindeau, pe câțiva florini, vecinii, neamurile. Urmară represaliile. Pe juzii din Bătești şi din Sinteşti dar şi pe păzitorii de pădure i-au arestuit şi au primit fiecare, înaintea sătenilor adunați cu sila, câte o sută de boate. De frica bătăii şi a schingiuirii, oamenii luară drumul pădurilor, lăsându-şi avutul la voia şi pofta ocupanților.

Aflând de silniciile săvârşite, generalul Bem adresă locuitorilor Banatului şi Transilvaniei o declarație de pace, promițând că este gata să ierte păcatele celor rătăciți. Cei care nu se vor supune vor ajunge în fața unui tribunal, iar cei ce nu-şi vor preda armele vor fi condamnați la moarte. Cu toate că generalul promise iertarea celor care fuseseră amploaiați sub imperiali, gardiştii lugojeni pe toți îi puseră sub arest.

Pe turla bisericii ortodoxe din Lugoj flutura acum steagul tricolor maghiar.

Prinţul Windischgrätz, comandantul armatei imperiale austriece ordonă bombardarea Podului de lanţuri dintre Buda şi Pesta. Panica s-a împrăştiat ca o vijelie peste capitală. Buda-pestanii au început, cu mic cu mare, să părăsească oraşul, refugiindu-se, în căruţe, călare, pe jos, fiecare cărând ceea ce putea duce din averea personală, în Pecs, Debreţin, Seghedin, sau în satele din jur. Parlamentul maghiar i-a trimis comandantului armatei imperiale o delegaţie. „Sunt dispus să discut cu voi, dar fără ministrul prezident Bathyanyi", le-a răspuns prinţul Windischgrätz. După îndelungi parlamentări, delegaţia a hotărât că, pentru binele patriei, trebuie să accepte condiţia pusă de prinţ. A ajuns pe malul stâng al Dunării, acolo unde Windischgrätz îşi stabilise punctul de comandă, a doua zi după prânz. „Vorbim în numele parlamentului Ungariei", s-a prezentat prinţul Eszterházy Pál, ministrul de externe. „Pe domnia ta te recunosc, prinţe, cu toate că-mi vine greu să înţeleg cum e posibil să fi în tabăra în care eşti. Dar, parlament al Ungariei nu recunosc", a intervenit cu brutalitate Windischgrätz. Sunt dispus să accept din partea rebelilor unguri doar supunere necondiţionată, armata să depună imediat armele şi să predea toate cetăţile. În caz contrar, voi cuceri ţara cu armele, voi instala guvern militar şi Majestatea Sa Franz Josef va hotărî ce se va întâmpla cu Ungaria". Deputaţii au părăsit în tăcere, umiliţi, cortul lui Windischgrätz. Ajunşi la Debreţin, ei au comunicat lui Kossuth vorbele trufaşe ale prinţului austriac. Guvernatorul Ungariei ceru convocarea dietei. Se strânse doar o mână de deputaţi. Kossuth explodă: „Am aflat răspunsul lui Windischgrätz. Dacă el a cerut supunere necondiţionată nu înseamnă că Ungaria se supune. Ce rău mai mare i se poate întâmpla Ungariei decât să-şi piardă iar libertatea? Dacă ne vom apăra vom trăi liberi. Fără naţionalitate viaţa este de prisos, a pierde naţionalitatea este a muri ca popor, pentru aceea naţionalitatea, limba şi libertatea sunt cele mai scumpe lucruri.

Jur pe Dumnezeu că eu sau altul ca mine va apăra patria, dacă nu, să-mi tăiați capul chiar acum." Deputații săriră în picioare și strigară: „Libertate, naționalitate sau moarte!".

A doua zi după amiază armata kaizărului cuceri Buda-Pesta. La fiecare picior al Podului de lanțuri Windischgrätz ordonă să se așeze câte un tun. Odihnită, cu uniformele strălucitoare, precedată de batalionul de muzicanți, armata defilă prin fața comandantului ei în Piața Szinház. Fu adus cu forța fostul primar al orașului de dinaintea cuceririi sale de către revoluționari, Samuel Perczel, care-i înmână prințului cheile orașului. „Aceste chei aparțin de drept majestății sale imperiale Franz Josef, spuse cu emfază Windischgrätz, așa că le voi trimte chiar astăzi Majestății sale la Olmütz."

Capitala era cernită. Garda de la primărie alcătuită din husari unguri fusese înlocuită cu soldați croați. Drapelele maghiare, care mai înainte fluturaseră vesele pe turnurile clădirilor, ale cetății, erau acum acoperite sau coborâte. Restaurantele, crâșmele, cafenelele erau goale. Fugiseră până și lăutarii ale căror cântece aprinseseră sângele domnilor și melancolizaseră doamnele și domnițele. Prețul cărnii de cal, singura care se mai găsea la măcelari, și al cerealelor crescuse anapoda. Pe bulevarde, purtătorii de pălării Kossuth fură întâmpinați cu lovituri de baston, care-i lecuiră de nechibzuință. Venise vremea pălăriilor cu calotă înaltă și a uniformelor schwarz-gelb.

56

Debreținul vuiește de lumeșagul pestriț ce-i străbate străzile iluminate feeric de cum pică întunericul. La ora nouă seara, mulțimea condusă de primarul Pap Denes, cu muzică și făclii aprinse, se îndreaptă spre cvartirul lui Kossuth. „Ție, purtător de făclie al neamului maghiar, ne închinăm, pe tine te preaslăvim, erou între eroi!" strigă Denes. „Trăiască Kossuth

Lajos! Trăiască Republica!" ripostează mulțimea îmbătată de fiorul prezenței celui ce se ridicase între Ungaria şi Dumnezeu. În spatele perdelelor, Kossuth, împreună cu soția sa Julia şi sora Zsuszanna, savurează dulceața cuvintelor, a uralelor. După câteva clipe, Kossuth apăru la fereastră. Mulțumi cetățenilor unguri, zeloşi apărători ai patriei. Îi asigură că va apăra revoluția şi Ungaria împotriva armatelor invadatoare. „Ei vreau să aducă nația maghiară, ca de bună voie să-şi intindă gâtul sub paloşul barbar. Aceasta nu se va întâmpla însă. Mai bine moartea decât robia!". Îi răspunse glasul ca de tunet al aclamaților. A doua zi, se ținu o nouă adunare a parlamentului. Formal, dieta anunță că se declară alungată de pe tronul Ungariei Casa de Austria. „Nincs király! Nu mai e rege", răzbătu în stradă strigătul victorios. Szemere Bertalan fu ales ministru de interne şi prezident al consiliului de miniştri, Arthur Görgey, ministru de război, Vucovici Sebö, ministru al justiției, Horváth Mihály, ministru al cultelor. Toți o echipă dură, gata să calce în picioare pe cei ce nu visau şi nu gândeau asemenea lui Kossuth. Singurul care, la declarația de alungare de pe tron a Casei de Austria, izbucni cu furie, fu Görgey. „Voi vreți să pierdeți cu orice preț patria. Credeți în comedia aceasta a alungării regelui. Ați merita să fiți alungați voi înşivă. Abia ați ieşit dintr-o primejdie şi vă umflați în pene. Nu vă ajung valahii, saşii, sârbii, vreți să-i aduceți pe rusnaci, pe prusaci împotrivă. Mă mir că nu declarați război Europei. Cui i s-a înfierbântat prea tare sângele să vină în focul luptelor. Dar voi preferați să vă războiți cu vorbele. Îl rog pe Kossuth să nu se încreadă prea tare în sine, să nu se pripească. După ce-i batem pe austrieci, mă tem că Kossuth va declara război împăratului Chinei." Era primul glas ce se ridica împotriva lui Kossuth. A guvernatorului care, după ce scosese coroana din stema Ungariei, se şoptea că intenționează să şi-o pună singur pe cap. Kossuth părea să nu audă decât vocile care-l adulau. Era convins că Dumnezeu îl crease pentru a ridica Ungaria în fruntea popoarelor lumii, a-i da strălucire cum nu

avusese nici pe vremea sfântului rege Ştefan. Marea Ungarie! Toate neamurile, care trăiau în hotarele ţării, trebuie să fie una pentru strălucirea patriei maghiare.

Dar năluca puterii nu cuprinsese doar pe Kossuth Lajos. Ea se strecurase pe furiş şi în sânul femeilor familiei sale. La întâlnirea femeilor maghiare, care se înrolaseră în rândurile honvezilor şi luaseră parte la bătălii cu sacrificiu şi neînfricare, scrisese corespondentul foii kossutiene, în realitate, ele mai mult încurcaseră lucrurile, punând la grea încercare răbdarea bărbaţilor, ceea ce îl determinase pe Csányi László, comisar al guvernului pentru Ardeal, să le sfătuiască să-şi vadă de treburile lor, luase parte şi Julia, soţia lui Kossuth, care se remarcase printr-un discurs ce înflăcărase inimile simţitoare ale doamnelor luptătoare: „Eroismul soţilor, fraţilor şi fiilor noştri este un exemplu pentru toate popoarele. Vă asigur că nu e departe ziua când duşmanii vor fi alungaţi din capitală şi că biruinţa va fi a noastră. Cetăţence, spusese Julişca, noi nu avem puterea de a lupta ca bărbaţii, dar putem bandaja rănile însângerate ale oştenilor. Să ne unim cu voinţa şi cu fapta, să contribuim cu forţele noastre la apărarea patriei…” Clevetitorii spun că Julişca îşi făcuse un obicei, de când guvernul se mutase la Debreţin. Se ascundea după perdea şi urmărea, din spatele acesteia, fiecare şedinţă de guvern, transmiţând guvernatorului părerile miniştrilor. În aceeaşi zi, Kossuth Hirlap anunţa numirea cetăţencei Meszlenyi Zsuszanna, sora guvernatorului, ca soră şefă a tuturor spitalelor de campanie din Ungaria. Inspirată de exemplul fratelui ei, sora şefă adresase la rându-i un mesaj femeilor maghiare: „Mă adresez vouă, fiice ale patriei mele, cerând să-mi ajutaţi în îndeplinirea acestei vocaţii. Doamnelor, vă cer să fiţi alături de mine până în clipa când va muri şi ultimul duşman.” Se auzi din nou cuvântul lui Görgey: „Noi nu avem acum nevoie de un conducător al infirmierilor, ci de un bărbat care să se ocupe de administrarea spitalelor de campanie”.

…Murgu asista cu amărăciune la spectacolul grețos pe care-l dădeau miniștrii, parlamentarii şi mai cu seamă Kossuth şi membrii familiei sale. Deşănțarea nu mai cunoştea margini, lipsa de ruşine ajunsese să nască fapte greu de imaginat. Într-un moment de inspirație, parlamentul hotărî să se comande o caleaşcă specială pentru guvernator, cu feroneria aurită. Ca semn de recunoştință din partea patriei.

Într-o după amiază Murgu, se trezi în pragul uşii cu Bălcescu. Se bucură de reîntâlnirea cu fostul său student de la Şcoala lăturalnică din Bucureşti, căuzaş al complotului de la 1840, tovarăş al ceasurilor îndelungi de discuții înfocate despre libertate şi frăție, despre soarta noroadelor, aflate la pofta stăpânitorilor, despre filosofii cei din vechime şi despre atâtea altele care îi luminaseră tânărului său prieten mintea şi-i deschiseseră sufletul către adâncimile fără de capăt ale istoriei. Îl poftise să-şi împrospăteze obrazul, să spele colbul şi oboseala drumului, dar Bălcescu îi mulțumi, spunând că îşi găsise cvartir în oraş şi avusese vreme să-şi schimbe hainele. În timp ce vorbea, privirea sa cerceta discret chipul dascălului său, pe care se puteau citi oboseala, frământările şi necazurile, ce trecuseră peste el. Între ei se țesuseră, în toți anii aceştia, legături strânse, apelase la sfatul şi părerile magistrului său, înainte de pornirea revoluției din Bucureşti şi în timpul ei, îi trimisese pe Ştefan Golescu, pe Cristian Tell, pe Bolliac, în nădejdea unui ajutor armat pe care Murgu l-ar fi putut da muntenilor. Tot cu Murgu puseseră la cale planul unirii tuturor forțelor revoluționare maghiare, române şi polone sub comanda generalului Bem.

– Două lucruri trebuie să accepte Kossuth, măcar acum în ceasul al doisprezecelea, a zis cu amărăciune Bălcescu, înființarea legiunii române, condusă de Iancu, şi dezvoltarea națională liberă a tuturor popoarelor din Ungaria. Am discutat cu generalii Dembinski şi Bem. Mai ales Bem, care este un adevărat prieten al românilor, ar fi de acord să conducă forțele reunite şi să atace, în primul rând, armata rusă din Muntenia şi

Moldova. Cu sprijinul celor douăzeci de mii de oşteni bănăţeni, victoria ne-ar surâde, apoape sigur.

– Eu, împreună cu alţi deputaţi români, am fost săptămânile trecute în Banat, spuse cu vocea înecată de tristeţe Murgu. Veştile de acolo nu mai sunt la fel de bune, cum erau la început. Comportarea sălbatică a oştenilor unguri faţă de populaţie, refuzul lui Kossuth şi al parlamentului de a aproba hotărârile adunării de la Lugoj, exemplul Timişoarei şi al Regimentului de graniţă, care şi-au declarat fidelitatea faţă de Austria, au făcut ca Banatul să se depărteze de revoluţie şi de maghiari. Tot mai multe sunt glasurile care cer trecerea Banatului de partea muscalilor şi a austriecilor.

– Plec mâine la Iancu, îi spuse hotărât Bălcescu, pentru a încerca să-l aduc pe calea înţelegerii cu Bem. Rămâne ca dumneavoastră, domnule profesor, să stăruiţi pe lângă Kossuth să accepte propunerile noastre. Spuneţi-i că, dacă îşi iubeşte patria şi libertatea, dacă mai crede în revoluţie, trebuie să accepte ideile noastre.

– Voi încerca din nou, cu toate că acum urechile lui Kossuth sunt înrobite de osanalele ce i se aduc, mult mai ispititoare şi mai înrobitoare. Ca să reziste chemării lor ar trebui să găsească un remediu mai puternic decât al lui Ulisse.

Armatele austriece şi ruseşti se apropiau de Debreţin. Noaptea mai ales, se vedeau focuri şi se auzeau bubuituri de tun. Parlamentul şi guvernul hotărâră să se refugieze la Seghedin. După mulţi ani, Murgu se reîntorcea în oraşul în care învăţase să despartă binele de rău, grâul de neghină. Sau mai curând, să înceapă să le desluşească. De despărţit nici măcar acum nu era pe deplin convins s-o facă. Să nu se surpe tot ce pusese la cale, toate planurile sale pentru Ţara Banatului şi Daco-România.

Trenul guvernamental, cu vagoanele împodobite cu cetină de brad şi cu flori de câmp, străbătea pusta maghiară. În satele prin care trecea, mulţimea aclama guvernul, pe Kossuth Lajos, aruncând asupra vagoanelor buchete şi coroniţe de flori.

Piața Libertății din Seghedin era ticsită de mulțime încă de la orele prânzului. Pe cer se aşternuseră nori grei, amenințători. Oamenii priveau cu îngrijorare, rugându-se să nu izbucnească vreo furtună, care să le strice bucuria primirii guvernului. Dar, ca prin minune, la un moment dat, norii se împrăştiară şi soarele apăru strălucitor. Loviturile de tun anunțară apropierea trenului. Primarul János Grebbl, îmbrăcat în uniformă de honved, împreună cu comandantul jandarmilor, cu notarul, cu directorul liceului, aşteptau în piața ticsită de lume. Prima caleaşcă trasă de patru cai îşi făcu apariția, oprindu-se în mijlocul pieții. Din ea coborâră Kossuth şi soția sa Julia. Garda prezentă onorul. Primarul îi adresă cuvânt de bun venit. Câțiva copii alergară, la un semn, spre perechea slăvită, oferindu-i jerbe de flori. Guvernatorul şi soția îi îmbrățişară formal. Apoi, Kossuth fu condus spre palatul în care i se pregătise sejurul. Se auziră strigăte răzlețe: „Trăiască patria! Trăiască Kossuth!" În aceeaşi seară, orchestra şi corul operei dădură un concert sub ferestrele palatului, unde fusese încvartiruit Kossuth.

57

Şedința parlamentului a început mai de dimineață decât oricând. După ce s-a răspândit zvonul că generalul Haynau a intrat în Buda-Pesta, Kossuth a cerut cuvântul. „Nu contează cine şi unde se află, a spus el cu emfază. Mai curând pierim ca națiune decât să ne împăcăm cu austriecii. Personal sunt dispus să mă urc pe eşafod, să iau calea exilului, dar nu să fiu supus al Casei de Austria." „Mereu tu şi numai tu, a ripostat Szemere. Guvernezi de unul singur, cu toate că invoci numele revoluției şi al poporului. Întrucât astfel stau lucrurile, eu propun să decretăm dictatura în fruntea căreia să fie Kossuth Lajos. Ce rost mai au toate aceste simulacre ale democrației: guvern, parlament? În ce mă priveşte, nu mai doresc să fiu părtaş la această mascaradă. Vă rog să luați la cunoştință demisia mea din postul de prezident

şi membru al guvernului." Atmosfera încremenise. Toate privirile se aţintiseră spre Kossuth, aşteptând riposta acestuia. Dar Kossuth stătea cu capul plecat. „Mă simt dator să vă împărtăşesc părerea mea, a intervenit deputatul Irny. Eu cred că siuaţia creată se datorează influenţei rele pe care o are asupra lui Kossuth camarila feminină. Fiecare dintre voi cunoaşte ura pe care Julia, soţia lui Kossuth, o poartă generalului Görgey, deşi generalul este unul din capetele cele mai strălucite pe care le are astăzi Ungaria". Intervenţia deputatului i-a dat răgaz lui Kossuth să-şi revină. „Sunt absolut uimit că domnul prezident Szemere creează cutremure în parlament şi în guvern, aruncând acuze gratuite. Îl rog să nu-şi părăsească postul acum, în momente grele pentru patrie. Altcum, l-am putea acuza de trădare. Cred că pacea Europei depinde de Seghedin şi de hotărârile noastre de aici. În ceea ce priveşte acuzele, dacă eu aş întâlni un nenorocit care îşi vinde ţara, străduindu-se să devină dictator, l-aş omorî cu mâna mea". Vorbe goale, mincinoase, pe care Kossuth le aruncă fără nici o chibzuinţă asupra tuturor, fără nici o alegere: deputaţi, miniştri, soldaţi, oameni obişnuiţi. Numai că acum sunt tot mai puţini cei ce le şi cred. Murmurele de împotrivire s-au întetit. Nădejdile lui Murgu nu mai stau de mult nici în Kossuth, nici în oştile maghiare, ce sunt copleşite de puhoiul austro-rus, ci în unirea tuturor forţelor: muntenii lui Iancu, ungurii de sub mâna lui Dembinski, Veczey, Damjanici, Bem, Leiningen şi a celorlalţi generali, bănăţenii, câţi s-or mai aduna acuma la chemarea sa. Regimentul 13 din Caransebeş, în care îşi pusese toate speranţele, a rămas credincios împăratului. Toată graniţa militară nu l-a înţeles. Chiar Valea sa a pactizat cu cetele de revoluţionari sârbi. Anii de muştru, bătaia la tălpi, Befelul, ordinul, venit de la ofiţerul de companie, de la comandantul de regiment ori de la împăratul însuşi au pătruns adânc în conştiinţa românului din graniţă, creându-i reflexul de supunere. La Timişoara, Petru şi Andrei Mocioni, mai vechiul său prieten, Petru Cermena, au cerut consiliului de război apărarea

popoarelor Banatului împotriva revoluționarilor unguri, unirea românilor din întreaga monarhie pentru a-şi alege un cap bisericesc şi unul admnistrativ. Încă o naivitate! a strigat Murgu. Sârbii nu vor admite niciodată aceasta, nici împăratul n-o va hotărî peste capul patriarhului Rajacici şi al nobilimii maghiare. După cum ajunsese până la urechile sale, patriarhul Rajacici se întâlnise la Timişoara, după încheierea adunării naţiunii sârbe din mult visata Voivodină, care urma să cuprindă întreg Banatul şi să aibă capitala la Timişoara, cu Maxim Pascu, Constantin Udria, protopopul Marcu şi alţi lugojeni, mai înainte, tovarăşi şi sprijinitori ai săi. Cel care i-a relatat întâlnirea era un om hâtru, bun povestitor. S-a hotărât ca vorba s-o poarte Maxim Pascu, mai dezlegat la limbă, a spus interpusul. „Prea fericite Părinte, ar fi spus Pascu, linguşitor, şi peste Carpaţi faima numelui tău se va întinde departe pentru ceea ce vei face pentru libertatea poporului.” „Domnul Dumnezeu este mai presus de toate, fiule, el singur…”, şi-a pregătit Rajacici, cu diplomaţie răspunsul, care să nu-l angajeze prea mult faţă de valahi. „Care Dumnezeu, a strigat cu nerăbdare Pascu, tu eşti Dumnezeu…” şi astfel, Rajacici a trebuit să le promită că vor primi episcopi români, că serviciul divin se va sluji în limba română, dar capul bisericii ortodoxe române va rămâne tot el, Rajacici. Momeli popeşti. Bune de adormit sufletele credule!

Chemarea lui Szemere a venit pe neaşteptate. Murgu l-a găsit mai răvăşit, mai agitat decât oricând.

– V-am poftit nu pentru o vizită protocolară, i-a zis intempestiv Szemere, contrar modului său de a se purta, ci pentru a rezolva o chestiune devenită, din păcate, din vina noastră, cronică. Mi-aţi vorbit cândva de proiectul de lege al naţionalităţilor. Cred că a sosit momentul să-l supunem aprobării parlamentului. Îl puteţi pregăti pentru şedinţa din ziua de 28 iulie?

L-ai asigurat că va fi. Ore lungi, la întâlnirile cu Bălcescu aţi întors pe o parte şi pe cealaltă fiecare punct al legii pentru a

nu lăsa pe dinafară cumva ceea ce se aşeza la temelia naţionalităţii românilor.

A fost cea mai furtunoasă şedinţă a parlamentului revoluţionar, cu răcnete de mânie şi ameninţare, cu plecări din sală şi reveniri zgomotoase, cu acuze din partea deputaţilor unguri de trădare a patriei maghiare. În absenţa lui Kossuth, Bertalan Szemere a respins învinuirile, a apărat legea, susţinând că „a sosit momentul ca patria maghiară să dea satisfacţie popoarelor locuitoare pe teritoriul imperiului ungar. Noi n-am ţinut seamă că şi la alte popoare din Ungaria s-a dezvoltat cu deosebită putere ideea naţională. Noi am crezut că nu e decât un zgomot artificial, ceea ce de fapt era tunetul cerului. A sosit timpul să reparăm greşeala noastră cea mare. Să dea Dumnezeu să nu fie prea târziu." La ordinul lui Szemere, legea a fost trimisă comisarilor, ca să fie explicată românilor şi sârbilor. Lui Aloisiu Vlad i se ceru s-o ducă în Banat, la Lugoj, iar lui Murgu să plece cu ea în tabăra lui Avram Iancu. Pe urmele sale, Kossuth trimise un călăreţ la Arad, cu o scrisoare secretă către comisarul Török: …„Fă ca Murgu să poată ajunge în mod sigur la Iancu…Pe scurt, foloseşte în aşa fel clipa scumpă să poată fi câtştigat poporul român şi pentru ca să putem întrebuinţa armele sale contra duşmanului comun.".

58

Îmbrăcase hainele negustorului de vite Jablonczy şi primise paşaportul măsluit al acestuia. Textul legii fu ascuns în talpa cizmei, despicată cu cuţitul şi cusută la loc de slujnica negustorului. Primi bani ungureşti şi austrieci. În zorii zilei, ajunse la marginea Aradului, condus de fiacărul comisarului Török. Aici îl aştepta o cireadă de vite păzită de zece flăcăi cu plete lungi, îmbrăcaţi ca oierii ardeleni. Erau honvezi din comitatul Bihorului, care nu fuseseră încunoştinţaţi pe cine conduceau. Porniră la drum. Ei pe jos, mânând vitele, el călare.

Ajunseră la Pâncota, unde făcură un popas, lăsând vitele să se odihnească. Jandarmii, pe care-i întâlnise în drum l-au avertizat să aibă grijă că în munți sunt cete de moți de-ale lui Avram Iancu. Le-a mulțumit, asigurându-i că va avea grijă. A doua zi, plecară mai departe, spre Hălmăgel. Întâlniră avangarda trupelor generalului Puchner. Îi cerură documentele. Ofițerul, un rus cât un turn de cetate, îi spuse bănuitor:

– Foarte largi ți-ai croit hainele! şi-l conduse la punctul de gardă. Cercetează-l amănunțit, ordonă ofițerul unui sergent.

„Până aici ți-a fost, se gândi speriat, de acuma gata." Sergentul îi descusu căptuşeala hainei, jiletca, îi ceru să-şi scoată pantalonii. „Nu am găsit nimic", îi spuse ofițerului, arătându-i lucrurile pe care le cercetase.

– Jos cizmele, porunci ofițerul. Îşi scoase prima cizmă, abia stăpânindu-şi teama. O cercetară, desfăcându-i cu cuțitul talpa.

– Dacă mi-ați despicat-o pe una, despicați-o şi pe cealaltă, a zis, întinzând cea de-a doua cizmă.

A fost momentul de cumpănă. A scontat pe reacția ofițerului, care hotărî că fusese controlat suficient.

– Lăsați-l să plece! a poruncit soldaților.

Murgu a strigat spre flăcăi să mâne vitele. Răsuflă uşurat doar când trecu dealul şi nu mai zări trupele ruseşti. Îi trebuiră câteva minute bune până când transpirația, care-i curgea la subsiori, asemenea unor izvoraşe, se opri. În acel moment, în tabăra lui Görgey, la Oradea, se oferise generalului rus Paşkievici coroana Ungariei pentru marele duce Constantin, vărul țarului. Dacă Murgu ar fi aflat acel lucru, de mult nu ar mai fi fost în tabăra ungurească. Când ajunseră la Vârfuri, le sări în drum o ceată de moți. Se repeziră cu securile asupra lor. Honvezii strigau speriați, cerând îndurare, dar securile au fost mai repezi decât cuvintele. Murgu a aşteptat să vină şi asupră-i lovitura mortală. A aşteptat-o împăcat cu sine şi cu soarta. Murea de mâna alor săi. Dar moții l-au legat fedeleş şi l-au luat

cu ei, după ce le spusese că venise cu o scrisoare pentru Iancu. În tabără domnea deplină rânduială. Olăcari veneau şi plecau, ducând cu ei porunci, aducând veşti despre soarta bătăliilor. Moţii l-au predat tribunilor Iosif Moga şi Vasile Moldovan.

– Am întâlnit o ceată de unguri care mânau nişte vite, l-a lămurit unul din moţi pe Moldovan. Erau îmbrăcaţi ca noi, dar ne-am dat sama că-s vrăjmaşi şi i-am trecut prin ascuţişul săcurii. L-am iertat numai pe acesta, care zice că-i român şi aduce o scrisoare către Iancu.

A aşteptat două zile până când Iancu l-a primit. Faptul acesta i s-a părut rău vestitor. Îl găsi pe Iancu înconjurat de tribuni. Părea mai bătrân decât îl văzuse ultima dată. Se îmbrăţişară.

– Am adus cea mai aşteptată şi mai fericită veste, zise Murgu, întinzându-i textul legii ca şi ordinul de numire în funcţia de general maghiar, semnat de Szemere.

Avram Iancu le privi îndelung, cu tristeţe.

– Dacă legea aceasta ar fi venit acum un an, nu s-ar fi vărsat atâta sânge nevinovat, rosti el cu obidă. Acum e mult prea târziu. Zecile de mii de morţi nu-mi dau îngăduinţa să mă alătur călăilor lor. Nici viii de afară. Iar cât priveşte revoluţia ungurilor, aceasta trage să moară junghiată de sabia generalilor austrieci şi ruşi.

Murgu a plecat din tabăra lui Avram Iancu îndurerat. I se prăbuşea o altă nădejde. Drumul din tabăra lui Iancu către Făget l-a făcut pe jos, numai noaptea, împreună cu deputatul de Bihor, Ioan Gozman şi cu Constantin Florescu, omul de legătură al lui Bălcescu. Ziua stăteau ascunşi în râpile pe care le cutreierau doar jivinele pădurii. Ajunşi la Fărăşeşti, la moşia pe care o administra un anume Alois Wilibald Juraschek, în noaptea de 14 spre 15 august, au fost întâmpinaţi de străji. După ce au fost iscodiţi cine sunt, de unde vin şi ce gânduri au, li s-a spus că generalul era plecat să-şi inspecteze trupa. L-au aşteptat până după miezul nopţii. Murdari, cu hainele sfâşiate, lihniţi de

foame. Bem a sosit după miezul nopții. Ofițerul care-i cercetase l-a anunțat de sosirea lor. Bem a poruncit să aducă trei scaune şi i-a poftit să şadă. Murgu a istorisit peripețiile prin care a trecut de la Arad şi până în tabăra lui Iancu.

– Lăsați amănuntele, spuneți-mi ce a zis Iancu, care este hotărârea lui, strigă micul general, învârtindu-se prin odaie, furios.

Murgu înțelese că nu era momentul să-i comunice răspunsul primit.

– Pe Iancu n-am putut să-l văd, a zis, tribunii cu care am vorbit, Moldovan şi Moga, mi-au cerut un termen de 30 de zile, să-mi dea un răspuns.

– Prea târziu, a strigat Bem, trebuie să-l ştiu în trei zile. Lui Iancu o să-i pară rău.

– Domnule general, a intervenit Murgu după un răgaz de vreme, părerea mea este că am putea să ridicăm la luptă Moldova şi Țara Românească. Cu oastea pe care o conduceți şi cu ajutorul poporului român din cele două țări ar putea fi biruiți ruşii.

– Ardealul este o fortăreață naturală, a zis Bem. Mă voi închide în Ardeal aşteptând ca dumneavoastră să faceți ceea ce credeți de cuviință. Dacă reuşiți să adunați o sută douăzeci de mii de ostaşi, eu îi voi bate pe imperialii austrieci, iar turcii, cu numai trei sute de mii de soldați, pot să-i arunce afară din Moldova şi Țara Românească pe ruşi.

A doua zi dimineața, Bem a părăsit Făgetul. Te-ai uitat lung în urma lui şi a armatei sale. O armată vlăguită, care-şi purta răniții după ea, în căruțele țărăneşti trase de cai costelivi. O presimțire sumbră îți spunea că fusese ultima întâlnire cu comandantul armatei revoluționare, că, din acel moment, începuse sfârşitul.

59

Ai plecat şi tu, călător singur, cu toiagul pribeagului, încă nehotărât încotro să-ți îndrepți paşii: spre Ardeal, unde erau prietenii Bariț, Bărnuțiu şi Cipariu, până când va trece vijelia, sau la Lugoj, aşteptând să te ajungă sabia habsburgului. Ți-ai tocmit o căruță cu un țăran din Luncani.

– Voi să merg către Ardeal, i-ai spus. Te tocmesc până la Haţeg. De acolo eşti liber să te întorci.

Numai că omul, fie nu cunoştea locurile, fie nu dorea să se înstrăineze de împrejurimile satului, te-a învârtit în cerc. După trei ceasuri au ajuns de unde au plecat.

– Vedeți, domnule, că nu se poate merge unde doriți dumneavoastră? i-a zis călăuza privindu-te batjocoritor. Mai bine trageți la popa Imbroane şi vă căutați mâne de drum.

N-ai mai apucat să te hotărăşti. Ca şi cum s-ar fi vorbit mai înainte cu cociaşul, te-au înconjurat câțiva localnici, care te-au dus la autoritățile imperiale din Curtea. Le-ai spus că eşti doctor în jurisprudență şi filosofie al Universității din Buda-Pesta, că te afli în drum spre Lugoj. Poate că nu auziseră încă de tine, poate că autoritățile imperiale nu tipăriseră încă afişul cu semnalmentele tale: „…în vârstă de 42-45 de ani, născut în Caransebeş, de confesiunea greco-neunită, celibatar, de statură mijlocie, zvelt, fața puțin prelungă, culoarea feței măslinie, părul negru, fruntea bombată, sprâncene stufoase negre, nasul oarecum plat, gura proporționată, dantura completă, mustață şi favoriți largi, bărbia rotundă. Vorbeşte maghiara, latina, germana şi română. Părul capului fiind lung şi creț de la natură, atârnând pe umăr, poartă capul în pământ, face paşi mari şi priveşte cu o mină gravă".

Ai bătut la poarta casei maistorului Ghiță Marcu a doua zi la ceasurile amiezii. Te-au privit ca pe un moroi. Maistorița a început să bocească, să se plângă ca după un mort. A oprit-o, cu vorbă aspră şi căutatură cruntă, maistorul. Te-ai curățat de imala

ce se adunase atâtea zile în şir, ai schimbat hainele ferfenițate. După ce te-au omenit cu un pahar de vin şi o farfurie cu mâncare, Ghiță Marcu ți-a zis:

– Casa mea va fi prima cercetată, ştiindu-se că ați fost oaspetele nostru în atâtea rânduri. De aceea vă propun să stați la frate-miu Emilian, până când veți crede că puteți ieşi la lumină.

Ai acceptat cu oarecare stânjeneală. Nu se cădea să pici pe capul unor oameni aproape străini. Dar gostia la Emilian Marcu n-a durat decât o săptămână. Au bătut la uşă cătanele împărăteşti trimise de vice-comitele Teodor de Petrovics, vechi şi neîndurat duşman al tău. Comisarul Marketics te-a primit cu vădită curiozitate, dar şi cu dispreț.

– Ce privelegiu am să văd un bandit în carne şi oase! a exclamat, scuturând pe duşumeaua galbenă scrumul țigării. Luați-l şi puneți-l în fiare, a ordonat militarilor.

Ți-au luat tot ce au găsit asupra ta, ca la hoții de drumul mare: 400 de florini de argint, ceasornicul, cheile. Te-au închis apoi în beciul varmegiei, acolo unde mai fuseseşi oaspete al găzdoanelor imperiale.

Joi te-au dus în fiare, ca pe marii tâlhari, în fața comisiei de cercetare. Te-ai pomenit în fața unor ofițeri şi a vice-comiților Petrovics şi Kostici.

– Sunteți acuzat de trădare, întrucât ați mers la Debrețin, împreună cu parlamentul şi guvernul care au hotărât scoaterea Ungariei de la coroana imperiului, a spus oberstul, potrivindu-şi monoclul, uitându-se peste hârtiile pe care le avea înaintea lui.

– Noi, românii, ardem între două focuri, de o parte ungurii, de cealaltă nemții, suntem prigoniți şi de unii şi de alții, l-ai înfruntat. Ungurii având stăpânirea, a trebuit să mă arăt cu politică față de ei.

– După câte îmi dau eu seama, s-a băgat în vorbă Petrovics, toate inteligențele române au fost plecate ungurilor.

– De vei putea dovedi ceea ce spui, i-ai zis în zeflemea, mare minune ar fi.

Comisiunea a hotărât să fii trimis la Arad, la judecata lui Haynau. Te-au urcat într-o căruță țărănească, cu loitre, ferecat în lanțuri. Prin satele prin care treceați, oamenii se uitau la tine cu milă, femeile îşi ştergeau colțul ochilor cu basmaua, unele dădeau fuga în casă şi se întorceau purtând în mâini un coltuc de pâine sau de mămăligă, o bucată de carne sau de brânză. „Să fie de sufletul morților", ziceau. Ele nu ştiau că sunt şi sufletele moarte ale celor vii!

Cum ați întrat în Arad, în urma cociei care te purta s-a strâns mulțime de popor, neştiind cine este bărbosul cetluit în fiare. Cu larmă mare v-a urmat până în fața comenduirii, acolo unde trona Haynau, baronul Iuliu Iacob Haynau, călăul revoluționarilor italieni şi al generalilor revoluției ungare. Acolo s-a petrecut discuția dintre voi doi. Acolo, el, care te-a crezut înfrânt, gata să-i cazi cârpă la picioare, cerşindu-i îndurare, s-a izbit, din ce în ce mai stupefiat, de credința ta în dreptatea faptelor tale, închinate sorții neamului din care te-ai ridicat.

Sâmbătă, la ceasurile 9 dimineața, ai fost dus în cetatea Aradului, însoțit în cocie doar de un ofițer. Te-a mirat o asemenea favoare. Ai căpătat odaie curată, având ca vecin pe fostul comite imperial de Timişoara, apoi comisar al guvernului revoluționar, Peter Csernovics. Seara au sosit generalii care s-au predat ruşilor. Lângă tine l-au încartiruit pe sârbul Ivan Damjanici. Toată noaptea l-ai auzit umblând prin cameră, vorbind singur.

Luni ai fost chemat la judecată. Ai intrat în sala rotundă, cu ziduri groase, cu ferestruici tăiate de o palmă în murii cetății, lăsând să răzbată un firicel de lumină, prefirând pe sub sprâncene militarii aşezați pe scaune, pe un podium din lemn. În mijlocul lor ai desluşit statura scheletică a generalului. După primele formalități referitoare la identitatea ta, unul din ofițeri, un maior, te-a întrebat din care pricină ai stat trei ani la închisoare. „Io şi altă inteligență română, împreună cu românii, încă la 1845 băgând de seamă încotro țintesc mişcările

nemeşilor, adică spre a surpa tronul împărătesc, am arătat în mai multe rânduri majestăţii sale ce se lucră şi am cerut deopotrivă îndreptăţire pentru ca din vreme să putem controla aceste mişcări şi a sprijini tronul în contra primejdiilor, după cum o pot dovedi actele curţii. Guvernul nemeşilor, adică nemeşii, prinzând de veste au pus mâna pe mine şi împăratul, pre lângă toate strigătele mele şi ale poporului, nu a vrut a-mi sta în ajutor. Ieşind de la închisoare cu mare mirare am înţeles că împăratul prin decrete supunând pre români sub o ministrie maghiară, prin aceea ne-a subjugat acelei naţii ce mai demult s-a propus a răsturna tronul împărătesc. Ne-a părut rău, zisei, dar decretul împărătesc supunându-ne de silă am trebuit să plecăm capetele închinându-ne duşmanilor casei împărăteşti."

Ca şi la Bucureşti, când ai fost pus în faţa oamenilor lui vodă Ghica, mintea ta a găsit tertipurile avocăţeşti, ca, împletind adevărul cu ceea ce ştiai că le-ar fi plăcut lor să audă, să le învârzeşti, să le încâlceşti minţile.

– Este adevărat că poporul pestan te-a scos de la închisoare cu sila?

– Cu îngăduinţa ministeriei, o deputaţie însoţită de 20 până la 30 de mii de popor mi-o vestit slobozenia. Purtătorul libertăţii mele a fost tinerimea română din Pesta.

– Ai ţinut cuvântări în faţa românilor?

– Ajungând la Lugoj, m-a întâmpinat poporul cu dragoste, ştiind pentru ce am fost închis şi eu am mulţumit la binecuvântările poporului, lăudând bunătatea împăratului că ne-a dezrobit de sub jugul nemeşilor, al celor ce cugetau rău poporului şi împărăţiei.

Din nou le întindeai acea cursă în care să se prindă spiritul lor cazon, dedat cu ascultarea oarbă.

– Cu ce scop ai organizat adunarea de la Lugoj?

– Am voit a ne apăra asupra năvălirilor serviene, am hotărât armarea poporului, am fost ales căpitan instrucţiunii, am hotărât a reclama ierarhia noastră, dar ministeria, neînvoindu-se

la toate acestea, au rămas jos. Kossuth m-a insultat, numindu-mă voievoda românilor şi eu de atunci încoace m-am tras de către ei şi bucuros aş fi fugit de la Pesta, dar puterea fiind în mâinile lui Kossuth şi acesta ţinându-mă sub strânsă priveghere nu m-am putut mişca. Aceasta e cauza pentru care eu, după publicarea decretului din octomvrie, n-am putut a mă depărta. Dar însă cum eu n-am avut amestec la ale lor se vede că din luna lui august anul trecut în dietă nici o vorbă n-am făcut.

Adevărul este şi de data aceasta undeva la mijloc. Ai rămas lângă guvernul revoluţionar nu de frica lui Kossuth, ce se declarase duşman pe faţă ideilor tale, ci din pricina promisiunilor pe care ţi le-a făcut de fiecare dată Szemere, îndemnându-te să nu-l iei în seamă pe Kossuth, asigurându-te că va veni timpul când nu glasul lui Kossuth va conta. „Toţi locuitorii din graniţele Ungariei trebuie consideraţi ca fraţi, spusese Szemere. Ba şi românii care locuiesc în afara graniţelor Ungariei îi considerăm ca fraţi şi aliaţi naturali. Amândouă aceste popoare trebuie să se unească spre a-şi câştiga libertatea, fără să se ţină seama de diferenţa de limbă. Dacă ne înţelegem fiind alături, dar independenţi unul de altul, rămânem neatinşi de elementul german şi slav, iar certându-ne, trebuie să cădem jertfă elementului german şi slav". Bla, bla!

– De ce ai mers la Debreţin?

– Pentru că în adunarea parlamentului s-a rostit că acela ce la 7 ore dimineaţa nu ar fi la casa drumului de fier afară spre Solnoc, să fie spânzurat. Asupra mea apoi osebită pază fiind, ce am putut face?

– Dar la declararea independenţei luat-ai parte?

– Eu venind din întâmplare târziu, am intrat cu poporul şi am fost privitoriu unui act care nu poartă nici un interes nici pentru mine nici pentru naţia mea şi la care nici m-am putut amesteca.

– Dar de ce nu ai fugit de la Debreţin cu primejdia vieţii?

A fost momentul cel mai penibil. Să fug de la Debreţin cu primejdia vieţii! Pentru cine? Pentru Casa de Austria, pentru beamtării austrieci, pentru spahii sârbi? Un răspuns trebuia să dau. Unul mincinos, spre nevrednicia mea.

– De aş fi fost sigur că folosesc Austriei, bucuros mi-aş fi jertfit viaţa, dar bine ştiind că prin aceasta m-aş fi făcut numai de râs, am pregetat.

– Ai caracter slab, căci n-ai fugit cu primejdia vieţii, ţi-a zis acelaşi maior.

– Împăratul Ferdinand, ca împărat cu putere şi stăpân, totuşi prin împrejurări s-a cunoscut silit a da ungurilor libertate când încă nu aveau putere. Dară io, ca privat neputincios să le stau împotrivă, când erau în putere, io am urmat pilda împăratului. Deci împăratul e de vină căci, subjugându-ne ungurilor, ne-a aruncat în neputinţă de a-i sprijini interesele. Pentru aceea noi românii putem zice că ni se face mare nedreptate căci împărăţia voieşte a ne trage la răspundere pentru întâmplări al căror temei şi pricină nu zac în voinţa sau puterea noastră, ci în politica greşită a împăratului.

În fond, nu mai conta. Istoria fusese scrisă. Conturile încheiate. Poate chiar viaţa ta se încheia aici.

– Fiindcă ai fost la Debreţin, te învinovăţim de vânzare de tron, Hochverrather, a intervenit din umbră Haynau.

60

Zilele curg ca apele Rudăricii, din munte, la vale, spre Nera. Dar apele râului sunt când limpezi, liniştite, susurând dulce printre pietrele maronii, mângâind spinările catifelate ale păstrăvilor, când tumultuoase, mugind cu mânie, gata să smulgă, să rupă, aninii de pe maluri, podeţele, morile, chiar şi casele ridicate pe temelie înaltă de piatră. Pe când zilele vieţii tale în Cetatea Aradului se nasc şi dispar ca nişte nori alburii pe bolta cerului. În urma lor, nu rămâne nici o urmă, numai gândurile, ce

bat în căpățâna ta cât o tipsie de făcut mălai, cu furie, reînviind întâmplări, chipuri de oameni, întrebări, multe întrebări fără răspunsuri. Kossuth a părăsit Aradul înainte ca totul să fi fost pierdut. A fugit noaptea, peste munții Banatului, însoțit de Julia, soția sa, și de sora sa Zsuzsanna. La Teregova, l-au ajuns emisarii generalului Bem care încă mai spera că Dumnezeul ungurilor își va întoarce fața spre armata sa. Bem îi cerea lui Kossuth să se reîntoarcă și să continue lupta. Cum să fugă regele ungurilor, mândria și speranța lor? Dar Kossuth își prețuia viața mai mult decât arătase vreodată, mai mult decât o spuseseră cuvintele sale din scrisoarea de demisie afișată pe garduri, pe zidurile caselor: „…Cu fapta nu mai pot fi de folos patriei. Dar dacă moartea mea ar fi de folos patriei mi-aș da-o cu bucurie". Până atunci însă, și-a pus viața la adăpost, fugind spre hotarele Turciei. La Șiria, Görgey s-a predat generalului Rüdiger. Unsprezece generali pe care-i avea alături au descălecat, și-au sărutat săbiile, apoi le-au rupt, azvârlindu-le dușmanului la picioare. Treisprezece au atârnat în știreang, printre ei și vecinul tău de celulă, Damjanici. Din două în două zile ești adus în fața anchetatorului. Aceleași întrebări și aceleași învinuiri. Că ai fost eliberat din temnița de la Pesta de către popor, că ai ținut românilor cuvântări instigatoare la nesupunere față de autoritățile imperiale, că ai convocat adunarea de la Lugoj, că ai însoțit guvernul maghiar la Debrețin și ai luat parte la detronarea habsburgilor. Răspunsurile tale întorc pe dos invinuirile, le dezumflă cum ai dezumfla o băşică de porc. N-ai votat detronarea Habsburgilor, căci tu ai intrat o dată cu poporul, când hotărârea fusese luată, la ce ți-ar fi folosit ție și nației tale detronarea? La Pesta te-au eliberat cu sila, ai zâmbit subțire. O delegație de 20-30 de mii de oameni ți-a vestit slobozenia. Că doar nu era să le respingi voia?! Ai adunat poporul Banatului la Lugoj, ca să aperi țara de răsculații servieni. Kossuth te-a batjocorit numindu-te voievoda românilor. Tot una cu voievoda țiganilor, cam așa s-ar înțelege, nu !? De atunci, te-ai tras de

către el şi bucuros ai fi plecat, dacă nu erai sub observaţie strictă.

Multe adevăruri şi la fel de multe întorsături de frază. Dar se vede că anchetatorii tăi nu erau mulţumiţi cu răspunsurile primite. Doreau fapte care să te trimită la ştreang. S-au dus la Caransebeş. Au bătut la uşa Cumbriei. I-a întâmpinat cu semeţie. Cu demnitatea unei văduve de ofiţer, ce şi-a pus viaţa în slujba împăratului, a unei mame de militari grăniceri, unul căzut la datorie, celălalt credincios jurământului. Unde mai încap ispitirile, suspiciunile de trădare? Împăratul ştie că ei sunt la uşa casei sale? Dacă nu ştie, o va afla acum, prin pana ei. Au plecat cu coada între picioare. I-au iscodit pe doi dintre mulţii tăi căuzaşi: Eftimie Bâju şi Dimitrie Răbăgia. Amândoi grăniceri, amândoi având tăria stâncilor din Banatul dintre munţi. Nici un folos n-au avut iscoadele lui Haynau. S-au întors cu traista goală.

Cătana, care-ţi aduce porţia de mâncare, se uită cu milă la tine. Domnii ceilalţi, ghinărarii, primesc bucate alese, plătite din buzunarul propriu. Numai tu trebuie să te mulţumeşti cu lăturile pe care le dă comanda închisorii în schimbul celor şase creiţari pe care-i plăteşte statul pentru ocnaşi. Comisia de la Lugoj ţi-a confiscat cei patru sute de florini de argint şi confiscaţi au rămas, cu toate că ţi-au promis că vor fi înapoiaţi la Arad. Într-o zi, în pragul celulei tale a apărut un chip îngeresc. Te-ai frecat la ochi, nevenindu-ţi a crede că e aievea.

– Nu sunt un duh, a clopoţit râsul femeii, ci baroana Antonia Buhuş. Am aflat că o duceţi foarte greu, din pricina tâlharilor care v-au luat banii şi m-am gândit că un ajutor nu va strica…

Din momentul acela, zilele tale s-au mai luminat. Vizita baroanei îţi bucura nu doar trupul, condamnat la post negru, ci şi sufletul, ce tânjea după compasiune, după vorba oblojitoare a femeii. Dar binele nu ţine mult, după cum răul pândeşte totdeauna după uşă. Din poruncă împărătească, aţi fost

strămutați la Pesta, în temnița ce-ți era atât de bine cunoscută. Fuseseră suspendate minutele în care puteai să te preumbli prin curtea luminată de sfântul soare a cetății din Arad. La Neugebäude nu mai era acum de strajă Ioniță Ranga, să ai cu cine tăifăsui, cu cine-ți alunga nălucile, cu cine chema fantasmele cărăşene. Tovărăşie îți ținea singurătatea, te împresurau, clipă după clipă, ceas după ceas, gândurile. Ca nişte şerpi muşcau, îți otrăveau ființa, adânc clătinată de soarta ce-ți fusese prescrisă. „Te rog, Doamne, nu-mi lua mințile, implorai pe cel de necuprins, nu mă pierde în felul acesta, Doamne! Dacă ai hotărât să curmi viața mea, fă-o Doamne, după cum ți-e voia, dar nu luându-mi mințile. Lasă-mă conştient până la capăt, oricât de greu va fi sfârşitul." Într-o dimineață, temnicerul te-a înştiințat că aveai o vizită. Doi domni ceruseră să te vadă. Ai stat în cumpănă. Să primeşti a-i vedea, oricine or fi ei, sau să le întorci spatele, păstrându-ți puținele puteri pe care le mai aveai. Ai zis da şi ai aşteptat.

Întâlnirea cu Avram Iancu şi Ioan Popasu a fost nu doar prilej de bucurie, ci şi de întristare. Tu şi cu Iancu mizaserăți pe două cărți: el, pe a împăratului, a curții de la Viena, tu, pe cea a revoluției maghiare. Fiecare din voi sperând că va izbândi să câştige dreptatea şi drepturile nației sale. Pe Iancu l-a mințit împăratul, cum îl mințise altădată pe Horea, pe tine te-au mințit Kossuth, Szemere… Iancu era însă om liber, pe când tu erai în celula închisorii pestane, aşteptând verdictul: moartea sau viața de ocnaş. „Sunt în libertate, frate Murgu, dar sunt tot prins şi eu, ți-a spus Iancu la despărțire. De acum nimic şi nimeni nu mă mai scapă de umbrele moților căzuți în luptă. Le-am făcut promisiuni, i-am amăgit, sperând că, pentru credința lor şi pentru viața lor, voi obține mulțumita împărtească." „Politica românească n-a încolțit, n-a făcut roade, ai zis. Am tras unii hăis alții cea, iar zăvozii din jurul nostru s-au bucurat, ştiindu-ne slabi prin neunire. Voi muri, voi fi de mult în sânul lui Avram (numele biblic şi numele lui Iancu întâlnite întâmplător v-au

făcut să zâmbiți), în sânul părintelui Avram vreau să zic, când oara mântuirii va sosi şi pentru noi românii. De cumva vor voi să mă închidă ori să mă atârne în ştreang, vă rog faceți pasuri pentru salvarea mea."

V-ați îmbrățișat, luându-vă rămas bun. Fiecare sperând într-o nouă revedere. Care n-a mai avut loc niciodată.

Capetele de acuzare sunt rostite într-o germană graseiată de judecător. Eşti învinuit de trădare de patrie întrucât ai participat la şedințele parlamentului maghiar după 3 octombrie 1848, ai votat detronarea Casei de Habsburg la 13 aprilie 1849, ai participat la adunarea de la Caransebeş la 17 iunie 1849, ai dus tratative pentru unirea forțelor revoluționare româno-maghiare în august şi ai încercat să-l convingi pe Bem să conducă forțele reunite. Sentința: condamnarea la moarte prin ştreang. Cuvintele au explodat înlăuntrul minții tale. Ți se părea cu neputință să fii omorât ca cel din urmă tâlhar. Ce spui, ca cel din urmă tâlhar!? Nu conta cum erai omorât. Ca ultimul, sau ca cel dintâi tâlhar. Conta că îți luau viața. Că de mâine sau de poimâine ființa ta, ce poartă numele de Eftimie Murgu, va înceta să mai existe. La patruzeci şi cinci de ani, neîmpliniți. Toți oamenii sunt născuți pentru a muri, se spune, o spun mai ales cei ce nu sunt în situația de a muri imediat, nu acum, ci cândva, la capătul vieții. Când bătrânețea devine o povară, când bolile sunt atât de grele încât ajungi să-ți dorești moartea. Să mori însă în plină putere a trupului şi a minții tale este de neadmis, este revoltător. Paşii te poartă în spațiul strâmt al celulei. Afară e soare. Primăvăratic. Se aud vrăbiile gureşe. Un mierloi îşi sloboade trilurile vesele, ispititoare, chemând femelele. În grădinile din jurul închisorii, oamenii au aprins focuri, arzând vreascuri, buruieni şi frunze uscate. Mirosul fumului amărui îți umple plămânii. Lăcrimezi. Lacrimi usturătoare, grele, care nu-ți descarcă sufletul, nu-l alină, ci îl înăbuşă. Te simți singur pe pământ, atât de singur încât ai dori să te reîntorci în pântecele mamei. Să nu te mai naşti. Să fi cel nenumit şi nenăscut.

Zilele trec chinuitor, gândurile te presează minut cu minut, te fărâmițează, îți spulberă voința de a rezista. Tot mai des îți dă târcoale un chip drăcesc. Rânjind, fericit, el te îndeamnă mut, arătându-ți pironul de care atârnă felinarul. Te scuturi de o asemenea pierzanie. Dacă tot vei fi ridicat în ştreang, măcar s-o facă duşmanii tăi. Să rămână mărturie peste veacuri că ei l-au omorât pe Euthimiu Murgu.

La 25 august 1850 „nos Franciscus Joseph Imperator Austriae…" sloboade decret de grațiere a celor condamnați la moarte, schimbând „miserului" Murgu pedeapsa cu moartea în închisoare pe timp de patru ani, confiscându-i averea, alcătuită din 26 de florini, rămaşi după moartea fratelui tău Nicolae, şi dintr-o ladă cu cărți şi scripte.

În temnița Josephstadt din frumoasa Boemie, bărbosul cel neînduplecat a pierdut şirul zilelor şi anilor…

Timişoara, 1988-2005

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Lector: Eugen Dorcescu
Tehnoredactare computerizată
Coli de tipar: 23,75
Bun de tipar: 06.01.2006
Apărut în 2006

Tipar executat la S.C. GORDIAN S.R.L. Timişoara
Tel.:0722719695